

Jaarverslag 2023

Verantwoording en betrokkenheid



Stichting Pensioenfonds TNO



Jaarverslag over het boekjaar 1 januari 2023 tot en met 31 december 2023

Stichting Pensioenfonds TNO
Laan van Zuid Hoorn 165
2289 DD Rijswijk

Telefoon 070 - 4138602
E-mail info@pftno.nl
Website www.pensioenfondstno.nl

Ingeschreven in het Handelsregister van
de Kamer van Koophandel onder nummer 41150258

Inhoud

Voorwoord	4
Leeswijzer	7
Fondskarakteristieken	9
Pensioenregelingen	9
Meerjarenoverzicht	10
Organisatie	13
Verslag van het Bestuur	16
Missie, visie, strategie	16
Jaarplan 2023	18
Governance	21
Middelloodregeling	32
Regeling Extra Pensioen, Netto Pensioen en Tijdelijk Ouderdomspensioen	39
Kosten	41
Risicobeheer	52
Vermogensbeheer	69
Duurzaamheid	73
Actuariële paragraaf	80
Nieuwe pensioenstelsel	84
Vooruitblik	87
Verantwoording en toezicht	91
Verantwoordingsorgaan	91
Bestuursreactie	97
Raad van Toezicht	100
Bestuursreactie	103
Jaarrekening	105
Balans	106
Staat van baten en lasten	108
Kasstroomoverzicht	110
Grondslagen	111
Toelichting op de balans	120
Gebeurtenissen na balansdatum	126
Toelichting op de staat van baten en lasten	127
Resultaatbestemming	133
Actuariële analyse van het saldo	133
Risicoparagraaf	135
Overige gegevens	147
Resultaatbestemming	147
Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	147
Actuariële verklaring	149
Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	151

Bijlagen	164
1. Aangesloten werkgevers (per 31 december 2023)	166
2. Begrippenlijst	167
3. Overzicht huidige functie en relevante nevenfuncties 2023	176
4. Ontwikkeling deelnemersbestand	177
5. Checklist Code Pensioenfondsen (stand per 1 januari 2024)	181
6. SFDR RTS: Ecologische en/of sociale kenmerken pensioenregeling	193

Voorwoord

Terwijl 2024 al in volle gang is, kijk ik terug naar 2023. Voor u ligt het jaarverslag van 2023. Hierin verantwoorden we als Bestuur van Pensioenfonds TNO ons beleid en de uitvoering van de pensioenregeling en het vermogensbeheer.

Net als nu was 2023 ook een jaar waarin de oorlog van Rusland en Oekraïne een grote rol speelde. Daar kwam de oorlog van Israël en Hamas nog eens bij. Ik hoop dat 2024 hier verandering in brengt; een oorlog kent alleen maar verliezers en het maakt zoveel levens kapot. Als Fonds merkten we de daarmee samenhangende onzekerheid; er waren grote schommelingen op de beurs en de rente steeg. Heel veel heeft het ons gelukkig niet geraakt. Wel blijft het Bestuur de ontwikkelingen uiteraard volgen om het Fonds waar mogelijk te beschermen tegen de impact.

Voor onze (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden zagen we ook de impact van onzekerheid en de enorme inflatie van 2022. Daar heeft het velen geraakt. We zijn daarom blij dat we op 1 januari 2023 begonnen met een indexatie over 2022 van 9,93% wat nog maar een beperkte indexatie was. Later in het jaar volgde nog een extra indexatie over 2022 van 7%, waardoor het Bestuur uiteindelijk volledige indexatie van 16,93% over prijsstijging van 2022 heeft toegekend. Gezien de ontwikkelingen was dat ook echt nodig. Op 1 januari 2024 was de indexatie echter 0%. Dit is een groot contrast met het jaar ervoor, maar dat kwam gewoonweg omdat in 2023 sprake was van een negatieve prijsstijging ofwel een prijsdaling. De enorm hoge inflatie van 2022 was in 2023 voor een groot deel weer gedaald. De maatstaf van het Fonds voor indexatie, de CPI-afgeleid van oktober tot oktober, was zelfs negatief.

Andere dalingen zagen we aan het eind van 2023 bij de rente en de beleidsdekkingsgraad. Na een verhoging in 2022 zakte de rente in 2023 wat te zien is in de ontwikkeling van de beleidsdekkingsgraad van 2023. De beleidsdekkingsgraad - het gemiddelde van 12 maanden – begon op 130,0% op 1 januari 2023 en is gedaald naar 122,6% eind december 2023. In deze daling zit natuurlijk wel de indexatie van 16,93% verdisconteerd. Als Bestuur willen we daarbij opmerken dat we nog boven het gewenste niveau zitten waarbij financiële situatie aansluit op de risico's van Pensioenfonds TNO. We hebben nog voldoende reserve om schommelingen in het vermogen goed op te vangen. In het jaarverslag staan we uiteraard uitgebreid stil bij alle ontwikkelingen en leggen we verantwoording af over onze cijfers. De jaarrekening is daar een belangrijk onderdeel van.

Verder was er in 2023 een grote mijlpaal: op 1 juli 2023 is de Wet toekomst pensioenen aangenomen. Na jarenlange voorbereidingen zijn we nu dus echt begonnen. Samen met de stakeholders kan het Bestuur concreet invulling gaan geven aan de nieuwe pensioenregeling. Zo hebben we in 2023 veel afstemmingsoverleggen en workshops met de sociale partners, het Verantwoordingsorgaan en ook eTNOs gehad om de transitie naar het stelsel gezamenlijk in goede banen te leiden. Al is het nog niet helemaal zeker hoe de implementatie verloopt. Sinds de verkiezingen in november 2023 staat immers een meerderheid van de grootste politieke partijen in Nederland kritisch ten opzichte van de wet en het vernieuwen van het pensioenstelsel. Ondanks dat is ons streven om op 1 juli 2026 over te gaan naar de nieuwe pensioenregeling. Daarbij zijn we wel afhankelijk van onze pensioenuitvoerder. Zij moeten deze

transitie zo nauwkeurig en beheerst mogelijk uitvoeren waardoor de datum op dit moment nog niet vaststaat. In de speciale paragraaf over het nieuwe pensioenstelsel in dit jaarverslag wordt uitgebreider ingegaan op de ontwikkelingen.

Een andere grote mijlpaal waar ik erg trots op ben is de stap die we in 2023 hebben gezet in het kader van ons ESG-beleid. Mede dankzij Europese wetgeving en zeker ook dankzij onze motivatie, is het gelukt om alle aandelen van de ontwikkelde markten – en dat is echt een aanzienlijk aandeel van onze beleggingsportefeuille - over te zetten naar een fonds dat is afgestemd op de klimaatdoelen van het Parijsakkoord. Uiteindelijk willen we in 2050 klimaatneutraal zijn. In de paragraaf over duurzaamheid van dit jaarverslag lees je meer over deze stap en andere acties om de beleggingsportefeuille te verduurzamen.

Tot slot wil ik graag iedereen bedanken voor de inzet en enorme betrokkenheid van afgelopen jaar. Dat de transitie naar het nieuwe stelsel is begonnen, dat merken we met z'n allen. Neem alleen al de extra vergaderingen en workshops die nodig zijn. We staan samen voor een grote uitdaging. Iedereen zet zich daar enorm voor in en dat waardeer ik zeer. Wat is het effect van de verandering, wat kunnen we doen en hoe doen we dat evenwichtig voor alle deelnemers? Verantwoording en betrokkenheid is iets wat kenmerkend is voor ons Fonds.

Verder nogmaals speciale dank aan Kostijn van Gerven, die na zo'n 10 jaar zijn functie als directeur heeft overgedragen aan Suzanne van Kooten. En met die overstap van Suzanne naar het bestuursbureau, heb ik de rol van voorzitter van het Bestuur overgenomen. Inmiddels functioneren we ruim een jaar in deze nieuwe samenstelling en iedereen is goed op elkaar ingespeeld. Samen zetten we ons in voor een goed pensioen voor alle deelnemers en pensioenge-rechtigden van nu en die in de toekomst.

Rijswijk, 25 juni 2024

Namens het Bestuur van de
Stichting Pensioenfonds TNO
[Nancy Westerlaken MSc](#)
Voorzitter



Leeswijzer

Het jaarverslag bestaat uit vier gedeeltes: de fondskarakteristieken, het verslag van het Bestuur, de jaarrekening en het oordeel van toezichthouders. Hieronder staat in het kort hoe deze gedeeltes zijn opgebouwd.

Fondskarakteristieken

Allereerst wordt een meerjarenoverzicht gegeven met de kerncijfers van Pensioenfonds TNO. Het geeft een overzicht van de financiële resultaten van de middelloonregeling van het Fonds in 2023 met daarbij de cijfers van de vier voorgaande jaren. Aansluitend volgt het organogram met een overzicht van namen per organisatieonderdeel en de belangrijkste betrokken organisaties.

Verslag van het Bestuur

Het verslag van het Bestuur start met de missie, visie, strategie en ambitie van het Fonds. Vervolgens wordt ingegaan op de belangrijkste ontwikkelingen in 2023 aan de hand van de zeven strategische hoofdpunten en de twee bestuurlijke prioriteiten uit het Jaarplan 2023. In de daaropvolgende paragrafen komen de governance van het Fonds en de pensioenregelingen aan bod. Aan de hand van drie pijlers kosten, risico-beheer en vermogensbeheer wordt daarna uitgebreid ingegaan op de financiële ontwikkelingen van het Fonds. Vervolgens wordt in een aparte paragraaf verantwoording afgelegd over duurzaamheid. Het verslag van het Bestuur wordt afgesloten met het oordeel van de certificerend actuaire over de financiële positie van het Fonds. De actuariële berekening laat daarbij zien hoeveel een pensioenregeling waard is. Afsluitend wordt in de vooruitblik stilgestaan bij de ontwikkelingen die de komende jaren spelen met een aparte paragraaf over de voorbereidingen op het nieuwe pensioenstelsel.

Verantwoording en toezicht

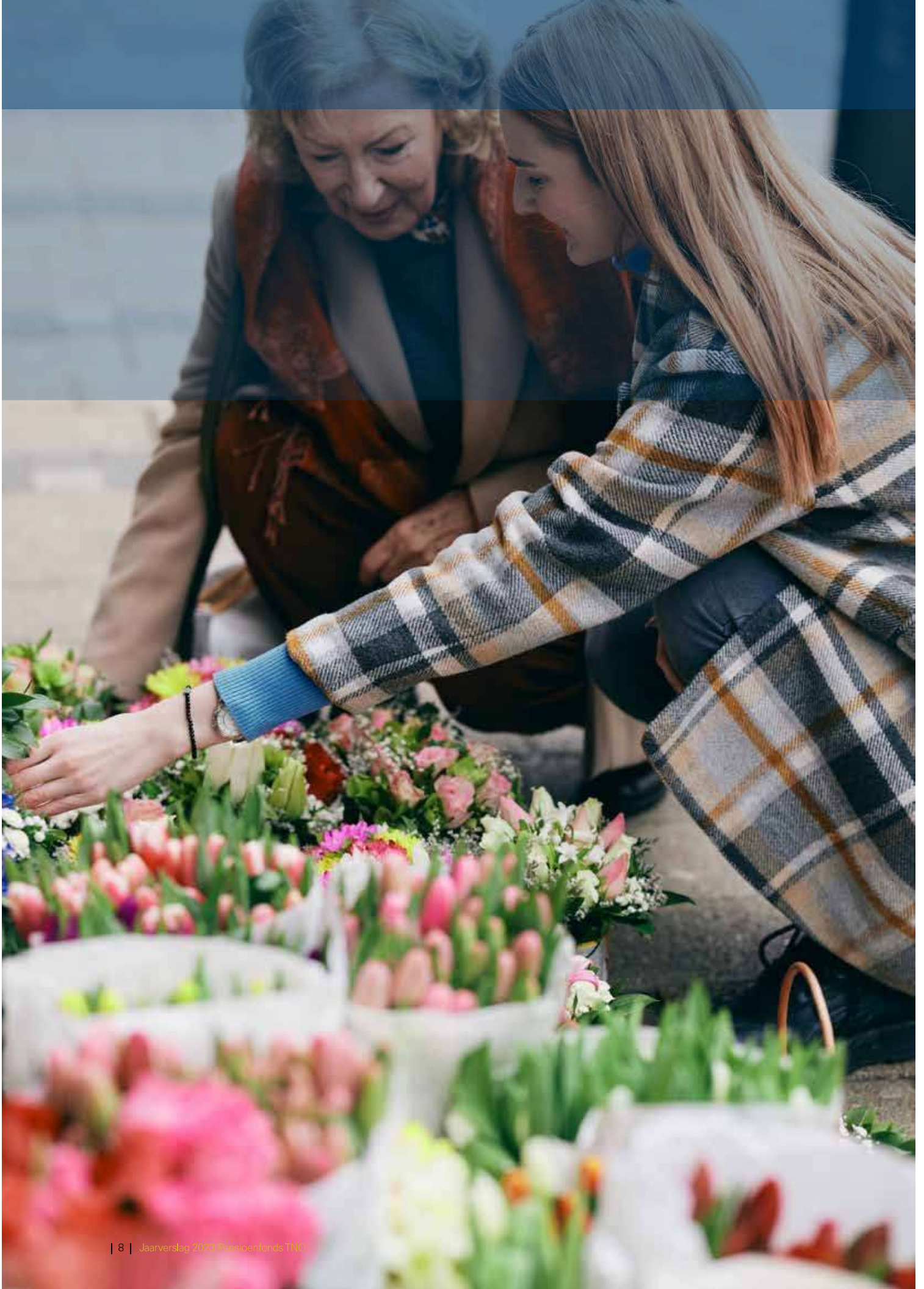
Tot slot volgt het oordeel van het Verantwoordingsorgaan en het verslag van de Raad van Toezicht met daarbij de reactie van het Bestuur.

Jaarrekening

In de officiële jaarrekening van 2023 zijn alle cijfers van het Fonds van het verslagjaar bij elkaar gezet. De cijfers van 2023 zijn daarbij afgezet tegen die van 2022. De jaarrekening wordt afgesloten met de actuariële verklaring en de controleverklaring van de onafhankelijke accountant.

Bijlagen

Als bijlage bij het jaarverslag van 2023 zijn opgenomen een lijst met alle aangesloten werkgevers van Pensioenfonds TNO, een overzicht van alle huidige en relevante nevenfuncties van de leden van het Bestuur en de Raad van Toezicht en de ontwikkeling van het deelnemersbestand in 2023. Ook de Checklist Code Pensioenfonds en een overzicht van de ecologische en/of sociale kenmerken van de pensioenregeling conform de SFDR zijn als bijlage toegevoegd. Komt u een begrip tegen dat u niet kent? Raadpleeg dan de begrippenlijst in bijlage 2.



Fondskarakteristieken

Pensioenregelingen

De pensioenregeling van Pensioenfonds TNO is een middelloonregeling op basis van een pensioenrichtleeftijd van 68 jaar met een voorwaardelijke indexatie. Het is een zogenoemde uitkeringsregeling.

Daarnaast biedt het Fonds de mogelijkheid om op vrijwillige basis en voor eigen rekening en risico aanvullend bruto- en netto-pensioenkapitaal op te bouwen.

Meerjarenoverzicht

	2023	2022	2021	2020	2019
Aantallen					
Actieve deelnemers	5.590	5.101	4.803	4.717	4.582
Gewezen deelnemers	7.173	7.190	7.032	6.936	6.819
Pensioengerechtigden	5.621	5.572	5.514	5.435	5.388
Totaal	18.384	17.863	17.349	17.088	16.789
Financiële gegevens (in duizenden euro's)					
Beleggingen voor risico Pensioenfonds					
Belegd vermogen	3.772.614	3.430.729	4.284.694	3.980.650	3.707.358
Beleggingsopbrengsten	383.311	-820.773	331.790	312.483	451.710
Beleggingsrendement ¹	11,5%	-19,1%	8,6%	8,8%	14,0%
Beleggingen voor risico deelnemers					
Belegd vermogen	95.370	91.025	123.920	127.727	127.697
Beleggingsopbrengsten	8.920	-27.326	5.793	8.610	19.240
Gemiddeld rendement LifeCycle ²	10,5%	-22,3%	5,3%	6,6%	18,7%
Technische voorzieningen					
Technische voorziening voor risico Pensioenfonds	3.118.714	2.542.103	3.475.517	3.742.295	3.417.833
Overige technische voorzieningen	5	10	20	32	49
Totaal technische voorzieningen voor risico Pensioenfonds	3.118.719	2.542.113	3.475.537	3.742.327	3.417.882
Afgeleide rente ultimo jaar ³	2,33%	2,59%	0,56%	0,18%	0,72%
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	95.370	91.025	123.920	127.727	127.697
Reserves					
Fondsvermogen	646.449	884.309	801.735	234.016	285.289

1 Netto rendement waarop alle kosten al in mindering zijn gebracht.

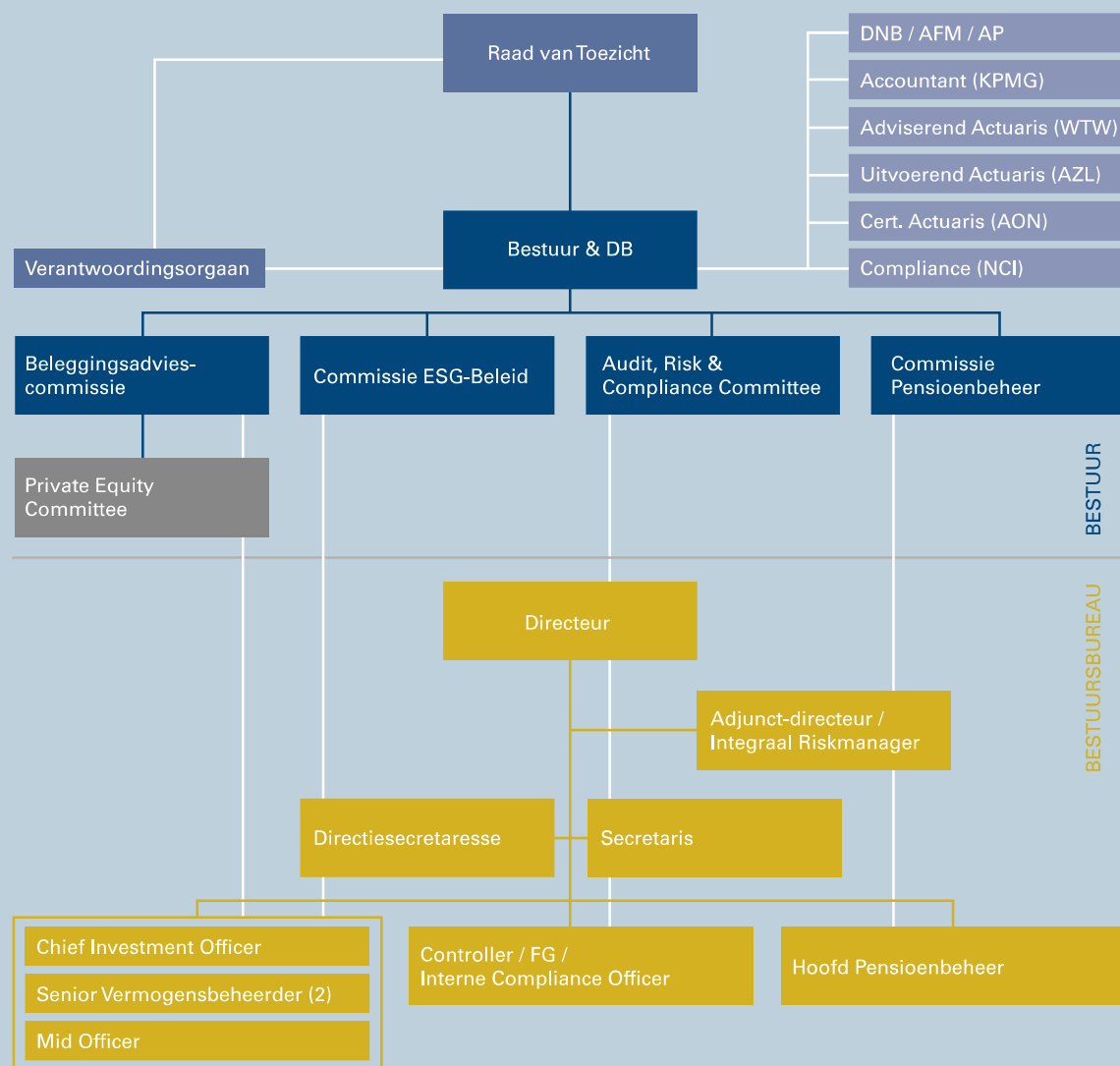
2 Dit betreft het gemiddelde rendement over de LifeCycle Mixen defensief, neutraal en offensief. Hierin is het rendement van deelnemers die gekozen hebben voor vrije keuze of die hebben gekozen om hun kapitaal op een spaarrekening te plaatsen niet meegenomen. Het rendement heeft hierdoor ook geen directe link met de nominale beleggingsopbrengsten en het belegd vermogen voor risico deelnemers.

3 De afgeleide rente is de vaste rekenrente die resulteert in exact dezelfde technische voorziening ultimo boekjaar als de marktwaardevoorziening op basis van de DNB-rentetermijnstructuur.

	2023	2022	2021	2020	2019
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers					
Premiepercentage	20,3%	20,3%	20,3%	18,2% ⁴	18,2% ⁴
Premies pensioenregeling	76.673	65.982	61.477	53.786	50.285
Premies Extra en Netto Pensioen	705	584	577	195	142
Totaal premiebijdragen	77.378	66.566	62.054	53.981	50.427
Pensioenuitkeringen	122.018	104.520	100.356	99.356	97.543
Toeslagen per 1 januari	16,93%	3,28%	0,00%	0,00%	0,55%
Kosten					
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten	3.945	3.663	3.274	3.242	3.263
Pensioenuitvoeringskosten (in euro's per actieve deelnemer en pensioengerechtigde)	352	343	317	319	327
Totale vermogensbeheerkosten	35.843	26.096	69.008	55.607	30.890
Vermogensbeheerkosten (exclusief transactiekosten)	31.366	21.520	65.662	49.858	27.505
Vermogensbeheer (exclusief transactiekosten, in % van het belegd vermogen)	0,89%	0,57%	1,61%	1,35%	0,77%
Vermogensbeheer (inclusief transactiekosten, in % van het belegd vermogen)	1,02%	0,69%	1,69%	1,51%	0,86%
Dekkingsgraad					
Minimaal vereiste dekkingsgraad	104,1%	104,1%	104,1%	104,1%	104,1%
Vereiste dekkingsgraad	120,5%	121,1%	120,3%	120,6%	119,1%
Dekkingsgraad	120,1%	133,6%	122,3%	106,0%	108,0%
Beleidsdekkingsgraad	122,6%	130,0%	114,8%	99,0%	107,1%
Reële dekkingsgraad ⁵	92,4%	90,5%	92,1%	81,7%	86,7%

⁴ 17,9% plus 0,3% extra werkgeversbijdrage.

⁵ Voor de berekening van de reële dekkingsgraad is bij de vaststelling van de benodigde voorziening rekening gehouden met toekomstbestendige indexatie op basis van een verwacht prijsindexcijfer van 1,9%. Voor de eerste jaren geldt voor het prijsindexcijfer een ingroepiad naar 1,9% dat door DNB is gepubliceerd.



Organisatie

Bestuur⁶

Werkgeversleden

A.C. (Nancy) Westerlaken MSc, voorzitter
(vanaf 31/1/23)
dr. ir. J.W.L. (Hans) Boumans
M.M. (Martin) de Jong
dr. mr. ir. W.C.A. (Aloys) Maas

Pensioengerechtigdenleden

M. (Rien) Paulus,
plaatsvervangend voorzitter
N. (Nadia) Harize

Verantwoordingsorgaan

Werkgeversleden

S. (Steven) Dhondt Prof. (vanaf 5/6/23 tot
21/1/24)
C.L. (Conchita) Chung MSc, voorzitter
(tot 24/5/23)
drs. M.P. (Murielle) van Geijn-Lodder
(tot 31/1/23)
G. (Geert) Roseboom MSc (tot 1/12/23)
E.F.A. (Erik) van 't Geloof MBA, MMO
(vanaf 6/2/24)
dr. ir. C.R. (Caspar) Lageweg (vanaf 6/2/24)
E. (Erica) Bakhuis (vanaf 11/9/23)

Werknemersleden

A.C. (Nancy) Westerlaken MSc, secretaris
(tot 31/1/23)
ir. ing. J. (Jeroen) Brouwer, secretaris
(vanaf 31/1/23)
H.J. (Henco) van Ommeren MSc
ir. C. (Carolien) van der Vliet-Hameeteman,
(vanaf 12/9/23)
drs. M.P. (Murielle) van Geijn-Lodder,
(vanaf 12/9/23)

Werknemersleden

B.H. (Bernard) Bulder MSc, secretaris
(vanaf 1/3/24)
ir. D.M. (Daphne) Urlings
ir. drs. T. (Tariq) van Rooijen, secretaris
(tot 1/3/24)

Pensioengerechtigdenleden

dr. P.H. (Peter) de Haan,
waarnemend voorzitter (vanaf 1/8/23),
voorzitter (vanaf 1/1/24)
J. (Jaap) Koole
dr. K.E.D. (Koen) Wapenaar

Raad van Toezicht

prof. dr. Th. (Theo) Camps, voorzitter
mr. M.J. (Mila) Hoekstra
dr. J.C. (Jacq) Kragt

Sleutelfunctiehouders

Actuariële functie drs. M. (Mark) van de Velde AAG (tot 9/11/23),
ir. M. (Martin) Wouda AAG (vanaf 9/11/23)

Risicobeheerfunctie drs. J.A. (Hans) Veltman

Interne Auditfunctie drs. E. (Edward) Mulder RA RO

⁶ Alle bestuursleden zijn benoemd voor een zittingstermijn van vier jaar.

Bestuurscommissies

Beleggingsadviescommissie

drs. B.P.H. (Bob) Puijn RBA, voorzitter
(extern)
dr. ir. J.W.L. (Hans) Boumans
drs. W.A.H. (Pim) Baljet, extern adviseur
drs. M. (Martin) Sanders RBA,
extern adviseur
ir. ing. J. (Jeroen) Brouwer

Commissie Pensioenbeheer

dr. mr. ir. W.C.A. (Aloys) Maas, voorzitter
A.C. (Nancy) Westerlaken MSc (tot
31/1/23)
N. (Nadia) Harize
Drs. M.P. (Murielle) van Geijn-Lodder
(vanaf 12/9/23)
ir. C. (Carolien) van der Vliet-Hameeteman
(vanaf 12/9/23)

Audit, Risk & Compliance Committee

M. (Rien) Paulus, voorzitter
M. (Maarten) Blankevoort MSc CFA,
extern adviseur
E. (Esmé) Wiertz MSc FRM,
extern adviseur
M.M. (Martin) de Jong
H.J. (Henco) van Ommeren MSc
N. (Nadia) Harize

Directie

drs. C.H.M. (Kostijn) van Gerven, directeur
(tot 1/4/23)
drs. S. (Suzanne) van Kooten, directeur
(vanaf 1/4/23)
drs. J.A. (Hans) Veltman, adjunct-directeur

Functionaris gegevensbescherming

drs. M.P.J. (Marleen) Huisman-de Heij

Adviserend actuaris

Willis Towers Watson

Certificerend actuaris

Aon Nederland cv

Externe onafhankelijke accountant

KPMG Accountants N.V.

Externe compliance officer

Nederlands Compliance Instituut B.V.

Interne compliance officer

Drs. M.P.J. (Marleen) Huisman-de Heij

Private Equity Committee (subcommissie van de Beleggingsadviescommissie)

drs. C.H.M. (Kostijn) van Gerven, voorzitter
(tot 1/4/23)
drs. S. (Suzanne) van Kooten, voorzitter
(vanaf 1/4/23)
drs. W.A.H. (Pim) Baljet, extern adviseur
drs. M.J. (Manfred) Krikke, extern adviseur
drs. E.J. (Eric Jan Vink, extern adviseur
dr. ir. J.W.L. (Hans) Boumans

Commissie ESG-Beleid

A.C. (Nancy) Westerlaken MSc, voorzitter
(tot 31/1/23)
H.J. (Henco) van Ommeren MSc, voorzitter
(vanaf 31/1/23)
M. (Rien) Paulus
ir. C. (Carolien) van der Vliet-Hameeteman
(vanaf 12/9/23)

Remuneratiecommissie

M. (Rien) Paulus
dr. mr. ir. W.C.A. (Aloys) Maas
ir. ing. J. (Jeroen) Brouwer

“Voor mij gaat 2023 in ieder geval een enorme verandering brengen: ik ga met pensioen! Ik ga met veel plezier naar de volgende fase in mijn leven en kijk terug op een mooie tijd bij het fonds.”

Kostijn van Gerven, Life & Pension, april 2023, 'Persoonlijke noot'

Verslag van het Bestuur

Missie, visie, strategie

Missie

De missie van het Fonds is het uitvoeren van de pensioenregelingen op een correcte, evenwichtige, maatschappelijk verantwoorde en efficiënte wijze voor alle (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden en aangesloten werkgevers.

Alle nieuwe pensioenafspraken tussen de sociale partners, bestuursbesluiten en wettelijke wijzigingen van 2023 die van invloed zijn op het pensioenreglement en de uitvoeringsovereenkomst, zijn in de betreffende documenten verwerkt en door de pensioenuitvoerder geïmplementeerd in de pensioenadministratie. Het Bestuur heeft vastgesteld dat de implementatie door de pensioenuitvoerder in overeenstemming is met de bedoelingen van deze pensioenafspraken tussen de sociale partners, bestuursbesluiten en wettelijke wijzigingen van 2023. Daarbij is van voorbereiding tot besluitvorming op evenwichtige wijze getoetst dat ook rekening gehouden is met alle belanghebbenden.

Visie

Pensioen is een belangrijke arbeidsvoordeel. Veel (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden zijn nu en/of in de toekomst afhankelijk van dit pensioen.

Het Fonds streeft naar een toekomstbestendige uitvoering van de pensioenregelingen binnen de huidige en (voor zover bekend) komende wettelijke kaders. Waar mogelijk wordt geanticipeerd op het nieuwe pensioenstelsel. Voor een duurzame pensioenregeling is een betaalbare en stabiele premie nodig, net als een voldoende

hoog rendement tegen een acceptabel risico. Het Fonds voert een maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid passend bij de nominale pensioenrechten van de (gewezen) deelnemers met een gerede kans op koopkrachtbehoud met aandacht voor milieu, maatschappij en klimaat. Dit alles wordt vertaald in aansprekende en persoonlijke communicatie met alle belanghebbenden met focus op realistische verwachtingen en transparantie over risico's.

Ambitie

De sociale partners geven aan het eind van elk jaar aan welke premie men wenst te betalen in het daaropvolgende jaar. Op basis van die premie wordt door het Bestuur vastgesteld welke pensioenopbouw daarvoor mogelijk is. De ambitie van het Fonds is 1,75% pensioenopbouw en 70% partnerpensioen. Pensioenfonds TNO zet zich ervoor in om die ambitie te realiseren, ondanks dat het in 2021, 2022 en 2023 niet is gelukt. Wel is dat de ambitie van het Fonds.

Strategie

Het Fonds streeft bij de uitvoering van het beleid naar een hoge kwaliteit van dienstverlening binnen de door de sector gehanteerde Code Pensioenfondsen. Het Fonds richt zich bij het beleid op zeven strategische hoofdpunten. In aanvulling daarop stelt het Bestuur jaarlijks een aantal bestuurlijke prioriteiten vast.

Zeven strategische hoofdpunten

- 1 Een betaalbare en acceptabele premie, nu en in de toekomst.
- 2 Voldoende kapitaaldekking voor de nominale pensioenaanspraken.
- 3 Voldoende kans op waardevastheid van de pensioenen.
- 4 Openheid over beleggingen met extra aandacht voor mens en milieu.
- 5 Evenwichtige belangenafweging bij besluiten.
- 6 Een heldere en duidelijke communicatie, met oog voor persoonlijke vragen.
- 7 Een correcte en efficiënte uitvoeringsorganisatie.

Bestuurlijke prioriteiten 2023

- 1 Verkenningsfase nieuwe pensioenstelsel concretiseren met eerste berekeningen en onderbouwd advies voor sociale partners.
- 2 Brede strategische normportefeuille discussie over veranderde wereldbeeld en trends.

Jaarplan 2023

In deze paragraaf staat een overzicht van de strategische hoofdpunten en de bestuurlijke prioriteiten van 2023 met de bijbehorende resultaten. Verderop in dit jaarverslag komen deze punten uitgebreid aan bod.

Strategische hoofdpunten

Zeven strategische hoofdpunten vormen de basis voor het beleid van het Bestuur.

1. Betaalbare en acceptabele premie

Ondanks dat het Bestuur zich inzet voor een betaalbare en acceptabele premie, heeft het Pensioenfonds te maken met de impact van de jarenlange lage rentestand. Pensioenen zijn steeds duurder geworden. Sinds 2021 is sprake van een versoering van de pensioenregeling. Of de premie moest flink omhoog of de opbouw omhoog. Er is toen gekozen om er tussenin te gaan zitten met een premie van 20,33%. In 2023 is de premie iets verhoogd naar 20,34% en de pensioenopbouw is 1,50%. Deze opbouw is nog steeds lager dan de ambitie van de sociale partners van TNO van 1,75%. Pensioenfonds TNO betreurt deze versoering van de pensioenregeling. Gelukkig is daar in 2024 verandering in gekomen. Het Bestuur kon op basis van berekeningen de door de overheid eenmalig aangepaste rentecurve de pensioenopbouw weer aanpassen naar 1,75%.

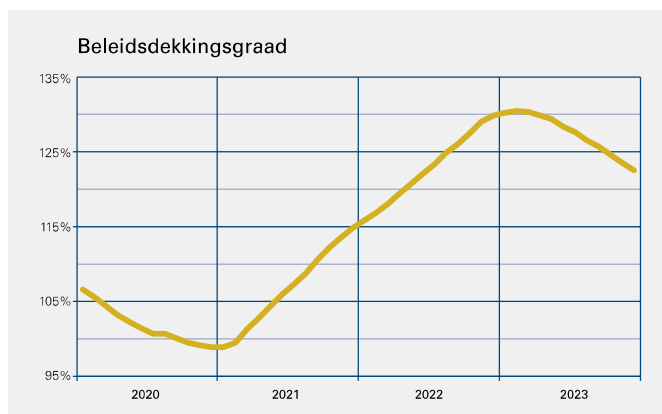
2. Voldoende kapitaaldekking

In 2023 is het rendement van het Fonds uitgekomen op 11,5%. Dit is het nettorendement waarop alle kosten al in mindering zijn gebracht en een goed resultaat van het beleggingsbeleid. Ter vergelijking: het gemiddelde rendement van alle pensioenfonds in Nederland, volgens de kwartaalstaten van DNB, was over 2023 gelijk aan 9,4%. De rendementen varieerden van 1,5% tot 17,7%. Pensioenfonds TNO heeft daarmee bovengemiddeld gepresteerd in 2023. De kapitaaldekking voor 2023 was aan het begin van het jaar goed; er was begin 2023 geen herstelplan nodig. Aan het einde van 2023 lag de actuele dekking met 120,1% net onder de vereiste dekking van 120,5%. In zijn actuariële verklaring moet de certificerende actaris toetsen tegen de actuele dekking en concludeert derhalve dat het Fonds niet heeft voldaan aan artikel 132 van de

Pensioenwet (Vereist eigen vermogen). Daarentegen wordt om te bepalen of een fonds in reservetekort is, getoetst aan de beleidsdekkingsgraad van 122,6%. Dan is de conclusie dat er wel genoeg eigen vermogen is, waardoor er ook voor 2024 geen herstelplan nodig is.

3. Voldoende kans op waardeversteviging

Door de stand van de beleidsdekkingsgraad was het mogelijk om net als in 2022 de pensioenen volledig te indexeren. Pensioenfonds TNO is daar blij mee, omdat dat tot 2022 het jarenlang niet tot nauwelijks mogelijk was om te indexeren. Wel ging de indexatie stapsgewijs. Er was in eerste instantie een beperkte indexatie van 9,93%, omdat de beleidsdekkingsgraad aan het eind onder de grens voor een volledige indexatie zat. Later in het jaar kwam er weer een wettelijke versoepeling van de indexatierichtlijn en is uiteindelijk de volledige 16,93% geïndexeerd. Dit komt overeen met de prijsstijging in 2022 (CPI-afgeleid van oktober 2022 ten opzichte van een jaar eerder). De versoepeling van de rekenregels is een voorbode van het nieuwe pensioenstelsel waarin minder hoge buffers aangehouden hoeven worden. Er is door het Bestuur weloverwogen gekeken naar de financiële voorwaarden voor versoepeling, waarbij ook vooruitgekeken wordt naar het nieuwe stelsel. Ook is door het Bestuur vastgesteld dat op basis van een kwalitatieve en kwantitatieve onderbouwing deze indexatie evenwichtig is. De zeer beperkte negatieve effecten voor deelnemers bleek daarbij niet op te wegen tegen de voordelen voor het toekennen van deze aanvullende indexatie voor pensioengerechtigden.



4. Openheid over beleggingen met aandacht voor mens en milieu

Het Fonds vindt een transparante beleggingsstrategie met respect voor mens, milieu en klimaat waardevol. In 2023 is het strategisch ESG-beleidsplan 2023-2025 opgesteld, dat is vertaald naar een jaarplan voor ESG-beleid (Environment, Social en Governance). In 2023 zijn weer mooie resultaten bereikt, zoals het overzetten van 750 miljoen aan aandelen naar een fonds dat is afgestemd op de klimaatdoelen van Parijs. Verder zijn er naast de verdere aanscherping van het uitsluitingenbeleid ook impact bonds om juist bedrijven in te sluiten die een bijdrage leveren aan de thema's van het ESG-beleid. Het Pensioenfonds draagt deze en alle andere ESG-mijlpalen actief uit naar de deelnemers.

5. Evenwichtige belangenafweging bij besluiten

Bij alle beslissingen wordt door het Bestuur een evenwichtige belangenafweging meegenomen en waar nodig wordt gekeken naar alternatieven. Ook bij de implementatie van alle wettelijke wijzigingen wordt vastgesteld of deze evenwichtig zijn naar alle generaties. Datzelfde geldt voor de overgang naar het nieuwe stelsel. Daarom wordt ook gekeken of er groepen zijn die er minder goed uitkomen in de transitie dan andere groepen. Als zich dat voordoet wordt gekeken wat de mogelijkheden zijn om dat te compenseren of te zorgen voor een meer evenwichtige situatie. Ook zijn er workshops met de sociale partners, het Verantwoordingsorgaan en de vereniging van gepensioneerd(e)n (eTNOs) om te komen tot een evenwichtige belangenafweging.

6. Heldere en duidelijke communicatie

Het Fonds vindt het belangrijk om de (gevoezene) deelnemers en pensioengerechtigden goed te informeren over hun pensioen. Verantwoording afleggen over het gevoerde beleid, de dialoog aangaan en informeren over veranderingen, horen daarbij. Dat geldt ook voor maatschappelijk verantwoord beleggen en uitleg over de financiële situatie van het Pensioenfonds. Het Fonds zet hiervoor verschillende communicatiemiddelen in, zoals de website, nieuwsbrieven en het magazine Life & Pension. In 2023 heeft het Fonds bovendien weer een webinar georganiseerd. In contact staan met alle doelgroepen is bovendien belangrijk om goed inzicht te krijgen in de wensen en voorkeuren. Ook het klanttevredenheidsonderzoek hoort daarbij.

7. Correcte en efficiënte uitvoeringsorganisatie

Het Fonds besteedt veel aandacht aan de monitoring van de administratieve uitvoering van de pensioenregeling door pensioenuitvoerder AZL. Deze dienstverlening moet van hoog niveau zijn. Speciaal hiervoor zijn er reguliere afstemmingsoverleggen tussen AZL en het Bestuur. Daarnaast wordt veel aandacht besteed aan datakwaliteit. Dit is cruciaal voor een soepele overgang naar het nieuwe pensioenstelsel. In 2023 zijn alle noodzakelijke wijzigingen in de pensioenregeling doorgevoerd die voortkomen uit nieuwe wet- en regelgeving. Wel hebben zich in 2023 twee incidenten voorgedaan, maar die zijn adequaat opgelost.

Bestuurlijke prioriteiten 2023

Naast de zeven strategische hoofdpunten heeft het Bestuur in 2023 twee bestuurlijke topprioriteiten.

1. Verkenningfase nieuwe pensioenstelsel concretiseren met eerste berekeningen en onderbouwd advies voor sociale partners.

De afgelopen jaren waren de voorbereiding op het nieuwe pensioenstelsel al in volle gang. Op 1 juli 2023 is de Wet toekomst pensioenen aangenomen. Prioriteit van het Bestuur in 2023 is de voorbereidingen verder te concretiseren. Belangrijk doel is een goed onderbouwd advies voor de contractkeuze voor de sociale partners, zodat een keuze gemaakt kon worden tussen het solidaire en het flexibele contract. Ook zijn er diverse berekeningen gedaan, er is gekeken naar het beleggingsbeleid, de wijze van invaren, de datakwaliteit, de communicatie

en de eventuele bescherming van de dekingsgraad. Verder zijn tijdens een webinar de eerste inzichten met de deelnemers en pensioengerechtigden gedeeld. Duidelijk is dat in 2023 extra veel werk verzet is om een goede overstap te kunnen maken van de huidige pensioenregeling naar het nieuwe pensioenstelsel. De ingangsdatum van de nieuwe pensioenregeling staat gepland op 1 juli 2026.

2. Brede strategische discussie over veranderde wereldbeeld en trends en de normportefeuille

In 2023 is de discussie gestart over het veranderende wereldbeeld en de trends. Belangrijke vraag is of de huidige strategische asset-allocation daarop aansluit. In 2023 is dit grotendeels afgerond. Als in 2024 de uiteindelijke keuze van de sociale partners voor het nieuwe pensioencontract definitief is, kan berekend worden hoe de normportefeuille zich verhoudt tot die keuze.

Governance

Onder governance wordt het besturen van het Pensioenfonds en het toezicht daarop verstaan. Deze paragraaf beschrijft de opzet van de organisatie, de afspraken en relaties met andere organen en de ontwikkelingen van 2023. Ook komt de communicatie met (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden aan bod.

Bestuur

Het Bestuur is gebaseerd op het paritaire bestuursmodel en bestaat uit tien leden: vier werkgeversleden, vier werknemersleden en twee pensioengerechtigdenleden. Voor de beleidsvoorbereiding en de uitvoering laat het Bestuur zich adviseren en ondersteunen door het bestuursbureau. Het Bestuur wordt geadviseerd door de Commissie Pensioenbeheer, de Beleggingsadviescommissie met als subcommissie het Private Equity Committee, het Audit, Risk & Compliance Committee en de Commissie ESG-Beleid. Het Pensioenfonds kent verder een Verantwoordingsorgaan en sinds 2018 een Raad van Toezicht.

Op basis van een gestructureerde werkwijze zet het Bestuur zich in voor een toekomstbestendige pensioenregeling. Speciaal hiervoor wordt elk jaar een Jaarplan opgesteld. Daarbij is het in 2023 goed merkbaar dat bij zowel het Bestuur als alle andere gedingen van het Pensioenfonds de voorbereidingen op de nieuwe pensioenregeling veel vraagt van de bestuursleden en alle andere stakeholders. Het is een intensieve periode in aanloop naar de nieuwe regeling. Voor het afhandelen van het Jaarplan en de operationele punten, is het Bestuur in 2023 tien keer in vergadering bijeengekomen. In de vaste bestuurscommissies zijn de beleidsbesluiten voorbereid en voorzien van een advies voor het Bestuur. Hiervoor zijn in totaal 29 bijeenkomsten nodig geweest. Dat zijn net als in 2022 aanzienlijk meer dan andere jaren. Om te zorgen dat de communicatie verder goed verloopt, ontvangt het Bestuur van elke commissie een briefing waarin de bestuurlijke aspecten van besluiten zijn toegelicht. Vervolgens worden in goed voorbereide, inhoudelijke discussies de bestuurlijke besluiten genomen. Naast bestuursvergaderingen, waren er overlegvergaderingen met het Verantwoordingsorgaan, workshops en bijeenkomsten met de Raad van Toezicht. Ook zijn er, naast de jaarlijkse workshop met BlackRock, workshops over actuele onderwerpen en workshops in het kader van het nieuwe pensioenstelsel

geweest. Zo waren er ook twee workshops over evenwichtige belangenafweging en het overall evenwichtigheidskader. Verder was er een aantal benen-op-tafelsessies waarbij het ging over actualiteiten en specifieke aandachtspunten.

Een permanent punt van aandacht is het goed functioneren van het Bestuur zelf en goede onderlinge verhoudingen. Met de toenemende werkdruk rondom de nieuwe pensioenregeling is dat nog eens extra belangrijk. Doel is een zelflerend bestuur. Zoals ieder jaar heeft het Bestuur ook in 2023 een zelfevaluatie uitgevoerd en gerapporteerd over de naleving van de interne gedragscode. Daarnaast is het jaarlijkse opleidingsplan herzien daar waar dat van toepassing was. Een ander aspect dat bijdraagt aan het goed functioneren van het Bestuur is het in stand houden van een goede relatie met alle stakeholders. Het Bestuur of een delegatie daarvan heeft regelmatig overleg met de toezichthouder van De Nederlandsche Bank, de Raad van Bestuur van TNO, de Raad van Toezicht, het Verantwoordingsorgaan, de sociale partners van TNO, andere aangesloten werkgevers en de vereniging van gepensioneerden (eTNOs). Er is doorlopend aandacht voor de onderlinge verwachtingen, de splitsing van de bestuurlijke agenda en de bureauagenda en de uitvoering van alle werkzaamheden. In 2023 is er ook een workshop geweest voor leden van het Verantwoordingsorgaan, een afvaardiging van het Bestuur en de directie van het Fonds. Onderwerpen waren de samenwerking, de rollen en verantwoordelijkheden. Met de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel in het vooruitzicht, is in verbinding staan met de deelnemers en inzicht in de voorkeuren van deelnemersgedingen een extra aandachtspunt voor het Bestuur.

Wat betreft de samenstelling van het Bestuur zijn er in 2023 wijzigingen geweest vanwege de pensionering van de directeur van Pensioenfonds TNO, Kostijn van Gerwen. Geruime tijd voor zijn pensionering op 1 januari 2024, is hij al gestopt met zijn werkzaamheden. Na een zorgvuldige procedure is Suzanne van Kooten benoemd als zijn opvolger. Zij is sinds 1 april 2023 de nieuwe directeur van Pensioenfonds TNO. Aangezien zij voorzitter was van het Bestuur, gaf

dat ook een wijziging in de samenstelling van het Bestuur. Nancy Westerlaken heeft het voorzitterschap overgenomen en is van werknemerslid werkgeverslid geworden. Hierdoor waren er eind 2022 twee vacatures voor werknemersleden. Begin 2023 zijn Carolien van der Vliet-Hameeteman en Murielle van Geijn-Lodder gestart als aspirant lid. Later in het jaar zijn ze na afronding van de SPO-opleiding en aanmelding bij De Nederlandsche Bank officieel benoemd voor de werknemerszetels. Jeroen Brouwer heeft de rol van bestuurssecretaris op zich genomen. In 2023 is verder ook Hans Boumans herbenoemd. In 2024 is Aloys Maas herbenoemd als werkgeverslid en is Rien Paulus herkozen als bestuurslid namens de pensioengerechtigden.

De samenstelling van het huidige Bestuur voldoet aan de Code Pensioenfondsen wat betreft diversiteit. Er zit ten minste één vrouw en één man in het Bestuur en er zijn zowel bestuursleden van boven als van onder de 40 jaar. Samen zetten zij zich in om op correcte, evenwichtige, maatschappelijk verantwoorde en efficiënte wijze voor alle (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden en aangesloten werkgevers de pensioenregeling uit te voeren. Om ook in de toekomst te voldoen aan de diversiteitseis besteedt het Bestuur veel aandacht aan de successieplanning en er wordt extra aandacht besteed aan diversiteit bij de werving van nieuwe leden. In het functieprofiel en in de tekst bij de oproep van kandidaten wordt daar ook rekening mee gehouden. Om dit nog verder in te bedden wordt in 2024 diversiteitsbeleid opgesteld conform de nieuwe Code Pensioenfondsen, waarbij gebruikgemaakt wordt van de perspectievenbenadering van de Monitoringscommissie Code Pensioenfondsen. Het idee is dat met het streven naar integratie van diversiteit in kerntaken en werkprocessen, een hogere effectiviteit en beter afgewogen besluitvorming wordt behaald.

Bestuursbureau

Om de ambities van het Bestuur waar te maken heeft het bestuursbureau een belangrijke rol in het voorbereidende, ondersteunende en monitorende vlak. Het bestuursbureau zorgt onder meer voor de selectie van de externe vermogensbeheerders, de toetsing en monitoring van het gevoerde externe beheer, het laten uitvoeren van risicoanalyses, de aanlevering van gegevens voor ALM-studies, het maken

van beleidsvoorstellen, het uitvoeren van bestuursbesluiten, de secretariaatsvoering van het Bestuur en de bestuurscommissies, het verstrekken van rapportages en de gegevensbescherming.

Bestuurscommissies

De vier commissies die het Bestuur adviseren zijn de Commissie Pensioenbeheer, de Beleggingsadviescommissie, het Audit, Risk & Compliance Committee, en de Commissie ESG-Beleid. De Beleggingsadviescommissie laat zich bijstaan door het Private Equity Committee. In het Jaarplan zijn per bestuurscommissie speerpunten vastgesteld. Om de verbinding tussen de inhoud die in de commissies aan bod komt en het Bestuur te versterken, wordt van elke commissievergadering een terugkoppeling gegeven aan het Bestuur. Dit versterkt de besluitvorming en bestuurlijke afwegingen. Nieuw in 2023 is dat het nieuwe pensioenstelsel een belangrijk agendapunt is bij alle commissievergaderingen. Op meerdere momenten zijn relevante stukken gedeeld en onderwerpen in het kader van het nieuwe pensioenstelsel uitgebreid besproken.

Speerpunten van de Commissie Pensioenbeheer waren de premiediscussie en de reguliere, strategische monitoring van AZL. Bij de Beleggingsadviescommissie waren de speerpunten onder andere de jaarlijkse analyse van de verhouding kosten, rendement en risico en het doorrekenen van diverse scenario's. Het Audit, Risk & Compliance Committee heeft in 2023 gewerkt aan het risk management framework met extra aandacht voor de overgang naar het nieuwe stelsel en de niet-financiële risico's, waaronder de IT-risico's en een IT continuïteitsplan. Tot slot heeft de Commissie ESG-beleid zich met name gericht op het strategische ESG-beleid en de jaarlijkse update van het ESG-plan. Ook het voldoen aan nationale en Europese ESG-vereisten is daarbij permanent punt van aandacht.

Wat betreft de samenstelling van de commissies zijn diverse wijzigingen geweest. De meeste wijzigingen komen voort uit het feit dat er nieuwe bestuursleden zijn, waardoor ook de samenstelling van de commissies is veranderd. Bij al deze wijzigingen is ook steeds gekeken naar de successieplanning om de continuïteit van de commissies te waarborgen. Als gekeken wordt naar de samenstelling van fondsorganen

dan voldoen die wat betreft geschiktheid, complementariteit, diversiteit, afspiegeling van belanghebbenden en continuïteit, zoals dat is vastgelegd in het beleid van het Pensioenfonds.

Raad van Toezicht

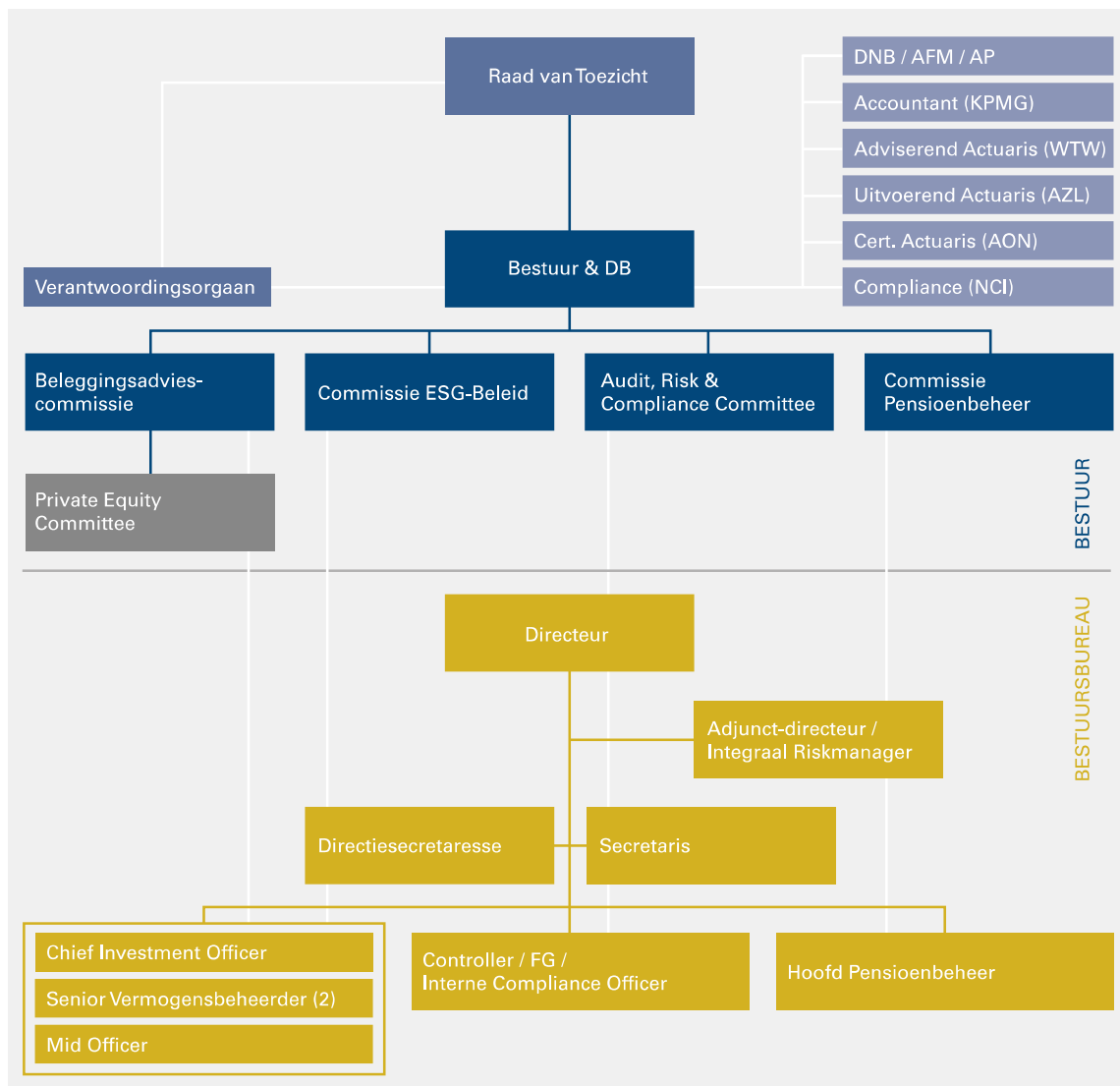
De Raad van Toezicht is verantwoordelijk voor het interne toezicht van het Fonds. Het verslag en de aanbevelingen van de Raad van Toezicht voorzien van de bestuursreactie, zijn elders opgenomen in dit jaarverslag.

Verantwoordingsorgaan

Het Verantwoordingsorgaan beoordeelt of het Bestuur evenwichtig handelt en of het Bestuur bij het gevoerde beleid en de beleidsbeslissingen voldoende rekening houdt met het belang van alle belanghebbenden. Het oordeel van het Verantwoordingsorgaan en de bestuursreactie daarop zijn elders in dit jaarverslag opgenomen. Naast dat oordeel heeft het Verantwoordingsorgaan in 2023 een aantal adviezen uitgebracht, te weten over:

1. Premie 2024
2. Communicatieplan 2023 - 2024
3. Uitvoeringsovereenkomst
4. Beloningsbeleid

Het Verantwoordingsorgaan heeft tevens een reactie gegeven op het besluit van het Bestuur over de aanvullende indexatie per 1 januari 2023.



Wat betreft de samenstelling van het Verantwoordingsorgaan waren er in 2023 een paar wijzigingen bij de werkgeversleden vanwege het vertrek van Conchita Chung en Geert Roseboom. Verder ontstond er een vacature omdat Murielle van Geijn overstapte van het Verantwoordingsorgaan naar het Bestuur. Inmiddels zijn deze zeltels in het Verantwoordingsorgaan vanuit de werkgever weer ingevuld. De samenstelling van het Verantwoordingsorgaan voldeed in 2023 in eerste instantie niet aan de Code Pensioenfondsen wat betreft diversiteit. De voorwaarde is dat er ten minste één vrouw en één man in zit en zowel mensen van boven als van onder de 40 jaar. Met de toetreding van nieuwe leden bij het Verantwoordingsorgaan voldeed Pensioenfonds TNO aan het eind van 2023 wel weer aan deze Code. Het Verantwoordingsorgaan houdt rekening met het diversiteitsbeleid van de competentievisie. Wat betreft de werkzaamheden werkt het Verantwoordingsorgaan net als het Bestuur met een aantal commissies. Dit zijn dezelfde commissies als bij het Bestuur. Er zijn overleggen tussen de directie van het Fonds, het dagelijks bestuur van het Bestuur en het Verantwoordingsorgaan.

Sleutelfuncties

Een belangrijke rol in het toezicht spelen ook de drie sleutelfunctiehouders op het gebied van risicomanagement, actuariaat en interne audit. Zij geven, ieder op zijn eigen gebied, een onafhankelijk oordeel over het functioneren van het Pensioenfonds. Hiervoor bieden zij jaarlijks een verslag aan.

Functionaris gegevensbescherming

De belangrijkste taak van de functionaris gegevensbescherming is onafhankelijk toezicht en controle houden op de manier waarop het Pensioenfonds met persoonsgegevens omgaat. De functionaris gegevensbescherming heeft een directe lijn met het dagelijks bestuur (DB).

Herstelplan

Aan het eind van 2022 lag de actuele dekkingsgraad van 133,6% boven het vereist eigen vermogen van 120,5%. In maart 2023 hoefde er daarom geen geactualiseerd herstelplan ingediend te worden bij De Nederlandsche Bank. Aan het eind van 2023 lag de actuele dekkingsgraad net onder het vereist eigen vermogen. Een herstelplan is vereist als de beleidsdekkingsgraad onder het niveau uitkomt van het vereist eigen vermogen. Dit is niet het geval waardoor er in 2024 ook geen herstelplan nodig is.

Financieel crisisplan

In het financieel crisisplan van het Fonds worden twee crisissituaties onderscheiden. Allereerst de situatie die voortkomt uit het niet tijdig kunnen herstellen van een dekkings- of reservetekort met gebruikmaking van de vastgestelde premie- en toeslaginstrumenten. Dat betekent dat de actuele dekkingsgraad dan gedaald is beneden het kritische niveau van 103% zoals vastgelegd in het risicokader. De andere crisissituatie is een situatie die voortkomt uit grote negatieve uitslagen op de financiële markten. In het crisisplan zijn de kenmerken van beide crisissituaties gedefinieerd en zijn de te volgen processtappen door het crisisteam beschreven. De samenstelling van het door het Bestuur benoemde crisisteam is ook beschreven in het crisisplan.

In 2023 is het crisisteam evenals in 2022 niet meer geactiveerd. De kritische waarden die na de coronacrisis zijn vastgesteld, zijn niet meer geraakt. Wel is in 2023 korte tijd een crisisbeheerteam ingesteld geweest naar aanleiding van een IT-incident, waarbij hackers probeerden in te breken op de digitale omgeving van het Fonds. Er zijn adequate maatregelen genomen om dergelijke incidenten in de toekomst te voorkomen.

7 De uitwerking en uitvoering van het beleid zijn gebaseerd op de mate waarin het Pensioenfonds, na overleg met vertegenwoordigers van de werkgevers, werknemers en pensioengerechtigden en na overleg met de organen van het Pensioenfonds, bereid is beleggingsrisico's te lopen om de doelstelling en ambitie van het Pensioenfonds te realiseren. Voorts is het gebaseerd op de mate waarin het Pensioenfonds beleggingsrisico's kan lopen, gegeven de kenmerken van het Pensioenfonds.

Rapportagenorm Code Pensioenfondsen

Vindplaats rapportage in jaarverslag en op site

Norm 5

Het Bestuur legt verantwoording af over het beleid dat het voert, de gerealiseerde uitkomsten van dit beleid en de beleidskeuzes die het eventueel voor de toekomst maakt. Het Bestuur weegt daarbij de verschillende belangen af van de groepen die bij het pensioenfonds betrokken zijn. Ook geeft het Bestuur inzicht in de risico's van de belanghebbenden op korte en lange termijn, gerelateerd aan het overeengekomen ambitieniveau.

In dit jaarverslag worden beleidsaspecten uitgebreid behandeld in het hoofdstuk 'Verslag van het Bestuur'. De evenwichtige belangenafweging is altijd een belangrijk onderdeel bij zowel de beeldvormings- als de besluitvormingsfase en komt in alle relevante beleidsdocumenten en bestuursbesluiten aan bod. Dit komt aan bod bij 'Governance' in het jaarverslag. Wat betreft risico's wordt in de paragraaf 'Risicobeheer' uitgebreid ingegaan op de risico's die het Fonds en belanghebbenden lopen en welke beheersmaatregelen zijn genomen. Op de site worden belangrijke documenten gedeeld bij 'Documenten' en bij 'Nieuws' worden deelnemers geïnformeerd.

Norm 31

De samenstelling van fondsorganen is wat betreft geschiktheid, complementariteit, diversiteit, afspiegeling van belanghebbenden en continuïteit, vastgelegd in beleid. Zowel bij de aanvang van een termijn, als ook tussentijds bij de zelfevaluatie vindt een check plaats.

In dit jaarverslag komt dit aan bod in de paragraaf 'Governance'. Op de site van Pensioenfonds TNO komt dit bij 'Documenten' aan bod in het verkiezingsreglement en bij de functieprofielen van leden van het Bestuur en Verantwoordingsorgaan.

Norm 33

In zowel het Bestuur als in het Verantwoordingsorgaan of het VO is er ten minste één vrouw en één man. Er zitten zowel mensen van boven als van onder de 40 jaar in. Het Bestuur stelt een stappenplan op om diversiteit in het Bestuur te bevorderen.

In dit jaarverslag komt dit aan bod in de paragraaf 'Governance'. Ook staat daar beschreven welke activiteiten het Bestuur onderneemt om diversiteit op de lange termijn te waarborgen.

Norm 47

Het intern toezicht betreft deze Code bij de uitoefening van zijn taak.

Op de site staat de checklist Code Pensioenfondsen bij 'Documenten'.

Norm 58

Het Bestuur geeft publiekelijk inzicht in missie, visie en strategie.

In het jaarverslag zijn in de paragraaf 'Visie, missie, strategie' deze punten opgenomen. Op de site is dit in een beknopte versie te lezen bij 'Over ons'.

Norm 62

Het Bestuur legt zijn overwegingen omtrent verantwoord beleggen vast en zorgt ervoor dat deze beschikbaar zijn voor belanghebbenden.

In het jaarverslag rapporteert het Bestuur over de ontwikkelingen rondom het ESG-beleid. Dit onderwerp komt aan bod bij de paragraaf 'Vermogensbeheer' en bij de paragraaf 'Duurzaamheid'. Op de site worden bij 'Nieuws' met vaste regelmaat de updates gedeeld met inzicht in stembeleid, uitsluitingslijsten, watchlist en uitvoering van het maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid. Bij 'Documenten' op de site staan de Beleggingsbeginzelen, het meerjarenplan voor ESG-beleid, de updates van het meerjarenplan en het stemgedrag. Ook zijn er specifieke pagina's aan de site toegevoegd met vanuit de SFDR verplichte duurzaamheidsinformatie, informatie over het beloningsbeleid en pre-contractuele informatie over de pensioenregeling.

Norm 64

Het Bestuur rapporteert in het jaarverslag over de naleving van de interne gedragscode (zoals bedoeld in de normen 15 en 16) en deze Code, net als over de evaluatie van het functioneren van het Bestuur.

In het jaarverslag wordt over de naleving van de gedragscode gerapporteerd in de paragraaf 'Governance' en 'Risicobeheer'. De evaluatie van het Bestuur komt aan bod bij 'Governance'. De nevenfuncties van bestuursleden staan in bijlage 3. Op de site staat de checklist Code Pensioenfondsen bij 'Documenten'.

Rapportagenorm Code Pensioenfondsen

Vindplaats rapportage in jaarverslag en op site

Norm 65

Het Bestuur zorgt voor een adequate klachten- en geschillenprocedure die voor belanghebbenden eenvoudig toegankelijk is. In het jaarverslag rapporteert het Bestuur over de afhandeling van klachten en de veranderingen in regelingen of processen die daaruit voortvloeien.

In het jaarverslag wordt aandacht besteed aan de afhandeling van klachten en geschillen in de paragraaf 'Governance'. Op de site staan een stappenplan, de geactualiseerde klachtenprocedure en een klachten- en wensenformulier. Daarbij wordt ook gewezen op de Ombudsman Pensioenen en vanaf 2024 de nieuwe Geschilleninstantie Pensioenfondsen. Verder zijn de 'Interne klachten en geschillenregeling' op de site in te zien bij 'Documenten'.

Code Pensioenfondsen

De normen in de Code Pensioenfondsen komen overeen met de normen die het Pensioenfonds aan zichzelf stelt. Zo vindt het Pensioenfonds diversiteit zowel in het Bestuur als in de commissies en organen van groot belang. Bij de invulling van vacatures wordt daar tijd en aandacht aan besteed. Daarnaast vindt het Pensioenfonds het belangrijk dat alle belanghebbenden voldoende vertegenwoordigd zijn bij het Pensioenfonds en dat alle belangen binnen het Pensioenfonds evenwichtig worden afgewogen. Bij bestuursbesluiten wordt deze belangenafweging expliciet onderbouwd.

Jaarlijks wordt geïnventariseerd in hoeverre het Fonds conform artikel 107 van de Pensioenwet voldoet aan de Code Pensioenfondsen. Daarbij is vastgesteld dat het Fonds in 2023 uiteindelijk aan alle 65 normen uit deze Code voldoet. Aan het begin van 2023 voldeed het Fonds echter aan 64 normen. Dat had te maken met het feit dat de samenstelling van het Verantwoordingsorgaan op dat moment nog niet een lid had jonger dan 40 jaar. In bijlage 5 is de volledige Checklist Code Pensioenfondsen opgenomen, waarin per norm is beschreven hoe Pensioenfonds TNO die norm toepast. Met ingang van 1 januari 2024 is deze Code – die dateert uit 2018 - vervangen door de nieuwe Code Pensioenfondsen. De nieuwe Code sluit aan op een aantal punten uit de Wet toekomst pensioenen, waaronder het centraal stellen van de deelnemer. Daarnaast zijn bijvoorbeeld ook relevante (maatschappelijke) ontwikkelingen meegenomen, zoals duurzaamheid en diversiteit & inclusie.

Naleving wet- en regelgeving

Het Bestuur voert elk jaar volgens de Code Pensioenfondsen een compliance toets uit om het juridische risico te beheersen dat de reglementen, statuten en ABTN van het Fonds in overeenstemming zijn met de door het Bestuur genomen besluiten en de van toepassing zijnde wet- en regelgeving. Uit de compliance toets van 2023 bleek dat de huidige reglementen op enkele kleine punten dienden te worden aangepast, dit is verwerkt bij de jaarlijkse actualisering van de reglementen. Bij de compliance toets op de statuten is geconstateerd dat deze op twee punten moeten worden gewijzigd. Deze aanpassing zal worden doorgevoerd in het tweede kwartaal van 2024.

UBO-register

In de Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme (Wwft) zijn de statutair bestuurders van rechtspersonen als uiteindelijke belanghebbende geïdentificeerd. Het Pensioenfonds is een stichting en daarmee een rechtspersoon. De bestuursleden van Pensioenfonds TNO zijn daarom ingeschreven in het UBO-register (Ultimate Beneficial Owner Register), dat in 2020 in werking is getreden. Omdat feitelijk de deelnemers van een pensioenfonds en niet de bestuursleden de echt belanghebbenden zijn, wordt ook wel gesproken over een registratie als pseudo-UBO.

Nederlandse Stewardship Code

Het Fonds voldoet aan de Nederlandse Stewardship Code die door pensioenfondsen, verzekeraars en vermogensbeheerders is vastgesteld. De code benadrukt het belang van betrokken en verantwoord aandeelhouderschap. Voor pensioenfondsen die aandelen hebben in Nederlandse vennootschappen, staan in de code elf principes en 'best practices' voor een effectief corporate governance model om te zorgen voor financiële én maatschappelijke

langetermijnwaardecreatie voor alle stakeholders van Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen.

Een integraal onderdeel van de Stewardship Code is het aanwenden van de aandeelhoudersrechten, waaronder het stemmen op aandeelhoudersvergaderingen en de dialoog aangaan ('engagement') met de beursondernemingen over onderwerpen zoals beloningsstructuur, het duurzaamheidsbeleid, de kapitaalsstructuur en de governancestructuur van het bedrijf. Vervolgens wordt aan pensioenfondsen gevraagd transparant te zijn over het stem- en engagementbeleid. Bij Pensioenfonds TNO is dit ook ingevuld; dit komt uitgebreid aan bod in de duurzaamheidsparagraaf.

IMVB-convenant

Tegelijk met de Nederlandse Stewardship Code is in 2019 het Convenant Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Beleggen (IMVB-convenant) in werking getreden. Pensioenfonds TNO heeft met de ondertekening van het brede spoor van het convenant aangegeven dat het verder gaat dan de richtlijnen uit de Stewardship Code. Dat betekent dat het Fonds op basis van de richtlijnen uit het IMVB-convenant zijn beleid ten aanzien van stemmen en engagement beschreven heeft en inzichtelijk heeft gemaakt. Pensioenfonds TNO heeft dit geborgd in het meerjarenplan van het ESG-beleid. Ook zijn ESG-duediligencestappen en ESG monitoring verankerd in het managementproces.

SFDR-verordening en Taxonomie

In 2022 is de verdere implementatie van de informatieverplichtingen en richtlijnen vanuit de Sustainable Finance Disclosure Regulation – ook wel de SFDR-verordening – afgerond. Pensioenfonds TNO voldoet daarmee aan zowel level 1 als level 2 van de SFDR-verordening. Dit houdt in dat Pensioenfonds TNO net als alle andere financiële instellingen transparant is over hoe duurzaam het Fonds is en er ook voor zorgt dat er extra stappen ten aanzien van maatschappelijk verantwoord beleggen worden genomen. Dankzij de gedetailleerd in kaart gebrachte duurzaamheidsrisico's kan bij investeringsbeslissingen nog beter rekening gehouden worden met ongunstige effecten op maatschappij en milieu. Daarnaast is het beloningsbeleid in lijn met de integratie van duurzaamheidsrisico's. In de paragraaf 'Duurzaamheid' van dit jaarverslag wordt uitgebreid ingegaan op al deze aspecten.

Algemene verordening gegevensbescherming (AVG)

Het Fonds voldoet aan de AVG. Pensioenfonds TNO heeft vastgesteld dat het Fonds ook voldoet aan de Gedragslijn Verwerking Persoonsgegevens Pensioenfondsen 2023. In 2023 is bij de pensioenuitvoerder een datalek vastgesteld. Dit datalek was van dusdanige aard dat het datalek is gemeld bij de Autoriteit Persoonsgegevens. Het betrof een brief met persoonsgegevens die naar een oud huisadres was gestuurd. Er zijn passende maatregelen genomen om herhaling te voorkomen. Verder was er in 2023 breed in de media dat er een datalek was bij softwareleverancier Nebu, die veel samenwerkt met pensioenfondsen. De onderzoeksbureaus waar AZL en Pensioenfonds TNO mee samenwerken maken geen gebruik van Nebu, het Fonds is dus niet getroffen door dit datalek.

IT-beleid

Doel van het IT-beleid is dat het Fonds zijn verantwoordelijkheid kan nemen voor de beschikbaarheid, de integriteit en de vertrouwelijkheid van (digitale) informatie. Deze beleidsnormen zijn over 2023 ook getoetst bij de belangrijkste uitbestede partijen die onder de scope van het IT-beleid van het Fonds vallen. Vastgesteld is dat de uitbestede partijen voldoen aan de door het Pensioenfonds geformuleerde beleidsnormen.

Een van de punten in het IT-beleid is goede datakwaliteit; alle (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden moeten krijgen waar ze recht op hebben. In 2023 is hier een plan van aanpak voor opgesteld met onder meer extra controles op datakwaliteit voor een goede transitie naar de nieuwe regeling. Pensioenfonds TNO doet dit in samenwerking met de pensioenuitvoerder. In 2024 is gestart van de data-APK. De KMPG-accountant is door het Bestuur aangewezen als auditor ('agreed-upon procedures' ofwel AUP) voor datakwaliteit. Een ander aspect in het beleid is gericht op beheersmaatregelen voor cybersecurity vanwege toenemende risico's. Zo is in 2023 een draaiboek opgesteld voor hoe te handelen bij een cybersecurity-incident. Dit plan is direct in de praktijk gebracht bij een phishing aanval in november. Verder is in 2023 het IT-beleid van Pensioenfonds TNO geactualiseerd en uitgebreid. Vervolgens is op basis van de IT-SelfAssessment door de Sleutelfunctiehouder Interne Audit in het Auditplan 2023 geconcludeerd dat het

IT-beleid voldoet aan de beheersmaatregelen van De Nederlandsche Bank. In de paragraaf 'Risicobeheer' wordt verder ingegaan op het IT-beleid.

Tot slot is vanuit het Bestuur een van de bestuursleden expliciet verantwoordelijk voor de IT-portefeuille.

Uitvoering pensioenbeheer

De pensioenuitvoering is uitbesteed aan AZL, waarbij de eisen die worden gesteld aan de uitvoering contractueel zijn vastgelegd. Het Bestuur monitort de dienstverlening van AZL continu op basis van een controlemodel. Een jaarlijkse audit op een van de pensioenprocessen maakt daar onderdeel van uit. Daarnaast voert AZL zelf ook audits uit rondom informatiebeveiliging en cybersecurity. De twee incidenten die in 2023 plaatsvonden hadden te maken met het niet volledig toetsen van het deelnemersbestand op de EU-sanctielijsten en de berekening van kapitaalprognoses bij de aanvullende pensioenregeling. Beide incidenten zijn naar tevredenheid opgelost en werkprocessen zijn aangepast om herhaling te voorkomen. Ook zijn de incidenten gemeld bij de toezichthouders AFM en DNB.

Verder heeft AZL net als in het voorgaande jaar weer diverse online themabijeenkomsten georganiseerd. Veel sessies daarvan zijn gewijd aan (de voortgang van) het nieuwe pensioenstelsel. Een belangrijk onderdeel hierbij is het nieuwe IT-platform dat door AZL wordt ontwikkeld. De systemen bij AZL moeten aangepast worden op de nieuwe pensioenregeling, zodat er op de invaardatum een goed werkend systeem staat. Een nieuwe website en een nieuw pensioenportaal voor Pensioenfonds TNO worden meegenomen bij de ontwikkeling van het nieuwe IT-platform. De site en het portaal zijn daarbij onlosmakelijk met elkaar verbonden, zodat de informatie en processen voor de pensioenuitvoering goed op elkaar zijn afgestemd. Er zijn voortdurend updates van AZL over de voortgang van de ontwikkeling van het nieuwe IT-platform. Daarnaast heeft De Nederlandsche Bank een audit uitgevoerd op de inrichting van dit proces.

Geschilleninstantie Pensioenfonds

Pensioenfonds TNO vindt het belangrijk dat (gewezen) deelnemers en pensioenge-rechtigden tevreden zijn over de uitvoering van de pensioenregeling. Als daarover een klacht is of er zijn wensen om dat te verbeteren, dan heeft het Fonds daarvoor een klantvriendelijke en transparante klachten-procedure in lijn met de 'Gedragslijn Goed omgaan met klachten' van de Pensioen-federatie, die ook goed gecommuniceerd wordt. De richtlijn van de Pensioenfederatie is in 2022 opgesteld in aanloop naar de Wet toekomst pensioenen die is ingegaan op 1 juli 2023. Zo staan op de website op de contactpagina onder meer een stappenplan en klachtenformulier, zodat die informatie goed vindbaar is. Ook staat in elke derde mail/brief een link naar de klachtenprocedu-re. Verder is de procedure vanaf 1 januari 2024 opgenomen in de pensioenregeling.

Bij de klachtenprocedure wordt onderscheid gemaakt tussen operationele voorvallen, klachten en geschillen. Bij een operationeel voorval gaat het om een verschil van inzicht over de toepassing van de pensioenrege-ling. Als een (gewezen) deelnemer of een pensioengerechtigde zich niet correct be-handeld voelt door de pensioenuitvoerder, dan kan een klacht worden ingediend via de interne klachten- en geschillenregeling. Als een klacht intern niet opgelost kan worden via de interne klachtenprocedure, is er sprake van een geschil, dat vervolgens voorge-legd kan worden aan een externe instantie. Vanaf 1 januari 2024 is dat de GIP, de nieuw ingestelde onafhankelijke Geschilleninstan-tie Pensioenfonds. De GIP is opgericht naar aanleiding van de Wet toekomst pen-sioenen om te zorgen voor uniformiteit van de klachtenafhandeling bij pensioenfond-sen. Pensioenfonds TNO heeft zich aange-sloten bij de GIP.

In 2023 zijn bij Pensioenfonds TNO 24 ope-rationele voorvallen gemeld, alle 24 zijn door AZL afgehandeld. Daarnaast zijn in 2023 drie klachten ingediend, die ook aan het Bestuur zijn gemeld door betrokkenen. Het Fonds heeft er alles aan gedaan om alle klachten goed op te lossen.

Klachten 2023	Rubriek	Actie	Naar tevredenheid
Te lage rendement TOP-regeling net voor pensioendatum	Financiële situatie	Besproken met deelnemer, geen verdere actie nodig	Ja
Ontbreken convenant Arbeidsongeschiktheidspensioen	Informatieverstrekking	Besproken met deelnemer, geen verdere actie nodig	Ja
Tegenvallend beleggingsrendement	Financiële situatie	Besproken met deelnemer, geen verdere actie nodig	Ja

Toezicht door DNB, AFM en AP

In 2023 zijn aan het Pensioenfonds door De Nederlandsche Bank, Autoriteit Financiële Markten en de Autoriteit Persoonsgegevens geen dwangsommen of boetes opgelegd. Ook zijn door deze toezichthouders geen aanwijzingen aan het Pensioenfonds gegeven, noch is een bewindvoerder aangesteld of is de bevoegdheidsuitoefening van organen van het Pensioenfonds gebonden aan toestemming van de toezichthouders.

Communicatie

Pensioenfonds TNO voert een actief communicatiebeleid. Doel van de communicatie van Pensioenfonds TNO is de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden informeren over hun pensioen, verantwoording afleggen over het gevoerde beleid, de dialoog aangaan en informeren over veranderingen. Belangrijke thema's in de communicatie zijn ESG-beleid, de financiële resultaten en uiteraard de huidige pensioenregeling met in het verlengde daarvan informeren over de komst van het nieuwe pensioenstelsel.

Net als voorgaande jaren heeft Pensioenfonds TNO ook in 2023 is gewerkt met een aantal uitgangspunten voor de communicatie. Basis voor de communicatie is zichtbaarheid van het Fonds en pensioeninzicht bij (gewezen) deelnemers. Vanuit die basis kan verder gewerkt worden aan de keuzehulp; een van de pijlers die zelfs wettelijk verplicht is geworden sinds de invoeringsdatum van de Wet toekomst pensioenen. Financieel inzicht en begrip van de pensioenregeling zijn nodig om weloverwogen keuzes te kunnen maken. Het Fonds besteedt al veel aandacht aan communicatie en de uitleg van allerlei facetten en aandachtspunten van de pensioenregeling. Het helpen van (gewezen) deelnemers bij

hun pensioenkeuzes is essentieel. In 2023 is daarnaast extra aandacht voor de verschillende informatievragen van de diverse doelgroepen. De communicatie is verder zoveel mogelijk digitaal. Wel wordt de informatie ook op papier aangeboden als (gewezen) deelnemers of pensioengerechtigden dat verzoeken. Verder wordt de informatie van het Pensioenfonds ook steeds meer tweetalig aangeboden.

Naast deze communicatie is aandacht besteed aan onderwerpen zoals de klachtenregeling, het correctiebeleid en hoorrecht van eTNOs voor het nieuwe pensioenstelsel.

De belangrijkste communicatiemiddelen voor het Fonds in 2023 zijn:

- Website www.pensioenfondstno.nl: dit is de basis voor alle informatie en het nieuws van Pensioenfonds TNO. De site van het Pensioenfonds biedt tevens toegang tot het persoonlijke pensioenportaal 'Mijn pensioen'. In het portaal wordt met extra uitleg en toelichting aandacht besteedt aan keuzebegeleiding. Hulp bij het maken van pensioenkeuzes is onmisbaar. Naast informatie op de site, is het portaal bij uitstek geschikt om daar ook een belangrijke rol in te vervullen. In 2024 wordt bij wijze van proef deze keuzebegeleiding uitgebreid met persoonlijke pensioengesprekken voor iedereen die 62 wordt. Na een jaar wordt geëvalueerd of de meerwaarde wordt bereikt.
- Speciale pagina's over de Wet toekomst pensioenen: vanuit de site van het Pensioenfonds kan doorgelinkt worden naar de online 'Special' waar specifieke informatie van Pensioenfonds TNO staat over het nieuwe stelsel: www.specials.pensioenfondstno.nl/nieuw-pensioenstelsel. Er wordt uitleg gegeven wat Pensioenfonds TNO doet om uiterlijk 1 januari 2028 (streven is 2026) over te gaan naar het nieuwe pensioenstelsel. De Special

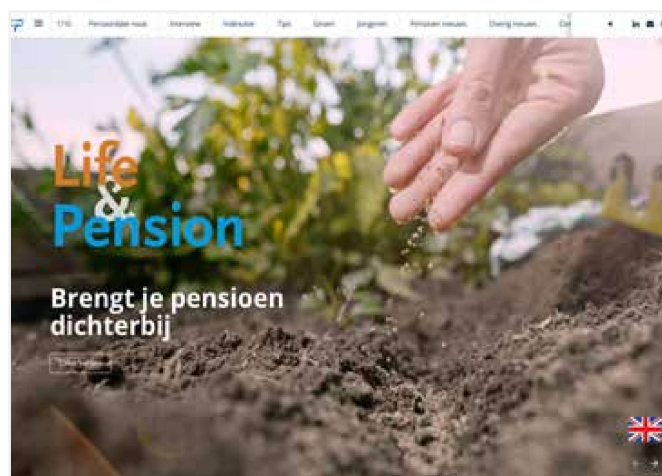
is het verzamelpunt van alle belangrijke informatie vanuit het Pensioenfonds. Deze Special is in 2023 dan ook tweetaalig beschikbaar. Algemene informatie over het nieuwe pensioenstelsel staat op www.pensioenduidelijkheid.nl.

- Magazine 'Life & Pension': in 2023 zijn weer twee edities van de magazines uitgekomen, zowel in het Nederlands als in het Engels. Bij de juli-editie zat bovendien de Jaarverslagspecial, waarin op toegankelijke wijze de resultaten van 2022 centraal stonden. Deelnemers en pensioengerechtigden zonder mailadres krijgen een verkorte printversie thuisgestuurd, waarbij ze aangespoord worden om over te stappen naar digitale communicatie.
- Mailingen: tussen de edities van de Life & Pension worden per mail nieuws-mailingen verstuurd, zodat deelnemers en pensioengerechtigden op de hoogte blijven van de tussentijdse ontwikkelingen. Deze extra communicatiemomenten worden benut om de nieuwsberichten van de site onder de aandacht te brengen, zoals de financiële resultaten, ESG-nieuws en de nieuwe Wet toekomst pensioenen. Naast de vier nieuwsmailingen zijn nog twee extra mailingen verstuurd. Allereerst in juli een videoboodschap over de Wet toekomst pensioenen en in november was er een verduurzamingsactie van het Sociaal Personeelsfonds. Verder is er een brief verstuurd met het uniform pensioenoverzicht (UPO). Gewezen deelnemers wordt eens per vijf jaar het pensioenoverzicht aangeboden en in de tussenliggende jaren ontvangen ze het overzicht via de website.
- Animaties: om pensioeninformatie op een toegankelijke manier uit te leggen zijn er verschillende animaties op de site van Pensioenfonds TNO beschikbaar. In deze animaties wordt uitleg gegeven over pensioenopbouw in het algemeen, de pensioenregeling van Pensioenfonds TNO, het verschil tussen de AOW-leeftijd en 68 jaar en het arbeidsongeschiktheidspensioen. Verder is gestart met de ontwikkeling van een animatie over de pensioenkeuze 'Bedrag ineens'.
- Social media: in 2023 is LinkedIn ingezet om de communicatiekanalen van Pensioenfonds TNO aan te vullen. Onderwerpen die daarvoor benut worden zijn de beleidsdekkingsgraad, vacatures, het webinar en ook communicatie rondom

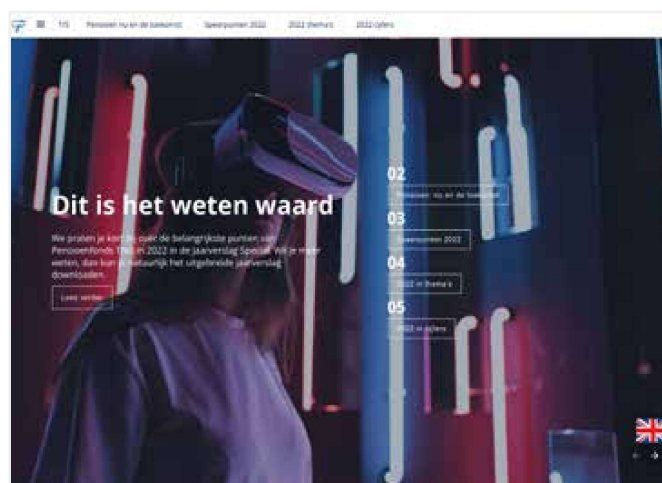
Online Special nieuwe stelsel



Openingspagina van het online magazine Life & Pension



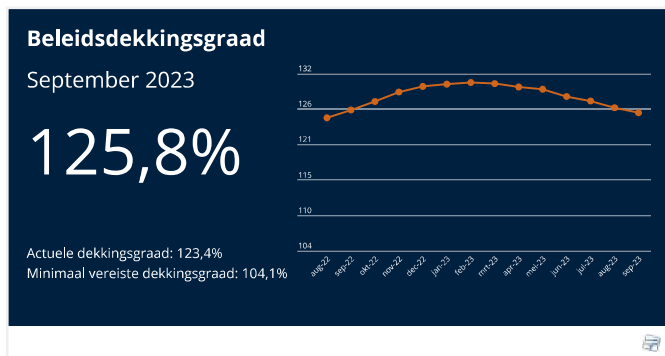
Jaarverslagspecial in het online magazine van juli



Nieuwsmailing



LinkedIn-bericht



Webinar



het nieuwe pensioenstelsel. Wat betreft dat laatste wordt ook gebruikgemaakt van de communicatie toolbox van het informatieplatform 'Werken aan ons nieuwe pensioen', een gezamenlijk initiatief van verschillende vertegenwoordigende partijen in de pensioensector.

- Webinar: speciaal voor alle deelnemers is in het najaar van 2023 een webinar georganiseerd om uitleg te geven over de hoofdlijnen van het nieuwe pensioenstelsel en de eerste inzichten. Net als bij eerdere edities, was dit weer een drukbezocht webinar. Het webinar helpt de pensioenregeling te begrijpen.

Uit het klanttevredenheidsonderzoek dat begin 2023 is gehouden, blijkt dat de deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden van Pensioenfonds TNO over het geheel een mooie voldoende geven voor de informatievoorziening en dienstverlening. Ook is er vertrouwen in het Fonds. Slechts een kleine groep is niet positief. Daarbij blijkt dat meer inzicht in pensioen en gericht inspelen op behoeften helpt. Dit zal de komende jaren ook extra aandacht moeten krijgen. Wat betreft het nieuwe stelsel kwam uit het onderzoek dat onbekend maakt onbemand. Eind 2023 is mede daarom een webinar georganiseerd over het nieuwe stelsel. Dit is een van de mogelijkheden om ook inzicht te krijgen in de voorkeuren, die het Pensioenfonds moet benutten. Het helpt in de transitie naar het nieuwe stelsel en draagt bij aan het creëren van draagvlak. Communicatie en in verbinding staan met (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden zal de komende jaren nog meer toenemen.

Middelloonregeling

Het Pensioenfonds kent twee pensioenregelingen. Allereerst is er een middelloonregeling (Defined Benefit-regeling) waarin de deelnemers ouderdomspensioen en partnerpensioen opbouwen en waarin de risico's voor overlijden en arbeidsongeschiktheid geregeld zijn. Deze paragraaf gaat over de middelloonregeling en de ontwikkelingen van 2023. Vanaf pagina 39 volgt de informatie over het pensioenbeheer van de andere pensioenregeling: Extra Pensioen, Netto Pensioen en TOP (Defined Contribution-regeling).

Pensioenbeheer

Het pensioenbeheer omvat de administratie en monitoring van alle pensioenaanspraken en pensioenrechten van (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden. Dat geldt zowel voor de middelloonregeling als de regeling Extra Pensioen, Netto Pensioen en TOP. Mutaties worden aangeleverd door de aangesloten ondernemingen en verwerkt in de pensioenadministratie. Naar aanleiding van deze mutaties worden deelnemers op de hoogte gebracht van de gevolgen voor het pensioen. Jaarlijks ontvangt de deelnemer een uniform pensioenoverzicht (UPO). De pensioenadministratie is de basis voor de uitkeringsadministratie, de premiebepaling, premie-incasso, het jaarwerk en de pensioenplanner. De uitvoering van het pensioenbeheer wordt gedaan door AZL. De beleggingen en de beleggingsadministratie van de regeling Extra Pensioen, Netto Pensioen en TOP worden gedaan door Goldman Sachs Asset Management (voorheen Nationale Nederlanden Investment Partners (NN IP)).

Correcte en efficiënte uitvoering

Het Fonds is gebaat bij een eenvoudig uit te voeren pensioenregeling. Dit leidt tot lagere kosten en kleinere kans op fouten. Periodiek monitort het Fonds de uitvoering van de pensioenregeling door AZL en is er overleg over de kwaliteit van de pensioenuitvoering. Daarbij wordt kritisch gekeken naar de efficiency en het verkleinen van kansen op fouten. De (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden moeten immers kunnen vertrouwen op de pensioeninformatie die ze krijgen. Het is de informatie die wordt gebruikt om belangrijke keuzes te maken. Ondanks dat er zeer zorgvuldig met alle gegevens wordt omgegaan, kan

het gebeuren dat er iets niet klopt. Als dat zo is, moet duidelijk zijn hoe groot die impact is, wat de oorzaak is en hoe het wordt gecorrigeerd. Pensioenfonds TNO vindt het belangrijk om transparant te zijn over de manier waarop omgegaan wordt met de afhandeling van correcties, nabetalingen en eventuele terugvorderingen. In 2023 is daarom het correctiebeleid officieel vastgesteld en voor iedereen inzichtelijk gemaakt via de site.

Pensioenregeling met keuzemogelijkheden

De middelloonregeling van Pensioenfonds TNO biedt de (gewezen) deelnemers verschillende keuzemogelijkheden zodat het pensioen zo goed mogelijk op maat kan worden ingericht. Om (gewezen) deelnemers optimaal te kunnen begeleiden bij hun pensioenkeuzes is keuzebegeleiding onmisbaar. Dit is zelfs wettelijk verplicht geworden met de komst van het nieuwe pensioenstelsel. Financieel inzicht en begrip van de pensioenregeling zijn nodig om weloverwogen keuzes te maken. Dat wordt met de nieuwe pensioenregeling nog belangrijker. Het Fonds biedt daarom veel aandacht aan de communicatie en uitleg van deze keuzes. In eerste instantie gebeurt dat via de verschillende communicatiekanalen van het Pensioenfonds, zoals de website, het pensioenportaal, de Life & Pension en diverse mailingen en nieuwsberichten. In 2023 zijn bovendien voorbereidingen gedaan om de keuzebegeleiding verder te verbeteren. Een voorbeeld hiervan is de introductie begin 2024 van een persoonlijk pensioengesprek met een van de pensioenconsultanten van AZL voor die iedereen die 62 jaar wordt.

Uitgesteld: wetsvoorstel Bedrag ineens

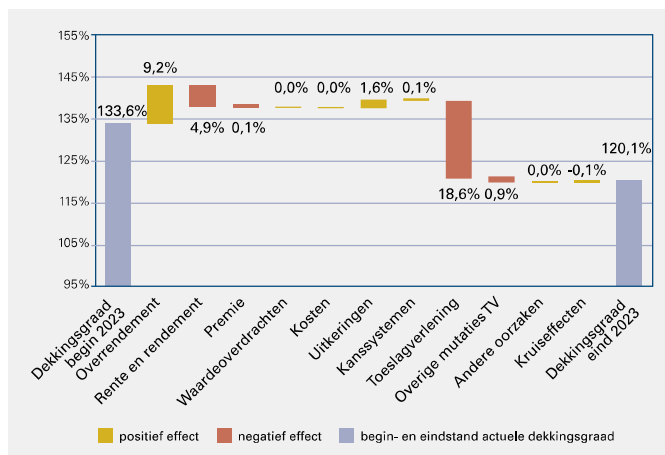
In 2020 kondigde de regering een nieuwe regeling aan. Met de wet 'Bedrag ineens' zou het mogelijk worden om onder bepaalde voorwaarden een deel – maximaal 10% – van het opgebouwde ouderdomspensioen in één keer op te nemen. De ingangsdatum van deze nieuwe regeling is meerdere keren uitgesteld en gaat nu op z'n vroegst in op 1 januari 2025. Ondanks de uitgestelde ingangsdatum houdt het Fonds in de communicatie en pensioenuitvoering rekening met de komst van deze

regeling. Goede voorlichting over de voor- en nadelen is belangrijk voor de (gewezen) deelnemers om een goede keuze te kunnen maken op het moment dat dit speelt.

Ontwikkeling dekkingsgraad

Pensioenfonds TNO wil dat de pensioen-aanspraken en de pensioenrechten van (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden zijn waarde behoudt tegen redelijke kosten en met een acceptabel risico. Om te kijken of het pensioen kan meegroeien met de prijzen, is de beleidsdekkingsgraad een belangrijke graadmeter. Als gekeken wordt naar de beleidsdekkingsgraad van 2023, dan zijn er vanuit het pensioenbeheer van de middelloonregeling diverse aspecten die bijgedragen aan de ontwikkeling van de dekkingsgraad. Het overzicht hieronder geeft weer in welke mate diverse onderdelen in 2023 invloed hebben gehad op de beleidsdekkingsgraad.

Ontwikkeling dekkingsgraad in 2023



Premiebeleid

De hoogte van de pensioenpremie wordt bepaald door de sociale partners. Op basis van de premie is bekend wat de bijbehorende pensioenopbouw is voor de deelnemers. Sinds het aflopen van de vijfjarige premieafpraak per 2021 wordt dit jaarlijks gedaan.

Elk jaar stellen de sociale partners van TNO bij de arbeidsvoorwaardenonderhandelingen de premie voor het nieuwe jaar vast. Er is besloten om dit te doen tot de start van het nieuwe pensioenstelsel. Dat betekent dat de premie en pensioenopbouw sinds 2021 variabel zijn.

In de onderhandelingen over de arbeidsvoorwaarden voor 2023 is een minimale pensioenpremie van 20,33% afgesproken gedurende de komende 8 jaar. Ook is afgesproken dat in 2023 en 2024 een minimale pensioenopbouw is van 1,5%. Op basis van die pensioenopbouw komt de totale pensioenpremie in 2023 net iets hoger uit: 20,34% in plaats van 20,33%.

Vanwege een verandering vanuit de overheid is het vanaf 2024 mogelijk geworden om een nieuwe vijfjaarsperiode te hanteren. Hierbij is het mogelijk om vanaf 2024 naast de nieuwe parameters ook een recentere rentetermijnstructuur te hanteren. De premie mag dan niet lager zijn dan de premie in 2023. Op basis van deze aanpassingen is in 2024 met de sociale partners de pensioenpremie vastgesteld op 20,34% en weer een pensioenopbouw van 1,75%.

De premiedekkingsgraad is in 2023 door de stijging van de rente gestegen naar ruim 130%. Dat betekent dat het hoger was dan de minimumwaarde uit de premiedekkingsgraadstaffel, waardoor er geen toeslag toegepast hoefde te worden op de premie voor 2023. De premie die wordt betaald is voldoende om nieuwe pensioenopbouw te financieren. Als dit niet hoog genoeg zou zijn dan moet kapitaal uit de pensioenreserve worden toegevoegd om de nieuwe pensioenaanspraken te financieren. Dit is van toepassing als de beleidsdekkingsgraad lager is dan het minimaal vereist eigen vermogen van het Fonds (104,1%). Wel is deze premiedekkingsgraadstaffel in 2024 vervangen door een vaste ondergrens van de premiedekkingsgraad van 100%. Dat betekent dat de premie kostendekkend

Premieontwikkeling en samenstelling

	2024	2023	2022	2021	2020
Gedempte kostendekkende premie	20,34%	20,34%	20,33%	20,33%	16,9%
Opslag vanuit bijstortingsverplichting	-	-	-	-	0,3%
Opslag t.b.v. premiedekkingsgraad	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	1,0%
Totale pensioenpremie	20,34%	20,34%	20,33%	20,33%	18,2%

moet zijn, zonder kapitaal te hoeven putten uit de pensioenreserves.

Verder is in het premiebeleid van 2023 ook weer afgesproken dat voor deelnemers die tijdens hun dienstverband overlijden een voorziening in de premie wordt opgenomen. Bij overlijden tijdens dienstverband wordt voor de resterende duur tot de AOW-datum van de overledene uitgegaan van 70% van een fictieve opbouw van 1,75% en niet de 1,50%. Sociale partners hebben voor het partnerpensioen sinds 2021 deze afwijkende afspraak gemaakt.

Haalbaarheidstoets

De haalbaarheidstoets geeft aan in hoeverre een waardevast pensioen kan worden bereikt. Op grond van artikel 143 van de Pensioenwet moet een pensioenfonds periodiek zo'n haalbaarheidstoets uitvoeren. Voor pensioenfonds is de haalbaarheidstoets een instrument om inzicht te geven in de effecten van de financiële opzet en normering (met sociale partners afgesproken ondergrenzen). Daarnaast zorgt het voor een onderbouwing van zowel een evenwichtig beleid als een realistisch en haalbaar premiebeleid. De uitkomst van deze haalbaarheidstoets dient als grondslag voor de communicatie naar de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden of het Pensioenfonds in staat is om koopkrachtbehoud te realiseren.

Voor de haalbaarheidstoets is een set van economische scenario's van De Nederlandsche Bank gehanteerd. Hierbij is het pensioenresultaat van zes leeftijdscohorten berekend (van 25 tot 75 jaar in stappen van 10 jaar). De maximale termijn waarvoor een pensioenresultaat is berekend is 60 jaar. Er is daarbij gekeken naar zowel de middelste waarde van de uitkomsten, de mediaan, als de uitkomst bij het slechtweerscenario, de 5e percentiel. Een waarde van 100% betekent dat een geïndexeerd pensioen volledig haalbaar is.

Uit de haalbaarheidstoets van 2023 blijkt dat:

- Het pensioenresultaat (op fondsniveau) van 101,0% (2022: 98%) ruim boven de vastgestelde ondergrens van 90% ligt.
- De maximale afwijking in het slechtweerscenario van 24,1% (2022: 23,7%) onder de vastgestelde grens van 30% ligt.

Wat opvalt bij de haalbaarheidstoets van 2023 is dat het mediane pensioenresultaat uitkomt boven de 100%. Dit heeft onder meer te maken met het verschil in inflatie tussen de ambitie van het Fonds en de inflatie in de uniforme scenario'set van De Nederlandsche Bank. De ambitie van Pensioenfonds TNO in 2023 was vastgesteld op basis van de CPI-afgeleid die toen bijna 17% was. Terwijl de inflatie van de rekenaarsset van De Nederlandsche Bank 11,8% per december 2022 was.

De uitkomsten van de haalbaarheidstoets voldoen aan de afgesproken grenzen. Deze resultaten zijn ook zoals ieder jaar besproken met de sociale partners.

Indexatiebeleid

Omdat geld elk jaar iets minder waard wordt, kan met hetzelfde bedrag een jaar later minder gekocht worden. Vanwege deze inflatie heeft Pensioenfonds TNO de ambitie om elk jaar het opgebouwde pensioen voor alle (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden te indexeren, zodat het meestijgt met de algemene prijsstijging. Op die manier zorgt het Pensioenfonds voor een waardevast pensioen. Als maatstaf voor de indexatie hanteert Pensioenfonds TNO sinds 2016 de consumentenprijsindex afgeleid (CPI-afgeleid) van de maand oktober van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). De CPI-afgeleid kijkt naar de prijsontwikkeling en neemt eventuele veranderingen in belastingtarieven niet mee. Tot 2016 werd de indexatie gebaseerd op de stijging van de lonen van TNO.

Voor het toekennen van een indexatie moet Pensioenfonds TNO de regels van het wettelijk financieel toetsingskader (FTK) volgen. Zo moet het Pensioenfonds over voldoende financiële middelen beschikken om een indexatie te kunnen toekennen. Dit wordt bepaald met de toereikendheidstoets. De beleidsdekkingsgraad moet boven de 110% zijn en er wordt bekeken of de indexatie toekomstbestendig is. Dat wil zeggen dat gekeken wordt of deze in de toekomst kan worden waargemaakt. Deze toets wordt uitgevoerd aan de hand van een systematiek die is voorgeschreven in het wettelijk financieel toetsingskader. Als uit deze toereikendheidstoets blijkt dat er onvoldoende financiële middelen zijn, dan wordt de indexatie door het Fonds gedeeltelijk of zelfs helemaal niet toegekend. Voor

een volledige indexatie moet de beleidsdekkingsgraad hoger zijn dan 144%. Het lukt dus niet altijd om de pensioenen mee te laten groeien met de stijging van de prijzen. Dat betekent dat de ambitie van het Pensioenfonds om te indexeren een voorwaardelijk karakter heeft.

Met de komst van het nieuwe pensioenstelsel zijn de wettelijke rekenregels versoepeld. Er is daarmee meer ruimte om te indexeren dan volgens het wettelijke kader. Dit is in 2022 ingevoerd met een algemene maatregel van bestuur (AMvB) en vanaf 1 juli 2023 is dat geregeld in de Wet toekomst pensioenen. In het nieuwe wettelijke kader hoeven minder hoge buffers aangehouden te worden waardoor pensioenen eerder geïndexeerd kunnen worden. Pensioenfonds TNO hebben de mogelijkheid gekregen om al te handelen in de geest van deze nieuwe wet. Omdat de sociale partners (de Raad van Bestuur en de Ondernemingsraad) van TNO de intentie hebben uitgesproken om de opgebouwde pensioenen in 2026 om te zetten naar het nieuwe stelsel, kan Pensioenfonds TNO gebruikmaken van die extra ruimte.

Indexatie

Ondanks de daling van het vermogen/het beperkte rendement, was het wel mogelijk om de pensioenen per 1 januari 2023 te indexeren. Dat is opmerkelijk, want normaal gesproken wordt alleen bij een positieve ontwikkeling van het vermogen een indexatie verwacht. Toch was het mogelijk om in 2023 volgens de wettelijke rekenregels een indexatie toe te kennen. Dat had voornamelijk te maken met de stijgende rente, waardoor de dekkingsgraad aan het eind van 2022 hoog was. De dekkingsgraad is een graadmeter voor hoe financieel gezond een pensioenfonds is. Eind 2022 stond Pensioenfonds er dus goed voor en zodoende is in 2023 een volledige indexatie toegekend. Ook was de CPI in oktober 2022 hoog, waardoor we een grote indexatie konden toekennen. Dit is stapsgewijs gebeurd. Allereerst zijn per 1 januari 2023 de opgebouwde pensioenaanspraken en de ingegane pensioenuitkeringen met 9,93% verhoogd. Dit was een gedeeltelijke indexatie. De CPI-afgeleid over de periode oktober 2021 tot oktober 2022 bedroeg 16,93%. Een volledige indexatie van 16,93% was op basis van de wettelijke regels aan het begin van 2023 niet mogelijk. Met de komst van de Wet toekomst

pensioenen later in het jaar, was die ruimte er wel. Pensioenfonds TNO hebben de mogelijkheid gekregen om, vooruitlopend op de overgang naar het nieuwe wettelijke stelsel, al te handelen in de geest van deze nieuwe wet. Het Bestuur heeft besloten om gebruik te maken van de mogelijkheid om aanvullend te indexeren, omdat de sociale partners van TNO de intentie hebben uitgesproken om de opgebouwde pensioenen om te zetten naar het nieuwe stelsel. Een andere belangrijke reden is dat Pensioenfonds TNO streeft naar een waardevast pensioen en al vele jaren niet of niet volledig heeft kunnen indexeren. Dit treft de pensioenen van alle deelnemers, maar vooral de pensioenen van de huidige pensioengerechtigden. Zij hebben de hoogste achterstand in gemiste indexatie en merken dit direct in hun inkomen.

Pensioenfonds TNO heeft bij het toekennen van de indexatie ook nadrukkelijk gekeken naar de evenwichtigheid van het indexatiebesluit en wat de gevolgen op zowel de korte als de lange termijn zijn ofwel het generatie-effect. Door het verhogen van de pensioenen met een indexatie daalt de dekkingsgraad. Met een lagere dekkingsgraad wordt de financiële ruimte om in de toekomst de pensioenen te verhogen kleiner. Er is daarom ook berekend wat het verwachte effect van de verhoging van de pensioenen voor de lange termijn zijn. Uit de berekening blijkt dat voor oudere deelnemers er een klein positief effect is op het verwachte pensioenresultaat. Bij jongere deelnemers is er een zeer klein negatief effect op de korte termijn. Vervolgens is kwantitatief onderbouwd wat de effecten zijn voor de verschillende groepen deelnemers voor zowel de korte als de langere termijn in het huidige pensioenstelsel en ook bij het invaren in het nieuwe stelsel. Onder meer op basis van het uitvoeren van tweemaal de haalbaarheidstoets is gekeken wat het effect is voor verschillende leeftijdsgroepen. Uitkomst was dat de beperkte nadelen voor actieve deelnemers niet opwegen tegen de voordelen die het toekennen van een aanvullende indexatie heeft voor pensioengerechtigden. Ook zijn net als in 2022 op advies van de actuaire de ingegane TOP-uitkeringen meegenomen met deze extra indexaties, omdat bij die uitkeringen met de marktrente wordt gerekend. De conclusie was verder dat de extra indexatie voldoende evenwichtig is. Dit besluit van het Bestuur is onderbouwd

Overzicht gemiste indexaties

Over het jaar	Per 1 januari	Algemene salarisverhoging	CPI-afgeleid	Toegekend	Nominaal niet toegekend
2009	2010	0,00%	0,40%	0,00%	0,00%
2010	2011	1,25%	1,40%	0,00%	1,25%
2011	2012	1,00%	2,30%	0,00%	1,00%
2012	2013	0,00%	2,00%	0,00%	0,00%
2013	2014	0,00%	0,90%	0,00%	0,00%
2014	2015	1,00%	0,70%	0,17%	0,83%
2015	2016	0,50%	0,40%	0,05%	0,35%
2016	2017	3,00%	0,40%	0,00%	0,40%
2017	2018	1,50%	1,34%	0,42%	0,92%
2018	2019	1,50%	1,68%	0,55%	1,13%
2019	2020	2,70%	1,73%	0,00%	1,73%
2020	2021	1,00%	1,12%	0,00%	1,12%
2021	2022	2,70%	3,28%	3,28%	0,00%
2022	2023	7,50%	16,93%	16,93%	0,00%
2023	2024	3,25%	-2,02%	0,00%	0,00%

en afgestemd met de adviserend actuaire en sleutelfunctiehouder actuaireel. Het Verantwoordingsorgaan heeft ook positief geadviseerd ten aanzien van deze eenmalige extra indexatie in 2023.

Uiteindelijk zijn de pensioenen in 2023 dus volledig geïndexeerd. Dat betekent dat het opgebouwde pensioen in 2023 vergeleken met die CPI-score niet minder waard is geworden. Deze extra indexatie is ook verwerkt in de jaarrekening van 2023. Meer toekennen dan 16,93% was niet mogelijk binnen het huidige toeslagenbeleid.

Per 1 januari 2024 is er geen indexatie van de pensioenen. De pensioenen mee laten stijgen met de prijsstijging was niet mogelijk, omdat de prijzen volgens de maatstaf van het Fonds (CPI-afgeleid oktober-oktober) in tegenstelling tot andere jaren waren gedaald. Een negatieve indexatie wordt niet doorgevoerd. Dat betekent dat per 1 januari 2024 de opgebouwde pensioenaanspraken en de ingegane pensioenuitkeringen met 0% zijn verhoogd. De negatieve indexatie wordt ook niet in mindering gebracht op het totaal van de gemiste indexaties vanaf 2009. Omdat er op basis van de CPI-afgeleid een prijsdaling was, zijn de opgebouwde pensioenen in 2023 iets meer waard geworden.

Het toeslagbesluit is per 31 januari 2024 genomen, waardoor het niet zichtbaar is in de jaarrekening van 2023.

Inhaalindexatie

Het Bestuur heeft destijds vastgelegd dat als het een jaar financieel meezit, dan kan het pensioen worden verhoogd met een deel van het bedrag dat in voorgaande 15 jaar niet is toegekend. Dit heet ook wel inhaalindexatie. Met een inhaalindexatie wordt de koopkracht hersteld. Om te bepalen of een inhaalindexatie mogelijk is, wordt onder meer gekeken naar de beleidsdekkingsgraad. Als de beleidsdekkingsgraad van het Pensioenfonds hoog genoeg is, is een inhaalindexatie mogelijk. Daarnaast gelden wettelijke condities zoals die zijn aangegeven bij het indexatiebeleid. In 2020 is aan die voorwaarden toegevoegd dat het inhalen van korting van opgebouwde pensioenaanspraken en ingegane pensioenrechten, voorrang heeft op het inhalen van niet-toegekende indexaties. Die aanvulling op het beleid is gedaan omdat door de coronacrisis de omstandigheden zijn veranderd waardoor korting op pensioen mogelijk zijn geworden.

De inhaalindexatie is alleen voor (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden die bij het Pensioenfonds ooit een indexatie

(deels) hebben gemist. Hiervoor wordt per jaarlaag vastgelegd wat het bedrag is van de individuele indexatieachterstand. Hierbij geldt dat (een deel van) de oudste indexatieachterstand het eerst voor compensatie in aanmerking komt. Het Bestuur kan van deze regel afwijken als het Bestuur vindt dat een evenwichtige belangenbehartiging dit vergt.

In 2008 zijn de pensioenen voor het eerst niet geïndexeerd. Omdat tot maximaal 15 jaar terug niet-toegekende indexaties in aanmerking komen voor herstel, is in 2024 de eerste gemiste indexatie van 3,30% over 2008 vervallen. Aangezien op basis van de afspraken die gelden voor inhaalindexatie, in 2023 een inhaalindexatie niet mogelijk was, bedraagt de gecumuleerde indexatieachterstand per 1 januari 2024 9,1%. Deze 9,1% is de maximale achterstand, als je gedurende die tijd deelnemer was. Op de pagina hiernaast staat een overzicht van de gemiste indexaties van de afgelopen 15 jaar.

Als een gewezen deelnemer of pensioengerechtigde dus een totale indexatieachterstand van 9,1% heeft, is het opgebouwde pensioen of ingegane pensioenuitkering dus 9,1% lager. Deelnemers ontvangen dezelfde indexatie als gewezen deelnemers en pensioengerechtigden, maar hebben verhoudingsgewijs iets minder achterstand, omdat zij over de periode 2009 t/m 2023 nog pensioenopbouw hebben gehad.

Garantieregeling

De garantieregeling voor het terugruilen van het ouderdomspensioen van 68 jaar naar de ingangsdatum van het pensioen is in 2023 niet meer van toepassing. Deze regeling was geldig van 1 januari 2018 tot eind 2022 en ingesteld vanwege evenwichtige belangenafweging, zodat het terugruilen door een deelnemer van het opgebouwd ouderdomspensioen van 68 naar 65 jaar niet nadelig zou zijn. Deze garantieregeling is alleen in 2022 een paar maanden actief geweest.

Actuariële risico's

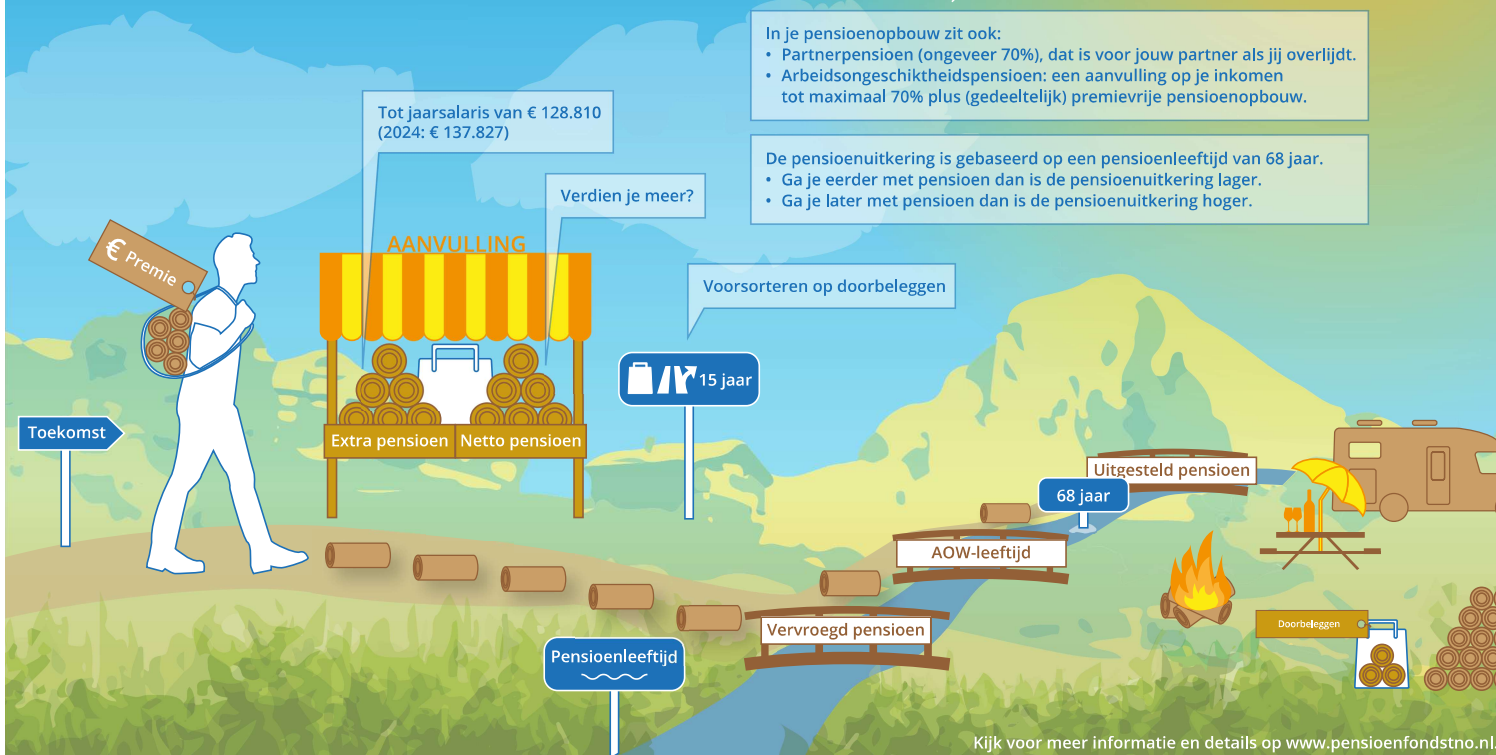
Elke twee jaar publiceert het Actuarieel Genootschap de nieuwe informatie over overlevingskansen. De meest recente is van 2022. Het Bestuur heeft deze AG-prognosetafels eind 2022 meegenomen in de berekening van de technische voorzieningen en daarbij rekening gehouden met eveneens in 2022 opnieuw vastgestelde fondsspecifieke ervaringssterfte. Het Fonds monitort periodiek de sterfteresultaten.

Conform het beleid van het Fonds is in 2022 de kostenvoorziening onderzocht en in 2023 zijn conform beleid de grondslagen weer getoetst. Uit de toets van 2023 kwam dat de grondslag voor het leeftijdsverschil tussen partners verhoogd moet worden van 2,5 naar 3 jaar. Hierdoor moesten de technische voorzieningen met circa 0,5% worden verhoogd waardoor de dekkinggraad met 0,7 procentpunt is gedaald. Dit is zichtbaar in de jaarrekening van 2023.

Pensioenopbouw 2023

Opbouwfase

Uitkeringsfase



Regeling Extra Pensioen, Netto Pensioen en Tijdelijk Ouderdomspensioen

Naast de middelloonregeling (Defined Benefit-regeling) bouwen deelnemers op vrijwillige basis en volledig voor eigen rekening en risico een kapitaal op in de regeling Extra Pensioen, Netto Pensioen en Tijdelijk Ouderdomspensioen (TOP). Dit is een beschikbare premieregeling (Defined Contribution-regeling), die wordt uitgevoerd door Goldman Sachs. Deze paragraaf beschrijft deze DC-regeling en de ontwikkelingen van 2023. Ook wordt stilgestaan bij het feit dat vanaf 2024 nieuwe deelnemers niet meer kunnen instappen, omdat de regeling vanaf 1 juli 2026 stopt.

DC-regeling stopt

De DC-regeling wordt uitgevoerd door Goldman Sachs Asset Management. Het gaat om de regeling Extra Pensioen, Netto Pensioen en Tijdelijk Ouderdomspensioen (TOP). In opdracht van Pensioenfonds TNO doen zij de beleggingen en de beleggingsadministratie van deze vrijwillige DC-regeling. Voorheen werd dat gedaan door Nationale Nederlanden Investment Partners, maar zij zijn in 2022 overgenomen door Goldman Sachs. Eind 2023 is echter besloten dat de uitvoering van deze regeling stopt vanaf 1 juli 2026. De reden is dat nieuwe wetgeving substantiële wijzigingen impliceert en er is een beperkt aantal deelnemers dat deelneemt aan deze regeling. Er is daarom besloten dat vanaf 2024 met betrekking tot de Extra Pensioenregeling nieuwe deelnemers tijdelijk niet meer kunnen instappen in de vrijwillige DC-regeling. Voor de huidige deelnemers wordt gekeken of het opgebouwde kapitaal van de gesloten TOP-regeling en Extra Pensioenregeling ingevaren kan worden in het nieuwe pensioencontract. Tot 1 juli 2026 kunnen de huidige deelnemers nog wel aanvullend pensioenkapitaal opbouwen. De mogelijkheid om zelf de beleggingsportefeuille samen te stellen en te sparen vervalt vanaf het 3e kwartaal in 2024.

Extra Pensioen

Sinds 1 januari 2012 heeft Pensioenfonds TNO de regeling Extra Pensioen. Dit is een vrijwillige regeling voor de opbouw van een kapitaal voor een extra pensioen of vervroeging van het pensioen. Met de Extra Pensioen beleggingsrekening van Goldman Sachs kan de deelnemer tot uiterlijk 1 juli 2026 extra pensioenkapitaal opbouwen naast de standaard pensioenregeling.

Nieuwe deelname is vanaf 2024 tijdelijk niet meer mogelijk. Pensioenfonds TNO onderzoekt of er een bijspaarmogelijkheid komt in de nieuwe pensioenregeling.

Netto Pensioen

Sinds 1 januari 2015 heeft het Fonds ook de regeling Netto Pensioen. De reden is dat toen fiscale wetgeving is ingegaan waarmee de bovengrens aan het pensioensalaris op € 100.000 is gesteld (2023: € 128.810). Hierdoor kan over het salaris boven dit bedrag geen fiscaal voordelig pensioen opgebouwd worden. Met de Netto Pensioenregeling kan de deelnemer tot 1 juli 2026 voor eigen rekening en risico een aanvullend netto pensioenkapitaal opbouwen. De deelnemer kan met de Netto Pensioen beleggingsrekening van Goldman Sachs gebruikmaken van dezelfde beleggingsmogelijkheden als bij de regeling Extra Pensioen en Tijdelijk Ouderdomspensioen. Nieuwe deelname is vanaf 2024 niet meer mogelijk. Vanaf 2024 is de risicoverzekering voor het netto nabestaandenpensioen en arbeidsongeschiktheidspensioen ook beëindigd. Het Pensioenfonds onderzoekt welke mogelijkheden er zijn ten aanzien van de huidige Netto Pensioenregeling. Deze regeling kan niet worden ingevaren in het nieuwe solidaire pensioencontract.

Tijdelijk Ouderdomspensioen

De regeling Tijdelijk Ouderdomspensioen, ook wel TOP-regeling, is een gesloten pre-pensioenregeling. Er kunnen sinds 2012 geen nieuwe deelnemers meer toetreden en er vindt geen inleg meer plaats door de TOP-deelnemers.

Zorgplicht

Deelnemers in de regelingen Extra Pensioen, Netto Pensioen en TOP bouwen hun pensioenkapitaal op in een beschikbare premieregeling. Het Bestuur van het Pensioenfonds is verantwoordelijk voor het fondsenaanbod, de periodieke evaluatie en de kwaliteit van de aangeboden fondsen. Dit is onderdeel van de zorgplicht van het Fonds. De evaluatie in 2023 van het fondsenaanbod heeft niet geleid tot een aanpassing.

Bij de zorgplicht hoort ook dat een (gewezen) deelnemer voldoende geïnformeerd is om binnen de beschikbare premieregeling een weloverwogen beleggingskeuze te maken. Dat betekent dat de (gewezen) deelnemers geïnformeerd zijn over de LifeCycle Mixen en de mogelijkheden die dat biedt. Daarnaast wordt de deelnemer gewezen op de risico's die verbonden zijn aan beleggingsbeslissingen die niet aansluiten bij het risicoprofiel. Als de portefeuille van de deelnemer afwijkt van het risicoprofiel, wordt de deelnemer daarop geattendeerd en kan de deelnemer verschillende keuzes maken om de portefeuille weer in lijn te brengen. De zorgplichtmodule zit in het webportaal 'Mijn Pensioen' van Goldman Sachs en ondersteunt de deelnemer hierbij. Overeenkomstig de wettelijke zorgplicht van het Fonds is voor de DC-regeling de risicohouding vastgesteld.

Beschikbare beleggingsfondsen van de DC-regelingen

Het Pensioenfonds kent een gediversifieerd fondsenaanbod met een beperkt aantal categorieën en een beperkt aantal beschikbare fondsen. Een deel van de beleggingsfondsen is puur gericht op het behalen van rendement, een ander deel heeft matching als doel. Dit is op de volgende manier ingevuld:

- Pensioenrendement: er zijn beleggingsfondsen gekozen die aansluiten op de algemene beleggingsovertuigingen – en daarmee dus ook het ESG-beleid – van het Fonds. Er wordt belegd in aandelen, beursgenoteerd vastgoed, hoogrentende obligaties en obligaties van opkomende markten.
- Pensioenmatching: er zijn drie obligatiefondsen die een passief karakter hebben om het renterisico zoveel mogelijk te beperken als de deelnemer dicht bij de pensioendatum zit (GSAM Liability Matching Funds M, L, XL).

LifeCycle Mixen

Het pensioenkapitaal van de regeling Extra Pensioen, Netto Pensioen en TOP wordt op basis van het door de (gewezen) deelnemer opgegeven risicoprofiel belegd in een LifeCycle Mix met de optie Defensief, Neutraal of Offensief. Is geen risicoprofiel door de deelnemer opgegeven, dan wordt standaard de LifeCycle Mix Defensief toegepast. De combinatie van het risicoprofiel en de resterende tijd tot de ingangsdatum van de TOP of de pensioendatum, leiden

tot een verdeling over aandelen-, obligatie- en geldmarktfondsen. Er zijn vervolgens drie verschillende LifeCycle Mixen om uit te kiezen. Allereerst de LifeCycle Mix Stabiel, dit is de default LifeCycle. Daarnaast is er de LifeCycle Mix Variabel om voor te sorteren op een variabele pensioenuitkering. Tot slot is er de LifeCycle Mix Prepensioen om het kapitaal te benutten om eerder met pensioen te gaan.

Gemiddeld rendement

De rendementen zijn per beleggingsrekening bepaald. Het gemiddeld rendement in 2023 is uitgekomen op circa 10,53% (2022: -22,3%). Dit is veel hoger dan het rendement in 2022. De variabele spaarrente is eind december 2023 uitgekomen op 1,5% (2022: 0,25%).

Duurzaamheid Regeling Extra Pensioen, Netto Pensioen en Tijdelijk Ouderdomspensioen

In het kader van de Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR) beheert het Fonds twee financiële producten, te weten de pensioenregeling voor risico Pensioenfonds (middelloonregeling) en de vrijwillige regeling voor risico deelnemers (Regeling Extra Pensioen, Netto Pensioen en Tijdelijk Ouderdomspensioen). In de duurzaamheidsparagraaf van het jaarverslag wordt uitgebreid verantwoording afgelegd over het duurzaamheidsbeleid van het Pensioenfonds over de middelloonregeling, ofwel de DB-regeling. Specifiek voor de vrijwillige regeling, ook wel de DC-regeling, worden duurzaamheidsrisico's van het beleggingsbeleid niet relevant geacht. Ook promoot de DC-regeling geen specifieke ecologische of sociale kenmerken en heeft het geen duurzame beleggingsdoelstelling. De ongunstige effecten van beleggingsbeslissingen op duurzaamheidsfactoren worden niet in aanmerking genomen. Dat betekent dat de DC-regeling een artikel 6 product is in het kader van de SFDR. De onderliggende beleggingen van dit financiële product houden geen rekening met de EU-criteria voor ecologisch duurzame economische activiteiten. De reden dat duurzaamheidsrisico's bij de DC-regeling niet meegenomen zijn, is dat de omvang van deze regeling dermate klein is dat dit geen actieve ESG-bemoeienis vanuit het Fonds rechtvaardigt. Daarnaast zal deze regeling de komende jaren in omvang afnemen, aangezien deze regeling op 1 juli 2026 stopt.

Kosten

In deze paragraaf wordt specifiek ingegaan op de kosten van het pensioenbeheer, het vermogensbeheer en de transactiekosten. Vanuit het Bestuur is extra aandacht voor dit onderwerp. Het Bestuur vindt de beheersing van kosten en de transparantie daarover van groot belang.

De transitie naar het vernieuwde pensioenstelsel vergt een enorme (financiële) inspanning van het Pensioenfonds en van alle stakeholders voor wat betreft tijd en geld. Pensioenfonds TNO is dan ook al in 2021 gestart met de voorbereidingen hiervoor. Nog vóórdat de Wet toekomst pensioenen werd aangenomen. De onzekerheid die dit met zich meebracht, calculeerde het Pensioenfonds in. Daarom is tot de invoering van de wet met hypothesen gewerkt. Pensioenfonds TNO is zich bewust van de dynamiek in zijn omgeving én wil daarop in kunnen spelen. Tegelijkertijd moeten hard doorgewerkt worden om te zorgen dat alles op tijd klaar is voor de overgang naar het

vernieuwde stelsel. Deze overgang staat voor dit moment gepland op 1 juli 2026.

Kostenbewustzijn

Een van de beleggingsovertuigingen van het Pensioenfonds is dat een goed rendement gediend is met kostenbewustzijn. Dit is een belangrijk thema: een goed rendement is mooi, maar hoe zit het met de kosten en wat zijn eventuele risico's. Een uniforme presentatie van de kosten is daarbij essentieel. Het helpt om (gewezen) deelnemers inzicht en uitleg te geven over de kosten van het pensioenbeheer en het vermogensbeheer. Ook is daardoor het vergelijken van kosten beter mogelijk. Pensioenfonds TNO volgt daarom de meest recente aanbevelingen van de Pensioenfederatie en de AFM voor de weergave van de kosten. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen kosten van het pensioenbeheer, kosten van het vermogensbeheer en de transactiekosten. Daarnaast wordt aangegeven wat de kosten zijn per deelnemer en pensioengerechtigde en de kosten als percentage van het gemiddeld belegd vermogen. Kosten die niet direct betrekking hebben op het pensioenbeheer of het vermogensbeheer, zijn naar rato toegerekend aan beide categorieën. Ook wordt expliciet gemaakt welke kosten gedragen worden door de werkgever. Verder worden de kostenratio's vermeld, de uitvoeringskosten worden gebenchmarkt en er is een kwalitatieve beoordeling van de kosten van vermogens- en pensioenbeheer. Tot slot is het onvermijdelijk dat er nu al extra kosten gemaakt moeten worden voor de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel.

Kosten Fonds

Volgens de aanbevelingen van de Pensioenfederatie wordt voor de pensioenbeheerkosten weergegeven wat de kosten zijn per deelnemer en pensioengerechtigde en worden de vermogensbeheerkosten uitgedrukt als percentage van het gemiddeld belegd vermogen. Om de kosten vergelijkbaar te maken, kiest het Fonds ervoor om ook een extra toelichting op te nemen, waarin de kosten worden uitgedrukt als percentage van het gemiddeld belegd vermogen. De verwachting is dat de kostenratio de komende jaren zal stijgen vanwege de extra kosten die gemaakt worden voor de transitie naar de nieuwe pensioenregeling.

Overzicht totale kosten Pensioenfonds TNO
(in procenten over gemiddeld belegd vermogen)

	2023	2022	2021
Gemiddeld belegd vermogen (in duizenden euro's)	€ 3.514.234	€ 3.785.271	€ 4.077.373
<i>Vermogensbeheerkosten (inclusief transactiekosten)</i>			
In procenten over gemiddeld belegd vermogen	1,02%	0,69%	1,69%
Totaal (in duizenden euro's)	€ 35.843	€ 26.096	€ 69.008
<i>Pensioenbeheerkosten</i>			
In procenten over gemiddeld belegd vermogen	0,11%	0,10%	0,08%
Totaal (in duizenden euro's)	€ 3.945	€ 3.663	€ 3.274
<i>Totale kosten</i>			
In procenten over gemiddeld belegd vermogen	1,13%	0,79%	1,77%
Totaal (in duizenden euro's)	€ 39.788	€ 29.759	€ 72.283

Pensioenbeheerkosten

De pensioenbeheerkosten bestaan onder meer uit de kosten voor de uitvoering van de pensioenadministratie, kosten van de toezichthouders, communicatiekosten, actuariële kosten en juridische kosten. Ook horen hier de kosten voor de bestuursondersteuning bij, zoals de kosten van het bestuursbureau, huisvestingskosten, bestuurskosten, eventuele projectkosten en overige bedrijfskosten. Een deel van de genoemde kosten wordt hier nader toegelicht, te weten de vergoeding voor de leden van het Bestuur, het Verantwoordingsorgaan en de Raad van Toezicht.

Voor de werkzaamheden van de leden van het Bestuur, het Verantwoordingsorgaan en de Raad van Toezicht ontvangen de leden een passende beloning die in verhouding staat tot de verantwoordelijkheid, functie-eisen en het tijdsbeslag.

Werkgevers- en werknemersleden in het Bestuur en in het Verantwoordingsorgaan hebben echter zelf géén recht op een beloning van het Fonds voor het bestuurswerk. Zij voeren hun werkzaamheden onder werktijd uit. Wel wordt voor de inzet van werkgevers- en werknemersleden tijdens de reguliere werktijd een compensatie betaald aan de werkgever. Voor bestuursleden bedraagt deze vergoeding € 17.344 per persoon per jaar. Voor leden van het Verantwoordingsorgaan ontvangt de werkgever als compensatie voor de gedefde tijd € 4.336 per lid per jaar.

De pensioengerechtigdenleden in het Bestuur hebben recht op een vaste vergoeding van € 17.344 per persoon per jaar. De pensioengerechtigdenleden in het Verantwoordingsorgaan ontvangen € 4.336 per jaar.

Verder is er een vaste onkostenvergoeding voor alle bestuursleden en leden van het Verantwoordingsorgaan. Voor de bestuursleden is dat € 1.500 per persoon per jaar. Dit bedrag dient ter dekking van alle onkosten die de bestuursleden maken, exclusief eventuele reiskosten. De leden van het Verantwoordingsorgaan ontvangen een vaste onkostenvergoeding van € 900 per persoon per jaar, exclusief eventuele reiskosten.

De leden van de Raad van Toezicht hebben ook recht op een vaste vergoeding. Deze vergoeding bedraagt voor een volledig

Overzicht kosten pensioenbeheer per deelnemer/pensioengerechtigde

	2023	2022
<i>Pensioenbeheerkosten</i>		
Totaal aantal deelnemers en pensioengerechtigden	11.211	10.673
Per deelnemer/pensioengerechtigde (in euro's)	€ 3.945	€ 3.663
Totaal (in duizenden euro's)	€ 352	€ 343

kalenderjaar € 50.000 (exclusief btw) voor de leden van de Raad van Toezicht gezamenlijk.

Het salaris van de directie van het bestuursbureau is afgeleid van het beloningsbeleid van TNO en kent net als bij TNO geen prestatieafhankelijke beloningen.

De kosten van het pensioenbeheer worden door het Fonds uitgedrukt in bedragen per deelnemer en pensioengerechtigde. Dit aantal is volgens de richtlijn de optelsom van de premiebetalende deelnemers en de pensioengerechtigde deelnemers.

Toezihtskosten

Onderdeel van de pensioenbeheerkosten zijn (externe) kosten die gemaakt worden voor toezicht. Het gaat dan om heffingen van De Nederlandsche Bank of de Autoriteit Financiële Markten, maar ook indirecte toezichtskosten, zoals kosten voor het inschakelen van adviseurs voor de beantwoording van vragen van bijvoorbeeld themaonderzoeken. In 2023 zijn deze kosten in het kader van transparantie voor het eerst uitgesplitst, zodat de ontwikkeling van deze kosten over meerdere jaren zichtbaar wordt.

Overzicht toezichtskosten

	2023
<i>Toezihtskosten</i>	
Pensioenbeheerkosten (in duizenden euro's)	€ 3.945
Toezihtskosten (in duizenden euro's)	€ 301
In procenten van pensioenbeheerkosten	7,63%

Toelichting op verandering kosten ten opzichte van voorgaand jaar

De hoogte van de kosten per deelnemer en pensioengerechtigde wordt met name beïnvloed door de omvang van de jaarlijkse projecten en de wettelijke aanpassingen die moeten worden doorgevoerd in de pensioenadministratie. In 2023 zijn de kosten per deelnemer, ondanks de toename van het aantal deelnemers en pensioengerechtigden, gestegen. De stijging werd vooral veroorzaakt door algemene prijsverhogingen als gevolg van de hoge inflatie in 2022, die vanaf 2023 gevolgen had voor de lonen en de doorbelaste prijsstijgingen door leveranciers. Een voorbeeld hiervan zijn de toezichtskosten die met bijna € 70.000 zijn gestegen ten opzichte van 2022. Daarnaast werd de stijging veroorzaakt door onder andere de extra kosten in verband met de voorbereidingen op het nieuwe pensioenstelsel, welke in 2023 al € 259.000 betroffen. Om de kostenstijging op dit punt beperkt te houden doet het Fonds, daar waar mogelijk, zoveel mogelijk zelf in de voorbereidingen naar het nieuwe pensioenstelsel.

Verklaringen voor verschil in kosten pensioenbeheer met andere fondsen

- **Het aantal deelnemers**
Er zijn schaalvoordelen te behalen ten aanzien van kosten pensioenbeheer. Doordat een gedeelte van de kosten pensioenbeheer niet of slechts beperkt afhankelijk is van het aantal deelnemers en pensioengerechtigden zullen de kosten lager uitvallen in het geval van een groot aantal deelnemers en pensioengerechtigden. Het Pensioenfonds heeft relatief weinig deelnemers en pensioengerechtigden, daardoor vallen de pensioenbeheerkosten per deelnemer en pensioengerechtigden hoger uit dan bij een groot fonds.
- **Hoeveelheid waardeoverdrachten**
De wettelijk voorgeschreven berekening voor de kosten van pensioenbeheer is gericht op het aantal deelnemers en pensioengerechtigden. Het laat de gewezen deelnemers buiten beschouwing. Als deelnemers uit dienst gaan en geen waardeoverdracht doen, is het aantal gewezen deelnemers hoog. Voor die gewezen deelnemers maakt een pensioenfonds echter wel kosten. Het Pensioenfonds heeft eind 2023 18.384 deelnemers, hiervan

waren 7.173 deelnemers gewezen deelnemers. Dat is afgerond 40%.

- **Het aantal regelingen en de complexiteit van de regeling**

Als een fonds een complexere regeling heeft, bijvoorbeeld doordat sprake is van veel overgangsregelingen of meerdere regelingen, kunnen de pensioenbeheerkosten hoger uitvallen. Dit is deels het geval bij Pensioenfonds TNO. Het Fonds kent meerdere regelingen die zorgen voor extra complexiteit.

- **Het geboden serviceniveau**

Een hoger serviceniveau kan leiden tot hogere kosten pensioenbeheer. Het Pensioenfonds besteedt veel aandacht aan de voordelen en mogelijkheden van elektronische communicatie, omdat daarmee een betere service mogelijk is. Zo is de vernieuwing van het portaal en pensioenplanner 'Mijn pensioen' verder vormgegeven zodat (gewezen) deelnemers zelf eenvoudiger en sneller hun pensioenzaken kunnen regelen. Periodiek benadert het Fonds ook (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden waarvan geen e-mailadres of een verouderd mailadres beschikbaar is. Ondanks de extra aandacht voor elektronische communicatie zorgt het Fonds ook dat (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden als zij niet hebben gekozen voor digitaal communiceren, op de hoogte zijn van de belangrijkste informatie.

- **De communicatiestrategie**

Ook de communicatiestrategie van een pensioenfonds heeft invloed op de pensioenbeheerkosten en is een van de contextfactoren. Als een fonds veel communicatiecampagnes heeft lopen met bijvoorbeeld hoge media- of productiecosten, dan zal dat leiden tot hogere pensioenbeheerkosten. Bij Pensioenfonds TNO is de communicatiestrategie niet extra uitgebreid.

Kostenbenchmark

Om inzicht te krijgen in hoe de kosten voor pensioenbeheer zich verhouden tot andere pensioenfondsen participeert het Fonds in de benchmark van BELL. In de BELL-benchmark van 2023 zijn de kosten van 2022 vergeleken met de kosten van een peergroup van 178 pensioenfondsen ten opzichte van 2021. De kosten voor pensioenbeheer van 2023 zijn in deze benchmark dus niet meegenomen.

Op basis van de BELL-benchmark blijkt dat de totale pensioenbeheerkosten in 2022 van alle deelnemende pensioenfondsen met 7,4% zijn gestegen en de pensioenkosten per deelnemer bedragen gemiddeld € 110 (3% meer dan 2021). De procentuele stijging van de pensioenkosten per deelnemer is minder hoog dan de procentuele stijging van de totale pensioenbeheerkosten, omdat het aantal deelnemers is toegenomen.

Omdat ABP en PFZW erg grote pensioenfondsen zijn en de kosten over veel meer deelnemers verdeeld kunnen worden, is ook gekeken naar de kosten per deelnemer zonder die pensioenfondsen. De gemiddelde pensioenkosten per deelnemer komen dan uit op € 134 (2,2% minder dan 2021). Bij ondernemingspensioenfondsen waren de gemiddelde pensioenkosten per deelnemer in 2022 € 244 bij pensioenfondsen met 5.000 tot 30.000 deelnemers.

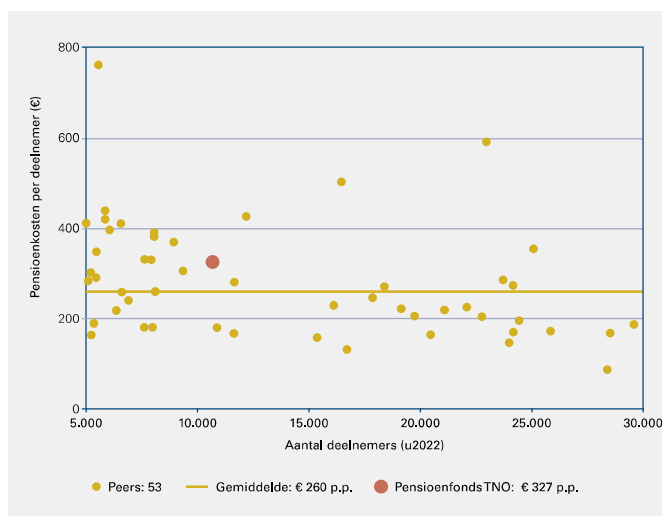
Algemene redenen voor de kostenstijging zijn veelal bestuurs- en governancekosten, de wijziging van aantallen deelnemers, gestegen advieskosten, mede in het kader van de Wet toekomst pensioenen. Algemene redenen voor kostendaling worden veelal verklaard door wijziging in aantallen deelnemers.

De pensioenbeheerkosten per deelnemer van Pensioenfonds TNO zijn hoger dan de 3-jaarsgemiddelde mediaan (2020-2022) binnen de peergroup; 16 fondsen hebben hogere kosten en 37 fondsen hebben lagere kosten.

Oordeel van het Bestuur: pensioenbeheerkosten

De kosten per deelnemer zijn sterk afhankelijk van onder meer de schaalgrootte van een pensioenfonds, het serviceniveau en de mate en wijze van communiceren naar deelnemers. Het Bestuur van het Fonds heeft nadrukkelijk veel aandacht voor de pensioenbeheerkosten en streeft naar een goede verhouding tussen de kosten en de resultaten. Om de kosten van de pensioenuitvoering verder te beheersen worden met AZL periodiek de mogelijkheden besproken om op basis van efficiency-afspraken de pensioenuitvoeringskosten verder te verlagen. Dit resulteert in een steeds breder gebruik van generieke oplossingen die door de pensioenuitvoerder worden aangeboden.

BELL Kostenbenchmark 2023: uitvoeringskosten 2020 – 2022



In het licht van de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel worden extra werkzaamheden verricht ten aanzien van de contractkeuze en de voorbereidingen voor de implementatie van het nieuwe stelsel. Bij deze werkzaamheden laat het Fonds zich adviseren en ondersteunen door externe experts, wat in dit traject extra kosten met zich meebrengt. De kosten van pensioenbeheer zullen daardoor ook de komende jaren nog hoger uitvallen.

Ondanks het feit dat het Bestuur de kostenstijging van de pensioenbeheerkosten, zoveel mogelijk probeert te beperken, bleek dit in 2023 door de inflatie en de extra kosten in verband met de voorbereidingen naar het nieuwe pensioenstelsel, beperkt mogelijk. Dit leidde tot een stijging per deelnemer en pensioengerechtigde van € 343 in 2022 naar € 352 in 2023. Naar het oordeel van het Bestuur is deze beperkte stijging acceptabel. Het Verantwoordingsorgaan is ook geïnformeerd over de pensioenbeheerkosten. De stijging kan verklaard worden door de projectkosten voor het voorbereiden van de transitie. Niettemin blijven de hoge uitvoeringskosten van het Pensioenfonds het Verantwoordingsorgaan zorgen baren.

Vermogensbeheerkosten

Toelichting op verandering kosten ten opzichte van voorgaand jaar

De totale vermogensbeheerkosten, inclusief transactiekosten, bedroegen over 2023 1,02% over het gemiddeld belegd vermogen. Dat is 0,33 procentpunt hoger dan in 2022. Er zijn verschillende factoren die in zijn algemeenheid de hoogte en veranderingen in vermogensbeheerkosten kunnen verklaren.

- **De vorm van beheer**
Een actief beheerde beleggingsstrategie, waarbij vermogensbeheerders betere rendementen proberen te halen dan de benchmark, leidt in de regel tot hogere kosten dan een passief beheerde strategie, waarbij de benchmark wordt gevolgd.
- **De beleggingsmix**
De samenstelling van de beleggingsmix heeft grote invloed op de hoogte van de kosten. Beleggingscategorien hebben niet altijd dezelfde kosten. Zo is vermogensbeheer voor aandelen en vastrentende waarden doorgaans goedkoper dan vastgoedbeleggingen of beleggingen in private-equity- en directlendingfondsen. Bij de totstandkoming van de beleggingsmix spelen echter meer factoren een rol, zoals het beoogd rendement, de leeftijdsamenstelling van het deelnemersbestand en het spreiden of afdekken van risico's.

- **De beleggingsstrategie**

De beleggingsstrategie, bijvoorbeeld de looptijd van een investering en de mate van duurzaamheid van de investering, bepalen mede de hoogte van de vermogensbeheerkosten. Duurzaam beleggen (beleggen op basis van ESG-criteria) kan bijvoorbeeld tot hogere kosten leiden, maar deze vorm van beleggen kan een zeer bewuste keuze zijn die past bij de visie van het Fonds.

- **De hoogte van het rendement**

Bij beleggingen in private equity en direct lending is het gebruikelijk dat een deel van het behaalde rendement naar de vermogensbeheerder toegaat. Deze prestatieafhankelijke vergoeding wordt alleen toegekend als het totaalrendement hoger is dan een vooraf overeengekomen minimum rendement: bij private equity is dit veelal 8% en bij direct lending 6%. De prestatieafhankelijke vergoeding is bij private equity veelal 20% en bij direct lending 10%. Als het rendement in een jaar hoog is, dan is automatische de prestatieafhankelijke vergoeding ook hoog.

Onder overige kosten vallen de kosten voor de custodian en overige kosten van externe managers, zoals audit fees, legal fees en administration fees. Deze kosten zijn in 2023 licht gedaald ten opzichte van 2022.

De kosten voor vermogensbeheer zijn in 2023 met name gestegen als gevolg van een toename van de prestatieafhankelijke vergoedingen in de private-equityportefeuille. Pensioenfonds TNO heeft als middelgroot fonds geen marktkracht om het niveau van deze kosten te beïnvloeden. Het hogere rendement heeft ervoor gezorgd dat de prestatieafhankelijke vergoedingen in 2023 hoger uitvielen dan in 2022. De vergoedingenstructuur bij private-equitybeleggingen is de laatste jaren regelmatig onderwerp van de maatschappelijke discussie. Pensioenfonds TNO herkent deze zorg. Mede om die reden heeft het Pensioenfonds in 2021 een fee protocol opgesteld waaraan de private-equitybeleggingen moeten voldoen. Op die manier tracht het Fonds kostenbewust te opereren in deze beleggingscategorie. De vergoeding is een vooraf afgesproken winstdeling. Het fee protocol is overigens ook van toepassing op de beleggingen in vastgoed en direct lending.

Overzicht kosten vermogensbeheer en transactiekosten

	2023	2022
<i>Vermogensbeheerkosten (inclusief transactiekosten)</i>		
In procenten over gemiddeld belegd vermogen	1,02%	0,69%
Totaal (in duizenden euro's)	€ 35.843	€ 26.096
<i>Transactiekosten (inclusief transitiekosten)</i>		
In procenten over gemiddeld belegd vermogen	0,13%	0,12%
Totaal (in duizenden euro's)	€ 4.477	€ 4.576
Gemiddeld belegd vermogen (in duizenden euro's)	€ 3.514.234	€ 3.785.271
Rendement	11,50%	-19,06%

Overzicht verschil in kosten en percentages tussen de diverse vermogensbeheerkosten en prestatieafhankelijke vergoedingen

Vermogensbeheerkosten (in duizenden euro's)	2023	Gemiddeld % belegd vermogen	2022	Gemiddeld % belegd vermogen
Beheerkosten	€ 13.475	0,38%	€ 13.041	0,34%
Prestatieafhankelijke vergoedingen	€ 10.393	0,30%	€ 1.349	0,04%
Kosten fiduciair beheer	€ 2.831	0,08%	€ 2.359	0,06%
Bewaarloon	€ 523	0,01 %	€ 502	0,01 %
Advieskosten vermogensbeheer	€ 1.021	0,03%	€ 981	0,03%
Overige kosten	€ 3.123	0,09%	€ 3.288	0,09%
Totaal (exclusief transactiekosten)	€ 31.366	0,89%	€ 21.520	0,57%
Transactiekosten	€ 4.477	0,13%	€ 4.576	0,12%
Totaal vermogensbeheerkosten (inclusief transactiekosten)	€ 35.843	1,02%	€ 26.096	0,69%

De vorm van beheer van het Fonds

Het totaal van de kosten voor vermogensbeheer in 2023 bedraagt afgerond € 35,8 miljoen. Dit komt overeen met 1,02% van het gemiddeld totaal belegd vermogen. De vaste vermogensbeheerkosten in 2023 zijn uitgekomen op 0,38%. Dit is vergelijkbaar met de vaste beheerskosten in 2022 (0,34%). Het feit dat het Fonds bij de liquide beleggingen overwegend kiest voor passief beheer, draagt bij aan lagere vaste beheerskosten. Daar staat tegenover dat de allocatie van bijna 27% naar illiquide beleggingen bijdraagt aan hogere vaste beheerskosten. Exclusief de transactiekosten, zijn de vermogensbeheerkosten uitgekomen op circa € 31,4 miljoen versus circa € 21,5 miljoen vorig jaar.

De verschillende kostencategorieën zijn redelijk in lijn met de kosten van vorig jaar, behalve de prestatieafhankelijke vergoedingen. Deze post betreft vergoedingen die worden betaald aan private-equity-, direct-lending- en vastgoedmanagers als zij rendementen behalen die hoger zijn dan een vooraf afgesproken grenswaarde (hurdle). Alleen in dat geval gaat een deel van het behaalde rendement naar de manager. In het geval dat de managers minder goed presteren, hoeft het Pensioenfonds dan ook geen prestatieafhankelijke vergoedingen af te dragen. Als het rendement gedurende het jaar negatief is, worden al ingehouden prestatieafhankelijke vergoedingen terugbetaald en toegevoegd aan de

waardering. In dat geval is sprake van een negatieve prestatieafhankelijke vergoeding. Pensioenfonds TNO heeft in 2023 te maken gehad met een beter beleggingsjaar voor zowel de beleggingen in private equity, direct lending als vastgoed dan in 2022. Hierdoor zijn de prestatieafhankelijke vergoedingen hoger uitgekomen.

In vergelijking met het voorgaande jaar zijn de prestatieafhankelijke kosten gestegen van 0,04% naar 0,30% van het totaal gemiddeld belegd vermogen. Dit is een stijging van € 9,1 miljoen naar € 10,4 miljoen. De totale prestatieafhankelijke vergoedingen in de private-equityportefeuille (exclusief fund-of-fund managers) van alle managers tezamen zijn gestegen met ongeveer € 6,4 miljoen ten opzichte van 2022 en daarmee uitgekomen op een niveau van € 8,6 miljoen. Dit komt doordat dit jaar met deze beleggingscategorie een hoger netto rendement is behaald dan vorig jaar (6,77% in 2023 tegenover 3,54% in 2022). Dit verschil wordt beïnvloed door het valuta-effect in 2022 en 2023 en in lokale valuta gemeten is het netto rendement voor private equity ongeveer 10% hoger uitgekomen in 2023. Hoewel het grootste deel van de prestatieafhankelijke vergoedingen voor rekening komt van private equity, staan daar ook hogere netto rendementen tegenover. In de afgelopen vijf jaar heeft private equity een gemiddeld netto jaarrendement behaald dat 8,5 procentpunt hoger ligt dan voor beursgenoteerde aandelen.

Overzicht verschil in kosten en percentages tussen de diverse beleggingscategorieën van de vermogensbeheerkosten en prestatieafhankelijke vergoedingen (exclusief transactiekosten)

	Gemiddeld belegd vermogen	Vermogens- beheerkosten			Prestatieafhankelijke vergoedingen			=Totaal		
	€ mln	€ mln	% van cat	% van totaal	€ mln	% van cat	% van totaal	€ mln	% van cat	% van totaal
Aandelen	€ 877,29	€ 0,45	0,05%	0,01%	-	-	-	€ 0,45	0,05%	0,01%
Vastrentende waarden	€ 1.733,23	€ 5,28	0,30%	0,16%	€ 1,73	0,10%	0,05%	€ 7,01	0,40%	0,20%
<i>Staatsobligaties</i>	€ 593,95	€ 0,97	0,16%	0,03%	-	-	-	€ 0,97	0,16%	0,03%
<i>Bedrijfsobligaties</i>	€ 901,84	€ 3,72	0,41%	0,11%	€ 1,73	0,19%	0,05%	€ 5,45	0,60%	0,15%
<i>Hypotheken</i>	€ 237,44	€ 0,59	0,25%	0,02%	-	-	-	€ 0,59	0,25%	0,02%
Vastgoed	€ 182,50	€ 1,16	0,64%	0,03%	€ 0,04	0,02%	0,00%	€ 1,20	0,66%	0,03%
Private equity	€ 483,95	€ 8,83	1,82%	0,25%	€ 8,62	1,78%	0,25%	€ 17,45	3,61%	0,50%
Overige assets	€ 237,26	€ 0,88	0,37%	0,03%	-	-	-	€ 0,88	0,37%	0,03%
Interne/externe ov. kosten	€ 0,00	€ 4,37	0,12%	0,12%	-	-	-	€ 4,38	0,12%	0,12%
Totaal	€ 3.514,23	€ 20,97		0,60%	€ 10,39		0,30%	€ 31,37		0,89%

De beleggingsmix

Uit bovenstaande tabel volgen de kosten voor de verschillende beleggingscategorieën. De kosten voor aandelen op totaalniveau bedragen 0,01%. Deze kosten zijn laag doordat aandelen een goedkope beleggingscategorie zijn en doordat de aandelenportefeuille grotendeels passief wordt belegd. Voor de vastrentende waarden zijn de kosten uitgekomen op 0,20%. Obligaties zijn een duurdere beleggingscategorie en hier wordt ook voornamelijk actief in belegd.

De kosten voor vastgoed en private equity bedragen respectievelijk 0,03% en 0,50%. Deze beleggingscategorieën zijn al jaren relatief duur vanwege het feit dat dit categorieën zijn die actief worden beheerd en een hogere kostenstructuur kennen. Door de hogere weging van private equity tellen deze kosten op totaalniveau significant mee. Doordat de prestatieafhankelijke kosten voor 2023 hoger zijn uitgekomen, heeft de private-equityportefeuille dit jaar meer effect op de totale kosten dan in 2022. De bijdrage van vastgoed aan het totale kostenniveau is relatief beperkt door de lagere weging van niet-beursgenoteerd vastgoed en de lage kosten van beursgenoteerd vastgoed.

Onder de overige assets zijn de kosten opgenomen voor liquide middelen en de kosten voor de rentehedge en de valuthedge. Deze kosten zijn voor 2023 uitgekomen op 0,03%.

De laatste post betreft de interne/externe overige kosten, die voor 2023 uitgekomen zijn op 0,12%. Onder deze post zijn de kosten opgenomen van de custodian en de interne en externe beheer- en advieskosten.

De beleggingsstrategie

Bij het bepalen van de beleggingsstrategie van het Fonds wordt een integrale afweging gemaakt tussen het rendement-risico-kosten profiel van de beleggingscategorieën, en de risicohouding en pensioenambitie van het Fonds. Op grond van deze afweging heeft het Fonds strategisch gekozen voor een gelijke verdeling van het vermogen over de matchingportefeuille en de returnportefeuille. De matchingportefeuille heeft tot doel het repliceren van de kasstroomkarakteristieken van de verplichtingen. De returnportefeuille heeft tot doel om een voldoende hoog rendement te behalen om de indexatie-ambitie te kunnen financieren. In de integrale afweging tussen rendement-

risico-kosten, en de risicohouding en pensioenambitie, heeft het Bestuur gekozen voor een strategie waarbij ongeveer 40% van de returnportefeuille is geïnvesteerd in illiquide beleggingen als private equity, direct lending en niet-beursgenoteerd vastgoed. Deze categorieën kennen weliswaar een hogere kostenstructuur maar het Bestuur is van oordeel dat de hogere rendementen en de gunstige risicokarakteristieken daar ruimschoots voor compenseren. Daarmee ondersteunt de gekozen beleggingsstrategie de pensioenambitie van het Fonds.

Transactiekosten

De transactiekosten komen onder meer voort uit actief beheer, verschuivingen tussen fondsen en de kosten voor aan- en verkopen ten gevolge van de valutahedge. De hieraan verbonden transactiekosten bedragen ongeveer € 4,48 miljoen, waarvan € 0,05 miljoen transitiekosten (2022 € 4,58 miljoen). De transactiekosten zijn in 2023 iets gedaald ten opzicht van 2022. De transitiekosten in 2023 betreffen de herstructurering van de aandelenportefeuille.

Overzicht verschil in kosten en percentages van de transactiekosten van 2023 en 2022

Totale transactiekosten (in duizenden euro's)	2023	% belegd vermogen	2022	% belegd vermogen
Transactiekosten	€ 3.987	0,12%	€ 4.507	0,12%
Transitiekosten	€ 490	0,01%	€ 69	0%
	€ 4.477	0,13%	€ 4.576	0,12%

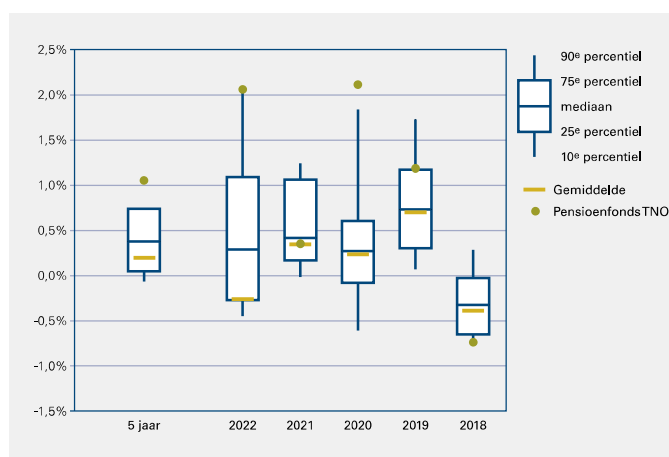
Kostenbenchmark

Voor het kostengedeelte dat betrekking heeft op vermogensbeheer participeert het Fonds jaarlijks in de CEM-benchmark. De benchmark geeft inzicht in hoe deze kosten voor vermogensbeheer zich verhouden tot andere pensioenfondsen. Deze CEM-benchmark kijkt naar de kosten van het voorgaande boekjaar - in dit geval 2022 - en vergelijkt die met de kosten van andere Nederlandse pensioenfondsen en andere pensioenfondsen wereldwijd.

Uit de CEM-analyse blijkt dat Pensioenfonds TNO vergeleken met de deelnemende Nederlandse fondsen in 2022 het duurste fonds was qua kosten vermogensbeheer, zowel ten opzichte van de peer group als het Nederlandse universum. De hogere allocatie naar private equity is hiervoor veruit de belangrijkste oorzaak.

Als gekeken wordt naar de resultaten van de CEM-benchmark, is het rendement van Pensioenfonds TNO de afgelopen vijf jaar gemiddeld genomen verbeterd. Het gemiddelde 5-jaars rendement komt inmiddels uit boven de mediaan van de peer group en alle deelnemende Nederlandse fondsen. 2023 was een zeer goed beleggingsjaar ten opzichte van andere fondsen en het wegvallen van 2017 uit de meetperiode heeft geleid tot dit hogere gemiddelde resultaat.

Netto toegevoegde waarde t.o.v. Nederlandse peer group – ranking op kwartielbasis



Actief versus passief en het rendement op de langere termijn

Een ander aspect in de CEM-benchmark is de vergelijking van de actief behaalde rendementen na kosten met de rendementen van een volledig passief belegde portefeuille. Bij passieve beleggingen wordt de benchmark zo nauwkeurig mogelijk gevolgd tegen zo laag mogelijke kosten. Het verwachte rendement bij passief beleggen is daarom altijd ongeveer gelijk aan het benchmark rendement. Bij actief beleggen proberen de vermogensbeheerders een beter rendement te behalen dan de benchmark. Dit wordt bijvoorbeeld bereikt door bewust bepaalde regio's, sectoren of bedrijven te overwegen of onderwegen ten opzichte van de benchmark. Deze vorm van vermogensbeheer is arbeidsintensiever en daardoor duurder dan passief beheer. De vraag die gesteld kan worden is of deze hogere kosten ook leiden tot een hoger rendement.

Ook voor Pensioenfonds TNO is in de CEM-benchmark gekeken wat het verschil is tussen het actief en passief rendement op de lange termijn. Uit de analyse van CEM blijkt dat het actief beheer na kosten Pensioenfonds TNO een jaarlijks voordeel heeft opgeleverd van 1,1% over de afgelopen vijf jaar. Dit betekent dat de actief beheerde beleggingen het per saldo 1,1% beter hebben gedaan dan vergelijkbare passieve beleggingen. Met name de afgelopen vier jaar waren de additionele rendementen erg hoog, of hoger dan gemiddeld. Ten opzichte van de peers in CEM-Benchmark bevindt Pensioenfonds TNO zich in het hoogste percentiel zoals blijkt uit onderstaande grafiek. Dat betekent dat Pensioenfonds TNO de hoogste netto toegevoegde waarde heeft van alle deelnemende fondsen over de afgelopen vijf jaar. Dit additionele rendement werd ook in belangrijke mate veroorzaakt door ons private-equityrendement ten opzichte van de benchmark die CEM daarvoor hanteert.

Oordeel van het Bestuur

De kosten voor het vermogensbeheer en de transactiekosten zijn sterk afhankelijk van de beleggingsstrategie en de daarmee behaalde rendementen. Bij het vaststellen van de beleggingsstrategie heeft het Bestuur een bewuste keuze gemaakt voor de relatief grote allocatie naar illiquide beleggingen als private equity, direct lending en niet-beursgenoteerd vastgoed. De hogere kosten die met deze keuze samenhangen acht het Bestuur verantwoord in het licht van de hogere verwachte rendementen. Bovendien past het risicoprofiel van de strategie bij de risicohouding en pensioenambitie van het Fonds. Kenmerkend voor de illiquide beleggingen is dat deze veelal een kostenstructuur kennen met een prestatieafhankelijke vergoeding. Het Bestuur vindt de hogere kostenstructuur die verbonden is met de gekozen beleggingsstrategie acceptabel. Wel wordt de ontwikkeling van de verhouding tussen rendement, risico en kosten regelmatig en nauwlettend gevolgd.

Aansluiting met de jaarrekening

De toelichting op de vermogensbeheerkosten in het bestuursverslag wijkt op onderdelen af van de kosten zoals die gepresenteerd zijn in de jaarrekening. Dit komt omdat de toelichting in het bestuursverslag rekening houdt met de Aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie. In de jaarrekening zijn de kosten verantwoord volgens de Richtlijnen van de Raad voor de Jaarverslaggeving.

Ter verduidelijking is in onderstaande tabel de aansluiting tussen de vermogensbeheerkosten, zoals gepresenteerd in het bestuursverslag en de kosten, zoals opgenomen in de jaarrekening, weergegeven.

Regeling Extra Pensioen, Netto Pensioen en TOP (DC-regelingen)

Het Pensioenfonds biedt naast de reguliere pensioenopbouw de mogelijkheid om Extra Pensioen en Netto Pensioen op te bouwen volgens de Defined Contribution-regeling (DC-regeling). Daarnaast zijn er nog rechten

Overzicht aansluiting tussen de vermogensbeheerkosten, zoals gepresenteerd in het bestuursverslag, en de kosten zoals opgenomen in de jaarrekening

Aansluiting met de jaarrekening (in duizenden euro's)	Vermogens- beheerkosten	Performance gerelateerde vergoedingen	Transactie- kosten	Totale kosten
Beheervergoedingen	€ 4.845	€ 0	€ 0	€ 4.845
Bewaarloon	€ 523	€ 0	€ 0	€ 523
Overige kosten	€ 1.784	€ 0	€ 0	€ 1.784
Kosten opgenomen in de jaarrekening	€ 7.152	€ 0	€ 0	€ 7.152
Kosten gesaldeerd met indirecte beleggingsopbrengsten	€ 13.821	€ 10.393	€ 4.477	€ 28.691
Totale vermogensbeheerkosten en transactiekosten	€ 20.973	€ 10.393	€ 4.477	€ 35.843

Vermogensbeheerkosten DC- regelingen (in duizenden euro's)	2023	% belegd vermogen	2022	% belegd vermogen
Beheerkosten externe vermogensbeheerder	€ 143	0,16%	€ 162	0,16%
Kosten beleggingsfondsen	€ 154	0,17%	€ 178	0,18%
Overige fondskosten (administratie)	€ 66	0,07%	€ 66	0,06%
Totaal vermogensbeheerkosten	€ 363	0,41%	€ 406	0,40%

in het kader van de Tijdelijk Ouderdomspensioenregeling (TOP). De beleggingen in deze regelingen zijn volledig voor risico (gewezen) deelnemers.

Eind 2023 bedroeg het belegd vermogen voor risico (gewezen) deelnemers in totaal € 95,4 miljoen (2022 € 91,0 miljoen). Deze beleggingen zijn ondergebracht bij een externe vermogensbeheerder. In de tabel zijn de kosten voor de beleggingen voor risico deelnemers weergegeven voor 2023.

De beheerkosten van de DC-regeling bedragen 0,16% van het belegd vermogen. De kosten van de beleggingsfondsen zijn in de koersen van de beleggingen verwerkt en bedragen 0,17% van het belegd vermogen. De administratiekosten zijn uitgekomen op 0,07% van het belegd vermogen. Bij elkaar opgeteld komen de vermogensbeheerkosten van de DC-regelingen uit op 0,41% van het belegd vermogen en worden per kwartaal in mindering gebracht op de eventuele aanwezige cash of beleggingen.

“Toen ik begon met werken, zag ik op mijn salarisstrook bedragen voor het pensioen van mijn salaris afgaan. Ik ben me gaan afvragen wat er met dat geld gebeurt en of ik ook niet zelf mijn pensioen mag beheren en bepalen wat ik ermee doe.”

Ben Smits, Life & Pension, april 2023, ‘Wat betekent pensioen voor Lisa en Ben?’

Risicobeheer

In deze paragraaf wordt beschreven hoe het Bestuur het risicobeheer heeft vormgegeven, wat de risico's zijn en welke beheersmaatregelen voor de specifieke risico's zijn genomen.

In de Pensioenwet wordt gesteld dat er sprake moet zijn van borging van een beheerste en integere bedrijfsvoering. Het Bestuur moet voldoende inzicht hebben in de mate waarin strategische en operationele doelstellingen worden gerealiseerd, risico's worden onderkend en beheerst, de rapportages van het Fonds zijn betrouwbaar en relevante wet- en regelgeving wordt door het Fonds nageleefd. Bij het bepalen van het beleid en het nemen van belangrijke besluiten maakt het Bestuur een afweging tussen risico (en de beheersing daarvan), rendement en kosten. Om de risico's goed te kunnen beheersen heeft het Bestuur grenzen gesteld aan de omvang van de risico's die zijn afgeleid van de risicohouding en risicodraagkracht. Het Bestuur moet naast zijn eigen processen, ook voor de processen die zijn uitbesteed aan de pensioenuitvoerder en de externe vermogensbeheerders 'in control' zijn.

In 2023 is een audit uitgevoerd naar de effectieve werking en volwassenheidsniveau van de risicomanagementfunctie. Dit was een aanbeveling uit een Eigenrisicobeoordeling (ERB) die het Fonds in 2021 heeft uitgevoerd. Deze audit moest uitgevoerd worden vóór de volgende formele ERB die wordt uitgevoerd in 2024. Uit de audit kwam dat de risicocultuur binnen het Pensioenfonds sterk is. Het belang van goed risicomanagement wordt binnen alle lijnen gevoeld, uitgedragen en ingebed in de dagelijkse bedrijfsvoering.

Hoge inflatie en rente

Als gekeken wordt naar het risicobeheer van Pensioenfonds TNO in 2023 dan spelen net als in 2022 met name de hoge inflatie en rente een belangrijke rol. Dit had invloed op onder meer de dekkingsgraad, die de afgelopen paar jaar een ontwikkeling heeft doorgemaakt van een daling, gevolgd door herstel en vervolgens weer een sterke stijging. Het Fonds hanteert als indexatiemaatstaf de CPI-afgeleid per 1 oktober 2022. Deze maatstaf bedroeg 16,93%. Het Fonds heeft in eerste instantie 9,93% kunnen indexeren op basis van

de toereikendheidstoets. Net als in 2022 is ook in 2023 een zogenaamd indexatie-AMvB verschenen waardoor pensioenfondsen die overgaan naar het nieuwe pensioenstelsel meer kunnen indexeren. Na een zorgvuldig proces waarbij de effecten voor alle deelnemers in kaart zijn gebracht heeft het Bestuur in juni 2023 besloten om gebruik te maken van het indexatie-AMvB om de gemiste indexatie over 2022 alsnog toe te kennen. Hierdoor is de volledige inflatie van 16,93% in oktober 2023 toegekend.

De verplichtingen zijn hierdoor ook met hetzelfde percentage gestegen. Door het positieve rendement van 11,5% over heel 2023 is het effect op de dekkingsgraad beperkt gebleven tot een daling van 13,5 procentpunt en is per eind 2023 uitgekomen op 120,1%.

Gelijktijdig met de nieuwe pensioenwet, die per 1 juli 2023 van kracht is geworden, zijn ook nieuwe parameters van kracht geworden waarmee toekomstige rendementen en inflatie worden berekend. Het Fonds maakt voor de jaarlijkse vaststelling van de pensioenpremie en -opbouw gebruik van de systematiek van gedempte kostendekkende premie. De onderliggende rentecurve die hierbij wordt gehanteerd is in september 2020 vastgesteld en geldt voor een periode van vijf jaar. De rente was destijds relatief laag. De consequentie van de lager in te rekenen rendementen en de hogere inflatie was dat de premie per 2024 zou moeten worden verhoogd of de pensioenopbouw verder zou moeten verlaagd. Minister Schouten heeft pensioenfondsen, die gebruikmaken van de systematiek van gedempte kostendekkende premie, de mogelijkheid geboden om een recente rentecurve te hanteren voor een periode van vijf jaar of tot aan de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel. Een voorwaarde die hieraan is gesteld is dat de premie vanaf 2024 niet lager mag zijn dan het premieniveau in 2023. Het Bestuur heeft besloten om van deze mogelijkheid gebruik te maken. Hierdoor kon de pensioenopbouw in 2024 worden verhoogd van 1,50% naar het ambitieniveau van 1,75% bij een gelijkblijvende premie van 20,34% van de loonsom. Het Bestuur heeft als aanvullende voorwaarde gesteld dat, tot de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel, de premie

maar beperkt negatief bij mag dragen aan de ontwikkeling van de dekkingsgraad door een minimum te stellen aan de zogenaamde premiedekkingsgraad van 100%. Het peilmoment hiervoor is 30 september van het jaar voorafgaand aan het jaar waarvoor de premie geldt. Omdat de premiedekkingsgraad sterk wordt beïnvloed door de actuele stand van de rente is onzeker of in 2025 of 2026 het ambitieniveau van 1,75% opnieuw gerealiseerd kan worden bij een premie van 20,34% van de loonsom.

IT-beveiliging

Het Fonds heeft begin 2023 veel aandacht besteed aan IT- en cyberbeveiliging. Er is een uitgebreide IT-SelfAssessment gedaan waarop een externe audit is uitgevoerd. De audit heeft kunnen bevestigen dat het Fonds aan de gestelde eisen van De Nederlandsche Bank voldoet. Het belang van continue aandacht voor met name cyberveiligheid werd nogmaals duidelijk doordat het bestuursbureau van het Fonds in de tweede helft van 2023 te maken kreeg met een cyberincident. De beheersmaatregelen die het Fonds heeft ingericht bleken goed te werken, waardoor het cyberincident uiteindelijk geen schade heeft aangericht. Wel is het Fonds er hierdoor nogmaals van doordrongen dat er continu verbeteringen noodzakelijk zijn om de kans op schade door een cyberaanval te beperken. In 2023 is een aantal verdere verbetermaatregelen doorgevoerd.

Nieuwe pensioenstelsel

Het Fonds is vanaf 2020 bezig met de voorbereiding op het nieuwe pensioenstelsel. In 2023 zijn de activiteiten geïntensiveerd omdat de nieuwe pensioenwet vanaf 1 juli 2023 van kracht is geworden en er meer bekend is geworden over de detailuitwerkingen. Het Fonds voert intensief overleg met de sociale partners bij TNO over het transitieplan en is bezig met de onderdelen van het implementatieplan dat belangrijk is om goedkeuring te krijgen bij De Nederlandsche Bank voor de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel.

Het Fonds heeft een risicoanalyse uitgevoerd waarin de belangrijke risico's en de beheersmaatregelen zijn beschreven. Enkele belangrijke risico's betreffen de:

- **Ketensamenwerking**

De pensioenuitvoerder (AZL) en de Custodian (Caceis) kunnen in het huidige stelsel onafhankelijk van elkaar hun werkzaamheden uitvoeren. In het

nieuwe stelsel moeten de werkzaamheden nauw op elkaar aansluiten. Dit vergt aan beide kanten veel aanpassingen, maar ook een gemeenschappelijke taal over belangrijke onderdelen van de regeling. Het Fonds is begin 2023 gestart met besprekingen met beide partijen om potentiële knelpunten vroegtijdig in kaart te brengen. Vooraf werd de 'ketensamenwerking' als een hoog risico ingeschat. Op basis van de constructieve besprekingen blijkt dat de potentiële risico's goed oplosbaar zijn.

- **Werkdruk**

Zowel bij het Fonds, organisaties waaraan werkzaamheden zijn uitbesteed en de adviesbureaus is de werkdruk hoog als gevolg van het zeer uitgebreide eisenpakket waaraan moet worden voldaan om een beheerste overgang mogelijk te maken. Deze werkzaamheden komen boven op het reguliere werk. Het risico hierbij is enerzijds dat onvoldoende doorgrond kan worden welke implicaties het nieuwe stelsel precies heeft, maar ook dat bestaande werkzaamheden onder druk komen te staan. Dit risico zal de komende periode tot aan de overgang waarschijnlijk hoog blijven. Een belangrijke beheersmaatregel hierbij is dat het geheel projectmatig wordt aangepakt. Het Fonds heeft dit in 2023 heel voortvarend opgepakt.

- **Communicatie**

Voor deelnemers is de overgang heel spannend. Het gaat bovendien om veel vermogen dat verschoven gaat worden van de huidige naar de nieuwe regeling. Uitleggen wat er gaat veranderen en wat dit voor de deelnemers betekent is daarom heel belangrijk. Het Fonds communiceert via onder andere nieuwsbrieven over de veranderingen. Daarnaast heeft de directie van het Fonds medio 2023 een videoboodschap uitgebracht waarin de hoofdlijnen van de nieuwe regeling zijn uitgelegd. In oktober 2023 is een uitgebreid webinar georganiseerd voor alle deelnemers. Tijdens de uitzending konden vragen worden gesteld. Een aantal hiervan is direct beantwoord. De overige vragen zijn allemaal persoonlijk beantwoord en een representatieve selectie van de vragen zijn op de website van het Fonds gepubliceerd. Zowel de videoboodschap als het webinar zijn door veel deelnemers bekeken en positief gewaardeerd.

Risicobereidheid

Het beleid voor het risicomanagement komt voort uit de ambitie van het Fonds. Het Pensioenfonds heeft de ambitie een waardevast pensioen te realiseren met een acceptabel risico en tegen een acceptabele en stabiele premie. De pensioenen worden gefinancierd uit de premie en de beleggingsopbrengsten. Om dit laatste te kunnen realiseren, moet het Fonds beleggingsrisico's nemen. Het Bestuur heeft na overleg met de sociale partners en het Verantwoordingsorgaan bepaald in welke mate het Fonds bereid is risico's te lopen. De uitkomst hiervan is vertaald in een risicohouding voor de korte en lange termijn. Begin 2022 is een risicobereidheidsonderzoek uitgevoerd onder alle deelnemers van het Fonds. De respons was met circa 25% hoog. De resultaten van dit onderzoek worden gebruikt voor het beleggingsbeleid. Daarnaast zal het een onderdeel zijn van de afwegingen voor de keuze voor de nieuwe contractvorm in het nieuwe stelsel. In 2024 wordt weer een risicobereidheidsonderzoek uitgevoerd onder alle deelnemers van het Fonds.

Eind 2020 was er een risicobereidheidsonderzoek onder de deelnemers van de drie premieregelingen (TOP, Extra Pensioen en Netto Pensioen). De respons op dit onderzoek was vergeleken met de referentiegroep vrij laag (circa 8%). Dit had waarschijnlijk te maken met de vele stappen die deelnemers vanwege privacyvereisten moesten doorlopen. De risicohouding van de respondenten kwam overeen met de gemiddelde antwoorden uit de referentiedatabase. De risicodraagkracht was gemiddeld hoog. Vanwege de lage opkomst en omdat de komende jaren overgegaan wordt naar het nieuwe pensioenstelsel waarbij grondiger gekeken wordt naar de risicohouding van de deelnemer, is het standaard defensieve risicoprofiel niet aangepast. Wel zijn de deelnemers over de uitslag geïnformeerd en is geadviseerd om nog eens goed te kijken of de gekozen LifeCycle Mix passend is bij de eigen risicovoorkeur.

Risicohouding korte termijn

Als maatstaf voor de risicohouding voor de korte termijn heeft het Bestuur een risicobudget bepaald dat is uitgedrukt in termen van de volatiliteit van de dekkingsgraad over één jaar. Deze dekkingsgraadvolatiliteit behandelt het Bestuur niet langer als sturingsparameter, maar als monitoringsparameter.

Het Fonds laat deze maatstaf één keer per kwartaal berekenen. Aan de hand van 2.000 scenario's wordt de dekkingsgraad over één jaar berekend, gegeven de start-situatie. De randvoorwaarde is dat volatiliteit niet meer dan 12% bedraagt. De ondergrens is gesteld op 9%. Een lager risico dan 9% brengt op langere termijn de ambitie in gevaar en een risico hoger dan 12% leidt tot te grote kortetermijnrisico's.

Risicohouding lange termijn

De risicohouding voor de lange termijn heeft het Bestuur uitgedrukt in een minimale dekkingsgraad en een maximale korting. Het Bestuur ziet een actuele dekkingsgraad van 90% als een belangrijke ondergrens. Als de kans op een actuele dekkingsgraad van onder de 90% binnen 1 jaar groter wordt dan 15%, dan zal het Bestuur overwegen het beleggingsbeleid aan te passen om de beleggingsrisico's te verlagen. Daarnaast streeft het Bestuur ernaar om de maximale verlaging van de aanspraken en uitkeringen in enig jaar niet groter te laten zijn dan 1,5% per jaar, waarbij rekening is gehouden met het spreiden van verlagingen over een periode van tien jaar.

Systeem van risicomanagement

De risicomanagementcyclus start bij het Pensioenfonds met het bepalen van de doelstellingen en de risicobereidheid. Deze worden, zoals hierboven beschreven, vastgelegd en jaarlijks geactualiseerd. In 2023 zijn er geen belangrijke wijzigingen aangebracht in de risicohoudingen voor zowel de korte als de lange termijn. Er is aandacht besteed aan de risk-appetite bij alle risico's. Dit geeft een concreter beeld van de mate van risicobereidheid en maakt duidelijk wanneer aanvullende maatregelen nodig zijn. De volgende stap in de cyclus is het identificeren en inschatten van de risico's. Belangrijke instrumenten in dit kader zijn de periodiek uitgevoerde ALM-studies en de uitgebreide, jaarlijkse Risk SelfAssessment (RSA) gebaseerd op de Financiële Instellingen Risicoanalyse Methode (FIRM) van De Nederlandsche Bank. Aanvullend hierop voert het Pensioenfonds jaarlijks een volledige Systematische Integriteitsrisicoanalyse (SIRA) uit.

Begin 2021 is een ALM-studie afgerond die als input heeft gediend voor de strategische normportefeuille voor de periode 2021-2023. Begin 2024 heeft het Bestuur besloten om de duur van de strategische

normportefeuille met één jaar te verlengen. Jaarlijks wordt een normportefeuille samengesteld binnen de kaders van de strategische normportefeuille.

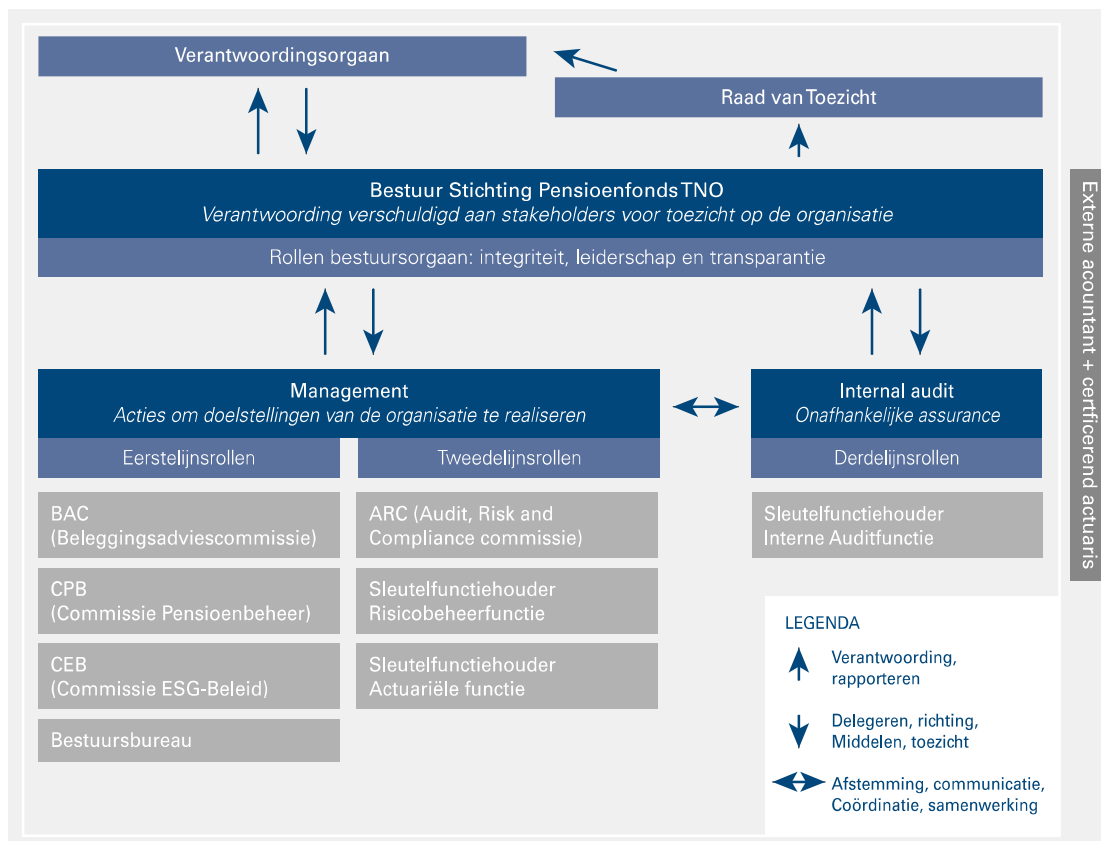
Jaarlijks voert het Pensioenfonds ook een uitgebreide Risicoanalyse uit waarin een duidelijke koppeling wordt gelegd tussen de geïnventariseerde risico's en de in de organisatie aanwezige beheersmaatregelen. Mocht de conclusie zijn dat sommige beheersmaatregelen nog onvoldoende zijn, dan worden verbeteracties geformuleerd en doorgevoerd. De werking van de interne beheersmaatregelen wordt gemonitord. Dit is een continu proces dat vooral plaatsvindt bij het bestuursbureau van het Pensioenfonds.

De laatste stap in het risicomanagementproces is bewaking van de verbeteracties en de rapportage over risico's. Hiervoor heeft het Bestuur de beschikking over diverse rapportages, zowel van de verschillende uitvoeringsorganisaties als van het bestuursbureau.

Bij Pensioenfonds TNO is het risicomanagement ingericht volgens het 'Three Lines Model'. Het Bestuur acht met betrekking

tot de financiële verslaggevingsrisico's dat, gegeven de beschreven reikwijdte, met een redelijke mate van zekerheid dat de risicobeheersings- en controlesystemen in 2023 zodanig hebben gewerkt dat de financiële verslaggeving geen onjuistheden van materieel belang bevat.

De rol van de *first line* is primair belegd bij de Beleggingsadviescommissie, de Commissie Pensioenbeheer, de Commissie ESG-beleid en zij worden daarbij ondersteund door het bestuursbureau. Het bestuursbureau houdt toezicht op de werkzaamheden van uitbestedingspartijen, zoals de lead-overlaymanager, de custodian, de vermogensbeheerders en de pensioenuitvoerder. De Audit, Risk en Compliance Committee, sleutelfunctiehouders risicobeheerfunctie en de actuariële functie vormen samen de *second line*. Zij houden toezicht op het risicomanagement en de actuariële aspecten. De Audit, Risk en Compliance Committee, is een adviesorgaan van het Bestuur dat de opzet en effectiviteit van het risicomanagement en de interne beheersing beoordeelt. De rol van de *third line* is belegd bij de sleutelfunctiehouder interne auditfunctie, die belast is



Three Lines Model

met de audit op de interne bedrijfsvoering van het Pensioenfonds. Ook is er jaarlijks de accountantscontrole door een externe accountant en ontvangt het Bestuur een rapport van de certificerend actuaris. De eindverantwoordelijkheid is belegd bij het Bestuur. De Raad van Toezicht is verantwoordelijk voor het interne toezicht bij het Pensioenfonds.

Een beschrijving van hoe het risicomanagement van het Fonds is ingericht, is opgenomen in het Risicomanagementdocument. In dit document zijn naast de beschrijving van het Three Lines Model, de principes van interne beheersing opgenomen en een beschrijving van de belangrijkste risico's van het Fonds en de manier waarop deze worden beheerst. Ook is in het document de risicohouding op korte en lange termijn vastgelegd. Uiteindelijk wordt in het document het Financieel Risico Framework vastgesteld. Dit raamwerk bevat een integrale beschrijving en structurering van de financiële risico's van het Pensioenfonds rondom de beleggingen. Het doel hiervan is in de eerste plaats om de hiërarchische structuur van de financiële risico's inzichtelijk te maken. Vervolgens wordt per 'risiconiveau' aangegeven wat de relevante risico's zijn, wie beslist over de risico-acceptatie, hoe de risico's worden gemeten en gerapporteerd, wie over de risico's adviseren en wie verantwoordelijk zijn voor de monitoring.

Eigenrisicobeoordeling

In 2021 heeft het Fonds een eigenrisicobeoordeling (ERB) uitgevoerd. Hierin is geconcludeerd dat het risicomanagementsysteem van Pensioenfonds TNO goed is. Alle onderdelen van de 'plan do check act'-cyclus komen in voldoende mate aan bod. Eind 2024 wordt de volgende ERB uitgevoerd.

Managementrapportages en monitoring

Om het Pensioenfonds goed te kunnen besturen, is informatie cruciaal. Het Bestuur krijgt in verschillende frequenties rapportages van monitorende en controlerende instanties.

Van de externe uitvoerend actuaris is over 2023 het actuariële analyserapport ontvangen. De certificerend actuaris heeft gezorgd voor de actuariële verklaring en het certificeringsrapport. Het actuariële analyserapport is ook beoordeeld door de adviserend actuaris van het Fonds. Van de

accountant zijn het accountantsverslag en de controleverklaring bij de jaarrekening ontvangen. Daarnaast ontvangt het Bestuur per kwartaal managementrapportages van het bestuursbureau over het vermogensbeheer, het pensioenbeheer en het risicobeheer. De beleggingsrisico's van het Fonds komen op kwartaalbasis aan bod in de specifiek hiervoor ontwikkelde risicomonitor, die wordt opgesteld door de ALM-adviseur in samenwerking met de custodian van het Pensioenfonds. In deze monitor komen diverse facetten van het risicomanagement aan de orde, waaronder een ex-post en ex-ante risicoanalyse. Het Bestuur heeft deze rapportages bestudeerd, besproken en waar nodig is actie ondernomen. Het bureau maakt, onder verantwoordelijkheid van de risicomanager, een eigen kwartaalrapportage waarin trends van de belangrijkste risico's worden weergegeven en geduid.

Verder ontvangt het Bestuur maandelijks tussenrapportages over de beleggingsresultaten van de custodian en wekelijks een rapportage over de hoogte van de verschillende dekkingsgraden, voorzien van de inflatieverwachting en de ontwikkeling van de relevante rentetermijnstructuren.

Identificatie voornaamste risico's

Voor de identificatie van de voornaamste risico's voert het bestuursbureau jaarlijks een integrale Risk SelfAssessment uit. In die analyse wordt beoordeeld of er nieuwe risico's zijn ontstaan en worden bestaande risico's en beheersmaatregelen geëvalueerd. In de Risicoanalyse 2023 zijn de belangrijkste bruto- en nettorisico's van het Fonds ingeschat en ingedeeld in de categorieën van de Financiële Instellingen Risicoanalyse Methode (FIRM) van De Nederlandsche Bank.

De brutorisico's zijn gescoord op de kans dat deze zich voordoen en op de verwachte impact mochten deze risico's zich voordoen. Voor alle geïnventariseerde risico's is beschreven welke beheersmaatregelen in de organisatie aanwezig zijn. Vervolgens is bepaald wat de restrisico's zijn nadat rekening is gehouden met de genomen beheersmaatregelen. Op basis van die uitkomsten worden, indien nodig, aanvullende beheersmaatregelen ontwikkeld om onvoldoende en zwak beheerste risico's (beter) te kunnen beheersen. Onderdeel van deze risicoanalyse zijn uitgebreide

Overzicht van financiële en niet-financiële risico's

Financiële risico's	Niet-financiële risico's
Matching-/renterisico	Omgevingsrisico
Valutarisico	Operationeel risico
Marktrisico	Uitbestedingsrisico
Kredietrisico	IT-risico
Verzekeringstechnisch risico	Integriteitsrisico
	Juridisch risico
	ESG-risico
	Nieuwe pensioenstelsel

gesprekken met bestuursleden (in tweetallen). Hierin worden de risicocategorieën uitgebreid doorgenomen en wordt gebrainstormd over mogelijk nog niet onderkende of nog niet voldoende onderkende risico's. Dit verhoogt het bewustzijn van risico's en draagt bij aan gericht risicomanagement. In 2023 is naast de reguliere risico's ook aandacht besteed aan de risico's die samenhangen met de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel.

De kwantificering van de belangrijkste financiële risico's is terug te vinden in de solvabiliteitstoets (S toets) die is opgenomen aan het einde van deze paragraaf en in de risicoparagraaf van de jaarrekening.

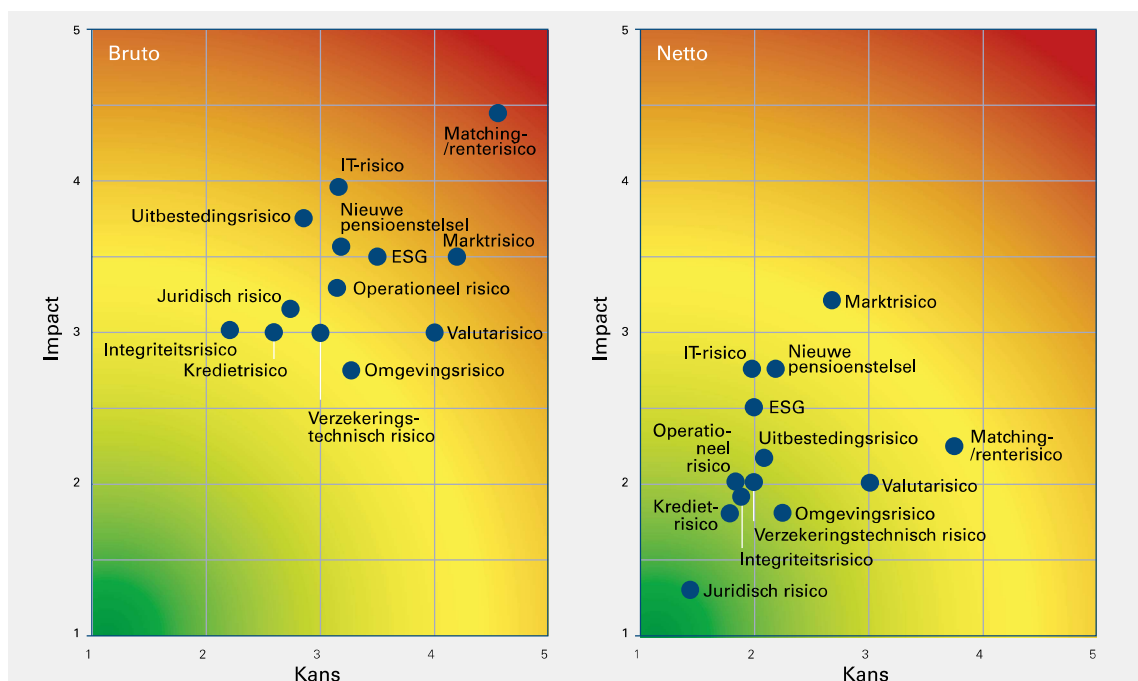
De belangrijkste risico's na implementatie van de beheersmaatregelen (nettorisico's) zijn het marktrisico en het matching-/renterisico. De ingeschatte bruto- en nettorisico's zijn niet vergelijkbaar met de uitkomsten van voorgaand jaar.

Risicocategorieën

In onderstaande bollengrafieken is af te lezen hoe de brutorisico's en de nettorisico's (de risico's nadat de beheersmaatregelen zijn toegepast) in 2023 zijn ingeschat. De ESG-risico's zijn begin 2024 verder uitgewerkt en worden later dat jaar geëvalueerd met het Bestuur. In onderstaande figuur zijn de ESG-risico's gelijk aan die van 2022. Vervolgens is per risicocategorie een beschrijving gegeven van het risico, de getroffen beheersmaatregelen en de eventuele ontwikkelingen in het boekjaar.

In 2023 zijn 24 specifieke risico's geïdentificeerd die betrekking hebben op het nieuwe pensioenstelsel (NPS). Deze risico's en de beheersmaatregelen zijn allemaal uitvoerig behandeld in de gesprekken met de bestuursleden en vervolgens in de ARC en met het hele Bestuur. De NPS-risico's worden elk kwartaal geëvalueerd en opgenomen in de kwartaal risicorapportage. Het overall bruto- en nettorisico van deze 24 NPS-risico's zijn opgenomen in de onderstaande bollengrafiek.

Het resultaat van de Risk SelfAssessment in 2023



Matching-/renterisico

Het matching-/renterisico ontstaat als de beleggingen en de verplichtingen niet volledig gematcht zijn. Het belangrijkste

geïdentificeerde matching-/renterisico is het renterisico.

Renterisico

Het renterisico vormt een belangrijk risico voor de financiële positie van het Fonds en ontstaat als er een 'mismatch' is tussen de rentegevoeligheid van de beleggingen en die van de pensioenverplichtingen. Een deel van de door rente veroorzaakte verandering van de verplichtingen wordt afgedekt door financiële producten die een vergelijkbare rentegevoeligheid hebben als de verplichtingen. De mate waarin de rente-effecten worden afgedekt, wordt bepaald door een dynamische rentestaffel. In deze staffel is bepaald dat een lager niveau van de 30-jaars swaprente leidt tot een lagere afdekking en vice versa.

Onderdeel van het renteaftdeckingsbeleid is dat bij een dekkingsgraad onder de 104,1%, de renteaftdekking niet verder verlaagd mag worden. Voor de staffel geldt tevens het 'volg tenzij'-principe. Dit houdt in dat als er zwaarwegende argumenten zijn om de rentehedgestaffel niet te volgen, dan vindt er geen aanpassing plaats.

Het laagste afdekkingsniveau van de rentestaffel bedraagt 40% (van de swap-curve) en de maximale afdekking (100%) wordt bereikt bij een 30-jaars swaprente van 3,5%.

Het Bestuur heeft in 2022 besloten om de bovenkant van de rentestaffel te beperken tot 70%. De reden hiervoor is tweeledig. Ten eerste biedt een imperfecte renteaftdekking bescherming tegen inflatieschokken. Gegeven de inflatierisico's vond het Bestuur het verstandig de maximale renteaftdekking te beperken tot 70%. Een tweede overweging was het nieuwe pensioencontract. Het is de verwachting dat bij het gebruik van LifeCycle Mixen de renteaftdekking voor het collectief niet hoger zal zijn dan 70%. Met het oog op het verwachte invaren in het nieuwe stelsel in 2026 acht het Bestuur het niet verstandig om nu de renteaftdekking hoger vast te stellen. Voorheen liep de rentestaffel tot 100%. Door de gestegen rente in 2022 is het afdekkingspercentage in stappen verhoogd naar 70% per eind 2022. Dat betekent dat de bandbreedte van de rentestaffel tussen de 40% en 70% komt.

Voor het afdekken van de rente-effecten maakt het Pensioenfonds gebruik van de rentekarakteristieken die aanwezig zijn in het mandaat van renteswaps, het mandaat van de langlopende Europese staatsobligaties en door de EU gegarandeerde obligaties, het hypotheekmandaat en de twee mandaten van de Europese bedrijfsobligaties.

Risico	Risicogrens/beleid	Beheersmaatregelen 31 december 2023	Monitoring
Renterisico	Het renterisico wordt gedeeltelijk afgedekt op basis van een dynamische rentehedgestaffel	Op basis van de staffel waren gedurende heel 2023 70% van de verplichtingen afgedekt door middel van staats- en SSA-obligaties, bedrijfsobligaties, hypotheeken en rentederivaten	De custodian monitort de hoogte van de rentehedge

Valutarisico

Een deel van het vermogen van het Pensioenfonds is belegd in vreemde valuta. Hierdoor loopt het Pensioenfonds een valutarisico door het meer of minder waard

worden van deze valuta's ten opzichte van de euro.

Het beleid van het Fonds is om het valutarisico voor ongeveer 50% af te dekken. Dit

is praktisch ingevuld door van de liquide beleggingen de belangrijkste valutaposities, zijnde de Amerikaanse dollar, Japanse yen en het Britse pond, voor 100% af te dekken. Onder de liquide beleggingen vallen de beursgenoteerde aandelen- en obligatieportefeuilles. Het valutarisico in de overige valuta's en in de illiquide portefeuille worden niet afgedekt.

Het totale aan vreemde valuta bedroeg eind 2023 € 1.525 miljoen. Dit is 40,4% van het totale vermogen. Hiervan was 50,3% afgedekt, hetgeen vrijwel gelijk is

aan de streefwaarde. Na afdekking resteert een positie van ongedekte vreemde valuta van € 766 miljoen. Dit komt overeen met 20,3% van het totaal belegd vermogen en bestaat uit ongedekte posities van met name de Amerikaanse dollar in private equity en vastgoed en de valuta's van aandelen en obligaties in Emerging Markets. Hiermee is het Pensioenfonds vlak bij het niveau van 20% gebleven zoals die in de beheersmaatregel is vastgesteld voor het resterende valutarisico.

Risico	Risicogrens/beleid	Beheersmaatregelen 31 december 2023	Monitoring
Valutarisico	Het beleid van het Pensioenfonds is om 50% van het aanwezige valutarisico in de portefeuille af te dekken	100% van liquide portefeuille wordt afgedekt met valutatermijntransacties	Per kwartaal wordt gemonitord of de afdekking van het valutarisico gedurende het kwartaal effectief heeft plaatsgevonden

Marktrisico

Dit is het risico dat het Pensioenfonds verlies leidt door bewegingen in de financiële markten. De belangrijkste geïdentificeerde

marktrisico's zijn het zakelijke waardenrisico, het liquiditeitsrisico en het concentratierisico.

Risico	Risicogrens/beleid	Beheersmaatregelen 31 december 2023	Monitoring
Risico zakelijke waarden (bestaat uit aandelen, vastgoed en private equity)	De strategische beleggingsmix en de daarbij gedefinieerde bandbreedtes	De allocatie zakelijke waarden bedraagt 43,1% en daarmee is deze binnen de gestelde bandbreedtes	De strategische bandbreedtes worden door de custodian op dagbasis gemonitord
Liquiditeitsrisico	Aanhouden van voldoende cash om te voldoen aan kortetermijnverplichtingen zoals collateral en pensioenuitkeringen. 1% van het belegd vermogen aanhouden in cash, om vier maanden pensioenuitkeringen te kunnen betalen	Het bestuursbureau stelt maandelijks een cashflowprognose op om de hoogte van de liquide beleggingen te monitoren om vier maanden pensioenuitkeringen te kunnen betalen. Er zijn voldoende liquide beleggingen aanwezig, dan wel op korte termijn liquide te maken	Monitoring door bestuursbureau en fiduciair beheerder
Concentratierisico	In de portefeuille dienen geen materiële concentratierisico's en voldoende tegenpartijen voor derivaten aanwezig te zijn	Voldoende spreiding in de aard en kenmerken van beleggingen en/of tegenpartijen worden afgedwongen door de SNP en NP en indien nodig door beleggingsrichtlijnen met individuele managers	Het bestuursbureau monitort dat met voldoende verschillende tegenpartijen wordt gehandeld ten aanzien van het collateral

Zakelijke waardenrisico

Het zakelijke waardenrisico betreft het risico dat de waarde van de beleggingen in aandelen, private equity en vastgoed daalt. Het risico wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren. Het zakelijke waardenrisico wordt gemitigeerd door diversificatie die onder meer is vastgelegd in de strategische

beleggingsmix van het Pensioenfonds. Naast de strategische beleggingsmix, heeft het Pensioenfonds in de mandaten die zijn afgesloten met de externe vermogensbeheerders richtlijnen voor de sectoren, landen of tegenpartijen waarin mag worden belegd. Het zakelijke waardenrisico is door marktontwikkelingen in 2023 licht gedaald ten opzichte van voorgaand jaar.

Liquiditeitsrisico

Er is een risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen. Liquide middelen kunnen nodig zijn als de pensioenuitkeringen de inkomsten aan pensioenpremie overstijgen. Vandaar dat het Bestuur, bij de vaststelling van de jaarlijkse normportefeuille, ervoor zorgt dat het overgrote deel van het vermogen belegd wordt in instrumenten die snel, en tegen een aanvaardbare prijs, liquide gemaakt kunnen worden. Dit betreft vooral beursgenoteerde aandelen, obligaties en geldmarktfondsen.

Het overige deel, 26,6% van het vermogen, is eind 2023 belegd in illiquide beleggingscategorieën, zoals niet-beursgenoteerd vastgoed, private equity, direct lending en hypotheeklen. Dit percentage is lager ten opzichte van eind 2022 (ruim 28%), maar wel hoger dan het door het Bestuur vastgestelde maximum van 23%. Dit relatief hoge percentage wordt veroorzaakt door de private-equityportefeuille die relatief goed heeft gepresteerd in 2020, 2021 en 2022. Een andere oorzaak is de sterke stijging van de rente in 2022 waardoor de rentegevoelige onderdelen sterk in omvang zijn afgenomen. Hierdoor is met name de

relatieve bijdrage van private equity aan de hele portefeuille gestegen.

Het Bestuur heeft bewust voor deze illiquide categorieën gekozen omdat de verwachting is dat hiermee op de langere termijn een hoger rendement kan worden behaald. Daarnaast draagt het bij aan een goede risicospreiding.

Ook bij het gebruik van afgeleide producten (derivaten) kan een aanzienlijk liquiditeitsrisico worden gelopen. Bij de keuze voor deze afgeleide producten wordt het liquiditeitsrisico zwaar meegewogen. Posities worden afgedekt door het geven, dan wel het verkrijgen, van onderpand.

Om alles goed te kunnen monitoren, wordt periodiek door het bestuursbureau een liquiditeitsprognose opgesteld waarbij onder andere rekening wordt gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies, en met uitgaven zoals de pensioenuitkeringen en inkomende en uitgaande waardeoverdrachten. Naast de liquiditeit voor derivaten wil het Bestuur voldoende cash beschikbaar hebben om de maandelijkse uitkeringen voor een periode van minimaal vier maanden te kunnen betalen.

Concentratierisico

Concentraties kunnen ertoe leiden dat het Fonds bij grote veranderingen in bijvoorbeeld de waardering of de financiële positie van een tegenpartij grote financiële gevolgen ondervindt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie in de beleggingsportefeuille in producten, regio's of landen en sectoren.

Naast concentraties in de beleggingsportefeuille, kan ook sprake zijn van concentraties in de verplichtingen en de uitvoering. Om concentratierisico's in de beleggingsportefeuille te beheersen, bepaalt het Bestuur de spreiding van de beleggingsportefeuille

jaarlijks in een normportefeuille waarin de beleggingsmix, voorzien van bandbreedtes, wordt vastgelegd. Deze normportefeuille is gebaseerd op het risicoprofiel van het Fonds en afgeleid uit de meest recente ALM-studie. Daarnaast streeft het Bestuur naar spreiding over voldoende tegenpartijen bij de handel in derivatentransacties. Op grond van een analyse heeft het Bestuur geconcludeerd dat er geen sprake is van bijzondere concentraties in de beleggingsportefeuille. Er hoeft daarom ook geen buffer voor het concentratierisico te worden aangehouden.

Kredietrisico

Het kredietrisico betreft het risico dat partijen waarop het Pensioenfonds vorderingen heeft, hun verplichtingen niet nakomen. Daarom stelt het Bestuur limieten aan de kredietwaardigheid en dient een bewuste spreiding over toegestane tegenpartijen te worden aangehouden. Dit geldt voor alle vermogenscategorieën.

Voor derivaten die buiten de beurzen om worden verhandeld, zijn strikte eisen gesteld voor onder andere de kwaliteit van het onderpand, de frequentie van verrekening en het aantal tegenpartijen. Deze afspraken zijn niet nodig voor derivaten die centraal gecleard worden. In dat geval worden de transacties via een centrale tegenpartij (CCP) afgewikkeld. Het doel van central clearing is het bevorderen van de financiële stabiliteit door het tegenpartijrisico te

verlagen. Partijen hebben dan te maken met het kredietrisico van de CCP in plaats van dat van elkaar. Daarnaast is het doel van central clearing het verkleinen van de operationele rompslomp, evenals het vergroten van de transparantie en het standaardiseren van het beheerproces bij wanbetaling.

Als uitgangspunt bij beursgenoteerde beleggingen geldt dat in markten wordt belegd met betrouwbare clearing- en settlementssystemen om een mogelijk kredietrisico te vermijden.

Het Pensioenfonds beschikt over een derivatenhandboek waarin procedures en richtlijnen rond het gebruik van derivaten zijn vastgelegd. Het Pensioenfonds en de externe discretionaire vermogensbeheerders zijn gehouden deze richtlijnen te volgen.

Risico	Risicogrens/beleid	Beheersmaatregelen 31 december 2023	Monitoring
Kredietrisico	Het Fonds stelt limieten aan de kredietwaardigheid	De ratingafspraken zijn vastgelegd in de contracten met de vermogensbeheerders. Tegenpartijen in vastrentende waarden, derivaten, collateral en cash dienen minimaal een BBB-rating te hebben, uitzondering zijn beleggingen in direct lending die doorgaans geen ratings kennen	De custodian monitort op dagbasis de rating van de verschillende beleggingen

Uitbestedingsrisico

Het uitbestedingsrisico betreft het risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit door de uitbestede werkzaamheden wordt geschaad. Het Fonds heeft een groot deel van zijn uitvoerende taken uitbesteed aan externe partijen, waaronder de pensioenuitvoering. Omdat het Pensioenfonds eindverantwoordelijk is voor de pensioenuitvoering, wordt de uitbesteding door het Bestuur periodiek getoetst. In dit kader heeft het Bestuur de uitvoeringsorganisatie opdracht gegeven de te volgen procedures te documenteren en een incidentenregistratie te voeren. In kwartaalrapportages wordt het Bestuur geïnformeerd over de operationele activiteiten. Belangrijkste aandachtspunten hierbij zijn de continuïteit, de integriteit en de kwaliteit van de uitbestede werkzaamheden. Daarnaast

wordt jaarlijks door het Bestuur getoetst of het Fonds voldoende 'in control' is ten aanzien van de overige uitbestede processen. Deze beoordeling wordt door het bestuursbureau uitgevoerd aan de hand van dossieronderzoek, de afgesloten contracten, de servicelevel-agreements, de rapportages en besprekingen met de externe partijen. Getoetst is in hoeverre aan alle eisen is voldaan. Het gaat om eisen die zijn vastgelegd in de wet- en regelgeving, de Guidance uitbesteding pensioenfonds van De Nederlandsche Bank (DNB), het door het Bestuur vastgestelde Bestuursbeleid Uitbesteding en de daarbij behorende checklist.

Voor 2023 is vastgesteld dat aan alle eisen wordt voldaan. Van de belangrijkste

uitvoerders zijn de gecertificeerde ISAE 3402-rapporten ontvangen en beoordeeld. Hierbij is ook specifiek gekeken naar de processen met betrekking tot IT-risico's. Deze certificering waarborgt dat de administratieve processen in opzet, bestaan en werking voldoen aan de gestelde kwaliteitseisen. Voor de continue monitoring van het uitbestedingsrisico heeft het Bestuur meerdere beheersmaatregelen getroffen. Naast de integrale risicorapportage per kwartaal, worden de risico's rondom de uitbesteding van het vermogensbeheer gemonitord door de custodian en het bestuursbureau. De custodian controleert op dagbasis of de afspraken met discretionaire vermogensbeheerders worden nagekomen overeenkomstig de beleggingsrichtlijnen. Hieronder vallen het verzoek om af te zien van investeringen in ondernemingen die in strijd handelen met de UN Global Compact Principles, gesanctioneerde landen en de bij wet verboden cluster munitiebedrijven. Ook worden bedrijven die actief zijn in de

tabakssector en thermische kolen uitgesloten, zowel de producenten als de retailers. In 2022 heeft het Pensioenfonds besloten om in separate mandaten af te zien van de belegging in die bedrijven die meer dan 5% van hun omzet genereren met teerzanden, schalie-energie en arctic drilling. Een uitzondering op het controlemodel op dagbasis door de custodian zijn de afspraken met betrekking tot de valutahedge. Deze vinden plaats op maandbasis.

Voor de monitoring van het uitbestedingsrisico rondom de pensioenuitvoering is een controlemodel vastgesteld waarin de door het bestuursbureau uit te voeren controles met de uitvoerder zijn afgestemd. De controles rondom de pensioenuitvoering bestaan uit doorlopende controles, periodieke controles op bijvoorbeeld de uitkeringen en de premienota's en een jaarlijkse audit. Met deze controles wordt ernaar gestreefd een goed beeld te krijgen van de processen en interne controles bij de pensioenuitvoerder.

Risico	Risicogrens/beleid	Beheersmaatregelen 31 december 2023	Monitoring
Uitbestedingsrisico	Het Fonds heeft een beleid uitbesteding. Het Fonds dient geen materieel uitbestedingsrisico te lopen	Contracten en service level agreements met uitvoerder en vermogensbeheerders. De SLA-rapportages en ISEA-rapportages worden beoordeeld	Het bestuursbureau monitort de uitvoeringsorganisaties door het uitvoeren van controles en eventuele audits. Daarnaast worden jaarlijks de uitbestedingsrisico's integraal beoordeeld

Operationeel risico

Als operationele risico's zijn onder andere benoemd: het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, de vertrouwelijkheid van gegevens, het verloren gaan van informatie, de kwaliteit van de medewerkers en de kwaliteit van de managementinformatie.

Deze risico's worden door het Fonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de medewerkers en de organisaties die bij de uitvoering zijn betrokken. Het bestuursbureau monitort de kwaliteit van de uitbestede werkzaamheden en

Risico	Risicogrens/beleid	Beheersmaatregelen 31 december 2023	Monitoring
Operationeel risico	Het Fonds dient geen materieel operationeel risico te lopen	Er zijn diverse beheersmaatregelen getroffen, waaronder het beoordelen van ontvangen Rapportages Niet-Financiële risico's. Eventuele financiële schade wordt, indien mogelijk, verhaald bij de uitbestedingspartijen	Het bestuursbureau monitort de uitvoeringsorganisaties door het uitvoeren van controles

ontvangen rapportages en treedt met deze organisaties in overleg om, waar mogelijk, de kwaliteit te verbeteren. Op grond van een analyse heeft het Bestuur geconcludeerd dat er geen sprake is van belangrijke

resterende operationele risico's, waardoor bij de berekening van het vereist eigen vermogen geen buffer voor het operationeel risico wordt aangehouden.

Juridisch risico

Het risico op aansprakelijkheid, de complexiteit van contracten en de wijzigingen in wet- en regelgeving zijn als belangrijkste juridische risico's geïdentificeerd. De af te sluiten contracten, inclusief de aansprakelijkheidsclausules, worden intern juridisch getoetst. Indien nodig, bijvoorbeeld bij contracten waarop het buitenlands recht van toepassing is, wordt er externe juridische

expertise ingehuurd. Ten aanzien van de wijzigingen in wet- en regelgeving wordt er door het bestuursbureau en een externe jurist periodiek nagegaan of het Fonds nog compliant is met alle wet- en regelgeving. Eind 2023 heeft het Fonds een toets uitgevoerd, waaruit ook geen bijzonderheden zijn gekomen.

Risico	Risicogrens/beleid	Beheersmaatregelen 31 december 2023	Monitoring
Juridisch risico	Het Fonds dient geen materieel juridisch risico te lopen	Beschikbaarheid van juridische expertise, waarbij indien nodig externe juridische expertise wordt ingehuurd	De monitoring op juridische risico's vindt ad hoc plaats wanneer van toepassing

Integriteitsrisico

Het integriteitsrisico is het risico dat de integriteit van het Fonds wordt beïnvloed als gevolg van niet integere of onethische gedragingen van de organisatie, de medewerkers of de leiding van het Pensioenfonds. Het Bestuur hecht veel waarde aan het positief beïnvloeden van de cultuur, het gedrag en de motivatie van de medewerkers. Om dit te waarborgen heeft het Bestuur de volgende procedures vastgesteld:

- Integriteitsbeleid
- Compliance Program
- Gedragscode
- Klokkenluideregeling
- Incidentenregeling en Regeling operationele voorvallen
- Privacybeleid

Deze procedures gelden als gedragslijn voor integer en ethisch gedrag van het Pensioenfonds en de betrokken medewerkers. Voor de jaarlijkse toetsing op de naleving hiervan heeft het Bestuur een externe en interne compliance officer. In het verslagjaar zijn geen overtredingen vastgesteld. De nevenfuncties van de bestuursleden zijn opgenomen in bijlage 3.

Bij de procedures van het Pensioenfonds is rekening gehouden met eventuele aanpassingen in de regelgeving, de Code Pensioenfonds en het geactualiseerde Model Gedragscode van de Pensioenfederatie. Ook bestuursleden worden aangemerkt als insiders. Een insider dient twee keer per jaar aan de externe compliance officer een opgave te verstrekken van alle beleggingstransacties van de afgelopen periode. Beleggingen in fondsen hoeven niet te worden opgegeven.

Naast deze procedures voert het Pensioenfonds periodiek een volledige Systematische Integriteitsrisicoanalyse (SIRA) uit, waarbij ook gekeken wordt naar de integriteit bij uitbestedingspartijen. De SIRA is in 2023 geactualiseerd. In de wettelijk verplichte SIRA worden zo objectief mogelijk de integriteitsrisico's beoordeeld. Hierbij wordt per risico gekeken wat de kans is dat het risico optreedt, wat de mogelijk financiële gevolgen zijn en wat de impact op reputatie is. Door middel van scenario's wordt uitgebreid stilgestaan bij mogelijke risico's rondom integriteit en belangenverstrengeling. Uit deze SIRA zijn geen scenario's naar voren gekomen waarbij het risico lager is

dan de risicobereidheid van het Bestuur bij de betreffende scenario's. Er zijn geen aanvullende beheersmaatregelen nodig.

Wel zijn er in 2023 twee incidenten geweest. Zo is het deelnemersbestand door AZL niet volledig getoetst tegen Nationale Sanctielijst Terrorisme (NST) en VN-sanctielijsten. Hiervan is melding gemaakt bij de toezichthouders AFM en DNB. Daarnaast was er een URM-incident bij de berekening

van de aanvullende pensioenregeling niet gerekend. Er was niet met de juiste kapitaalprognoses en verwachte kapitaalstand gerekend op de pensioenoverzichten van 2021, 2022 en 2023. Beide incidenten zijn adequaat opgelost en de werkprocessen zijn aangepast om herhaling te voorkomen. Verder is een aantal operationele voorvallen gemeld bij de interne compliance officer. Daar waar nodig zijn ook acties genomen om herhaling in de toekomst te voorkomen.

Risico	Risicogrens/beleid	Beheersmaatregelen 31 december 2023	Monitoring
Integriteitsrisico	Het Fonds dient geen materieel integriteitsrisico te lopen. Hiervoor is beleid opgesteld	Regelmatig onder de aandacht brengen van het integriteitsbeleid	De compliance officer monitort de naleving van de Gedragscode door het jaarlijks opvragen van Nalevingsverklaringen bij alle verbonden personen en het opvragen van nevenfuncties, relatiegeschenken, privé-beleggingstransacties bij de insiders

Verzekeringstechnisch risico

De belangrijkste verzekeringstechnische of actuariële risico's zijn de risico's van langlevens, overlijden en arbeidsongeschiktheid en het indexatierisico:

- Het langlevensrisico is het belangrijkste verzekeringstechnische risico. Het langlevensrisico is het risico dat deelnemers langer leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de voorziening pensioenverplichtingen. Het Bestuur houdt hier rekening mee door de pensioenverplichting te berekenen

op basis van de actuele prognosetafels van het Actuarieel Genootschap (AG 2022) en een correctiefactor daarop toe te passen. Door toepassing van deze actuele informatie over overlevingskansen wordt het langlevensrisico voor het Pensioenfonds gemitigeerd.

- Het overlijdensrisico (ook wel kortlevensrisico) betekent dat het Pensioenfonds, in geval van overlijden, mogelijk een partner- en wezenpensioen moet toekennen waarvoor door het Pensioenfonds geen

Risico	Risicogrens/beleid	Beheersmaatregelen 31 december 2023	Monitoring
Verzekeringstechnisch risico	Minimaliseren van het lang- en kortlevensrisico alsmede het risico van arbeidsongeschiktheid	Het Fonds past de meest actuele informatie over overlevingskansen en AO-kansen toe bij het bepalen van de voorziening. Prognosetafel AG 2022 met startjaar 2022 is eind 2022 toegepast. Ook de ervaringssterfte is eind 2022 geactualiseerd. Voor de kostenopslag wordt een percentage van 2,7% gehanteerd	Voor de monitoring van het verzekeringstechnisch risico wordt gebruikgemaakt van een adviserend actuaaris

of onvoldoende voorzieningen zijn getroffen. Dit risico wordt uitgedrukt in risicokapitalen.

- Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het Pensioenfonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen. Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht dat het arbeidsongeschiktheidsrisico dekt. Het verschil tussen de risicopremie en het resultaat op grond van de mutaties, wordt verwerkt via het resultaat.
- Het indexatierisico omvat het risico dat de ambitie van het Bestuur om

indexaties op pensioen toe te kennen onvoldoende kan worden gerealiseerd. Uitdrukkelijk geldt dat indexatieverlening voorwaardelijk is. Als maatstaf voor de indexatieverlening geldt de consumentenprijsindex afgeleid met als peildatum 1 oktober. Bij een dekkings- of een reservetekort wordt het indexatierisico beperkt door verlaging of het niet toekennen van de indexaties op grond van de wettelijke toereikendheidstoets. Het Bestuur heeft in 2023 de volledige inflatie van 16,93% van 2022 kunnen toekennen. De inflatie in oktober 2023 bedroeg -2,0%. Hierdoor is in 2024 geen indexatie toegekend.

IT-**risico**

Er is een risico dat de uitvoerende werkzaamheden stagneren door calamiteiten, dan wel door uitval van personeel en apparatuur. Om de continuïteit van de uitvoeringsorganisatie te waarborgen, heeft het Bestuur voor de eigen automatisering een calamiteitenplan opgesteld. De uitvoering van het vermogensbeheer en de pensioenuitvoering zijn uitbesteed aan externe partijen. Deze externe partijen beschikken over adequate maatregelen rondom de beschikbaarheid en continuïteit van de automatisering die onderdeel zijn van hun ISAE 3402-verklaring. De externe partij voor de pensioenuitvoering werkt gedurende het hele jaar door volgens een Disaster Recovery Plan dat door een externe partij wordt getest. Het Fonds krijgt periodiek inzage in de testresultaten.

Het Pensioenfonds heeft een IT-beleid voor externe partijen opgesteld. Met de belangrijkste externe partijen is het Pensioenfonds in overleg getreden om vast te stellen of zij kunnen voldoen aan de eisen uit het IT- en informatiebeveiligingsbeleid

van het Pensioenfonds, betreffende de IT-uitgangspunten, de IT-uitvoering en de monitoring daarvan. Er is voor gekozen om het IT-beleid, conform aanbeveling van de Pensioenfederatie, op te stellen vanuit de 5 A's. De vijf beleidscomponenten zijn: Awareness (bewustzijn), Availability (beschikbaarheid), Access (toegang), Accuracy (betrouwbaarheid) en Agility (aanpasbaarheid). Jaarlijks wordt het IT-beleid van de externe partijen gemonitord aan de hand van de ontvangen rapportages over het IT-beleid van de partijen.

In 2023 heeft het Fonds het IT-beleid voor het eigen bureau geactualiseerd en aangescherpt. Datamanagementbeleid heeft daarbij een belangrijke plek vanwege de primaire focus op datakwaliteit. Ook is een afzonderlijke IT-Risicoanalyse voor het Fonds opgesteld, die toegevoegd is als aparte set aan de Risicoanalyse van het Fonds. Met deze aanpassingen en aanvullingen voor het IT-beleid van het eigen bureau voldoen de beheersmaatregelen van Pensioenfonds TNO aan het gewenste volwassenheidsniveau van De Nederlandsche Bank.

Risico	Risicogrens/beleid	Beheersmaatregelen 31 december 2023	Monitoring
IT- risico	Het Fonds dient geen materieel IT- risico te lopen	Het Fonds beschikt over een IT- en informatie-beveiligingsbeleid dat ook van toepassing is op uitbestedingspartijen	Het IT- risico bij de uitvoeringsorganisaties wordt gemonitord door het opvragen van de ISAE-beschrijving. Bij eventuele beperkingen in de ISAE wordt de opvolging hiervan specifiek gemonitord

Omgevingsrisico

Als belangrijkste omgevingsrisico's zijn benoemd: de governance van het Fonds, de mate van onafhankelijkheid, reputatierisico van de sector en de betrokkenheid van de sponsor.

Risico	Risicogrens/beleid	Beheersmaatregelen 31 december 2023	Monitoring
Omgevingsrisico	Het Fonds dient geen materieel omgevingsrisico te lopen	Divers	Divers

ESG-risico

In 2021 is ESG-risico als afzonderlijke risicocategorie toegevoegd bestaande uit klimaatrisico's en overige ESG-risico's. In 2024 worden deze risico's in meer subcategorieën onderverdeeld en wordt hierop een afzonderlijke Risk SelfAssessment uitgevoerd.

Risico	Risicogrens/beleid	Beheersmaatregelen 31 december 2023	Monitoring
ESG-risico	Het Fonds dient eventuele materiële en reputatieschade als gevolg van ESG- en klimaatrisico's te beperken	ESG-beleidsplan	De projectplannen worden gemonitord

Vereist eigen vermogen voor risico Pensioenfondsen

Solvabiliteitsrisico

Het Bestuur heeft de zorg voor het nakomen van de pensioentoezeggingen. Het belangrijkste risico voor het Pensioenfonds is dat er onvoldoende vermogen aanwezig is om op de korte en lange termijn aan de verplichtingen te kunnen voldoen. Dit risico wordt het solvabiliteitsrisico genoemd.

Het Bestuur volgt de ontwikkeling van de solvabiliteit nauwlettend. Maandelijks is aan het Bestuur gerapporteerd over de hoogte van de dekkingsgraad en ieder kwartaal analyseerde een adviesbureau hoe het solvabiliteitsrisico zich ontwikkelt met betrekking tot de kans op een dekkings- en reservetekort. Om het solvabiliteitsrisico te beheersen, moet het Pensioenfonds kapitaalbuffers aanhouden. De omvang van deze buffers wordt vastgesteld met de door De Nederlandsche

Bank voorgeschreven solvabiliteitstoets (S toets). Deze toets is een wiskundig bewerkte som van de risico's en levert een percentage op dat moet worden opgeteld bij een dekkingsgraad van 100%. Hoe groter de risico's die een pensioenfonds loopt, des te groter het vereist eigen vermogen. Diversificatie tussen de verschillende risico's onderling leidt vervolgens tot een reductie van het vereist eigen vermogen.

Bij de berekening van het vereist eigen vermogen van het Pensioenfonds wordt rekening gehouden met onderstaande risicofactoren in de beleggingsportefeuille. De buffers zijn berekend op basis van de standaardmethode waarbij is uitgegaan van de normportefeuille voor 2023 in de evenwichtssituatie. De liquiditeits- (S7), concentratie- (S8) en operationele risico's

(S9) zijn buiten beschouwing gelaten, evenals het actieve risico (S10).

De effecten S1 t/m S6 zijn gecombineerd aan de hand van een formule waarin rekening is gehouden met de correlatie tussen sommige risicocategorieën. Het totaal is daarom gecorrigeerd met een diversificatie-effect.

Het vereist eigen vermogen ofwel de risico-opslag voor het Pensioenfonds is eind 2023 uitgekomen op € 657,6 miljoen (2022: € 555,2 miljoen). Dit komt overeen met 20,5% van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico Pensioenfonds

en deelnemers. Dat betekent dat de vereiste dekkinggraad eind 2023 120,5% bedraagt.

Naast de vaststelling van het vereist eigen vermogen, geldt een minimaal vereist eigen vermogen van 4,1% voor algemene risico's. Dat minimaal vereist eigen vermogen is eind 2023 uitgekomen op € 132,7 miljoen. De minimaal vereiste dekkinggraad is gelijk aan de voorziening pensioenverplichtingen, verhoogd met het minimaal vereist eigen vermogen en bedraagt daarom 104,1%. In 2022 was dat € 108,4 miljoen en 104,1%.

Overzicht van de verschillende solvabiliteitsrisico's van 2023 en 2022

Risico (in duizenden euro's)	2023	2023 %	2022	2022 %
S1. Rente	€ 95.774	3,1%	€ 86.116	3,4%
S2. Aandelen	€ 446.689	14,3%	€ 366.627	14,4%
S3. Valuta	€ 146.044	4,7%	€ 124.333	4,9%
S4. Grondstoffen	€ 0	0,0%	€ 0	0,0%
S5. Krediet	€ 215.890	6,9%	€ 191.681	7,5%
S6. Verzekeringstechnisch	€ 85.925	2,8%	€ 66.831	2,6%
Diversificatie-effect	€ -333.644	-10,7%	€ -281.299	-11,0%
Totale risico-opslag	€ 656.678	21,1%	€ 554.289	21,8%
Effect toerekenen naar totale vereiste dekkinggraad	€ 954	-0,6%	€ -911	-0,7%
Totale risico-opslag	€ 657.632	20,5%	€ 555.200	21,1%

Vereist eigen vermogen voor risico deelnemer

De Nederlandsche Bank eist van pensioenfondsen dat zij, naast de risico-opslag voor het vermogen voor rekening pensioenfonds, een buffer aanhouden voor het vermogen voor risico deelnemers. Dit buffervereiste is vastgesteld op 1%.

Eind 2023 bedroeg het vermogen in het kader van de regeling Extra Pensioen, Netto Pensioen en TOP in totaal € 91,0 miljoen. De middelloonregeling voor risico van het Pensioenfonds, gecombineerd met de regeling voor risico deelnemers, geeft een vereist eigen vermogen van 20,5%.

Vaststelling overschot/tekort (in miljoenen euro's)	2023	2022
Vereist eigen vermogen (vereiste buffer)	€ 657,6	€ 555,2
Voorziening pensioenverplichtingen	€ 3.118,7	€ 2.542,7
Vereist pensioenvermogen	€ 3.776,3	€ 3.097,9
Aanwezig pensioenvermogen (Totaal activa -/- schulden)	€ 3.765,2	€ 3.426,4
Tekort c.q. overschot	- € 11,1	€ 328,5

“Of je nu jong of oud bent, het gaat veranderen. Dat het best spannend is, begrijpen we. Ergens blijft pensioen in de kern ook hetzelfde: er is een premie-inleg en je geld wordt belegd om daarmee je pensioen op te bouwen. We doen er alles aan om daar goed mee om te gaan; dat is wat ons drijft.”

Suzanne van Kooten, Life & Pension, juli 2023, ‘Persoonlijke noot’

Vermogensbeheer

Het hoofddoel van het Pensioenfonds is het realiseren van de ambitie tegen een acceptabel risico voor de (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden en aangesloten werkgevers. Hiervoor dient een voldoende reëel langetermijnrendement op het belegd vermogen te worden behaald, waarbij bovendien rekening wordt gehouden met maatschappelijk verantwoord beleggen. Hiervoor is een ESG-beleid ontwikkeld gebaseerd op de overtuiging dat rekening houden met maatschappelijke normen en waarden bijdraagt aan zowel een duurzame samenleving als een stabiel en adequaat rendement op de lange termijn. In deze paragraaf wordt het vermogensbeheer van het Fonds beschreven met daarbij de ontwikkelingen van 2023.

Beleggingsbeleid

Bij de totstandkoming van het beleggingsbeleid streeft het Bestuur van het Pensioenfonds naar een goede balans tussen risico, rendement en kosten. Hierbij wordt rekening gehouden met de opbouw van het deelnemersbestand, de vereiste solvabiliteit en de wenselijkheid van stabiele premies. De verhouding tussen kosten, rendement en risico is voor het Bestuur een belangrijk punt wat ieder jaar aandacht krijgt.

In deze paragraaf over vermogensbeheer wordt aandacht besteed aan een aantal belangrijke aandachtspunten rondom het beleggingsbeleid. Dit betreft de beleggingsbeginselen, de normportefeuille 2023, de behaalde rendementen en een toelichting op de belangrijkste beleggingscategorieën. Deze paragraaf wordt afgesloten met informatie over duurzaamheid, waarbij wordt ingegaan in op het maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid van het Fonds, de in 2023 bereikte resultaten op ESG-gebied, een overzicht per beleggingscategorie en de verplichtingen rondom SFDR.

Beleggingsbeginselen

Het Pensioenfonds gaat in het beleggingsbeleid uit van randvoorwaarden die vastliggen in de 'Verklaring inzake de beleggingsbeginselen'. Onderdeel hiervan zijn de 'Investment Beliefs'. Dit zijn uitgangspunten waarop het beleggingsbeleid is gebaseerd. Jaarlijks worden, indien nodig, de beleggingsbeginselen geactualiseerd. Het doel van een periodieke evaluatie is om de overtuigingen te toetsen op compleetheid, actualiteit en praktische toepassing.

In de 'Verklaring inzake de beleggingsbeginselen' zijn ook de klimaatovertuigingen van het Pensioenfonds opgenomen. Deze

vormen het vertrekpunt voor het klimaatbeleid dat het Pensioenfonds in de komende jaren gaat uitrollen.

Normportefeuille en risico-inventarisatie

Het Bestuur stelt elk jaar het risicokader en de normportefeuille vast. Het Bestuur heeft geen aanleiding gezien om de risicohouding in 2023 te wijzigen ten opzichte van 2022.

De tabel op de volgende pagina bevat de wegingen van de afzonderlijke beleggingscategorieën voor de normportefeuille 2023 met ingangsdatum 31 maart 2023. Voor vergelijkingsdoeleinden zijn tevens die van 2022 toegevoegd. De wegingspercentages van de normportefeuille wijken echter in de regel af van die van de werkelijke portefeuille als gevolg van marktbevingen.

Sinds 1 februari 2018 wordt het liquide deel van de normportefeuille op jaarbasis geherbalanceerd. Een studie heeft namelijk uitgewezen dat dit beter en goedkoper is dan te herbalanceren op kwartaalbasis. Herbalancering houdt in dat het vermogen wordt herverdeeld naar de initiële wegingspercentages van de normportefeuille ter voorkoming van het risico dat de actuele wegingen structureel afwijken van de normwedingen. De normportefeuille van het Pensioenfonds voorziet daarnaast ook nog in de mogelijkheid van tactisch beleid. Daarbij kunnen op basis van vooraf vastgestelde bandbreedtes verschuivingen tussen de beleggingscategorieën aan worden gebracht. Dit wordt in beginsel alleen toegepast om risico's te reduceren en een dergelijk besluit moet altijd de goedkeuring krijgen van het Bestuur. Op basis van de normportefeuille is het beleggingsplan in 2023 aangepast. Het beleid met betrekking tot de valuta-afdekking en het beleid ten aanzien van tactische asset-allocation zijn niet gewijzigd.

Overzicht wegingen afzonderlijke beleggingscategorieën voor normportefeuille 2023 en 2022

Normportefeuille 2023 versus 2022		2023	2022
Vastrentende waarden	55,9%		57,0%
Europese bedrijfsobligaties		21,0%	23,3%
Langlopende overheidsobligaties		11,9%	11,9%
Emerging markets debt		3,5%	5,6%
Direct Lending/Global High Yield (US en EU)		5,0%	4,0%
Woninghypotheken		7,0%	7,2%
Strategic Duration Overlay		7,5%	5,0%
Aandelen	24,5%		23,9%
Europa		0,0%	4,6%
Noord-Amerika		0,0%	12,4%
Emerging markets		4,6%	4,4%
Japan		0,0%	0,9%
Asia developed		0,0%	1,05%
World		19,9%	0,0%
Private equity	12,5%		12,0%
Vastgoed	4,7%		4,7%
Liquiditeiten	2,4%		2,4%

Overzicht beleggingsportefeuille (exclusief regelingen voor risico deelnemer) ultimo 2023

Beleggingsportefeuille per categorie (bedragen in duizenden euro's)	Bedragen		In %	
	2023	2022	2023	2022
Vastgoed	€ 182.851	€ 186.934	4,8%	5,4%
Aandelen	€ 956.807	€ 832.341	25,4%	24,3%
Vastrentende waarden ⁸	€ 2.153.663	€ 1.926.486	57,1%	56,2%
Derivaten (per saldo)	€ -114.774	€ -156.417	-3,0%	-4,6%
Private equity	€ 484.766	€ 497.380	12,8%	14,5%
Liquide middelen	20.942	€ 14.850	0,6%	0,4%
Overige vorderingen	€ 119.333	€ 178.241	3,2%	5,2%
Kortlopende schulden	€ -30.974	€ -48.817	-0,8%	-1,4%
Totaal	€ 3.772.614	€ 3.430.729	100%	100%

⁸ Dit is inclusief het deel van het vermogen dat belegd is in woninghypotheken. Dit deel bedraagt eind 2022 circa € 235 miljoen.

Rendement

In 2023 is het nettorendement van de totale beleggingsportefeuille van het Fonds, inclusief de overlaystructuren (rente- en valuta-afdekking), uitgekomen op afgerond 11,5%. In onderstaande tabel staat hoe het behaalde rendement is verdeeld over de verschillende beleggingscategorieën.

Overzicht van het behaalde rendement per categorie

Rendement Categorie	2023	2022
Vastgoed	-0,8%	-12,8%
Aandelen	18,6%	-11,7%
Vastrentende waarden	8,7%	-19,6%
Private equity	6,8%	3,5%
Woninghypotheken	3,9%	-17,0%
Gemiddeld rendement exclusief overlays	10,2%	-13,7%
Bijdrage overlays (per saldo)	1,3%	-5,4%
Rendement inclusief overlays	11,5%	-19,1%

Overzicht rendement afgelopen vijf jaar (exclusief regelingen voor risico deelnemer) versus benchmark

Rendement in %	2023	2022	2021	2020	2019	5-jaars gemiddelde
Pensioenfonds TNO	11,5%	-19,1%	8,6%	8,8%	14,0%	4,0%
Interne benchmark	11,0%	-19,0%	8,9%	9,3%	14,4%	4,1%

Vastgoed

De beleggingen in vastgoed bestaan uit beursgenoteerd en niet-beursgenoteerd vastgoed. Het Bestuur laat zich bij de invulling van de vastgoedportefeuille adviseren door Kempen Capital Management. Het relatieve vastgoedbelang is ultimo 2023 uitgekomen op afgerond 4,8% van het totaal belegd vermogen (exclusief de waarde van de overlaystructuren). Dit is 0,6 procentpunt lager dan de weging van ultimo 2022. Het rendement van de gehele vastgoedportefeuille is in 2023 uitgekomen op -0,8%.

Aandelen

De positie naar beursgenoteerde aandelen is eind 2023 uitgekomen op 25,4%. Het rendement bedroeg 18,6%. 2023 was een goed beursjaar. Binnen de aandelenportefeuille werd het hoogste rendement behaald op ontwikkelde markten. Aandelen naar opkomende markten behaalden wel een positief rendement, maar kwamen aanzienlijk lager uit dan ontwikkelde markten, met name vanwege het negatieve sentiment in Chinese aandelen. In 2023 is afscheid genomen van losse aandelenfondsen per regio en is een transitie uitgevoerd naar het BlackRock Paris Aligned World Select SDG aandelenfonds voor ontwikkelde markten.

Vastrentende waarden (inclusief woninghypotheken)

De obligatieportefeuille bestaat uit verschillende componenten met ieder hun eigen risicoprofiel, looptijd, regionale focus en valutaexposures. In totaliteit bestond ultimo 2023 57,1% van de beleggingsportefeuille uit vastrentende waarden en is een rendement behaald van 8,7%. Het rendement van deze portefeuille is als volgt opgebouwd:

- Hoogwaardige langlopende Europese staatsobligaties rendeerden 8,0%.
- Europese bedrijfsobligaties hebben een rendement behaald van 9,3%.
- Obligaties in opkomende markten noteerden een rendement van 12,8%.
- De beleggingen in niet-beursgenoteerde Europese bedrijfsleningen, behaalden een resultaat van 7,3%.
- De beleggingen in Nederlandse woninghypotheken hebben 2023 afgesloten met een rendement van 3,9%.

Private equity

Het Pensioenfonds belegt in private equity vanwege een aantal redenen. Ten eerste geeft het de mogelijkheid te investeren in innovaties die nog niet op de aandelenbeurs te vinden zijn, bijvoorbeeld innovaties op het gebied van deep tech en biotech. Ten tweede geeft het de mogelijkheid om te investeren in bedrijven met een bovengemiddelde groei. Ten derde biedt het de mogelijkheid om te investeren in specifieke impact thema's die het Pensioenfonds belangrijk vindt: gezondheid, innovatie en duurzaamheid. Tot slot biedt private equity het Pensioenfonds een prima rendement tegen een acceptabel risico. Bij de uitvoering van het private equity beleid laat het Bestuur zich adviseren door het Private Equity Committee en Wilshire.

Het Bestuur heeft als strategisch doel gesteld de relatieve weging naar private equity uit te laten komen op 7,5%. In 2023 is de weging van de private-equityportefeuille echter wederom fors hoger uitgekomen. Dit is veroorzaakt door de sterke herwaarderingen van de private-equityportefeuille in de afgelopen jaren en meevallende rendement in 2022 en 2023. Per saldo heeft private equity de afgelopen twee jaar geen negatieve rendementen behaald. Andere beleggingscategorieën noteerden veel grotere verliezen, waardoor het relatieve gewicht van de private-equityportefeuille fors hoger is uitgevallen. In 2023 is het gewicht

van private equity uitgekomen op 12,5%. Daarmee is de bovengrens van de bandbreedte voor de private-equityportefeuille opnieuw overschreden. Met de gedachte dat deze overschrijding van tijdelijke aard is, heeft het Bestuur een 'waiver' afgegeven voor deze tijdelijke overschrijding. In de normportefeuille van 2024 zal ook rekening worden gehouden met deze hogere weging voor private equity. Om het risico van de portefeuille te beheersen, is het gewicht van de beursgenoteerde aandelenportefeuille in lijn gebracht met de weging van private equity. Hiervoor is het gewicht van beursgenoteerde aandelen in 2023 verlaagd met 2,5% om de overweging in private equity te compenseren. In 2024 heeft dezelfde correctie plaatsgevonden bij een gelijkblijvend gewicht voor de private-equityportefeuille.

Renteafdekking

Medio 2015 is voor het eerst de dynamische rentehedgestaffel geïntroduceerd. Hierbij is de renteafdekking afhankelijk van de stand van de 30-jaars swaprente. Dit beleid bepaalt dat bij een hogere swaprente het afdekkingspercentage stijgt. Voor wat betreft de implementatie van de rentehedgestaffel geldt het 'pas toe tenzij'-principe. Alleen bij dwingende financieel-economische redenen (monetair beleid, waarderings-, de economische cyclus) mag van de staffel worden afgeweken. Verder is bepaald dat de renteafdekking niet mag worden verlaagd als de actuele dekkingsgraad minder dan 104,1% bedraagt (i.e. dekkingstekort).

De tabel hieronder toont de huidige rentestaffel en de bijbehorende afdekkingsniveaus. Het niveau van de rentehedge is het gehele jaar constant gelijk gebleven op 70%.

Dynamische rentestaffel

Nieuwe rentehedgestaffel op basis van 30-jaars swaprente

Renteniveau	Hedge percentage (o.b.v. swapcurve)
2,0%	70%
1,5%	60%
1,0%	50%
0,5%	40%
0,0%	40%

Duurzaamheid

In het verlengde van de paragraaf over vermogensbeheer wordt hier specifiek ingegaan op het maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid van het Fonds. Daarbij worden ook de bereikte resultaten van 2023 uitgelicht en wordt ook stil gestaan bij de Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR), regelgeving gericht op de informatieverstrekking over het ESG-beleid aan de deelnemers van het Pensioenfonds.

Omdat het beleggingsbeleid van het Fonds betrekking heeft op de middelloonregeling, ligt in deze paragraaf de focus op het maatschappelijk beleggingsbeleid van de middelloonregeling. Hoe voor de aanvullende pensioenregeling (DC-regeling) wordt omgegaan met duurzaamheid wordt toegelicht in de paragraaf Regeling Extra Pensioen, Netto Pensioen en Tijdelijk Ouderdomspensioen. De DC-regeling is in beheer bij Goldman Sachs.

Maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid

De missie van Pensioenfonds TNO is het uitvoeren van de pensioenregeling op een correcte, evenwichtige, maatschappelijk verantwoorde en efficiënte wijze voor alle (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden en aangesloten werkgevers. Een helder en duidelijk maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid, waarin de maatschappelijke rol van het Fonds tot uitdrukking komt, is daarbij belangrijk.

In het maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid wordt omschreven in hoeverre rekening wordt gehouden met duurzaamheidsaspecten op het gebied van milieu, sociale verhoudingen en governance. Pensioenfondsen kunnen dit vormgeven door bijvoorbeeld bepaalde bedrijven of landen uit te sluiten, middels insluitingen of door te stemmen op aandeelhoudersvergaderingen. Een andere vorm van actief aandeelhouderschap is in dialoog te gaan met bedrijven. Op welke wijze het Pensioenfonds deze instrumenten inzet, wordt hieronder verder uitgelegd.

De overtuiging dat verantwoord beleggen bijdraagt aan de langetermijndoelstellingen van het Fonds, was al geborgd in de beleggingsstrategie van het Fonds. Eind 2019 heeft het Bestuur dit verder versterkt door een meerjarenplan voor het ESG-beleid vast te stellen dat, waar mogelijk, aansluit op het beleid van de sponsor TNO. Jaarlijks wordt het plan geactualiseerd en er worden

concrete stappen geïdentificeerd, voorzien van een stip op de horizon, zodat ook op de lange termijn het verschil gemaakt kan worden.

Strategisch ESG-beleid

Voor 2023-2025 heeft het Fonds een strategisch ESG-beleidsplan opgesteld met drie thema's (veilige samenleving, gezonde samenleving en duurzame samenleving) en de volgende vijf doelen om bij te dragen aan de Sustainable Development Goals van de Verenigde Naties:

1. De hele beleggingsportefeuille moet voldoen aan de Global Compact Principles van de Verenigde Naties en de OE-SO-richtlijnen.
2. De beleggingsportefeuille moet uiterlijk in 2050 klimaatneutraal zijn.
3. De beleggingen moeten een positieve bijdrage leveren aan de drie thema's: een veilige samenleving, een gezonde samenleving en een duurzame samenleving.
4. De beleggingsportefeuille moet een afspiegeling zijn van de voorkeuren van de deelnemers en de opvattingen van de samenleving over ESG-gerelateerde thema's.
5. Bij beleggingen moet rekening gehouden worden met alle ESG-risico's die impact hebben op het langetermijnrisicoprofiel.

In het jaarplan voor 2023 staan de acties die het Pensioenfonds in 2023 heeft opgepakt in het kader van het strategische ESG-beleid en de maatschappelijke ontwikkelingen. Zo is strategisch beleid opgesteld, het jaarplan geactualiseerd en de wet- en regelgeving voor ESG is verder geïmplementeerd. Voor 2024 is een soortgelijk jaarplan opgesteld.

Het Pensioenfonds is transparant over het ESG-beleid en de behaalde resultaten. Naast de rapportage in deze paragraaf van het jaarverslag, worden op de website van het Pensioenfonds bij 'Nieuws' regelmatig updates gedeeld van de uitvoering van het maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid met inzicht in de meest recente uitsluitingslijsten, het aantal bedrijven dat op de watchlist staat en het stewardship-beleid. Verder staan op de site bij 'Documenten' de Beleggingsbeginselen en het

meerjarenplan van het ESG-beleid. Periodiek wordt op de website gerapporteerd over de voortgang van het ESG-actieplan.

Resultaten ESG-beleid 2023

Deelnemerspreferenties

In 2023 heeft het Pensioenfonds een strategisch ESG-beleidsplan 2023–2025 opgesteld. Bij het opstellen van dit beleid is onder andere gebruikgemaakt van de uitkomsten van een online-onderzoek dat is gedaan in 2022, dat de mening van de deelnemers van Pensioenfonds TNO in kaart brengt. Hieruit bleek dat er een groot draagvlak onder de deelnemers is voor het duurzame beleggingsbeleid van het Pensioenfonds, en dat met name 'betaalbare en duurzame energie' en 'klimaatactie' belangrijke thema's zijn voor de deelnemers. Dit komt terug in de thema's van het strategisch beleid.

Expertise

In 2023 heeft Pensioenfonds TNO een adviesorganisatie geselecteerd die het Fonds kan ondersteunen op het gebied van maatschappelijk verantwoord beleggen. Er is een eigen ESG-commissie in het Bestuur, maar het ESG-beleid vraagt steeds meer aandacht en expertise. Het resultaat is dat Cardano is geselecteerd als ESG-adviseur om te ondersteunen bij toekomstige ontwikkelingen van het ESG-beleid, wet- en regelgeving en datarapportages. Op deze manier kan Pensioenfonds TNO duurzaamheid nog meer focus geven in het beleggingsbeleid.

Transitie naar duurzame fondsen

Eind 2023 zijn alle aandelen van de ontwikkelde markten ter waarde van ongeveer 750 miljoen euro overgezet naar het BlackRock fonds dat compliant is met de Europese Paris-Aligned Benchmark (PAB) dat is afgestemd op de klimaatdoelen van het Parijsakkoord. Deze stap is onderdeel van de meerjaren ESG-beleid om uiterlijk in 2050 klimaatneutraal te zijn. De overstap naar het klimaatfonds met de beleggingen van de ontwikkelde markten sluit aan op de verdere aanscherping van het Maatschappelijk Verantwoord Beleggingsbeleid van het Fonds. Het sluit ook aan op de wens van deelnemers uit het deelnemersonderzoek over duurzaamheid in 2022.

Volgens de Paris Aligned Benchmark (PAB) verordening van de Europese Unie mogen in op het Parijsakkoord afgestemde indices

geen bedrijven zitten die meer dan 1% van hun omzet uit steenkool, meer dan 10% uit olie en/of meer dan 50% uit de winning van aardgas halen. Ook nutsbedrijven die voor meer dan de helft van hun omzet afhankelijk zijn van fossiele brandstoffen worden uitgesloten. Bovendien verplichten beleggers, die deze benchmark kiezen om hun beleggingen tegen af te zetten, zich ertoe elk jaar de CO₂-uitstoot van hun (aandelen) beleggingen met 7% terug te brengen. Het nieuwe BlackRock-fonds gaat wat dit laatste criterium betreft nog iets verder dan strikt noodzakelijk, en heeft als doelstelling om de koolstofintensiteit jaarlijks met 10% terug te brengen.

Met deze overstap naar duurzame fondsen is het percentage beleggingen in de portefeuille van het Pensioenfonds dat voldoet aan de promotie van duurzaamheidskarakteristieken gegroeid naar 72%, vergeleken met 42% eind 2022. Het doel van het Pensioenfonds is om uiteindelijk de gehele beleggingsportefeuille in overeenstemming te brengen met Parijs. Daarmee heeft het Pensioenfonds als doelstellingen om klimaatneutraal te beleggen in 2050.

Impact Bonds in vastrentende portefeuille

Impactobligaties passen bij de ambitie om zo breed mogelijk bij te dragen aan de financiering van duurzame activiteiten. Er wordt onderscheid gemaakt tussen de volgende categorieën van impactobligaties, waarbij er wordt aangesloten bij internationale standaarden zoals de Green Bond Principles:

- Groen
- Sociaal
- Duurzaam en
- Sustainability-linked

Per het einde van het vierde kwartaal van 2023 is er ongeveer € 201 miljoen belegd in impactobligaties, een toename van ongeveer € 47 miljoen ten opzichte van ultimo 2022. Daarmee is ongeveer 12,5% van de vastrentende portefeuille (exclusief hypotheeklen) in impactobligaties belegd eind 2023, gemiddeld genomen is het belang naar impact bonds uitgekomen op 11,8% in 2023.

Stembeleid

Een van de pluspunten van de selectie van het BlackRock-fonds is dat het mogelijk is voor Pensioenfonds TNO om de eigen

stemvoorkeuren uit te spreken binnen dit fonds. Het Pensioenfonds heeft er hierbij voor gekozen om het SRI Policy van ISS te volgen. Dit beleid sluit het nauwst aan bij het duurzaamheidsbeleid van TNO, met een focus op de Sustainable Development Goals 3, 7, 9, 11, 12 en 13. Bij de aandeelhoudersvergaderingen in 2024 zal voor het eerst worden meegestemd namens Pensioenfonds TNO.

Uitsluitingenbeleid

In 2023 is in lijn met het IMVB-convenant en de klimaatovertuigingen het beleggingsbeleid in fossiele brandstoffen verder uitgebreid. Er werd al niet meer belegd in ondernemingen die meer dan 5% van hun omzet genereren met de productie van steenkolen. Daar zijn daarna bedrijven aan toegevoegd die meer dan 5% van hun omzet genereren met teerzanden, schalie-energie en arctic drilling. Vervolgens zijn vanaf medio 2023 ook nutsbedrijven uitgesloten die met steenkolen energie opwekken. Daarbij wordt een omzetafhankelijkheid vanaf 50% gehanteerd. Deze limieten sluiten aan op de uitsluitingscriteria van de Paris Aligned Benchmark. Naar aanleiding van dit criterium worden op dit moment 41 bedrijven uitgesloten.

Ook heeft Pensioenfonds TNO in december 2023 zijn uitsluitingenbeleid voor landen verder aangescherpt. Nadat in 2022 is besloten om de criteria voor uitsluiting van staatsobligaties van landen aan te scherpen, is dat eind 2023 verder uitgebreid. Niet alleen de landen die op de 'worst of the worst'-lijst staan van het Freedom House, maar alle landen van die lijst worden voortaan uitgesloten. Dit zijn landen waar de politieke rechten en burgerlijke vrijheden geschonden worden. Freedom House is een onafhankelijke, Amerikaanse NGO die eens per jaar de staat van vrijheid in landen en gebieden evalueert. De methode die daarbij wordt gebruikt is afgeleid van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Deze aanscherping van het beleid in december 2023 leidt tot de uitsluiting van 51 landen in 2024 (in aanvulling op de 16 landen die reeds waren uitgesloten onder de eerdere criteria).

Verder geldt vanaf 2013 voor Nederlandse pensioenfondsen een wettelijk investeringsverbod in clustermuniteitbedrijven. Het gaat dan om bedrijven die direct betrokken zijn bij de productie, verkoop of distributie

van clustermuniteit. Pensioenfonds TNO voldoet daaraan. Ook waren al controversiële wapens uitgesloten bij beleggingsmandaten waarbij de holdings op naam staan van het Fonds.

Voorbereiding op wet- en regelgeving

Pensioenfonds TNO valt onder de Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR), een nieuwe wetgeving op Europees niveau die erop gericht is om de transparantie van duurzame beleggingen en duurzaamheidsclaims gemaakt door deelnemers van de financiële markt te vergroten; en greenwashing te voorkomen. In dit kader heeft Pensioenfonds TNO een tweetal vrijwillige Principal Adverse Impact (PAI) indicators gekozen. De gekozen indicatoren zijn:

- i) Het monitoren van bedrijven zonder een CO₂-reductietarget (milieu-indicator).
- ii) Het monitoren van het aantal gevallen van ernstige mensenrechtenproblemen en -schendingen (sociale indicator).

Deze twee vrijwillige indicatoren worden in 2024 voor het eerst meegenomen in de PAI-rapportage.

Marktinitiatieven

Ondertekenaars van het brede spoor van het IMVB-convenant hebben aangegeven behoefte te hebben aan meer onderlinge kennis- en ervaringsuitwisseling tussen pensioenfondsen. Hiervoor zijn intervisiegroepen samengesteld. Ook in 2023 was Pensioenfonds TNO actief in een van de intervisiegroepen. Op deze manier kan het Fonds met andere fondsen kennis- en ervaring uitwisseling over ESG-thema's uit het beleggingsbeleid.

Daarnaast heeft Pensioenfonds TNO, net als in voorgaande jaren, ook in 2023 meegedaan aan de benchmark van de Vereniging van Beleggers voor Duurzame Ontwikkeling (VBDO). Deze vragenlijst wordt ingevuld door de vijftig grootste Nederlandse pensioenfondsen en is ingedeeld in vier thema's. De VBDO-enquête 2023 ging over het beleid en implementatie in 2022. De resultaten van Pensioenfonds TNO zijn in 2023 verbeterd ten opzichte van 2022 op vrijwel alle onderdelen. De totale score is gestegen van 93 punten naar 109 punten en gestegen van plek 33 naar plek 31 op de ranglijst.

In- en uitsluitingen

Op basis van het maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid sluit het Pensioenfonds diverse beleggingen uit. Zo volgt het Pensioenfonds de ethische principes van de Global Compact Principles van de Verenigde Naties (VN). Dit zijn een tiental internationaal geaccepteerde normen en waarden die bedrijven kunnen hanteren op het gebied van mensenrechten, arbeidsomstandigheden, milieu en ethiek. Bedrijven die deze ethische normen in ernstige mate schenden, worden door het Pensioenfonds van belegging uitgesloten. Daarnaast zijn uitsluitingscriteria bepaald met betrekking tot schadelijke producten, zoals tabak, controversiële wapens en clustermunitie. Ook wil het Pensioenfonds ESG-risico's rondom klimaat mitigeren, daarom wordt niet direct belegd in steenkolenmijnbouw en -generatie; en niet traditionele fossiele brandstoffen.

Aanvullend wordt afgezien van de belegging in (staatsobligaties van) landen die gesanctioneerd zijn door de VN en/of EU. Een bekende sanctie is bijvoorbeeld een wapenembargo. Hetzelfde beleid wordt toegepast op die landen waar de politieke rechten en persoonlijke vrijheden met voeten getreden worden. Verder sluit het Pensioenfonds State Owned Entities (SOE's) uit van landen waar mensenrechten ernstig geschonden worden. State Owned Enterprises zijn bedrijven waar de overheid een dusdanig groot aandelenbelang in heeft, en daarmee samenhangende inkomstenstroom, dat het bedrijf geacht wordt medeverantwoordelijk te zijn voor de mensenrechtenschending. Dat zijn bedrijven waar het Pensioenfonds niet in wil beleggen.

Op basis van de genoemde uitsluitingscriteria, ziet het Pensioenfonds eind december 2023 af van de directe belegging in 731 bedrijven en landen. Volgende stap is om te kijken naar methodes om dit te implementeren in de indirecte (fonds)beleggingen.

De bewuste keuze naar bedrijfsobligaties die tot doel hebben een expliciete bijdrage te leveren aan maatschappelijke thema's, de zogenaamde impact bonds, is tot op heden de enige expliciete vorm van insluiting. Het voornemen is om dit uit te bereiden door een deel van de portefeuille te alloceren naar impactbeleggingen.

Implementatie van beleid – Integratie

In het overzicht op de volgende pagina staan de separate mandaten en beleggingsfondsen die per eind december 2023 een duidelijke duurzaamheidsfocus hebben. Op de exposure in euro-obligaties na, zijn het allemaal beleggingsfondsen die hier vermeld worden.

Als de wegingspercentages van de mandaten en beleggingsfondsen bij elkaar worden opgeteld, dan komt daaruit naar voren dat circa 73% van de totale beleggingsportefeuille per eind 2023 duurzaamheidskarakteristieken promoot. Eind 2022 was dit percentage 43%.

Het percentage van 73% eind 2023 betekent dat bij 27% van de totale beleggingsportefeuille er geen duidelijke duurzaamheidsfocus is. Dit betreft met name private equity, vastgoed en direct lending.

Implementatie van beleid – Actief aandeelhouderschap

Beleggers die aandelen op eigen naam hebben staan, mogen op aandeelhoudersvergaderingen hun stem uitbrengen.

Zoals beschreven in de sectie 'Resultaten' van deze paragraaf kan Pensioenfonds TNO voor het nieuwe Developed World Paris-Aligned Climate Index Fund van BlackRock stemvoorkeuren uitspreken. Hierbij volgt Pensioenfonds TNO het SRI Policy van ISS⁹.

Een ander alternatief om invloed uit te oefenen, is dat een belegger of een consortium van beleggers, in dialoog gaat met een bedrijf. Dit heet ook wel 'engagement'. Het Pensioenfonds heeft zich in september 2021 aangesloten bij een samenwerkingsverband dat zich specifiek richt op klimaatengagement met beursgenoteerde en niet-beursgenoteerde vastgoedfondsen (GREEN). Omdat de vastgoedsector verantwoordelijk is voor een belangrijk deel van het energieverbruik en de CO₂-uitstoot, valt er middels deze dialoog nog veel klimaatwinst te boeken. In de tweede voortgangsrapportage uit 2023 is te zien dat de vastgoedbeheerders van het Pensioenfonds de noodzaak zien om actie te ondernemen op klimaatgebied en daartoe ook bereid zijn. De volledige rapportage kan worden gelezen op de website van Pensioenfonds TNO.

9 <https://www.issgovernance.com/file/policy/active/specialty/SRI-International-Voting-Guidelines.pdf>

Mandaat/beleggingsfonds	ESG-kenmerken
Paris-Aligned Beleggingsfonds aandelen ontwikkelde markten	Een beleggingsfonds dat ondernemingen uitsluit die betrokken zijn bij tabak, controversiële wapens en de schending van de UN Global Compact Principles. Bedrijven worden uitgesloten als ze meer dan 1% van hun omzet uit steenkool, meer dan 10% uit olie en/of meer dan 50% uit de winning van aardgas halen. Ook nutsbedrijven die voor meer dan de helft van hun omzet afhankelijk zijn van fossiele brandstoffen worden uitgesloten.
Beleggingsfonds aandelen opkomende markten	In dit ESG-aandelenfonds worden vooral bedrijven uitgesloten die actief zijn op het gebied van fossiele brandstoffen, governance en UN Global Compact controverses.
Mandaten Euro-obligaties	De mandaatbeheerders mogen niet beleggen in bedrijven en (staats-obligaties van) landen die op de uitsluitingslijsten van het Fonds staan. Daarnaast hebben de managers de expliciete opdracht om minimaal de benchmarkweging naar impact bonds aan te houden.
Beleggingsfonds staatobligaties ontwikkelingslanden (lokale valuta)	Vanwege de integratie van E, S en G factoren in het beleggingsbeleid kwalificeert dit beleggingsfonds als een 'lichtgroen' beleggingsfonds volgens de eisen van de SFDR.
Beleggingsfonds woninghypotheken	De manager voert een beleid dat duurzaamheidskarakteristieken promoot. Een goed voorbeeld hiervan is dat hypotheekgevers gestimuleerd worden om hun woning te verduurzamen.
Beleggingsfonds voor liquiditeiten	Overtollige liquiditeiten worden belegd in een geldmarktfonds dat voor minimaal 80% investeert in kortlopende leningen die niet of nauwelijks actief zijn op het gebied van tabak, controversiële wapens, steenkolen, teerzanden, schalie-energie en arctic drilling. Ook wordt afgezien van leningen in bedrijven die UN Global Compact Principles ernstig schenden.

De vermogensbeheerders van de liquide beleggingen engagen ook. Evenals het stembeleid van deze partijen, is ook het engagementbeleid van de fondsmanagers publiekelijk toegankelijk op de website van het Pensioenfonds.

SFDR

Onlosmakelijk verbonden met maatschappelijk verantwoord beleggen is de SFDR-verordening. SFDR staat voor Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR) en heeft betrekking op de informatieverstrekking aan eindbeleggers over duurzaamheid door financiële marktpartijen. SFDR bouwt voort op de Sustainable Development Goals van de VN en de Overeenkomst van Parijs die gericht is op het aanzienlijk verminderen van de risico's en effecten van klimaatverandering. Voor Pensioenfonds TNO is dit een logisch vervolg op het IMVB-convenant, waarbij de focus lag op rekening houden met negatieve effecten van het beleggingsbeleid. Bij dit convenant staan de OESO-richtlijnen en de United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights (UNGP's) centraal.

Met de komst van de SFDR wordt de volgende stap gezet met de gedetailleerde rapportageverplichtingen. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen level 1 en level 2. In de volgende alinea's komen beide levels aan bod en wordt beschreven hoe het Pensioenfonds daaraan voldoet. Tot slot geeft

de SFDR aan dat ook informatie gegeven moet worden over het beloningsbeleid om inzichtelijk te maken in hoeverre het nemen van duurzaamheidsrisico's wordt aange-moedigd.

Level 1 van SFDR

Het eerste level van de Europese SFDR-verordening is in maart 2021 in werking getreden: transparantie over het duurzaamheidskarakter van de beleggingen en van de pensioenregeling voor risico deelnemers. Dit bestaat uit een aantal onderdelen.

Op de website rapporteert het Pensioenfondstno.nl/over-ons/duurzaamheidsinformatie/ over de volgende vragen:

- Of duurzaamheidsrisico's worden meegenomen in beleggingsbeslissingen
- Of het Pensioenfonds ecologische of sociale kenmerken promoot
- Of het Pensioenfonds ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren in aanmerking neemt
- Of het Pensioenfonds duurzame beleggingen tot doel heeft, dat wil zeggen een economische activiteit, die bijdraagt aan het bereiken van een milieudoelstelling, of het verwezenlijken van een sociale doelstelling
- Of beloningsbeleid in lijn is met de integratie van duurzaamheidsrisico's

Ander aspect dat onderdeel is van level 1 is het analyseren van de ecologische en sociale kenmerken van de beleggingsproducten van het Pensioenfonds volgens de Europese Taxonomie om de pensioenregeling te kunnen kwalificeren: grijs, lichtgroen of donkergroen. Bij een niet-duurzaam product is de classificatie grijs en bij een product dat duurzaam beleggen tot doel heeft, is de classificatie donkergroen. Uit de analyse die eind 2023 gedaan is, is naar voren gekomen dat 73% van de beleggingsportefeuille van Pensioenfonds TNO duurzaamheid promoot. Op grond van dit percentage, en de actieplannen voor de komende jaren, kwalificeert het Pensioenfonds de middelloonregeling volgens SFDR als lichtgroen (artikel 8).

Ecologische en sociale kenmerken pensioenregeling: lichtgroen

De classificatie lichtgroen voor de pensioenregeling van Pensioenfonds TNO betekent dat de pensioenregeling een financieel product is dat ecologische en/of sociale

kenmerken promoot, waarbij gedeeltelijk in duurzame producten wordt belegd. Duurzaam beleggen is niet het doel, maar Pensioenfonds TNO heeft wel de visie dat duurzaam beleggen bijdraagt aan zijn langetermijndoelstellingen. Het strategisch ESG-beleidsplan ligt hieraan ten grondslag en is een integraal onderdeel van het beleggingsproces. Dit betekent dat in het beleggingsproces, waar praktisch mogelijk, ESG-aspecten onderdeel zijn van de besluitvorming, aanvullend op de gebruikelijke financiële factoren. ESG wordt daarom altijd in samenhang met (verwacht) rendement, risico en kosten bekeken. Daarbij moet opgemerkt worden dat het Pensioenfonds het ontwikkelen van duurzaam beleid/ESG-beleid (Environment, Social, Governance) ziet als een iteratief proces, waarvan het uiteindelijke eindpunt nog niet is bereikt.

Level 2 van SFDR

Bij level 2 gaat het over de ecologische en/of sociale kenmerken van de pensioenregeling die in de pre-contractuele informatie dient te worden opgenomen volgens een voorgeschreven sjabloon. Deze informatie is ook beschikbaar op de website, en tevens opgenomen in bijlage 6 van dit jaarverslag. Ook geldt de onderhavige paragraaf over de verantwoording van de SFDR-verordening als onderdeel van SFDR level 2.

Ongunstige effecten van duurzaamheidsfactoren

Een ander aspect van level 2 van SFDR is dat pensioenfondsen die aangeven dat hun pensioenregeling classificeert als een artikel 8-product, moeten rapporteren over de 'belangrijkste ongunstige effecten van het beleggingsbeleid op duurzaamheidsfactoren'. Dit is de zogenaamde Principle Adverse Impact (PAI)-statement.

Pensioenfonds TNO heeft in 2023 gebruikgemaakt van de mogelijkheid om de rapportage hiervan uit te stellen, gebruik makende van de 'opt-out'-clausule. De deadline voor rapportage is daarom nu 1 juli 2024. Zoals beschreven onder de sectie 'Resultaten' gaat het Pensioenfonds rapporteren over twee vrijwillige indicatoren gekozen naast de 18 verplichte indicatoren.

Beloningsbeleid

Tot slot is informatie over het beloningsbeleid een belangrijk aspect van de SFDR-verordening. Pensioenfonds TNO voert over-eenkomstig de Pensioenwet, het Besluit

uitvoering Pensioenwet en de Code Pensioenfondsen een beloningsbeleid uit dat niet aanmoedigt tot het nemen van meer risico's (waaronder duurzaamheidsrisico's) dan voor het Pensioenfonds aanvaardbaar is. Ook wordt de schijn van belangenverstrengeling voorkomen. De beloning van de directie en medewerkers van het bestuursbureau en van de bestuurders van het Pensioenfonds is onafhankelijk van het rendement van de beleggingsportefeuille en bevordert niet het nemen van buitensporige duurzaamheidsrisico's. Daarnaast kent het Pensioenfonds geen

prestatieafhankelijk beloningen. Er worden dus geen risico's genomen om koste wat kost te 'vergroenen'.

De periodieke verslaggeving over de mate waarin aan de ecologische en/of sociale kenmerken is voldaan door het Pensioenfonds is opgenomen in Annex IV SFDR, zie bijlage 6 van dit jaarverslag. Eind 2023 heeft het Bestuur besloten om de vergoeding voor leden van het Verantwoordingsorgaan met terugwerkende kracht per 1 januari 2023 iets te verhogen, zodat het meer aan de bovenkant van de benchmark komt.

“In de klimaatovertuigingen van het Pensioenfonds is opgenomen dat het de doelstellingen van het Akkoord van Parijs onderschrijft en dat CO₂-reductiedoelstellingen noodzakelijk zijn om de uitstoot van de schadelijke broeikasgassen wereldwijd terug te dringen.”

Memo 'Voortgang meerjaren ESG-beleidsplan 2022'

Actuariële paragraaf

Oordeel van de certificerend actuaaris over de financiële positie

In zijn actuariële verklaring heeft de certificerend actuaaris geoordeeld dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132 (Het pensioenfonds beschikt niet over het vereist eigen vermogen). De vermogenspositie op de balansdatum is naar zijn mening niet voldoende, omdat het aanwezige eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen. Dit oordeel over de vermogenspositie is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. Daarentegen wordt om te bepalen of een fonds in reservetekort is, getoetst aan de beleidsdekkingsgraad van 122,6%. Dan is de conclusie dat er wel genoeg eigen vermogen is, waardoor er ook voor 2024 geen herstelplan nodig is.

In 2023 is een negatief resultaat behaald. Door de dalende rente in 2023 is een negatief resultaat ontstaan door de wijziging van de rentetermijnstructuur van - € 100.700. Daarentegen is er op de beleggingen een positief resultaat behaald van € 287.165. Ook de toeslagverlening leverde een negatieve bijdrage op van - € 426.317. De overige actuariële resultaten waren voor 2023 beperkt.

Actuariële analyse

In onderstaand overzicht is de actuariële analyse van het saldo van baten en lasten opgenomen:

Actuariële analyse van het resultaat (in duizenden euro's)	2023	2022	2021
Wijziging rentetermijnstructuur	-100.700	1.033.090	239.628
Beleggingsopbrengsten	287.165	-803.275	351.823
Premies	17.829	-17.196	-20.429
Waardeoverdrachten	-357	-9	-467
Kosten	0	0	0
Uitkeringen	155	138	159
Sterfte	2.089	4.934	2.314
Arbeidsongeschiktheid	128	-693	-1.532
Toeslagverlening	-426.317	-113.153	0
Wijziging actuariële grondslagen en methoden	-16.248	-23.274	0
Reguliere mutaties voorzieningen	-708	637	4
Overige oorzaken	-896	1.375	-3.781
	-237.860	82.574	567.719

Het overzicht van de diverse premies over 2023 is als volgt:

Premies (in duizenden euro's)	2023	2022	2021
Feitelijke premie ¹⁾	77.378	66.566	62.054
Zuivere kostendekkende premie ²⁾	73.226	101.879	100.341
Gedempte kostendekkende premie ³⁾	73.771	62.786	58.320
Premiedekkingsgraad ⁴⁾	128,8%	78,3%	74,3%

1) Feitelijke premie

De feitelijke premie is de premie die het Fonds daadwerkelijk in 2023 van alle aangesloten ondernemingen heeft ontvangen. Pensioenfonds TNO heeft onder het nieuwe FTK gekozen voor het berekenen van de kostendekkende premie volgens de gedempte premiesystematiek, waarbij de kostendekkende premie wordt berekend aan de hand van het verwacht rendement minus de inflatie (1,9%). De feitelijke premie is niet samengesteld uit afzonderlijke componenten. Aan deze feitelijke premie is wel de voorwaarde verbonden dat deze tenminste gelijk is aan de gedempte kostendekkende premie, zodat de nieuwe pensioenopbouw, de benodigde risicopremies, uitvoeringskosten en de bufferopslag hieruit kunnen worden gefinancierd. De feitelijke premie wordt ex ante gelijk gesteld aan de gedempte kostendekkende premie waarbij de vrijval uit de kostenvoorziening niet in mindering is gebracht en wordt uitgegaan van 1,9% inflatie zonder ingroeipad.

2) Zuivere kostendekkende premie

De zuivere kostendekkende premie ad € 73.226 is als volgt samengesteld:

Actuarieel benodigd	55.389
Bijdragen voor risico deelnemers	705
Risicopremies	3.612
Opslag in stand houden vereist vermogen	12.862
Opslag voor uitvoeringskosten	658

3) Gedempte kostendekkende premie

De gedempte kostendekkende premie voor 2023 is vastgesteld volgens de gedempte premiesystematiek, waarbij de kostendekkende premie wordt berekend aan de hand van het verwacht rendement minus de inflatie. De gedempte kostendekkende premie ad € 73.771 is als volgt samengesteld:

Actuarieel benodigd	37.194
Bijdragen voor risico deelnemers	705
Risicopremies	3.007
Opslag in stand houden vereist vermogen	8.766
Opslag voor uitvoeringskosten	658
Voorwaardelijke componenten	23.441

4) Premiedekkingsgraad

Pensioenfonds TNO baseert de feitelijke premie op de gedempte kostendekkende premie, omdat die meer stabiliteit geeft. De feitelijke premie over 2023 bedroeg 20,34% van de pensioengevende salarissom. In 2023 was de feitelijke pensioenpremie hoger dan de gedempte premie. Hiermee voldoet het Fonds aan de eisen van de Pensioenwet. De premiedekkingsgraad (de feitelijke premie gedeeld door de inkoop op marktrente) was voor 2023 128,8%. Dit betekent dat op basis van de situatie op 1 januari 2023 de premie in elk geval niet heeft bijgedragen aan herstel van de dekkingsgraad. De premiedekkingsgraad is gedurende 2023 sterk gestegen door de rentestijging.

Er zit een verschil tussen de hoogte van de feitelijke premie € 77.378 en de hoogte van de gedempte premie € 73.771 welke wordt veroorzaakt doordat de gedempte premie de ex-ante gedempte premie is waarbij in de kostenopslag géén rekening is gehouden met de vrijval uit de kostenvoorziening.

De premiedekkingsgraad wordt als volgt berekend:

Feitelijke premie	77.378	
Minus bedragen voor risico deelnemers	705	
Minus opslag voor uitvoeringskosten	658	
	76.015	(A)
Actuarieel benodigd (55.389 + 3.612)	59.001	(B)
Premiedekkingsgraad per 31 december 2023	A uitgedrukt in B	128,8%

Actuariële grondslagen

Conform het beleid van het fonds heeft de adviserend actuaire een onderzoek gedaan naar de toereikendheid van de actuariële grondslagen van het fonds. Op basis van dat onderzoek heeft de adviserend actuaire geadviseerd het leeftijdsverschil man/vrouw te verhogen van 2,5 jaar naar

afgerond 3 jaar. Aanpassing van het veronderstelde leeftijdsverschil naar het voorgestelde leeftijdsverschil van 3 jaar leidt tot een toename van de totale TV van het pensioenfonds van circa 0,5% en daarmee tot een afname van de dekkinggraad van circa 0,7%-punt.

“Toen ik net begon met werken zag ik in de pensioenportal heel groot een teller in beeld, die aftelt tot je pensioen met voor mij meer dan 40 jaar te gaan.”

Life & Pension, april 2023, 'Wat betekent pensioen voor Lisa en Ben?'

Nieuwe pensioenstelsel

Pensioenfonds TNO is op weg naar het nieuwe stelsel en bereidt zich voor op de transitie. In deze paragraaf staat een update op hoofdlijnen over de voorbereidingen bij het Fonds van afgelopen jaar. Een jaar waarin de nieuwe wet is ingegaan: 1 juli 2023. Dat betekent dat de nieuwe regels toegepast kunnen worden en de nieuwe pensioenregeling stap voor stap geconcretiseerd wordt. Pensioenfonds TNO doorloopt drie fases: verkenning, transitie en implementatie. Daarbij is het streven om op 1 juli 2026 over te gaan naar het nieuwe stelsel, dat uiterlijk in 2028 in moet gaan.

Waarom een nieuw stelsel?

Het huidige stelsel is kwetsbaar omdat beleggings- en renterisico's voor verschillende leeftijdsgroepen anders uitpakken terwijl er maar één onderliggend beleggings- en rentebeleid gevoerd kan worden. Ook moeten er relatief grote buffers aangehouden worden voordat een indexatie gegeven kan worden. In een periode van lage rente bleek dit stelsel niet voldoende bestendig. Daarnaast is er de veranderende arbeidsmarkt. Jongeren betalen nu over het algemeen nog te veel voor het pensioen dat ze later ontvangen en ouderen te weinig. Dat is geen probleem als bij één pensioenfonds pensioen wordt opgebouwd. Het is wel een probleem als werknemers op latere leeftijd voor zichzelf beginnen en weggaan bij een pensioenfonds. Zij krijgen dan later minder pensioen dan waarvoor zij samen met hun werkgever betaald hebben.

De regels in het nieuwe pensioenstelsel zorgen ervoor dat pensioen eerder omhooggaat als het economisch goed gaat. Het gaat ook eerder omlaag als het economisch slechter gaat. Het pensioen van een deelnemer beweegt dus sneller mee met de economie. Van inhaalindexaties zal dan geen sprake meer zijn. Mede daarom is er in aanloop naar het nieuwe stelsel een tijdelijke, wettelijke versoepeling van de huidige indexatieregels zodat de pensioenopbouw al wat meer meebeweegt met de economie. Ook wordt in het nieuwe stelsel pensioen eerlijker: jong en oud krijgen het pensioen waarvoor ze (samen met hun werkgever) betalen.

Verkenningsfase

Allereerst de verkenningsfase. Al ruim voor 2023 was Pensioenfonds TNO achter de schermen hard bezig met de voorbereidingen van de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel. Het doel van de verkenningsfase is dat het Bestuur van Pensioenfonds TNO kan adviseren wat voor alle betrokkenen de meest passende pensioenregeling is, dus zowel passend voor de huidige pensioengerechtigden als de (gewezen) deelnemers. In deze fase worden het Verantwoordingsorgaan, de sociale partners en eTNOs nauw betrokken. Zo heeft eTNOs officieel hoorrecht. De verkenningsfase wordt in 2024 afgesloten met de oplevering van een transitieplan.

De projectgroep van het bestuursbureau is bezig met de voorbereiding van het nieuwe pensioenstelsel. Elke bestuursvergadering wordt er een update gegeven van het project en de sleutelfunctiehouder risicobeheer geeft daarop zijn opinie. Ook wordt bij elk vergaderdocument aangegeven of dat onderwerp ook een relatie heeft met het nieuwe pensioenstelsel. Verder worden de sociale partners en het Verantwoordingsorgaan tweemaal per jaar bijgepraat over de ontwikkelingen. Tijdens elk regulier overleg met de Raad van Toezicht komt de stand van zaken over de transitie naar het nieuwe stelsel aan bod. Daarnaast zijn er workshops met de diverse stakeholders. Er is afstemming met AZL over de pensioenuitvoering en er zijn extra controles op datakwaliteit voor een goede transitie naar de nieuwe regeling. Ook de communicatie over het nieuwe stelsel is al gestart. De sociale partners zijn verantwoordelijk voor de communicatie naar deelnemers en Pensioenfonds TNO is verantwoordelijk voor de communicatie naar de gewezen deelnemers en pensioengerechtigden.

Stand van zaken eind 2023

In 2023 heeft het Bestuur meerdere berekeningen gedaan en een advies voorbereid voor de sociale partners, zodat voorlopige keuzes gemaakt konden worden. Er is gekeken naar de waarde van de inhaalindexaties, het effect van de solidariteitsbuffer, waarde compensatie van het vervallen van de doorsneesystematiek, bescherming van de invaardekkingsgraad, methode van invaren, datakwaliteit, monitoring van software-ontwikkeling en een eerste afstemming over de informatieoverdracht met vermogensbeheerders.

Na het uitgebreide analyse- en zoekwerk, afstemming en overleg kon een aantal voorlopige keuzes gemaakt worden

Keuze: solidaire regeling

De sociale partners van TNO hebben gekozen voor de solidaire regeling. Deze solidaire pensioenregeling past het beste bij een organisatie als TNO. De solidaire pensioenregeling zal ook gelden voor de overige bij het Fonds aangesloten ondernemingen. Ook hebben sociale partners de intentie uitgesproken om de opgebouwde pensioenaanspraken in het FTK mee te verhuizen naar het nieuwe pensioenstelsel.

In de solidaire pensioenregeling blijft er onderliggend één collectief vermogen voor alle deelnemers. De deelnemers krijgen inzicht in hun persoonlijke pensioenkapitaal dat bestaat uit een aandeel in het collectieve vermogen. Daarnaast krijgen deelnemers inzicht in de hoogte van de (toekomstige) levenslange pensioenuitkering vanaf de pensioendatum dat met het persoonlijke pensioenkapitaal kan worden gerealiseerd.

Ten opzichte van de huidige pensioenregeling wordt er een veel kleinere buffer aangehouden; de zogenaamde solidariteitsbuffer. Hierdoor kunnen positieve en negatieve beleggingsrendementen eerder toebedeeld worden aan de deelnemers. Jongeren krijgen meer beleggingsrendement toebedeeld dan ouderen. De

solidariteitsbuffer wordt voor een belangrijk deel gebruikt om (toekomstige) uitkeringen stabiel te houden door negatieve beleggingsrendementen grotendeels te compenseren door het kapitaal aan te vullen vanuit de buffer.

Hoe hoog de premie voor Pensioenfonds TNO in het nieuwe pensioenstelsel gaat worden, is nog niet bekend. Wat er verandert is dat van de premie niet meer een aanspraak op een toekomstige pensioenuitkering wordt opgebouwd, maar er wordt rechtstreeks een pensioenkapitaal opgebouwd dat pas bij pensionering wordt omgezet in een uitkering. Deze verandering is voor jongeren gunstig omdat hierdoor een groter deel van de premie bestemd is voor het eigen pensioen. Voor oudere deelnemers, met name voor deelnemers rond de leeftijd van 40 t/m 60 jaar is deze verandering relatief ongunstig. Deze deelnemers komen bij de overgang naar de nieuwe regeling mogelijk pensioen te kort omdat zij gedurende de rest van de looptijd op basis van de premie-inleg uitkomen op een lager pensioen ten opzichte van de huidige situatie. Het Bestuur kijkt met de sociale partners naar een mogelijke overgangsregeling.

door de sociale partners van TNO over het invaren en de contractkeuze en de datum voor de overgang naar het nieuwe stelsel. Wettelijk is namelijk afgesproken dat de sociale partners verantwoordelijk zijn voor het transitieplan. De pensioengerechtigden worden daar niet bij betrokken, terwijl zij wel belanghebbend zijn. Dankzij het hoorrecht kunnen zij hun mening geven over hoe de ingegane pensioenen worden omgezet naar een pensioen in het nieuwe stelsel. Ook is gekeken naar mogelijke compensatiemogelijkheden, omdat het doel is dat eenieder een zo goed mogelijke overgang heeft naar het nieuwe stelsel. Met de uiteindelijke oplevering van het transitieplan in 2024 wordt deze verkenningsfase afgerond.

Pensioenuitvoering en het nieuwe stelsel

De pensioenuitvoerder van Pensioenfonds TNO, AZL, bereidt zich ook voor op de nieuwe uitvoeringsregeling en past hiervoor de producten die ze aanbieden aan. Belangrijk aspect hierin is de vernieuwing van het IT-landschap van AZL wat bij moet dragen aan een verbetering van de service en verlaging van de kosten. Ook het portaal voor (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden en de website worden hierin meegenomen, zodat alles goed op elkaar aansluit. Om te zorgen dat de implementatie goed verloopt, is er extra aandacht voor de juistheid en volledigheid van de data. De pensioenuitvoerder loopt op schema en de transitiekosten zijn helder en conform verwachtingen. Elk kwartaal is er afstemming met AZL over de transitie naar het nieuwe stelsel.

Vermogensbeheer en het nieuwe stelsel

Pensioenfonds TNO bereidt zich ook voor op veranderingen in het nieuwe stelsel rondom vermogensbeheer. In het nieuwe pensioenstelsel is er meer samenwerking tussen vermogens- en pensioenbeheer. Er is meer informatie-uitwisseling nodig. De informatiebehoefte voor de pensioen-uitvoering en de custodian wordt met de komst van de Wet toekomst pensioenen groter. Er komt een strakkere aansluiting tussen het fondsvermogen en de collectieve administratie van persoonlijke pensioenvermogens.

Aanvullende pensioenregeling in het nieuwe stelsel

In de nieuwe pensioenregeling kunnen de aanvullende pensioenregelingen niet in de huidige vorm blijven bestaan. Er wordt gekeken hoe dat in de nieuwe pensioenregeling vorm krijgt. Wel is inmiddels bekend dat Goldman Sachs per 1 juli 2026 stopt met de uitvoering van de aanvullende pensioenregelingen van het Fonds. Het opgebouwde kapitaal zal zeer waarschijnlijk worden ingevaren in het nieuwe pensioencontract. Hierover is nog geen besluit genomen. Het overleg met sociale partners hierover is in 2023 wel opgestart. In de nieuwe pensioenregeling zal zeer waarschijnlijk wel een bijspaarmogelijkheid komen waarmee de fiscale ruimte voor pensioensparen maximaal benut kan worden. Los daarvan is het natuurlijk altijd mogelijk om zelf een aanvulling op het pensioen te regelen via banksparen of bijvoorbeeld het afsluiten van een lijfrente.

Communicatie naar (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden

Een ander belangrijk punt is de communicatie. Deelnemers en pensioengerechtigden worden op verschillende manieren meegenomen in de ontwikkelingen rondom het nieuwe stelsel. Zo was er in oktober 2023 ook weer een webinar waarbij de contouren van de verandering zijn geschetst en de inzichten van de eerste berekeningen zijn gedeeld. Ook was er rond 1 juli 2023 een videoboodschap van de directie van het Fonds om toelichting te geven op de Wet toekomst pensioenen. Daarnaast wordt in het digitale magazine van Pensioenfonds TNO steeds aandacht besteed aan de ontwikkelingen rondom het nieuwe stelsel. Verder heeft de website van het Fonds een

'Special' waar alle informatie over het nieuwe stelsel te vinden is (www.specials.pensioenfondstno.nl/nieuw-pensioenstelsel). Ook wordt, als het van toepassing is, een extra mailing verstuurd met een update van de ontwikkelingen. Verder komt er in 2024 weer nieuwe webinar voor de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden. Al deze aspecten zijn onderdeel van het communicatieplan dat voor de transitie is opgesteld, zodat deelnemers en pensioengerechtigden tijdig worden geïnformeerd en betrokken.

Vervolgacties 2024

Wat staat op de planning? Nu de wet definitief is geworden en de voorlopige keuzes door de sociale partners in 2023 zijn gemaakt en het transitieplan wordt opgeleverd, is de verkenningsfase afgerond. Vervolgens is het tijd voor de transitiefase. De focus is dan: hoe ziet de overeenkomst tussen werkgever en werknemer, gewezen deelnemer en pensioengerechtigden eruit en wat zijn de afspraken met de pensioen-uitvoerder. Evenwichtige belangenafweging speelt hierbij een belangrijke rol.

In 2024 is al de renterisicoafdekking verhoogd en de risicohouding wordt onderzocht, het beleggingsbeleid wordt bekeken, datakwaliteit staat op de agenda evenals transitie FTK, evenwichtigheidskader en evenwichtigheid, ketenafstemming informatieoverdracht, monitoren IT-ontwikkelingen, uitwerken pensioenregeling, voorgenomen besluit invaren, transitieplan, implementatieplan, communicatie, einde DC-regeling, Eigen Risico Beoordeling en de sleutelfunctiehouders in het nieuwe stelsel.

Kortom, samen met alle betrokkenen worden in 2024 weer veel stappen gezet en iedereen wordt geïnformeerd. Alles met één doel: een soepele en evenwichtige overgang naar een nieuwe, duurzame pensioenregeling.

Vooruitblik

In deze paragraaf wordt kort stilgestaan bij de ontwikkelingen voor de komende jaren.

Keuzebegeleiding

Het Fonds besteedt de komende jaren extra veel aandacht aan de inmiddels ook wettelijk verplichte keuzebegeleiding voor (gewezen) deelnemers. Op basis van de eerste resultaten van de persoonlijke pensioengesprekken voor 62-jarigen, kan deze vorm van keuzebegeleiding in de toekomst bijvoorbeeld verder uitgebreid worden. Het vergroten van het financieel inzicht, begrip van de pensioenregeling en voorlichting over voor- en nadelen van bepaalde pensioenkeuzes, is met het nieuwe pensioenstelsel immers nog belangrijker. De communicatie naar (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden zal flink toenemen.

Datakwaliteit en veiligheid

De (gewezen) deelnemers moeten het (opgebouwde) pensioen krijgen waar ze recht op hebben. Voor een goede overgang naar een nieuwe pensioenregeling moet alle data op orde zijn. Datakwaliteit heeft de komende jaren daarom een hoge prioriteit. Een aspect dat onlosmakelijk verbonden is met datakwaliteit, is de beveiliging van alle data en alle IT-processen van het Fonds. Vanwege het veranderende dreigingsbeeld heeft dit onderwerp de komende jaren hoge prioriteit bij het risicobeleid. Dit vraagt nog beter inzicht in data en processen om te checken of alles op orde is en welke extra maatregelen nodig zijn.

Nieuwe pensioenstelsel

Een goede overgang naar het nieuwe pensioenstelsel staat de komende jaren hoog op de agenda van het Bestuur. De overgangsdatum van 1 juli 2026 komt stap voor stap dichterbij. Het transitieplan moet uiterlijk 1 januari 2025 klaar zijn en het implementatieplan 1 juli 2025. Door alle betrokken stakeholders van het Fonds wordt hard gewerkt om alles tijdig gereed te hebben. Het is een intensieve samenwerking met de sociale partners om zo gezamenlijk te komen tot een goede transitie die resulteert in een nieuwe, toekomstbestendige pensioenregeling met voldoende pensioenopbouw en een waardevast pensioen voor alle deelnemers, want dat is waar het om gaat. Natuurlijk komt er ook in 2024 weer een webinar om alle deelnemers te informeren over de ontwikkelingen.

Duurzaamheid

Tot slot werkt Pensioenfonds TNO de komende jaren verder aan het ESG-beleid. Eerstvolgende mijlpaal is de uitvoering van het landenuitsluitingsbeleid, de ontwikkeling van beleid voor biodiversiteit en ook de vaststelling van criteria voor impact beleggen. Stuk voor stuk zijn dit belangrijke ontwikkelingen.

Rijswijk, 25 juni 2024
Bestuur Stichting Pensioenfonds TNO

Nancy Westerlaken MSc
Voorzitter

ir. ing. Jeroen Brouwer
Secretaris

“De transitie naar het nieuwe pensioenstelsel is een majeure operatie en er ligt geen blauwdruk. We moeten dus met z’n allen in de goeie zin van het woord pionieren.”

Nancy Westerlaken, Life & Pension, juli 2023, ‘Persoonlijke noot’





Verantwoording en toezicht

Verantwoordingsorgaan

Oordeel Verantwoordingsorgaan 2023

Inleiding

In lijn met de Pensioenwet en de Code Pensioenfondsen heeft het verantwoordingsorgaan (VO) als wettelijke taken:

- Een oordeel geven over het handelen van het BBestuur aan de hand van het Bestuursverslag, de jaarrekening en andere informatie, waaronder de bevindingen van het intern toezicht, over het door het Bestuur uitgevoerde beleid, evenals over beleidskeuzes voor de toekomst, waaronder de keuzes die van invloed zijn op de uitvoeringskosten.
- Advisering van het Bestuur over in het reglement verantwoordingsorgaan vastgelegde thema's.

Bij de uitoefening van deze taken geeft het VO in het bijzonder een oordeel over de door het Bestuur in acht genomen evenwichtigheid met betrekking tot de verschillende belanghebbenden, (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden. Het oordeel omvat in ieder geval een oordeel over de gemaakte uitvoeringskosten. Daarnaast bereidt het VO zich in het kader van de Wet toekomst pensioen voor op een advies over de collectieve waardeoverdracht en het aanwenden van het vermogen van het Pensioenfonds.

Activiteiten en bronnen van oordeelsvorming

Algemeen

Het VO bestaat uit negen leden, drie werknemersleden, drie werkgeversleden en drie gepensioneerde leden. De VO-leden

namens werknemers en pensioengerechtigden zijn benoemd per 1 juli 2022. Bij de vertegenwoordigers namens de werkgever zijn er in 2023 enkele wijzigingen geweest, doordat een van de VO-leden begin 2023 overstapte naar het Bestuur en twee van de leden door persoonlijke overwegingen in de loop van het jaar de werkzaamheden voor het VO hebben moeten beëindigen. Door nieuwe benoemingen was er eind 2023 nog één vacature voor een vertegenwoordiger namens de werkgever. Per 1 maart 2024 zijn alle zetels in het VO weer bezet.

Door de wijzigingen in de samenstelling van het VO hebben er ook wijzigingen plaatsgevonden in het dagelijks bestuur van het VO. Per 1 januari 2024 is er weer een vaste samenstelling van het Bestuur. Voor een invulling van de taken werkt het VO met een aantal commissies die overeenkomen met de bestuurscommissies. In 2023 heeft de nadruk zodanig sterk gelegen op de voorbereidingen voor de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel, dat de commissies geen significante rol hebben gespeeld. Nieuwe leden volgen de SPO-opleiding voor VO-leden (fundament). Daarnaast heeft het VO besloten om modules te volgen voor deskundigheidsniveau A van SPO. De eerste sessie daarvan heeft plaatsgevonden in januari 2024. De verschillende geledingen van het VO houden contact met hun respectievelijk achterban, maar hebben ook contact met VO's van andere ondernemingspensioenfonds voor het delen van ervaringen. In 2023 heeft het VO ondersteuning gehad van externe pensioendeskundigen voor het uitbrengen van een advies met betrekking tot het nieuwe pensioenstelsel.

Overleggen

Het VO heeft in 2023 negen keer formeel overleg gevoerd en daarnaast informeel overleg zo vaak als nodig was gezien de activiteiten in het kader van de Wet toekomst pensioenen. Het voltallige VO heeft twee overlegvergaderingen gehad met een delegatie van het Bestuur en de directie van het bestuursbureau.

Bij enkele VO-vergaderingen heeft ook overleg met de Raad van Toezicht (RvT) plaatsgevonden.

Voorts is op regelmatige basis informeel overleg gevoerd tussen de voorzitter van het Bestuur, de directie van het Pensioenfonds en het DB van het VO.

Vanwege de voorbereidingen op de overgang naar een nieuw pensioenstelsel is de werklust voor VO-leden aanzienlijk toegenomen.

De overleggen en de samenwerking met het pensioenfondsbestuur hebben een open karakter. Alle informatie van het Bestuur, verslagen van bestuursvergaderingen en commissies zijn voor het VO beschikbaar in de Bestuurdershoek van de website van het Pensioenfonds. Gezien de grote omvang van de informatie, zou het VO het op prijs stellen als de directie het VO actief zou wijzen op belangrijke stukken die zijn opgesteld door of voor het Bestuur. Bij de formele overleggen tussen Bestuur, directie en VO is gebleken dat er verschil van opvatting is over de rol- en taakverdeling tussen het Bestuur (inclusief directie van het bestuursbureau) van het Pensioenfonds en het VO. In 2023 is daarom uitgebreid aandacht besteed aan de interactie tussen Bestuur en VO, en het kweken van begrip voor de intenties van beide organen bij het voorbereiden en beoordelen van besluiten die voor een advies of een reactie worden voorgelegd aan het VO.

In mei 2023 heeft het VO een teambuilding-sessie met externe begeleiding gehouden waarbij aandacht is besteed aan de rollen en taken van het VO en de positie van VO ten opzichte van het Bestuur en RvT, maar ook aan de ambities van en rolverdeling in het VO. In november is wederom met externe begeleiding in een bijeenkomst de rolverdeling en wisselwerking tussen Bestuur (inclusief directie) en VO besproken. Daarbij zijn afspraken gemaakt om de samenwerking tussen Bestuur en VO te versterken. Ook in 2024 zal er nog aandacht worden besteed aan de samenwerking tussen Bestuur en VO.

Uitgebrachte adviezen

Het VO heeft in 2023 vier adviezen uitgebracht. De adviesaanvragen hadden betrekking op:

- Communicatieplan 2023-2024
- Uitvoeringsovereenkomst
- Beloningsbeleid
- Premie en pensioenopbouw 2024

Daarnaast heeft het VO op een tweetal documenten van het Bestuur gereageerd. Een keer met een schriftelijke reactie op het memorandum 'Aanvullende indexatie over 2022' en een keer met een mondelinge reactie op het document 'Advies 2 (NPS Evenwichtigheidskaders)' voor sociale partners.

Het als tweede genoemde advies betrof wijzigingen in de uitvoeringsovereenkomst om de aanvullende indexaties die per 1 januari 2022 en 1 januari 2023 zijn verleend een juridische basis te geven. Het VO heeft een positief advies uitgebracht over de wijzigingen in de uitvoeringsovereenkomst. De andere onderwerpen worden verderop in paragraaf 'Bevindingen over beleid en uitvoering 2023' besproken.

Workshops Nieuw Pensioenstelsel (NPS)

Een van de belangrijke aandachtspunten voor het Pensioenfonds is de door de overheid vastgestelde stelselwijziging, de Wet toekomst pensioenen (WTP). Deze wet is per 1 juli 2023 in werking getreden, waardoor de voorbereiding voor de transitie is geïntensifieerd. Het Pensioenfonds heeft ook in 2023 een aantal workshops georganiseerd waarbij de verschillende belanghebbenden, zoals werkgever en ondernemingsraad (sociale partners), Bestuur, VO en RvT, en de vereniging van gepensioneerden (eTNOs) in wisselende samenstellingen zijn geïnformeerd over de voortgang van de keuzes en aandachtspunten. Het VO realiseert zich dat de formele rol van het VO gelegen is in het uitbrengen van een advies over het besluit tot invaren en het implementatieplan dat pas in de loop van 2025 zal worden uitgebracht. Het VO stelt het op prijs dat het Bestuur en het bestuursbureau het VO nu al uitgebreid informeren en meenemen in de voorbereidingen tot het opstellen van het transitieplan door de sociale partners en de door het Bestuur te nemen besluiten.

Bevindingen over beleid en uitvoering 2023

Communicatieplan 2023-2024, advies VO

Het VO heeft communicatieplan 2023-2024 bestudeerd. De ondertitel van het plan luidt 'Het nieuwe stelsel tegemoet' waarmee dit reguliere plan ook vooruitblik op de communicatie die nodig is om de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden over het nieuwe pensioenstelsel te informeren. Het VO waardeert dat, maar realiseert zich dat er voor de implementatie daarvan een afzonderlijk communicatieplan moet worden opgesteld. Het VO kan zich vinden in de grote lijnen van het plan. Daarbij heeft het VO nog wel enkele aanvullende opmerkingen gemaakt, onder andere het concreter uitwerken van de doelstellingen, het niet onnodig tijd en geld besteden aan het toevoegen van social media en meer gebruik te maken van e-mail om te wijzen op belangrijke informatie op de website.

Beloningsbeleid, advies VO

In 2023 heeft het Bestuur een (voorgenomen) besluit genomen over het aanpassen van het beleid voor de beloning van de Bestuursleden en de VO-leden. Voorafgaand aan het opstellen van het beleid heeft het Fonds een benchmark laten uitvoeren onder fondsen van vergelijkbare omvang en samenstelling. De belangrijkste voorgestelde aanpassingen zijn: het relateren van de hoogte van de vaste vergoeding aan het salarissysteem van de belangrijkste werkgever TNO, het verhogen van de vaste vergoeding aan gepensioneerde bestuursleden tot hetzelfde bedrag dat beschikbaar is voor de werkgevers- en werknemersleden (uitgaande van een tijdsbesteding van 0,2 fte) en verhogen van de vaste vergoeding aan de VO-leden (uitgaande van een tijdsbesteding van 0,04 fte). Ongewijzigd in het beleid is dat de vaste vergoeding aan de werkgevers- en werknemersleden van het Bestuur en van het VO niet wordt uitgekeerd aan de leden maar aan de werkgever. Uit de benchmark is echter gebleken dat het uitkeren van een vergoeding aan de werkgever misschien wel voorkomt, maar zeker geen gemeengoed is. De onkostenvergoeding, die aan alle leden van Bestuur en VO wordt uitgekeerd, is eveneens verhoogd.

Over het voorgenomen besluit van het Bestuur en opvattingen van het VO is diverse keren met elkaar gesproken. Dit heeft

geresulteerd in de vaststelling van een hogere vaste vergoeding voor de VO-leden dan voorgesteld. Met de onderbouwing dat het nieuwe bedrag is gebaseerd op gevraagde inzet, taken, verantwoordelijkheden en de mediaan van de benchmark in plaats van koppeling met veronderstelde tijdsbesteding.

Uiteindelijk kan het VO zich vinden in de hoogte van de vergoeding aan bestuursleden en leden van het VO. Er zijn echter twee aspecten in het beloningsbeleid waar het VO moeite mee heeft en het VO betreurt dat het Bestuur de betreffende opvattingen van het VO niet heeft overgenomen. Dat betreft in de eerste plaats het besluit om de vergoeding van de werkgevers- en werknemersleden van Bestuur en VO uit te keren aan de werkgever TNO. Naar het oordeel van het VO zijn daarvoor in het licht van een paritair Bestuur geen overtuigende argumenten en het verhoogt de uitvoeringskosten van het Fonds, die toch al hoger zijn dan gemiddeld, in aanzienlijke mate. Verder constateert het VO dat de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel een substantiële extra inspanning vergt van bestuursleden en van leden van het VO. Het VO betreurt dat het Bestuur ervan afziet om te zoeken naar een mogelijkheid voor een extra, tijdelijke vergoeding voor deze inspanning.

Premie en pensioenopbouw 2024, advies VO

Het voorgenomen besluit van het Bestuur bevat: een nieuwe vijfjaarsperiode voor de gedempte kostendeekkende premie, waardoor de pensioenopbouw in 2024 kan stijgen van 1,50% naar 1,75%; het stellen van een vaste ondergrens voor de premiedekkingsgraad van 100%; en het vastzetten van het ingroeipad voor inflatie.

Het VO is content dat de pensioenopbouw weer naar 1,75% kan worden teruggebracht en dat de ondergrens voor de premiedekkingsgraad bijdraagt aan de bescherming van de dekkingsgraad om een zo gunstig mogelijk situatie te hebben bij invaren. Het VO is van oordeel dat de combinatie van besluiten evenwichtig is.

Het VO pleit er wel voor om na te gaan of in de jaren na 2024 een hoger opbouwpercentage dan 1,75% gerechtvaardigd is, rekening houdend met evenwichtigheid bij invaren.

Aanvullende indexatie per 1 januari 2023, reactie VO

Het VO heeft vastgesteld dat het besluit om de aanvullende indexatie – mogelijk gemaakt door een Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB) - met terugwerkende kracht vanaf 1 januari 2023 toe te kennen, adequaat onderbouwd en evenwichtig is. Het VO is verheugd dat door de extra indexatie het mogelijk is gebleken de hoge inflatie uit 2022 van 16,93% te compenseren. Het VO waardeert de uitgebreide onderbouwing van het besluit die naar het oordeel van het VO evenwichtig is.

In zijn schriftelijke reactie op het besluit tot aanvullende indexatie geeft het VO echter ook aan dat het zich niet kan vinden in de door het Bestuur gegeven randvoorwaarden waartoe het Bestuur in aanvulling op het indexatiebesluit heeft besloten. Daarbij gaat het met name om het besluit om de compensatie voor het afschaffen van de doorsneepremie de hoogste prioriteit te geven en voor een zeer groot deel te compenseren uit het vermogen van het Fonds. Uiteraard kunnen de sociale partners gebruikmaken van het advies van het Bestuur. Het is naar het oordeel van het VO echter prematuur om op voorhand aan te nemen dat financiering van de compensatie uit het fondsvermogen op evenwichtige wijze kan plaatsvinden.

Tijdens het iteratief proces om te komen tot een transitieplan kan het Bestuur de sociale partners verzoeken om een aantoonbare verkenning van de opties (naast volledige financiering uit fondsvermogen) en een gedegen onderbouwing van het besluit tot financieringswijze van de compensatie te overleggen. Het VO zal dit proces met belangstelling volgen.

Reactie op advies 2 (NPS Evenwichtigheidskaders)

Hoewel er in dit stadium van de voorbereiding van het transitieplan geen formele rol is, heeft het VO wel kennis kunnen nemen van en een mondelinge reactie kunnen geven op het advies 2 dat het Bestuur heeft uitgebracht aan de sociale partners. Het VO is van mening dat er bij dit advies geen sprake is van kaders voor het beoordelen van de evenwichtigheid van de transitie, maar slechts van uitgangspunten en randvoorwaarden voor het opstellen van een eerste opzet van een transitieplan en het doorrekenen van enkele opties voor invaren en het verdelen van het vermogen van het Fonds. Het VO is van oordeel dat het advies

nog onvoldoende onderbouwing heeft en bovendien blijkt geeft van eenzijdigheid bij het vaststellen van transitiedoelstellingen en ambities. De '(gewezen) deelnemer' en 'gepensioneerde' komen in het advies niet voor. Het VO realiseert zich dat hiermee een eerste stap is gezet en kijkt met belangstelling uit naar meer onderbouwde uitgangspunten voor de berekeningen en analyses van de transitie.

Wet toekomst pensioenen

De Wet toekomst pensioenen is per 1 juli 2023 van kracht geworden. De voorbereidingen voor de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel zijn in 2023 in versterkte mate voortgezet. Het VO is intensief bij de kennisdeling betrokken, zodat er op gelijkwaardig niveau over te nemen besluiten geoordeeld kan worden. Het VO realiseert zich overigens dat er altijd een kennisachterstand is ten opzichte van het bestuursbureau en Bestuur. Het VO heeft zich daarom laten adviseren door een externe partij, waarvan ook in de komende jaren nog gebruik zal worden gemaakt. Het VO waardeert de wijze waarop de directie de voorlichting aan alle doelgroepen heeft vormgegeven onder andere met een webinar. Ook 2023 was een jaar van voorbereidingen, net als 2022, waarbij er nog geen kwantitatieve resultaten beschikbaar zijn gekomen om de impact van de transitie op de verschillende groepen belanghebbenden en verschillende leeftijdscohorten te beoordelen.

Het VO dringt aan op uitgebreide kwantitatieve analyses, niet alleen die wettelijk verplicht zijn, maar ook ter onderbouwing van de hoofdkeuzes (al dan niet invaren en het stelsel) en de vervolgkeuzes.

Het Bestuur heeft een transitieagenda opgesteld, met een besluit van sociale partners over invaren en stelselkeuze, inclusief het transitieplan, in de eerste helft van 2025 en de transitie op 1 juli 2026. De datum voor implementatie is met een halfjaar uitgesteld op verzoek van de pensioenuitvoerder AZL; het is op dit moment nog niet geheel zeker of de door het Fonds beoogde planning gerealiseerd kan worden. Het Fonds is daarbij sterk afhankelijk van de inspanningen van AZL.

ESG-beleid

Het VO is zich ervan bewust dat het Fonds veel aandacht besteedt aan beleid met betrekking tot Environment, Social en Governance (ESG-beleid). Het Fonds voldoet

aan de normen die horen bij artikel 8 van de Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR) van de EU. In verband met de aandacht die wordt besteed aan de transitie naar het nieuwe stelsel heeft het VO zich geen oordeel kunnen vormen over het ESG-beleid van het Fonds en de voortgang op dat gebied.

Uitvoeringskosten

Toelichting op verandering kosten ten opzichte van voorgaand jaar

In de Wet toekomst pensioenen is expliciet toegevoegd dat het VO zich een oordeel moet vormen over de beleidskeuzes die van invloed zijn op de uitvoeringskosten. In het jaarverslag van het Bestuur is een uitgebreide toelichting gegeven op de samenstelling van de uitvoeringskosten, de weergave van deze kosten en de BELL-benchmark pensioenbeheerkosten. Het VO stelt deze toelichting op prijs, omdat het daardoor mogelijk is een goed oordeel te kunnen geven.

Als het VO slechts haar oordeel zou baseren op het resultaat van de benchmark pensioenbeheerkosten (over 2022, exclusief ABP en PFZW), dan is de conclusie dat de uitvoeringskosten substantieel (2,5 maal) hoger zijn dan gemiddeld. In vergelijking met de ondernemingspensioenfondsen van vergelijkbare omvang, zijn de gemiddelde pensioenbeheerkosten per deelnemer 40% hoger. In het bestuursverslag is een verklaring gegeven voor de uitkomst van de benchmark op basis van fondsspecifieke eigenschappen, zoals aantal deelnemers, hoeveelheid waardeoverdrachten, complexiteit van de regeling, geboden serviceniveau en communicatiestrategie.

Ook in 2023 zijn de uitvoeringskosten weer gestegen, met 3% ondanks een stijging van het aantal actieve deelnemers en pensioengerechtigden met 5%. Het VO realiseert zich dat naast de benchmark de uitvoeringskosten over 2023 in de context van fondsspecifieke eigenschappen (inclusief effect samenstelling populatie) en in onderlinge samenhang met exogene factoren gezien moet worden, zoals toegelicht in bestuursverslag in de paragrafen 'Toelichting op verandering kosten ten opzichte van voorgaand jaar' en 'Toezichtskosten'.

Over 2023 is het VO van oordeel dat het Bestuur adequaat en consistent is in haar onderbouwing van de kosten en van

kostenbewustzijn. Het VO is van mening dat ondanks een nominale stijging in de uitvoeringskosten het Bestuur bewust acteert om kostenstijging te beperken. Het VO is zich bewust van de (nog hogere) kostenstijging in de komende periode ten gevolge van de transitie naar het nieuwe stelsel. Het VO onderstreept dan ook dat vanwege bovenstaande overwegingen in 2024 de kostenbeheersing een continu punt van aandacht zal zijn, en wenst hierover actief in gesprek met het Bestuur te blijven.

Kosten vermogensbeheer

Ook met betrekking tot de kosten van vermogensbeheer is in het bestuursverslag een uitgebreide toelichting opgenomen. De kosten voor vermogensbeheer zijn bij Pensioenfonds TNO zeer hoog, substantieel hoger dan van vergelijkbare pensioenfondsen. Een van de redenen voor de hoge kosten is de complexiteit van de beleggingsportefeuille. Het Bestuur rechtvaardigt de hoge kosten door te wijzen op het goede rendement dat de afgelopen jaren is bereikt, in ieder geval beter dan het rendement van vergelijkbare fondsen en beter dan het gemiddelde van alle fondsen. De hoge kosten worden onder andere veroorzaakt door de hoge allocatie naar private equity. Mogelijk worden in het huidige stelsel de hoge kosten inderdaad gerechtvaardigd door een hoog rendement, hoewel de risico's groot zijn en het bovendien een ethisch dilemma is of je wilt bijdragen aan private equity als beleggingsproduct. In het nieuwe stelsel zullen de kosten van vermogensbeheer worden toegeschreven aan de verschillende cohorten in lijn met de lifecycle.

Aanbevelingen aan het Bestuur

In 2023 zijn afspraken gemaakt om de interactie tussen het bestuur en het VO te versterken, onder andere een grotere aanwezigheid van bestuursleden bij de gezamenlijke vergaderingen en workshops en aansluiten van de voorzitter van het Bestuur bij een deel van de reguliere VO-overleggen. Het VO stelt deze stappen zeer op prijs en beveelt aan om deze ontwikkeling voort te zetten om daarmee een beter begrip voor elkaars intenties te krijgen, ondanks de verschillen in opvattingen tussen Bestuur en VO.

Met betrekking tot de uitvoeringskosten verzoekt het VO om de kosten te beperken en daarbij mogelijk ook een beroep te doen op de werkgever(s) om in ieder geval een

deel van de kosten die gemoeid zijn met de transitie op zich te nemen. Daarbij kan specifiek worden gedacht aan de kosten die het Fonds maak voor het adviseren van de sociale partners over de keuzes die moeten worden gemaakt.

Het VO realiseert zich de grote inspanning die van het bestuursbureau wordt geleverd, en ook van het Bestuur, om de transitie naar het nieuwe stelsel in goede banen te leiden. Daarom roept het VO het Bestuur en het bestuursbureau op ervoor te waken dat mensen niet overbelast raken door alle eisen die een zorgvuldige transitie stelt, naast alle lopende werkzaamheden, en indien noodzakelijk maatregelen te treffen in de personele sfeer.

Conclusie en Oordeel

Het VO waardeert de samenwerking met en de openheid van Bestuur en directie, waarbij het van belang blijft om elkaars uitgangspunten en opvattingen te begrijpen en te waarderen.

Hoewel het VO constateert dat er soms meningsverschillen zijn met het Bestuur, is het van oordeel dat het Bestuur haar taken in 2023 op een verantwoorde wijze heeft uitgevoerd en dat, op basis van de beschikbare schriftelijke en mondelinge informatie, bij het uitgevoerde beleid en de beslissingen in 2023 door het Bestuur een evenwichtige belangenafweging heeft plaatsgevonden. Er is voor evenwichtigheid geen expliciete norm. Zeker bij de transitie naar het nieuwe stelsel is het van groot belang met elkaar in gesprek te blijven.

Bestuursreactie

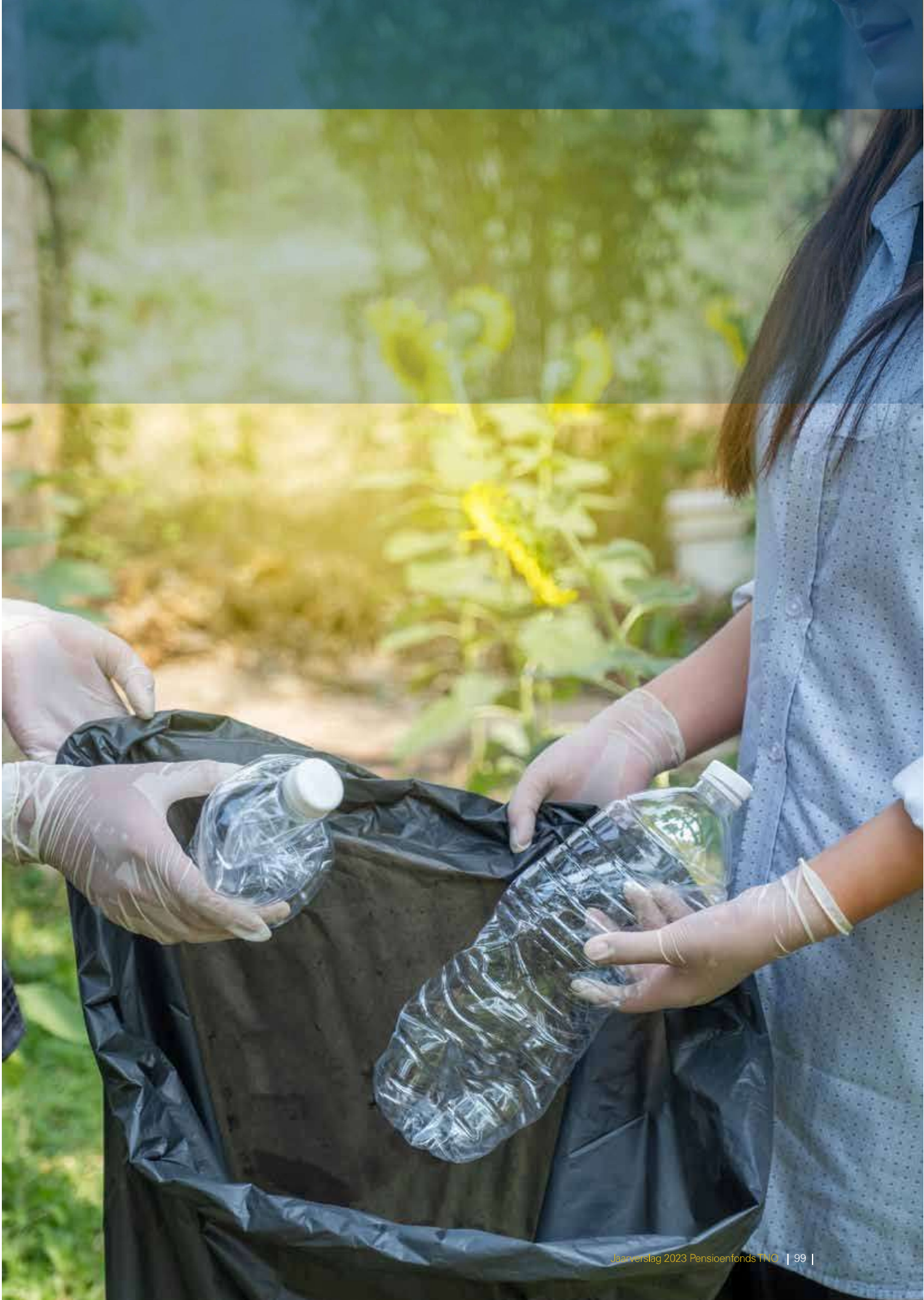
Het Bestuur heeft met belangstelling kennisgenomen van het oordeel vanuit het Verantwoordingsorgaan over het handelen van het Bestuur in 2023. Het Bestuur dankt het Verantwoordingsorgaan voor het positieve oordeel en stelt de zorgvuldige formulering van de bevindingen en aanbevelingen zeer op prijs. Het Bestuur blijft graag in gesprek over de bevindingen en herkent de genoemde aanbevelingen, welke zullen worden meegenomen in het jaarplan van de werkzaamheden in 2024.

Het afgelopen jaar was vanwege de voorbereidingen op de overgang naar het nieuwe

stelsel een zeer intensief jaar voor de verschillende stakeholders van het Fonds. Het Bestuur heeft daarbij grote waardering voor de inzet en betrokkenheid van het Verantwoordingsorgaan in dit complexe traject. Ook in 2024 zal dit traject nog veel effort vragen. Hierbij is het van belang dat iedere stakeholder vanuit zijn eigen rol en verantwoordelijkheid opereert en dat de belangen van alle deelnemers en aangesloten werkgevers voorop worden gesteld. Het Bestuur kijkt er naar uit de ingeslagen weg van constructieve samenwerking met het Verantwoordingsorgaan in 2024 en volgende jaren voort te zetten.

*“De Wet toekomst pensioenen (WTP)
is op 1 juli 2023 ingegaan. Dit betekent
een grote verandering voor ons
allemaal; voor het Fonds maar vooral
voor alle deelnemers.”*

Suzanne van Kooten, Life & Pension, juli 2023, 'Persoonlijke noot'



Raad van Toezicht

Samenvatting intern toezichtverslag

De omgeving van het Fonds is voortdurend in beweging en vraagt om voortdurende waakzaamheid van het Bestuur, met name met betrekking tot de Wet toekomst pensioenen (Wtp). Wij zien dat het Bestuur de voorbereiding en planning van de Wtp met grote prioriteit ter hand neemt. Tevens constateren we dat het Bestuur en het bestuursbureau goed zijn aangesloten op de actuele ontwikkelingen in de wettelijke kaders en de uitwerking van de lagere regelgeving die op veel punten bepalend is. Datzelfde geldt voor de mate waarin het Fonds in verbinding staat met externe toezichthouders en branchegenoten. Overall constateren we dat het TNO-bestuur goed is aangesloten op de Wtp. De geplande implementatiedatum is inmiddels gezet op 1 juli 2026, mede op voorstel van AZL. Of de geplande datum haalbaar is hangt vooral af van AZL zelf. We constateren dat we als RvT goed worden geïnformeerd over deze planning. Ten aanzien van onze verantwoordelijkheid hebben we een eigen toetsingskader ontwikkeld voor de monitoring en de beoordeling van de stappen die het Bestuur zet.

Beheerste bedrijfsvoering en beleid

Ten aanzien van de bedrijfsvoering constateren we dat in 2023 de activiteiten van het Fonds sterk worden gedomineerd door de Wtp-voorbereidingen. Wij constateren dat er sprake is van een intensieve interactie tussen Fonds en AZL ten aanzien van bedrijfsvoeringsprocessen, veelal middels periodieke rapportages en besprekingen. Tevens is voor de bedrijfsvoering de beschikbaarheid van voldoende capaciteit belangrijk, evenals gerichte aandacht en flexibiliteit in planning bij onverwachte gebeurtenissen. Voorlopig lijken deze condities ingevuld te worden.

Ten aanzien van beleidsvorming door het Bestuur is van belang dat beleid op een evenwichtige wijze tot stand komt door bestuurlijke afwegingen, met name de invulling van verantwoordelijkheden tussen Bestuur en bestuursbureau. We constateren dat in de loop van 2023 de expliciete afwegingen in beleidsdocumenten steeds

systematischer worden beschreven en daarmee de beleidsvorming herkenbaar is als richtinggevend en kaderstellend voor het bestuursbureau.

Onderdeel van beleid van het Fonds is indexatie. Per 1 januari 2023 is over 2022 in totaal 16,93% geïndexeerd, mede in het kader van de AMvB. De besluitvorming die tot dit percentage heeft geleid is zorgvuldig en evenwichtig. In datzelfde licht kan het besluit om voor 2024 geen indexering toe te passen worden gezien.

Ten aanzien van risicobeheersing heeft het Fonds in 2023 grote vooruitgang geboekt. De informatie die door de sleutelfunctiehouder en -vervuller risicobeheer wordt geleverd is in toenemende mate (cyclisch lerend) onderdeel van de stuurinformatie voor het Fonds. Breder constateren wij dat het Bestuur bewust risicobeleid formuleert en operationeel gestalte geeft.

Voor het Fonds is de kwaliteit van de pensioenuitvoeringsorganisatie van groot belang. Met het oog op de Wtp-transitie is datakwaliteit een sleutelfactor. Het Fonds is in de uitbestedingsconstructie hierbij van AZL afhankelijk. Dit onderwerp heeft hoge prioriteit op de agenda van het Bestuur. Ook de sleutelfunctiehouder interne audit (SFH IA) speelt hierbij een rol, we constateren dat het Fonds een weloverwogen keuze heeft gemaakt voor de invulling van deze rol en daarbij ook gelet heeft op de mogelijkheden om de inzichtsmogelijkheden binnen AZL te versterken.

Het beloningsbeleid van het Fonds is geactualiseerd. Het Bestuur heeft zich bij de overwegingen en afwegingen mede laten leiden door normen die binnen de TNO-organisatie gelden; begrijpelijk maar voor de toekomst waarschijnlijk niet toereikend. Dit heeft geleid tot een uitvoerig beleidsdocument dat wij als interne toezichthouder zien als een noodzakelijke actualisering voor de komende tijd. Bij een herziening in de toekomst zullen we vooral letten op de afwegingen vanuit het Fonds ten behoeve van alle fondsorganen.

Functioneren van het Bestuur

Over het functioneren van het Bestuur hebben we ons op verschillende manieren een beeld gevormd. Het totale beeld van het

functioneren van het Bestuur is positief. In het afgelopen jaar hebben binnen het Bestuur en het bestuursbureau een aantal belangrijke wisselingen plaatsgevonden. We constateren dat deze veranderingen niet tot discontinuïteit maar tot een nieuwe dynamiek hebben geleid. De RvT is met het VO en het Bestuur steeds in goed overleg over deze wijzigingen geweest. Het proces van (her)benoemingen heeft op zorgvuldige wijze plaatsgevonden.

De RvT constateert dat het Bestuur de introductie van een buddysysteem voor de onboarding van nieuwe bestuursleden op de agenda heeft staan, hetgeen zeker in de komende tijd van implementatie van de Wtp van groot belang is.

Het Bestuur is zich terdege bewust van het feit dat de ontwikkelingen in het kader van de Wtp een gedegen voorbereiding vergt met alle organen van het Fonds. Via workshops is hier invulling aan gegeven, waarnaast ook expliciet aandacht wordt besteed aan de rolverdeling tussen de organen van het Fonds. De RvT neemt met regelmaat deel aan deze workshops en constateert dat de rollen van het VO en de RvT in het projectplan zijn opgenomen. De RvT acht een goede tijdsplanning ook voor de advies- en goedkeuringsrol van VO en RvT van belang.

Code Pensioenfondsen

Vastgesteld wordt dat het Bestuur jaarlijks inventariseert in hoeverre het Fonds conform artikel 107 van de Pensioenwet voldoet aan de Code Pensioenfondsen. Het Bestuur past de Code Pensioenfondsen toe en doet daarvan verslag aan de hand van de acht thema's die in de Code zijn opgenomen. Hiervoor hanteert het Bestuur een checklist, waarin zorgvuldig gemotiveerd wordt beschreven hoe aan de normen uit de Code van 2018 wordt voldaan. De RvT constateert dat aan alle normen wordt voldaan, inclusief de diversiteit qua leeftijd in het Bestuur.

Communicatie

De RvT constateert dat het Bestuur zich sterk bewust blijft van het belang van heldere en tijdige communicatie. Er is een communicatieplan opgesteld voor de jaren 2023 en 2024 en daarnaast wordt gewerkt aan een apart communicatieplan voor het nieuwe pensioenstelsel. Het Pensioenfonds vindt het belangrijk om de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden te

informerend over hun pensioen, verantwoordend af te leggen over het gevoerde beleid, de dialoog aan te gaan en te informeren over veranderingen. Dat geldt ook voor de communicatie met de overige stakeholders.

Voor wat betreft het communicatieplan stelt de RvT vast dat doelgroepgericht communiceren duidelijke aandacht krijgt en ook dat ESG wordt meegenomen. De RvT constateert dat het Bestuur zich ook buigt over de vormgeving van de keuzebegeleiding voor deelnemers door het besluit een pilot voor inzet van pensioenconsulenten uit te werken en uit te gaan voeren met een stevige ambitie.

Zoals vorig jaar is geconstateerd kunnen tegengestelde bewegingen een groot beroep doen op de 'uitlegkunde' van het Bestuur. We constateren op grond van de informatie-bijeenkomsten, de interactie van Bestuur en bestuursbureau met deelnemers en andere stakeholders, de informatie van de website en kennisname van de beschikbare documentatie dat het Bestuur hier bewust invulling aan geeft.

Eigenrisicobeoordeling (ERB)

De RvT constateert dat de koppeling en toetsing van ERB aan de strategische uitgangspunten zich steeds verder ontwikkelt. De audit door de sleutelfunctiehouder IA over het beoordelen van het gehele risicomanagementproces heeft tot de algemene conclusie geleid dat er op basis van de good practices van DNB sprake is van een sterk volwassen niveau. Ook aan het 'verder uitwerken van risicoanalyse ten aanzien van Wet toekomst pensioenen' is opvolging gegeven, alsook aan het 'verder uitwerken beheersmaatregelen voor klimaatrisico's'. De RvT zal nauw volgen of en op welke wijze het Bestuur beoordeelt of er reden is om een (tussentijdse) ERB te doen.

Het Bestuur geeft blijk van een risicogebaseerde houding, waarbij men zich naast het gestructureerde risicomanagementproces onder andere ook de aanbevelingen van de SFH IA ter harte neemt. Ook de vastlegging en invulling van het 'Three Lines Model' ziet de RvT als verdere professionalisering van het risicomanagement.

De wisselingen in het Bestuur van het Fonds vergen nieuwe verbindingen en netwerken. Op het niveau van het Fonds is een verbinding met de populatie en inzicht in de

(ontwikkellende) voorkeuren van de deelnemersgeledingen een vereiste. Het Bestuur zal in alle handelingen de risicobereidheid van deelnemers moeten vertalen in het beleid van het Fonds. Voor de RvT blijft de wijze waarop het Bestuur het verwerven van dit inzicht organiseert een belangrijk thema in de komende transitiejaren.

Vermogensbeheer en ESG

Het Fonds heeft over 2023 een mooi rendement van 11,5% bereikt. De portefeuille heeft het ook met ruim een half procent beter gedaan dan de benchmark. De aansturing van de beleggingsportefeuille is goed geborgd. Het blijft een uitdaging voor het voltallige Bestuur om bij het voortraject naar besluitvorming over beleggingsbeleid dat zich afspeelt in de BAC goed aansluiting te blijven vinden.

Uit de CEM-benchmark komt naar voren dat de kosten van het vermogensbeheer hoog zijn en blijven als gevolg van de allocatie naar vooral private equity en direct lending. Tegelijkertijd hebben deze categorieën met een goed rendement aan het Fonds bijgedragen, ook na kosten. Verder blijkt het Fonds binnen de beleggingscategorieën juist relatief lagere kosten te realiseren. De RvT blijft het Bestuur aansporen zo transparant mogelijk te zijn naar deelnemers over de manier waarop het bereid is kosten te maken in verhouding tot het rendement en het risico van de portefeuille.

In het strategisch plan voor ESG-beleid spreekt het Bestuur nadrukkelijk de overtuiging uit dat het Fonds via de beleggingen impact heeft op de samenleving. Langs welke weg de vertaalslag naar de portefeuille moet worden gemaakt is in het plan niet omschreven. Het Fonds heeft een ESG-jaarplan waarin praktische actiepunten zijn opgenomen. Het ontbreekt echter aan duidelijke lijn van de ESG-beleggingsovertuigingen in het strategische plan naar deze actiepunten in het jaarplan.

Twee beleidswijzigingen bij de implementatie van duurzaam beleggen verdienen vermelding. Het Bestuur heeft zich gecommitteerd aan de net-zero doelstelling voor

de emissie van broeikasgassen per 2050. Het Bestuur heeft daarom besloten de aandelenportefeuille in ontwikkelde markten voortaan te beleggen tegen de 'Paris Aligned Benchmark'. De tweede beleidswijziging is het stemmen als aandeelhouder op de AVA van de aandelen in portefeuille.

Financiële risico's

De uitvoering van de transitie van het pensioenvermogen naar het nieuwe pensioenstelsel zal binnen enkele jaren plaatsvinden. De waarde van het pensioen en het beschermen daarvan heeft een hoge prioriteit. Het Bestuur heeft verschillende mogelijkheden onderzocht om vooral de invaardeckingsgraad te beschermen. Uit de afweging van kosten en baten is de conclusie getrokken dat deze is gediend bij een tijdelijk hogere rente-afdekking van 80% tot aan het invaarmoment, dan de 70% die bij normaal beleid zou worden gehanteerd. De hogere afdekking is kort daarop doorgevoerd.

Ook de hoogte van de premies is opnieuw bezien in het licht van het nieuwe pensioenstelsel. Het Bestuur heeft met het oog daarop besloten een hogere minimale premiedekkingsgraad (100%) te hanteren dan voorheen (70%). Hiermee voorkomt het Bestuur dat de dekking als gevolg van een te lage premiedekking kan wegzakken. Vooral omdat het nieuwe pensioenstelsel al over een klein aantal jaren wordt ingevoerd is dat als evenwichtig te beoordelen.

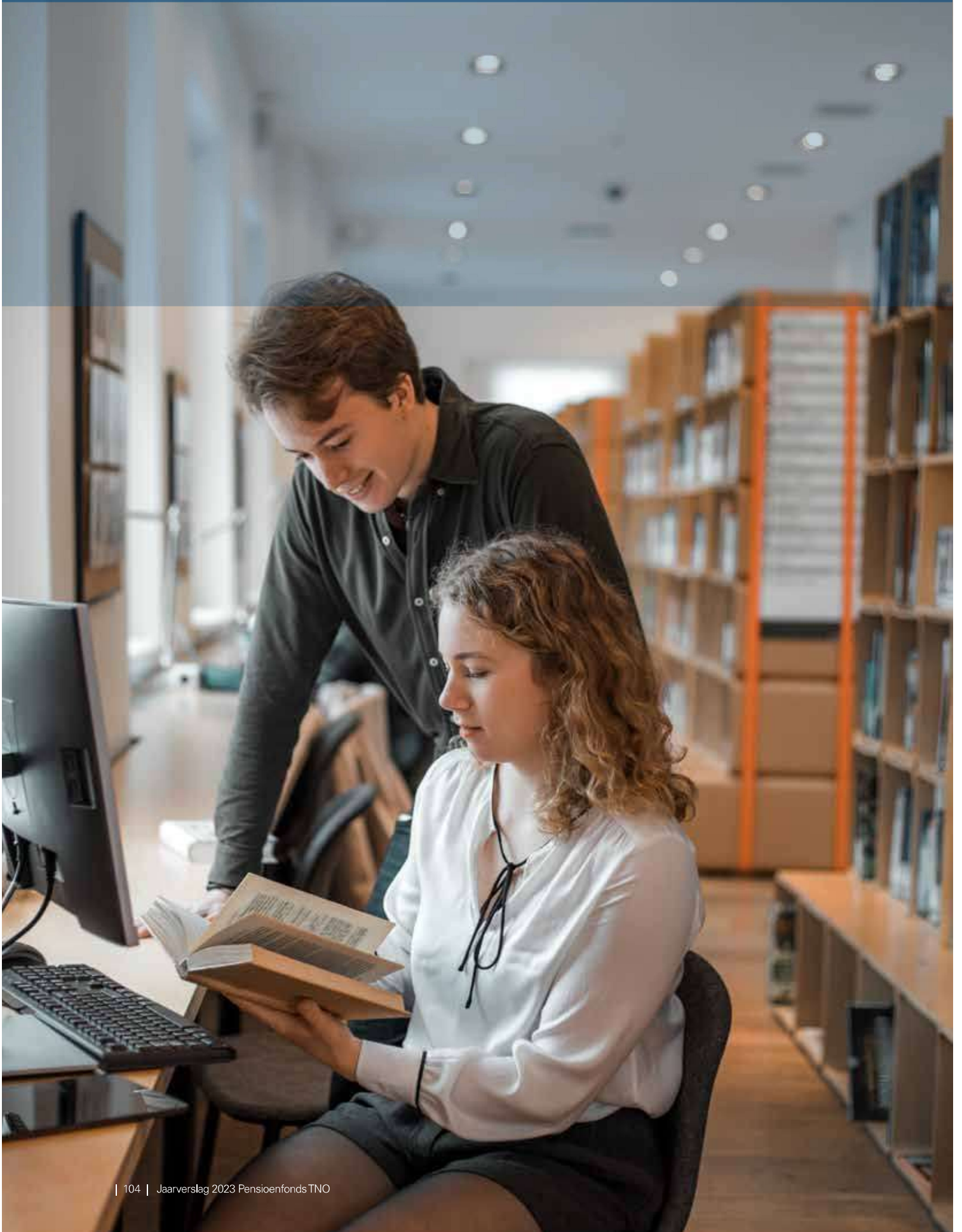
Het Bestuur volgt de financiële indicatoren van het Fonds nauwgezet. De haalbaarheidstoets komt wel in de buurt van de grens die sociale partners hebben vastgesteld. De toets wijzigt door aanpassingen die DNB doorvoert, niet door wijzigingen in marktomstandigheden of samenstelling van de balans. Het kan het zijn dat het Fonds hierop moet acteren, hoewel het nieuwe pensioenstelsel in aantocht is. Het Bestuur dient een antwoord klaar te hebben voor het geval dat de haalbaarheidstoets formeel faalt.

Theo Camps
Mila Hoekstra
Jac. Kragt

Bestuursreactie

Het Bestuur dankt de leden van de Raad van Toezicht voor hun bijdrage en inzet die zij geleverd hebben voor het Fonds in 2023. Het sparren met de Raad van Toezicht over verschillende aan de Wet toekomst pensioenen gerelateerde onderwerpen gedurende het jaar, is door het Bestuur zeer op prijs gesteld.

Het Bestuur herkent zich in het gedegen toezichtverslag en zal net als voorgaande jaren zo goed mogelijk opvolging geven aan de beschreven observaties.



Jaarrekening

Wij zijn - zoals dat officieel heet - een ondernemingspensioenfonds. We zijn niet supergroot met als voordeel dat we dicht bij de mensen staan.

Life & Pension, juli 2023, 'Alle bestuursleden op een rij'

Balans

(na bestemming saldo; in duizenden euro's)

Activa	2023	2022
Beleggingen voor risico Pensioenfonds [1]		
Vastgoed	182.851	186.934
Aandelen	956.807	832.341
Vastrentende waarden	2.153.663	1.926.487
Derivaten	109.325	148.955
Overige beleggingen	484.766	497.380
	3.887.412	3.592.097
Beleggingen voor risico deelnemers [2]		
Vastgoed	4.071	3.898
Aandelen	29.373	28.491
Vastrentende waarden	55.104	50.279
Overige	6.822	8.357
	95.370	91.025
Vorderingen en overlopende activa [3]	120.381	179.212
Liquide middelen [4]	20.942	14.580
Totaal activa	4.124.105	3.876.914

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de balans, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Passiva	2023	2022
Stichtingskapitaal en reserves		
Fondsvermogen [5]	646.449	884.309
	646.449	884.309
Technische voorzieningen voor risico Pensioenfonds		
Technische voorziening pensioenverplichtingen [6]	3.118.714	2.542.103
Overgangsverplichtingen Levensloopregeling [7]	5	10
	3.118.719	2.542.113
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers [8]	95.370	91.025
Derivaten [9]	224.099	305.372
Kortlopende schulden en overlopende passiva [10]	39.468	54.095
Totaal passiva	4.124.105	3.876.914

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de balans, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Staat van baten en lasten

(in duizenden euro's)

	2023	2022
Beleggingsopbrengsten voor risico Pensioenfonds [11]		
Directe beleggingsopbrengsten	27.926	27.386
Indirecte beleggingsopbrengsten	362.537	-841.569
Kosten van vermogensbeheer	-7.152	-6.590
	383.311	-820.773
Beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers [12]		
Indirecte beleggingsopbrengsten	8.920	-27.326
	8.920	-27.326
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers [13]	81.767	72.378
Premiebijdragen voor risico deelnemers [14]	705	584
Saldo van overdrachten van rechten [15]	-404	5.724
Onttrekking beleggingen voor risico deelnemers [16]	-5.280	-6.153
Pensioenuitkeringen [17]	122.018	-104.520
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico Pensioenfonds [18]		
Pensioenopbouw	-61.824	-86.556
Toeslagverlening	-426.317	-113.153
Kanssystemen	2.183	4.214
Rentetoevoeging	-96.146	17.498
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	122.168	104.648
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	1.831	645
Wijzigen marktrente	-100.700	1.033.090
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	47	-5.733
Wijziging actuariële uitgangspunten	-16.248	-23.274
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	-1.605	2.035
	-576.611	933.414

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de balans, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

	2023	2022
Mutatie overgangsverplichtingen Levensloopregeling [19]	5	10
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers [20]	-4.345	32.895
Herverzekering [21]	1	1
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten [22]	-3.945	-3.663
Overige baten en lasten [23]	34	3
Saldo van baten en lasten	-237.860	82.574
Bestemming van het saldo		
Fondsvermogen	-237.860	82.574
	-237.860	82.574

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de balans, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Kasstroomoverzicht

(in duizenden euro's)

	2023	2022
Pensioenactiviteiten		
Ontvangsten		
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers	76.582	65.876
Afkopen regeling TOP, Netto Pensioen en Extra Pensioen	5.094	6.396
Overgenomen pensioenverplichtingen	4.090	10.227
Overige	35	6
	85.801	82.505
Uitgaven		
Uitgekeerde pensioenen	-121.579	-104.440
Overgedragen pensioenverplichtingen	-4.608	-5.153
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten	-3.532	-3.671
Overige	0	-24
	-129.719	-113.288
Totaal pensioenactiviteiten	-43.918	-30.783
Beleggingsactiviteiten		
Ontvangsten		
Verkopen en aflossingen beleggingen	3.261.017	3.149.706
Directe beleggingsopbrengsten	86.783	-146.712
	3.347.800	3.002.994
Uitgaven		
Aankopen beleggingen	-3.292.911	-3.013.392
Kosten van vermogensbeheer	-4.609	-8.996
	-3.297.520	-3.022.388
Totaal beleggingsactiviteiten	50.280	-19.394
Mutatie liquide middelen	6.362	-50.177
Saldo liquide middelen 1 januari	14.580	64.757
Saldo liquide middelen 31 december	20.942	14.580

Grondslagen

Inleiding

Het doel van Stichting Pensioenfonds TNO, statutair gevestigd te Rijswijk (hierna: 'het Fonds') is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan gepensioneerden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden.

Daarnaast biedt het Fonds de mogelijkheid om op vrijwillige basis en voor eigen rekening en risico aanvullend bruto- en nettopensioenkapitaal op te bouwen.

Het Fonds geeft invulling aan de uitvoering van de pensioenregeling van de aangesloten ondernemingen, zoals opgenomen in het overzicht Aangesloten werkgevers.

Het Fonds is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41150258.

Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9 Boek 2 BW en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving.

Het Bestuur heeft op 11 juni 2024 de jaarrekening opgemaakt.

Algemene Grondslagen

Continuïteit

Deze jaarrekening is opgesteld uitgaande van de continuïteitsveronderstelling.

Presentatie- en functionele valuta

De jaarrekening wordt gepresenteerd in euro's, wat tevens de functionele valuta is.

Alle bedragen zijn vermeld in duizenden euro's tenzij anders vermeld.

Verwerking van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het Fonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde.

Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post 'Nog af te wikkelen transacties'. Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Saldering van een actief en een verplichting

Een actief en een verplichting worden gesaldeerd als netto bedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen.

De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 boek 2 BW vereist dat het Bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen en van baten en lasten. De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren, die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen, die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, indien de herziening alleen voor die periode gevolgen heeft, of in de periode van herziening en toekomstige perioden, indien de herziening gevolgen heeft voor zowel de verslagperiode als toekomstige perioden.

Uit noot [1] bij de toelichting op de jaarrekening blijkt dat voor de beleggingen van het Fonds de waardering gebaseerd is op afgeleide marktnoteringen, onafhankelijke taxaties, netto-contante waardeberekeningen of andere waarderingsmodellen. Het maken van de schattingen van de marktwaarde van deze beleggingen vergt in meer of mindere mate oordeelsvorming van het Bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en modellen. De mate van schattingsonzekerheid die hiermee samenhangt wordt daar nader toegelicht.

Wijzigingen in schattingen worden toegelicht onder de waarderingsgrondslag van de betreffende post. Het financieel effect wordt gekwantificeerd vermeld in de toelichting op de jaarrekening.

Schattingswijziging 2023

In 2023 heeft het Fonds het leeftijdsverschil tussen man en vrouw aangepast. Dit verschil was 2,5 jaar en is aangepast naar 3,0 jaar. Door deze aanpassing stijgt de voorziening met 16.248 en daalt het resultaat met 16.248.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Grondslagen voor de waardering

De pensioenbeleggingen en technische voorzieningen worden gewaardeerd op actuele waarde. Overige vorderingen, overlopende activa en schulden worden in eerste instantie gewaardeerd op basis van actuele waarde. Indien dit niet mogelijk is worden ze gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs. De baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben.

Vreemde valuta

Activa en passiva in vreemde valuta zijn tegen de ultimo van het verslagjaar geldende koersen omgerekend in euro's. Daarbij wordt rekening gehouden met eventuele termijncontracten in vreemde valuta. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta's worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum. Valutaverschillen komen ten gunste of ten laste van de staat van baten en lasten.

Grondslagen voor de resultaatbepaling

In de staat van baten en lasten worden de baten en lasten opgenomen die aan het boekjaar kunnen worden toegerekend. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de rekening van baten en lasten opgenomen onder aftrek van de kosten voor het vermogensbeheer.

Fondsspecifieke grondslagen

Beleggingen

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd op actuele waarde. Slechts indien de actuele waarde van een belegging niet betrouwbaar kan worden vastgesteld vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde kostprijs.

Participaties in beleggingsinstellingen die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort beleggingen worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen voor dat soort beleggingen.

Beleggingen voor risico Pensioenfondsen en voor risico deelnemers worden op dezelfde wijze gewaardeerd.

Lopende interestposities uit hoofde van beleggingen worden verantwoord als onderdeel van de marktwaarde van de betreffende beleggingscategorie.

Vastgoedbeleggingen

Het direct Vastgoed is gewaardeerd op de actuele waarde, gebaseerd op onafhankelijke externe taxaties, welke eenmaal in de vijf jaar worden gehouden. Het indirect Vastgoed is eveneens gewaardeerd op actuele waarde tegen geldende beurskoersen. Indien geen beursnotering voor handen is, wordt zoveel mogelijk de actuele waarde gebaseerd op het evenredig deel van de netto vermogenswaarde van het vastgoed dat getoetst wordt door de externe accountants.

Aandelen

Beursgenoteerde aandelen en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoersen.

De actuele waarde van niet-beursgenoteerde aandelen en participaties in beleggingsfondsen wordt zoveel mogelijk de actuele waarde gebaseerd op het evenredig deel van de netto vermogenswaarde van de aandelen, hetgeen getoetst wordt door de externe accountants.

Vastrentende waarden

Beursgenoteerde vastrentende waarden en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoersen.

Indien vastrentende waarden of participaties in beleggingsinstellingen niet-beursgenoteerd zijn, vindt waardebeoordeling plaats op basis van de geschatte toekomstige nettokasstromen (rente en aflossingen) die uit de beleggingen zullen voortvloeien, contant gemaakt tegen de ultimo boekjaar geldende marktrente en rekening houdend met het risicoprofiel (kredietrisico; oninbaarheid) en de looptijden.

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd op reële waarde, te weten de relevante marktnotering of, als die er niet is, de waarde die wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingmodellen. De waarde van de derivaten is opgenomen onder de pensioenbeleggingen (tenzij een schuld) en de resultaten van de derivaten zijn opgenomen onder de indirecte beleggingsopbrengsten.

Het Fonds maakt gebruik van rentederivaten en valutaderivaten om het rente- en valutarisico deels af te dekken.

Overige beleggingen (private equity)

Private equity wordt gewaardeerd op actuele waarde. Bij de waardering van private equity wordt, indien beurswaardering ontbreekt, zoveel mogelijk de actuele waarde gebaseerd op het evenredig deel van de netto vermogenswaarde van de private equity, hetgeen getoetst wordt door de externe accountants.

Beleggingen voor risico deelnemers

De grondslagen voor de waardering van de beleggingen voor risico deelnemers zijn gelijk aan die voor de beleggingen die voor rekening van het Fonds worden aangehouden.

Vorderingen en overlopende activa

De overige vorderingen en overlopende activa omvatten onder meer de te vorderen premiebijdragen op werkgevers met een looptijd korter dan 1 jaar. De te vorderen premies zijn bij eerste verwerking gewaardeerd tegen de reële waarde en bij vervolgwaaarderings gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs, onder aftrek van een voorziening voor mogelijk oninbaarheid. De overige vorderingen zijn bij de eerste verwerking gewaardeerd tegen de reële waarde en bij de vervolgwaaarderings gewaardeerd tegen de geamortiseerde kostprijs. Voorziening wegens oninbaarheid is in mindering gebracht op de boekwaarde van de vordering.

Liquide Middelen

De liquide middelen betreffen positieve rekening-courantposities bij bancaire instellingen, sight deposits en beleggingen in geldmarktfondsen die zijn gewaardeerd tegen nominale waarde.

Stichtingskapitaal en reserves

Het eigen vermogen van het Pensioenfonds bestaat uit het stichtingskapitaal en reserves, het fondsvermogen. Het fondsvermogen wordt bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle activa en verplichtingen, inclusief technische voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen zijn verwerkt in de balans.

Technische voorzieningen voor risico Pensioenfonds

Technische Voorziening Pensioenverplichtingen

De actuele waarde van de voorziening pensioenverplichtingen wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken. De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur per 31 december 2023. Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is uitgegaan van het op de balansdatum geldende pensioenreglement en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het Bestuur besloten of toeslagen op de opgebouwde pensioenaanspraken worden verleend.

Alle per balansdatum bestaande besluiten tot toeslagverlening (ook voor besluiten na balansdatum voor zover sprake is van ex ante condities) zijn in de berekening begrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen. Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen wordt tevens rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw in verband met invaliditeit op basis van de contante waarde van opbouw waarvoor vrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid. Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen. De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende belangrijkste actuariële grondslagen en veronderstellingen:

Intrest

De rentetermijnstructuur ultimo 2023 zoals gepubliceerd door DNB.

Sterfte

Prognosetafel AG2022 (startjaar 2024) met toepassing van fondsspecifieke ervaringssterfte op basis van een externe maatstaf gebaseerd op economische klassen.

Gehuwdheid

Vóór de pensioendatum wordt gereserveerd op basis van het onbepaalde partnersysteem, met leeftijdsafhankelijke huwelijksfrequenties. Na pensioendatum wordt gereserveerd op basis van het bepaalde partnersysteem.

Wezenpensioen

Ter financiering van het latent wezenpensioen geldt een opslag van 1,75% op de contante waarde van het latent partnerpensioen voor de niet-gepensioneerden.

Uitkeringen

De uitkeringen worden continu betaalbaar verondersteld.

Slotuitkering

De opslag in het kader van slotuitkeringen bedraagt 0,4%. Deze opslag is van toepassing op het levenslang ouderdompensioen, het tijdelijk ouderdompensioen en het ingegaan arbeidsongeschiktheidspensioen.

Leeftijden

Leeftijden worden in jaren en maanden nauwkeurig vastgesteld.

Leeftijdsverschil

Het leeftijdsverschil tussen man en vrouw is op 3,0 jaar gesteld (man ouder dan vrouw).

Kosten

In de voorziening voor risico Fonds is een kostenvoorziening begrepen van 2,7% van de nettovoorziening.

Overgangsverplichtingen Levensloopregeling

In verband met de invoering van de levensloopregeling zijn overgangsregelingen getroffen voor medewerkers in dienst voor 1 januari 2006 en geboren op of na 1 januari 1950 en voor 1 maart 1957, die voor het Pensioenfonds uit de hiervoor bestemde voorziening worden voldaan. De contante waarde van deze verplichtingen is actuariëel bepaald en als voorziening opgenomen.

Voorzieningen pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

Verplichting Tijdelijk Ouderdompensioen (TOP) en Extra Pensioen

De waardering van de voorzieningen voor risico van deelnemers uit de Regeling Extra Pensioen, Netto Pensioen en Tijdelijk Ouderdompensioen wordt bepaald door de waardering van de tegenover deze voorzieningen aangehouden beleggingen. Vanaf 2012 worden er geen premies meer gestort in de regeling TOP, dit is een gesloten regeling.

Op 1 januari 2012 is er voor de deelnemers een vrijwillige regeling geïntroduceerd, te weten de Regeling Extra Pensioen. Het betreft een regeling voor rekening en risico van de deelnemers, waarbij een kapitaal kan worden opgebouwd voor een extra pensioen. Vanaf 1 januari 2015 kunnen deelnemers met een pensioengevend inkomen boven de aftoppingsgrens (2023: € 128.810) gebruikmaken van de Netto Pensioenregeling. Het betreft een vrijwillige regeling voor rekening en risico van de deelnemers, waarbij een netto kapitaal kan worden opgebouwd voor een netto pensioen.

Het vrijgekomen kapitaal van de regeling TOP kan worden gebruikt voor de inkoop van een tijdelijk ouderdompensioen, dan wel een levenslang ouderdompensioen. Voor de inkoop van een tijdelijk ouderdompensioen gelden aangepaste tarieven waarover periodiek door het Bestuur wordt besloten. Voor de inkoop van een levenslang ouderdompensioen gelden de reguliere actuariële tarieven. Ook bestaat de mogelijkheid om bij de aanwending van het kapitaal voor een andere pensioenuitvoerder te kiezen (shopmogelijkheid).

Kortlopende schulden en overlopende passiva

De overige schulden en overlopende passiva omvatten de posten verschuldigd aan externe partijen en zijn bij de eerste verwerking gewaardeerd tegen de reële waarde en bij

vervolgwaarderingen gewaardeerd tegen de geamortiseerde kostprijs. De overige schulden en overlopende passiva hebben een looptijd korter dan 1 jaar.

Dekkingsgraad

De (nominale) dekkingsgraad van het Fonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de kortlopende schulden te delen op de technische voorzieningen zoals opgenomen in de balans.

Bij het berekenen van de reële dekkingsgraad van het Fonds wordt ten behoeve van deze berekening de voorziening pensioenverplichtingen herrekend, rekening houdend met de verwachte loon- en prijsinflatie.

De beleidsdekkingsgraad van een pensioenfonds is de gemiddelde dekkingsgraad van de 12 maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling.

Beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfonds

Onder het beleggingsresultaat zijn de directe en de indirecte beleggingsresultaten opgenomen, onder aftrek van de kosten van vermogensbeheer.

Direct beleggingsresultaat

Als direct beleggingsresultaat zijn verantwoord:

- de aan het verslagjaar toe te rekenen interest, (netto)huren en dergelijke;
- de in het verslagjaar gedeclareerde dividenden, inclusief stockdividend.

Indirect beleggingsresultaat

Als indirect beleggingsresultaat zijn alle gerealiseerde en ongerealiseerde resultaten verantwoord. De indirecte beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Kosten vermogensbeheer

De kosten van vermogensbeheer worden toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers

De grondslagen voor de beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers zijn gelijk aan die voor de beleggingen die voor rekening van het Fonds worden aangehouden.

Premiebijdragen van werkgevers en werknemers

Premiebijdragen zijn aan de periode toegerekend waarop zij betrekking hebben en waarin de arbeidsprestatie geleverd is. De premie wordt berekend op basis van het pensioenreglement. Op basis van extrapolatie vindt een schatting plaats voor zover de van werkgevers te ontvangen informatie niet is verkregen. De premiebijdragen bestaan uit de feitelijke premie op basis van het reglement en een overlopende post inzake bijschatting voor nog te ontvangen premie over het boekjaar.

Bijdragen voor risico deelnemers

Premiebijdragen zijn aan de periode toegerekend, waarin ze zijn ingelegd. De bijdrage van deelnemers aan de regeling voor Extra pensioen en Netto pensioen is vrijwillig en niet aan een maatstaf gekoppeld. De inleg is minimaal € 25,- en maximaal de aanvulling tot het fiscaal maximum.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de opeisbare uitkeringen inzake het ouderdomspensioen, vervroegd ouderdomspensioen, partnerpensioen, wezenpensioen, ANW Pensioen en de afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslag.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico Pensioenfonds

De mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico Fonds is opgesplitst in een aantal onderdelen. Deze onderdelen worden hieronder toegelicht.

Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuariële berekende waarde van de diensttijd-opbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale aanspraken ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen en/of toeslagverlening.

Toeslagverlening

De toeslagen toont het effect van de indexatie van 16,93% per 1 januari 2024 op de technische voorziening.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de nominale marktrente op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. Aan de technische voorziening wordt een rente toegevoegd op basis van de eenjaarsrente op de interbancaire swapmarkt primo verslaggevingsperiode. De rentetoevoeging wordt berekend over het gemiddelde van de stand van de voorziening primo periode en de stand van de voorziening ultimo periode, de laatste exclusief het effect van de indexering. De pensioenverplichtingen zijn opgerent met 3,26% (2022: -0,49%). Dit is de 1-jaarsrente per 31 december 2023, en wordt berekend over de gehele pensioenverplichting.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuariële berekend en opgenomen in voorziening pensioenverplichtingen. De onder "onttrekking voor uitkeringen" opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen in de verslagperiode.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de actuele waarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder 'wijziging marktrente'. Ultimo 2023 bedroeg de uit de toen gehanteerde rentetermijnstructuur af te leiden fondsspecifieke gemiddelde interne rekenrente 2,33%. Per einde 2022 was deze gemiddelde interne rekenrente op basis van de per die datum geldende rentetermijnstructuur 2,59%.

Wijziging uit hoofde van waardeoverdrachten

Als wijziging uit hoofde van waardeoverdrachten is opgenomen de aan het verslagjaar toe te rekenen overdrachtswaarde van de overgenomen respectievelijk overgedragen pensioenaanspraken met betrekking tot de actuariële waarde.

Wijziging actuariële uitgangspunten

De wijziging actuariële uitgangspunten hebben betrekking op incidentele wijzigingen in actuariële grondslagen en/of methoden.

Overige mutaties

De resterende mutaties van de voorziening zijn opgenomen onder overige mutaties.

Mutatie overgangsverplichtingen Levensloopregeling

De Mutatie in de overgangsverplichtingen levensloopregeling betreft de stortingen van en omtrekkingen in deze regeling gedurende het boekjaar.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

De mutatie in de voorziening heeft betrekking op het toegevoegd rendement, de ontvangen premiebijdragen en de omtrekking ten behoeve van inkoop in de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfondsen en van uitgaande waardeoverdrachten.

Herverzekering

Het Fonds heeft de risico's van overlijden en arbeidsongeschiktheid niet herverzekerd. Dit betreft alleen gecedeerde polissen.

Pensioenuitvoerings- en administratiekosten

Voor pensioenuitvoeringskosten die hun oorsprong in het verleden hebben, maar waarvan de uitgaven pas in de toekomst zullen plaatsvinden, is een reservering getroffen.

Overige baten en lasten

Overige baten en lasten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

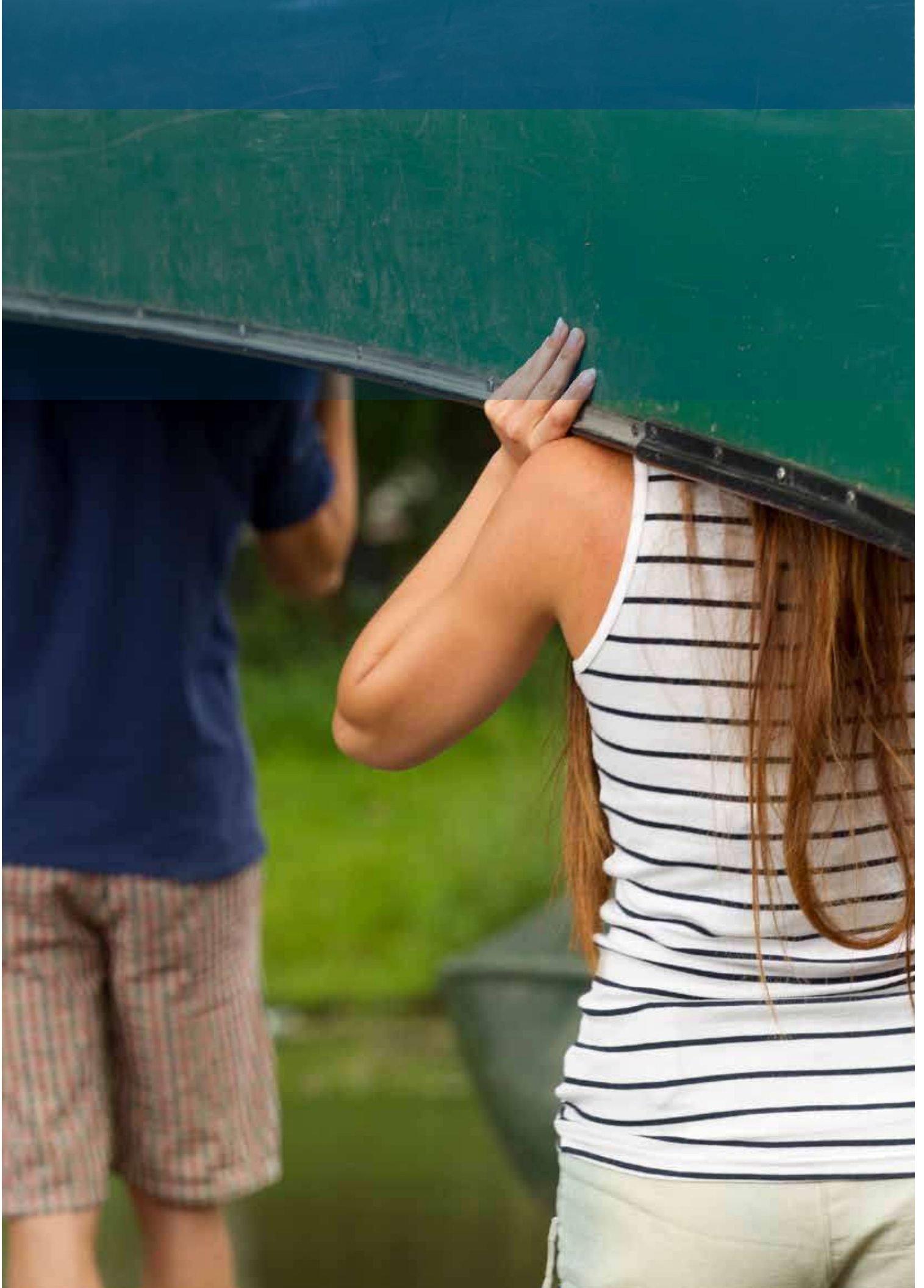
Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is conform de directe methode opgesteld. Dit houdt in dat alle ontvangsten en uitgaven ook als zodanig worden gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

Onder geldmiddelen wordt verstaan alle liquide middelen evenals de liquide middelen die beschikbaar zijn om te beleggen.

“We hadden nooit gedacht om zelf een camper te kopen, maar het kwam op ons pad en we wilden niet wachten tot we gepensioneerd zijn.”

Sander Mooij, Life & Pension, juli 2023, ‘Van camper tot pensioen’



Toelichting op de balans

(in duizenden euro's)

Activa

[1] Beleggingen voor risico Pensioenfondsen

Categorie	Stand ultimo 2022	Aankopen/ Verstrekingen	Verkopen aflossingen	Indirecte beleggings- resultaten	Stand ultimo 2023
Vastgoed					
Indirecte vastgoedbeleggingen	186.934	5.378	-5.285	-4.176	182.851
	186.934	5.378	-5.285	-4.176	182.851
Aandelen					
Aandelen beleggingsfondsen	832.341	785.499	-811.325	150.292	956.807
	832.341	785.499	-811.325	150.292	956.807
Vastrentende waarden					
Vastrentende beleggingsfondsen	1.926.487	2.454.126	-2.357.413	130.463	2.153.663
	1.926.487	2.454.126	-2.357.413	130.463	2.153.663
Derivaten					
Rentederivaten	-168.055	12.719	-8.868	46.048	-118.156
Valutaderivaten	11.638	33	-16.465	8.176	3.382
	-156.417	12.752	-25.333	54.224	-114.774
Overige beleggingen					
Private equity	497.380	35.156	-79.504	31.734	484.766
	497.380	35.156	-79.504	31.734	484.766
Totaal beleggingen voor risico Pensioenfondsen	3.286.725	3.292.911	-3.278.860	362.537	3.663.313
Derivaten opgenomen onder kortlopende schulden en overige passiva	305.372				224.099
Totaal beleggingen voor risico Pensioenfondsen activa zijde	3.592.097				3.887.412

Vastgoed

In de waardering van het vastgoed is ook een post liquide middelen opgenomen van € 0,4 miljoen en een post overige vorderingen van € 0,3 miljoen.

Aandelen

In de waardering van de aandelen is ook een post overige vorderingen opgenomen van € 0,2 miljoen.

Vastrentende waarden

In de waardering van de vastrentende waarden is ook een post liquide middelen opgenomen van € 5,1 miljoen en een post overige vorderingen van € 1,1 miljoen.

Derivaten

In de waardering van de derivaten is ook een post liquide middelen opgenomen van € 0,04 miljoen.

Rentederivaten

Het betreft een 117-tal contracten met een looptijd tussen de 1 en 50 jaar.

Verpanding

Het Fonds heeft eind 2023 evenals in 2022, geen securities lending toegepast. Bij het afsluiten van derivaten contracten wordt onderpand gevraagd of gegeven. Dit kan zowel worden gegeven in stukken als in cash. Van de totale obligatieportefeuille is per 31 december 2023 € 218,4 mln. (2022: € 268,1 mln.) uitgegeven als onderpand, waarvan € 119,3 mln. in cash en € 99,1 mln. in de vorm van (staats)obligaties. Het totale bedrag aan ontvangen onderpand per 31 december 2023 bedraagt € 30,7 mln. (2022: € 38,0 mln.). Hiervan is € 30,7 mln. (2022: € 38,0 mln.) ontvangen als cash collateral. Dit bedrag is zowel opgenomen in de post Obligatieportefeuille, als in de post Kortlopende schulden. Er is net als in 2022 geen onderpand ontvangen in stukken. Als ontvangen collateral in stukken worden alleen hoogwaardige Europese staatsobligaties geaccepteerd.

Schattingen van de actuele waarde zijn een momentopname, gebaseerd op de marktomstandigheden en de beschikbare informatie over het financiële instrument. Deze schattingen zijn van nature subjectief en bevatten onzekerheden en een significante oordeelsvorming (bijvoorbeeld rentestand, volatiliteit, schatting van kasstromen, etc.) en kunnen daarom niet met precisie worden vastgesteld.

Op basis van deze verscheidenheid en gradaties in waarderingsmethoden dienen de beleggingen te worden ingedeeld naar drie verschillende waarderingsniveaus:

Niveau 1: De waarde van de belegging is gebaseerd op direct waarneembare marktnoteeringen van identieke beleggingen in een actieve markt.

Niveau 2: De actuele waarde wordt vastgesteld aan de hand van waarderingsmodellen waarin gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata.

Niveau 3: De waarde wordt vastgesteld met waarderingsmodellen waarin niet gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata.

Op basis van deze indeling kan de beleggingsportefeuille als volgt worden samengevat:

Ultimo 2023	Niveau 1	Niveau 2	Niveau 3	Totaal
Vastgoed	76.676	0	106.175	182.851
Aandelen	956.807	0	0	956.807
Vastrentende waarden	1.741.336	244.236	168.091	2.153.663
Derivaten	0	-114.774	0	-114.774
Private equity	0	0	484.766	484.766
Overige	109.301	0	0	109.301
	2.884.120	297.553	590.941	3.772.614

De Totale beleggingen in bovenstaande levelindeling sluit niet aan bij de Totale beleggingen van het verloopoverzicht. Het verschil wordt veroorzaakt door de post Overige, die bestaat uit de kortlopende vorderingen en schulden en de liquide middelen met betrekking tot de beleggingen.

Ultimo 2022	Niveau 1	Niveau 2	Niveau 3	Totaal
Vastgoed	71.702	0	115.233	186.934
Aandelen	832.341	0	0	832.341
Vastrentende waarden	1.547.973	235.168	143.345	1.926.486
Derivaten	0	-156.417	0	-156.417
Private equity	0	0	497.380	497.380
Overige	144.005	0	0	144.005
	2.596.020	78.751	755.958	3.430.729

[2] Beleggingen voor risico deelnemers

Categorie	Stand ultimo 2022	Aankopen	Verkopen	Indirecte beleggings-resultaten	Stand ultimo 2023
Vastgoed					
Vastgoed beleggingsfondsen	3.898	243	-215	145	4.071
	3.898	243	-215	145	4.071
Aandelen					
Aandelen beleggingsfondsen	28.491	666	-4.107	4.323	29.373
	28.491	666	-4.107	4.323	29.373
Vastrentende waarden					
Vastrentende waarden	50.279	5.819	-4.804	3.810	55.104
	50.279	5.819	-4.804	3.810	55.104
Overige					
Liquiditeitenfondsen	8.357	9.414	-11.591	642	6.822
	8.357	9.414	-11.591	642	6.822
Totaal beleggingen voor risico deelnemers	91.025	16.142	-20.717	8.920	95.370

De aankopen en de verkopen bevatten ook switches tussen de beleggingscategoriën. De omvang van deze switches is € 15.437. De zuivere stortingen in en onttrekkingen (inclusief kosten) uit de regeling zijn € 705 respectievelijk € 5.280.

De beleggingen voor risico deelnemers zijn gewaardeerd met niveau 1, dit betekent dat de waarde van de belegging is gebaseerd op direct waarneembare marktnoteringen van identieke beleggingen in een actieve markt.

[3] Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen op aangesloten ondernemingen

968

876

Vorderingen inzake beleggingen

119.333

178.306

Vooruitbetaalde bedragen volgend boekjaar

3

3

Overige

28

30

Lopende intrest en nog te ontvangen dividend

Banken

49

-3

De post Vorderingen inzake beleggingen betreft uitgegeven onderpand in de vorm van cash.

Totaal vorderingen en overlopende activa**120.381****179.212****[4] Liquide middelen**

Depotbanken

14.946

10.418

ING Bank N.V.

5.996

4.162

20.942**14.580**

De liquide middelen zijn ter vrije beschikking van het Fonds.

Stichtingskapitaal en reserves**[5] Fondsvermogen**

Stand per 1 januari

884.309

801.735

Saldobestemming boekjaar

-237.860

82.574

Stand per 31 december**646.449****884.309****Totaal eigen vermogen****646.449****884.309***Het minimaal vereist vermogen bedraagt*

3.346.833

104,1%

2.741.576

104,1%

Het vereist vermogen bedraagt

3.871.721

120,5%

3.188.338

121,1%

De dekkingsgraad is

120,1%

133,6%

De beleidsdekkingsgraad is

122,6%

130,0%

De reële dekkingsgraad is

93,4%

90,5%

De dekkingsgraad is vastgesteld als het totale pensioenvermogen van 3.860.538 (2022: 3.517.447) gedeeld door de totale technische voorzieningen. De beleidsdekkingsgraad is de gemiddelde dekkingsgraad van de 12 maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling.

**Technische voorzieningen voor risico
Pensioenfonds**

[6] Technische voorziening pensioenverplichtingen

	2023	2022
Stand per 1 januari	2.542.103	3.475.517
Het verloop van de voorziening is als volgt:		
Pensioenopbouw	61.824	86.556
Toeslagverlening	426.317	113.153
Kanssystemen	-2.183	-4.214
Rentetoevoeging	96.146	-17.498
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-122.168	-104.648
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	-1.831	-645
Wijzigen marktrente	100.700	-1.033.090
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-47	5.733
Wijziging actuariële uitgangspunten	16.248	23.274
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	1.605	-2.035
Stand per 31 december	3.118.714	2.542.103

De duratie van de voorziening bedraagt 16,4 (2022: 16,8).

Ultimo 2023 bedraagt de uit de rentetermijnstructuur ultimo 2023 af te leiden fondsspecifieke gemiddelde interne rekenrente 2,33% (2022: 2,59%).

[7] Overgangsverplichtingen Levensloopregeling

Stand per 1 januari	10	20
Mutatie	-5	-10
Stand per 31 december	5	10

**Totaal technische voorzieningen voor risico
Pensioenfonds**

De voorziening pensioenverplichtingen is als volgt samengesteld:

Actieve deelnemers	907.662	735.583
Gewezen deelnemers	772.084	629.811
Pensioengerechtigden	1.430.747	1.168.134
Overig	8.226	8.585
	3.118.719	2.542.113

	2023	2022
[8] Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers		
Stand per 1 januari	91.025	123.920
Stortingen	705	584
Onttrekkingen	-5.280	-6.153
Rendement	8.920	-27.326
Stand per 31 december	95.370	91.025
[9] Negatieve derivaten		
Derivaten	224.099	305.372
	224.099	305.372
[10] Kortlopende schulden en overlopende passiva		
Schulden inzake beleggingen (onderpand derivaten)	30.975	48.817
Belastingen en sociale premies	2.705	2.266
Vakantiedagen en salarissen	158	213
Kosten vermogensbeheer	3.771	1.229
Schulden aan aangesloten ondernemingen	377	313
Schulden inzake pensioenuitvoerings- en administratiekosten	179	187
Vooruit ontvangen bedragen volgend boekjaar	621	736
Overige schulden	682	334
	39.468	54.095
In de post Schulden inzake beleggingen is € 30,7 mln. ontvangen als cash collateral. Dit bedrag is zowel opgenomen in de post Vastrentende waarden, als in de post Kortlopende schulden.		

Niet in de balans opgenomen direct opeisbare verplichtingen

Per 31 december 2023 heeft het Fonds openstaande direct opeisbare verplichtingen inzake:

1. Deelname in private equityfondsen voor een bedrag van € 142 mln. (2022: € 148 mln.).
2. Deelname in vastgoedfondsen voor een bedrag van € 3 mln. (2022: € 3 mln.).
3. Deelname in direct lendingfondsen voor een bedrag van € 126 mln. (2022: € 153 mln.).

Deze direct opeisbare verplichtingen kennen geen voorafgesproken looptijd. De fondsbeheerders bepalen wanneer de gelden worden opgevraagd.

Niet uit de balans blijvende verplichtingen

Er zijn meerjarige contracten met de vermogensbeheerder en de administrateur afgesloten. Het contract met de administrateur is jaarlijks opzegbaar en het contract met de vermogensbeheerder is op ieder moment opzegbaar. Het Fonds heeft een huurovereenkomst gesloten voor een periode van 5 jaar. De jaarlijks te betalen huur bedraagt € 73 (2022: € 66). Ultimo 2023 heeft het contract nog een looptijd van 3 jaar en 2 maanden. De totale verplichting voor de resterende looptijd bedraagt per 31 december 2023 € 230 (2022: € 276).

Verbonden partijen

Er is sprake van een relatie tussen de verbonden partijen het Fonds, de sponsor, de aangesloten ondernemingen en hun bestuurders. Er zijn geen leningen verstrekt aan, noch is er sprake van vorderingen op, (voormalige) bestuurders. De bestuurders nemen deel aan de pensioenregeling van het Fonds op basis van de voorwaarden in het pensioenreglement.

Gebeurtenissen na balansdatum

Er hebben zich geen gebeurtenissen na balansdatum voorgedaan.

Toelichting op de staat van baten en lasten

(in duizenden euro's)

Baten en lasten

[11] Beleggingsopbrengsten voor risico Pensioenfondsen

Directe beleggingsopbrengsten

	2023	2022
Vastgoed	2.680	2.552
Aandelen	88	1.218
Vastrentende waarden	25.891	17.645
Derivaten	-1.943	6.211
Banken	1.186	-247
Waardeoverdrachten	8	0
Overig	16	7
Totaal directe beleggingsopbrengsten	27.926	27.386

Indirecte beleggingsopbrengsten

Vastgoed	-4.176	-30.305
Aandelen	150.292	-122.388
Vastrentende waarden	130.463	-433.149
Derivaten	54.224	-275.224
Overige beleggingen	31.734	19.497
Totaal indirecte beleggingsopbrengsten	362.537	-841.569

Kosten van vermogensbeheer

Vastgoed	-31	-45
Aandelen	-96	-195
Vastrentende waarden	-1.863	-1.874
Derivaten	-788	-633
Overige beleggingen	0	0
Overige vermogensbeheerkosten	-4.374	-3.843

De transactiekosten zijn gesaldeerd met de beleggingsopbrengsten. De transactiekosten kunnen niet betrouwbaar worden vastgesteld, omdat deze verrekend zijn in de aan- en verkoopprijzen.

De Overige vermogensbeheerkosten betreffen de kosten voor de strategisch adviseur, de custodian en andere adviseurs rondom de beleggingen.

Totaal kosten vermogensbeheer	-7.152	-6.590
--------------------------------------	---------------	---------------

Totaal beleggingsopbrengsten voor risico Pensioenfondsen

383.311	-820.773
----------------	-----------------

[12] Beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers

Indirecte beleggingsopbrengsten

Vastgoed	145	-1.142
Aandelen	4.323	-5.265
Vastrentende waarden	3.810	-17.421
Overige beleggingen	642	-3.498
Totaal indirecte beleggingsopbrengsten	8.920	-27.326

Totaal beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers

8.920 **-27.326**

[13] Premiebijdragen van werkgevers en werknemers

Pensioenpremie werkgevers	51.115	43.988
Pensioenpremie werknemers	25.558	21.994
Inkoopsommen	2.199	3.410
Inkoopsommen TOP	2.895	2.986

81.767 **72.378**

Feitelijke premie	77.378	66.566
Kostendeekkende premie	73.226	101.879
Gedempte kostendeekkende premie	73.771	62.786

De kostendeekkende premie is als volgt samengesteld:

Actuarieel benodigd	59.001	82.705
Bijdragen voor risico deelnemers	705	584
Opslag in stand houden vereist vermogen	12.862	17.326
Opslag voor uitvoeringskosten	658	1.264
	73.226	101.879

De gedempte kostendeekkende premie is als volgt samengesteld:

Actuarieel benodigd	40.201	35.210
Bijdragen voor risico deelnemers	705	584
Opslag in stand houden vereist vermogen	8.766	7.380
Opslag voor uitvoeringskosten	658	1.264
Voorwaardelijke componenten	23.441	18.348
	73.771	62.786

De feitelijke premie is niet samengesteld uit afzonderlijke componenten. Aan deze feitelijke premie is wel de voorwaarde verbonden dat deze ten minste gelijk is aan de gedempte kostendeekkende premie, zodat de nieuwe pensioenopbouw, de benodigde risicopremies, uitvoeringskosten en de bufferopslag hieruit kunnen worden gefinancierd. De feitelijke premie moet ten minste gelijk zijn aan de gedempte kostendeekkende premie. Aan deze eis is voor 2023 voldaan.

[14] Bijdragen voor risico deelnemers

Bijdragen Extra Pensioen	2023	2022
	705	584

[15] Saldo van overdrachten van rechten

Overgenomen pensioenverplichtingen	4.090	10.227
Overgedragen pensioenverplichtingen	-4.494	-4.503
	-404	5.724

[16] Onttrekking beleggingen voor risico deelnemers

Onttrekking i.v.m. inkoop rechten	-4.969	-5.801
Onttrekking i.v.m. overgedragen rechten	-277	-325
Onttrekking i.v.m. overlijden	-34	-27
	-5.280	-6.153

[17] Pensioenuitkeringen

Pensioenen

Ouderdomspensioen	-99.604	-85.257
Partnerpensioen	-20.935	-17.955
Wezenpensioen	-107	-93
Arbeidsongeschiktheidspensioen	-970	-826
Subtotaal	-121.616	-104.131

Andere uitkeringen

Afkoopsommen	-37	-19
Overlijdensuitkeringen	-300	-299
Overige	-65	-71
Subtotaal	-402	-389

Totaal pensioenuitkeringen	-122.018	-104.520
-----------------------------------	-----------------	-----------------

	2023	2022
[18] Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico Pensioenfonds		
Pensioenopbouw	-61.824	-86.556
Toeslagverlening	-426.317	-113.153
Kanssystemen	2.183	4.214
Rentetoevoeging	-96.146	17.498
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	122.168	104.648
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	1.831	645
Wijzigen marktrente	-100.700	1.033.090
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	47	-5.733
Wijziging actuariële uitgangspunten	-16.248	-23.274
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	-1.605	2.035
	-576.611	933.414
[19] Mutatie overgangsverplichtingen Levensloopregeling		
Onttrekking levensloop	5	10
	5	10
[20] Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers		
Stortingen	-705	-584
Onttrekkingen	5.280	6.153
Rendement	-8.920	27.326
	-4.345	32.895
[21] Herverzekering		
Premies herverzekering	0	0
Uitkeringen uit herverzekering	1	1
Winstdeling herverzekering	0	0
	1	1

	2023	2022
[22] Pensioenuitvoerings- en administratiekosten		
Personeelskosten	-1.714	-1.522
Administratie	-1.451	-1.389
Projectkosten	-350	-363
Kosten Bestuur	-481	-410
Huisvestingskosten	-141	-111
Contributies en bijdragen	-354	-284
Advieskosten	-209	-104
Actuaris	-190	-188
Automatisering en technische bedrijfsmiddelen	-72	-43
Communicatiekosten	-199	-219
Accountantscontrole van de jaarrekening	-92	-89
Overige kosten	-172	-146
	-5.425	-4.868
Kosten intern vermogensbeheer	1.480	1.205
Onder de projectkosten is een bedrag van € 259 opgenomen inzake de voorbereidingen op het nieuwe pensioenstelsel.		
Totaal Pensioenuitvoerings- en administratiekosten	-3.945	-3.663
De Personeelskosten bestaan uit loon (€ 1.381), sociale lasten (€ 125), pensioenlasten (€ 153) en overige personeelskosten (€ 55). De personeelskosten hebben betrekking op medewerkers werkzaam in Nederland. De vermelde honoraria voor de accountantscontrole hebben betrekking op de controle van de jaarrekening, jaarstaten en basisgegevens 2023, als bedoeld in artikel 2:382 lid a BW., ongeacht of de werkzaamheden al gedurende het betreffende boekjaar zijn verricht. Hiervan heeft € 4 betrekking op nagekomen kosten voor de controle 2022 (2021: € 1).		
[23] Overige baten en lasten		
Vrijval overlijden	34	27
Overige	0	-24
Totaal Overige baten en lasten	34	3
Saldo van baten en lasten	-237.860	82.574

Bezoldiging bestuursleden, Raad van Toezicht en Verantwoordingsorgaan

Gedurende het boekjaar 2023 zijn de volgende vergoedingen betaald.

Betaalde vergoedingen Bestuur, RvT en VO	2023	2022
Bestuursvergoedingen	188	156
Vergoedingen Raad van Toezicht	51	51
Vergoedingen Verantwoordingsorgaan	43	24
Totaal	282	231

Personeel

Gedurende het boekjaar 2023 had Stichting Pensioenfonds TNO 10,0 fte's in dienst (2022: 9,8).

Resultaatbestemming

Statutaire bepaling omtrent de resultaatbestemming

In de statuten is geen bepaling opgenomen over de resultaatbestemming.

Resultaat verdeling

Het Bestuur heeft besloten het resultaat over het boekjaar 2023 als volgt te verdelen:

(in duizenden euro's)

Fondsvermogen

-237.860

2023

-237.860

82.574

2022

82.574

Actuariële analyse van het saldo

Wijziging rentetermijnstructuur

-100.700

2023

1.033.090

2022

Beleggingsopbrengsten

287.165

-803.275

Premies

17.829

-17.196

Waardeoverdrachten

-357

-9

Kosten

0

0

Uitkeringen

155

138

Sterfte

2.089

4.934

Arbeidsongeschiktheid

128

-693

Toeslagverlening

-426.317

-113.153

Wijziging actuariële grondslagen en methoden

-16.248

-23.274

Reguliere mutaties voorzieningen

-708

637

Overige oorzaken

-896

1.375

-237.860

82.574

“Wat voor mij heel belangrijk is, is dat met aandacht voor alle deelnemers de transitie goed zal verlopen. Dat is iets waar ik me sterk op wil richten.”

Suzanne van Kooten, Life & Pension, juli 2023, ‘Persoonlijke noot’

Risicoparagraaf

(bedragen in duizenden euro's)

In de risicoparagraaf binnen het bestuursverslag is het beleid rond risicobeheersing uiteengezet. Hierna worden een aantal specifieke risico's nader toegelicht en gekwantificeerd. Conform de berekeningen van het vereist eigen vermogen in het Actuarieel Rapport is de risicoparagraaf gebaseerd op basis van het doorkijkbeginsel (lookthrough-principe). In de risicoparagraaf worden de afzonderlijke risico's van het vereist eigen vermogen gerelateerd aan de voorziening voor risico Fonds. Er wordt getoetst op basis van het vereist eigen vermogen gebaseerd op de strategische verdeling. De impact van de afzonderlijke risico's wordt tevens getoond voor het feitelijk vereist eigen vermogen omdat de vereiste dekkinggraad op basis van de feitelijke verdeling in het nieuwe FTK onder andere een belangrijke rol speelt bij de korte termijn risicohouding van het Fonds.

In deze risicoparagraaf worden de beleggingscategorieën toegelicht op lookthrough basis. In de balans worden de beleggingen meer op mandaatbasis gepresenteerd. Hierdoor sluiten de totalen per categorie in de Risicoparagraaf niet aan op de totalen volgens de balans. Een belangrijke verschuiving is de beleggingen in vastgoed aandelen, welke in de Risicoparagraaf worden meegenomen als Vastgoed en in de balans als Aandelen.

Solvabiliteitsrisico

In de risicoparagraaf binnen het bestuursverslag is het beleid rond risicobeheersing uiteengezet. Hierna worden een aantal specifieke risico's nader toegelicht en gekwantificeerd.

Het belangrijkste risico dat het Fonds loopt is het risico dat het niet over genoeg solvabiliteit beschikt. Indien het Fonds niet solvabel is bestaat het risico dat het Fonds de premie moet verhogen of dat een beperkte of geen toeslagverlening kan plaatsvinden voor (delen van) het deelnemersbestand. In het uiterste geval dient het Fonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten te verminderen. Hoe solvabel het Pensioenfonds is wordt getoetst aan de hand van de beleidsdekkinggraad. De beleidsdekkinggraad wordt berekend als de 12-maands voortschrijdend gemiddelde dekkinggraad. Hoeveel eigen vermogen het Fonds aan dient te houden gegeven de financiële risico's die het loopt (na afdekking) op de balans komt tot uitdrukking in de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets. Onder het huidige FTK geldt hierbij dat de vereiste dekkinggraad op basis van de strategische verdeling afgezet wordt tegen de beleidsdekkinggraad om te bepalen of het Pensioenfonds in een tekort situatie verkeert.

De verschillende standaard risicofactoren hierin worden benoemd onder de noemer S1 tot en met S6 en de S10. Hierna zijn de uitkomsten weergegeven voor de verschillende risicocategorieën op basis van de strategische beleggingsmix ultimo 2023 van 120,5% en 2022 van 121,1%.

	€	2023 %	€	2022 %
Renterisico (S1)	95.774	3,1	86.116	3,4
Zakelijke waarden risico (S2)	446.689	14,3	366.627	14,4
Valutarisico (S3)	146.044	4,7	124.333	4,9
Grondstoffenrisico (S4)	0	0,0	0	0,0
Kredietrisico (S5)	215.890	6,9	191.681	7,5
Verzekeringstechnisch risico (S6)	85.925	2,8	66.831	2,6
Diversificatie- en correlatie-effect	333.644	-10,7	-281.299	-11,0
Vereist eigen vermogen	656.678	21,1	554.289	21,8
Toevoeging buffer risico deelnemers	954	-0,6	911	-0,7
	657.632	20,5	555.200	21,1
Aanwezige dekkingsgraad		120,1		133,6
Beleidsdekkingsgraad		122,6		130,0
Minimaal vereiste dekkingsgraad		104,1		104,1
Vereiste dekkingsgraad		120,5		121,1

De beleidsdekkingsgraad van het Pensioenfonds is per 31 december 2023 hoger dan de vereiste dekkingsgraad op basis van de strategische verdeling volgens het standaardmodel, waardoor het Pensioenfonds niet in een tekort verkeert. In boekjaar 2023 bedraagt de beleidsdekkingsgraad 122,6%. Afgezet tegen de beleidsdekkingsgraad van 2022 van 130,0%, is de beleidsdekkingsgraad afgenomen met 7,4%.

In het FTK worden ook nog overige risicocategorieën benoemd, te weten: liquiditeitsrisico (S7), concentratierisico (S8), operationeel risico (S9) en actief beheer risico (S10). Het Bestuur heeft ingeschat dat deze risico's door het Fonds adequaat worden beheerst en verwacht hier geen materiële risico's te lopen. Derhalve worden bij de berekening van het VEV voor deze risicocategorieën geen buffers aangehouden.

Onderstaande specificatie van het belegd vermogen wordt in het verdere verloop van deze risicoparagraaf gebruikt om de risico nader te kwantificeren.

	€	2023 %	€	2022 %
Vastgoed	227.754	6,0	208.471	6,1
Aandelen	905.622	24,0	816.965	23,8
Vastrentende waarden	2.122.907	56,3	1.906.372	55,6
Derivaten (per saldo)	-116.400	-3,1	-169.595	-4,9
Private equity	484.765	12,8	497.380	14,5
Liquide middelen	37.720	1,0	23.527	0,7
Overige vorderingen	141.221	3,7	196.415	5,7
Kortlopende schulden	-30.975	-0,7	-48.806	-1,5
	3.772.614	100,0	3.430.729	100,0

Renterisico (S1)

Het renterisico wordt veroorzaakt, doordat de rentegevoeligheid van de verplichtingen afwijkt van de rentegevoeligheid van de beleggingen. Het Pensioenfonds kent een langere looptijd voor pensioenverplichtingen dan voor de looptijd van de beleggingen. Onderstaande duratiecijfers geven meer inzicht.

Duratie van de vastrentende waarden (exclusief rentederivaten) 8,0 (2022: 7,3)

Duratie van de vastrentende waarden (inclusief rentederivaten) 17,9 (2022: 16,5)

Duratie van de pensioenverplichtingen 16,4 (2022: 16,8)

Voor de vaststelling van het renterisico bij het vereist eigen vermogen worden de kasstromen van de rentegevoelige beleggingen afgezet tegen de kasstromen van de voorziening pensioenverplichtingen. Vervolgens worden beide kasstromen afgezet tegen door DNB bepaalde renteschokken die per looptijd verschillen. Op basis van deze renteschokken kan de impact op de technische voorziening en de impact op alle rentegevoelige beleggingen worden berekend. Overeenkomstig kan een afdekkingspercentage worden berekend. Rentegevoeligheid is een van de belangrijkste factoren bij de bepaling van de (strategische) assetallocatie van de portefeuille.

Derivaten

Met behulp van obligaties en derivaten wordt het strategisch afdekkingspercentage vorm gegeven. Strategisch dekt het Fonds volgens het beleggingsmandaat 70,0% (2022: 70,0%) van het renterisico van haar verplichtingen af.

Hoogte buffer

De buffer voor het feitelijk renterisico bedraagt 90.668 (2,9%) en voor het strategisch renterisico 95.774 (3,1%).

Aandelen en vastgoed (S2)

Het Pensioenfonds loopt het risico dat haar beleggingen in aandelen, vastgoed en hedgefonds en private equity in waarde dalen. In het beleggingsbeleid wordt met dergelijke risico's rekening gehouden door ondermeer een toepassing van voldoende spreiding in de beleggingsportefeuille naar categorieën, markten en dergelijke. De volatiliteit van de marktwaarden (prijrisico's) van beleggingen wordt periodiek geëvalueerd en kan leiden tot bijstellingen in het vermogensbeheer. Naast het spreiden heeft het Fonds in de mandaten aan de vermogensbeheerders richtlijnen gesteld aan het maximumpercentage dat namens het Fonds in een sector, land of tegenpartij mag worden belegd. Controle op de naleving van deze richtlijnen vindt plaats door de beleggingsadviescommissie op basis van onafhankelijke rapportages van de custodian.

In onderstaande tabel wordt de verdeling naar de verschillende aandelen en vastgoed categorieën getoond.

	€	2023 %	€	2022 %
<i>Verdeling vastgoed per categorie:</i>				
Beursgenoteerd vastgoed	218.350	95,9	202.115	97,0
Niet-beursgenoteerd vastgoed	9.404	4,1	6.356	3,0
	227.754	100,0	208.471	100,0
<i>Verdeling aandelen per categorie:</i>				
Ontwikkelde markten (Mature markets)	705.421	77,9	614.257	75,2
Opkomende markten (Emerging markets)	200.201	22,1	202.708	24,8
	905.622	100,0	816.965	100,0

Hoogte buffer

Bij de berekening van het vereist eigen vermogen wordt voor het feitelijk en strategisch aandelen- en vastgoedrisico rekening gehouden met de door DNB voorgeschreven schokken die variëren overeenkomstig de risicograad van het type belegging. De buffer voor het feitelijk aandelen- en vastgoedrisico bedraagt 498.630 (16,0%) en voor het strategisch aandelen- en vastgoedrisico 446.689 (14,3%).

Valutarisico (S3)

Het valutarisico wordt veroorzaakt, doordat de verplichtingen van het Pensioenfonds in euro's luiden terwijl een gedeelte van de beleggingen van het Pensioenfonds in andere valuta luiden. Het Pensioenfonds loopt het risico dat haar buitenlandse beleggingen dalen in waarde als gevolg van valutakoersontwikkelingen. Het Pensioenfonds kiest er daarom voor om (een gedeelte) van haar buitenlandse valuta's af te dekken. Zonder afdekking van valutarisico loopt het Pensioenfonds risico bij een daling van vreemde valuta ten opzichte van de euro. Door meer dan 100% van het risico af te dekken loopt het Fonds risico bij een stijging van vreemde valuta ten opzichte van de euro.

Het valutarisico wordt berekend aan de hand van een scenario waarbij wordt uitgegaan van een waardedaling van de beleggingen in vreemde valuta in ontwikkelde landen van 20% en van de beleggingen in vreemde valuta in opkomende markten van 35%. Het valutarisico is het totale negatieve effect op de waarde van alle beleggingen als gevolg van dit scenario.

Afdekking van het valutarisico vindt plaats via derivatencontracten.

	€	2023 %	€	2022 %
<i>Totaal beleggingen naar valuta voor afdekking met derivaten</i>				
Euro	2.249.313	59,6	1.947.461	56,8
Amerikaanse dollar	1.045.107	27,7	937.339	27,3
Britse pound sterling	86.519	2,3	95.001	2,8
Japanse yen	46.108	1,2	54.832	1,6
Overige valuta	345.567	9,2	396.096	11,5
	3.772.614	100,0	3.430.729	100,0
<i>Totaal beleggingen naar valuta na afdekking met derivaten</i>				
Euro	3.009.078	79,8	2.580.691	75,2
Amerikaanse dollar	391.986	10,4	418.600	12,2
Britse pound sterling	25.712	0,7	20.969	0,6
Japanse yen	1.720	0,0	-1.289	0,0
Overige valuta	344.118	9,1	411.758	12,0
	3.772.614	100,0	3.430.729	100,0

Derivaten

Ter afdekking van de valutarisico's op de effectenportefeuille zijn er door de vermogensbeheerders valutatermijntransacties afgesloten. De post valutatermijntransacties bestaat uit de volgende transacties, omgerekend in euro per 31 december 2023:

(in duizenden euro's)	Aankoop transacties	Verkoop transacties	Uiterlijke einddatum
Amerikaanse dollar	554.955	-549.929	5-3-2024
Britse pound sterling	25.476	-25.555	5-3-2024
Japanse yen	43.088	-44.726	5-3-2024
	623.519	-620.210	

Strategisch dekt het Fonds 100% van haar liquide beleggingen in Amerikaanse dollar, Britse pound sterling en Japanse yen af.

Hoogte buffer

Bij de berekening van het vereist eigen vermogen wordt voor het feitelijk en strategisch valutarisico rekening gehouden met een door DNB voorgeschreven schok van 20% voor valuta in ontwikkelde landen en van 35% voor valuta in opkomende markten die berekend wordt op de niet-euro beleggingen na afdekking. De buffer voor het feitelijk valutarisico bedraagt 146.677 (4,7%) en voor het strategisch valutarisico 146.044 (4,7%).

Grondstoffenrisico (S4)

Zowel in 2023 als in 2022 belegt het Fonds niet in grondstoffen.

Voor het grondstoffenrisico is daarom geen bijdrage opgenomen in de berekening van het VEV (2022: geen).

Kredietrisico (S5)

Het Pensioenfonds loopt het risico dat één of meerdere van haar tegenpartijen niet aan de voorafgesproken betalingen kan voldoen. Bij de berekening van het kredietrisico dient het effect van de kredietwaardigheid van de partijen, waarin belegd wordt, tot uitdrukking te komen. Het kredietrisico komt tot uitdrukking in de zogenaamde creditspread. Deze creditspread is het verschil tussen de uitkering die afhangt van de kredietwaardigheid van de tegenpartij en een uitkering die met volledige zekerheid (risicovrij) tot uitkering zal komen. Het kredietrisico verbonden aan derivatentransacties wordt beheerst door het afsluiten van standaardovereenkomsten met tegenpartijen, het beoordelen van de kredietwaardigheid van tegenpartijen, het spreiden van het transactievolume over verschillende tegenpartijen, het eisen van voldoende onderpand en een adequate monitoring met betrekking tot de gestelde eisen inzake het onderpand.

Het kredietrisico binnen de vastrentende waarden portefeuille kan naast de creditspread eveneens gemeten worden aan de hand van de ratingverdeling van de rentegevoelige beleggingsportefeuille. Deze ratingverdeling wordt afgegeven door een kredietbeoordelaar. Voor de hypotheekportefeuille is geen creditrating beschikbaar, deze wordt bepaald op basis van een met DNB afgestemd model. Voor vastrentende waarden beleggingen met een Europese AAA-rating wordt verondersteld dat er geen kredietrisico is. Daarentegen worden beleggingen die geclassificeerd staan onder 'lager dan BBB' als zeer risicovol beschouwd. Cash wordt als kredietrisicovrij beschouwd. Beleggingen die geen rating ontvangen worden als risicovol beschouwd.

	€	2023 %	€	2022 %
<i>Rating vastrentende waarden</i>				
AAA	179.839	8,5	134.326	7,0
AA	662.477	31,2	312.502	16,4
A	374.539	17,6	343.022	18,0
BBB	365.321	17,2	452.141	23,7
Lager dan BBB	67.423	3,2	94.676	5,0
Geen rating	473.308	22,3	569.705	29,9
	2.122.907	100,0	1.906.372	100,0

	€	2023 %	€	2022 %
<i>Verdeling vastrentende waarden naar looptijd</i>				
Resterende looptijd tot 1 jaar	491.282	23,1	402.934	21,1
Resterende looptijd tussen de 1 en 5 jaar	447.652	21,1	497.918	26,1
Resterende looptijd tussen de 5 en 10 jaar	466.664	22,0	437.200	22,9
Resterende looptijd tussen de 10 en 20 jaar	186.259	8,8	212.293	11,1
Resterende looptijd meer dan 20 jaar	531.050	25,0	356.027	18,8
	2.122.907	100,0	1.906.372	100,0

Hoogte buffer

Binnen de berekening van het standaardmodel wordt een kredietrisico becijferd conform de ratingverdeling van de vastrentende waardenportefeuille. Naar mate de rating slechter wordt neemt de te hanteren buffer toe. In de berekening van de buffer wordt de hypotheekportefeuille meegenomen met de rating die bepaald is op basis van het model. Afgaande op de hierboven genoemde ratingverdeling resulteert dit in een buffer voor het feitelijk kredietrisico van 177.130 (5,7%) en voor het strategisch kredietrisico van 215.890 (6,9%).

Verzekeringstechnisch risico (S6)

Binnen het verzekeringstechnische risico worden in principe alleen risico's meegenomen die verband houden met sterfte. Het omvat de risico's als gevolg van afwijkingen ten opzichte van de verwachte sterfte en afwijkingen van de verwachte sterftetrend (langlevenrisico). Tot het verzekeringstechnische risico worden gerekend: procesrisico, risico-opslag voor afwijkingen ten opzichte van de sterftetrend en negatieve stochastische afwijkingen van de verwachtingswaarde. Deze drie risico's bedragen een percentage van de op actuele waarde berekende technische voorziening. Het procesrisico neemt af naarmate het deelnemersbestand toeneemt, omdat het sterfteproces dan beter kan worden geschat. De beide andere risicofactoren houden respectievelijk rekening met de onzekerheid in de sterftetrend en met de negatieve stochastische afwijkingen.

Hoogte buffer

De buffer voor het feitelijk verzekeringstechnisch risico bedraagt 85.925 (2,8%) en voor het strategisch verzekeringstechnisch risico 85.925 (2,8%).

Concentratierisico

Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in regio's, economische sectoren of tegenpartijen. De spreiding van de portefeuille is in de toelichting op de balans nader toegelicht. Ook 'grote posten' zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd.

	2023		2022	
	€	%	€	%
Vastgoed				
<i>Verdeling vastgoed per sector:</i>				
Kantoren	11.392	5,0	12.567	6,0
Winkels en woningen	47.816	21,0	51.947	24,9
Participaties in vastgoed beleggingsfondsen	121.579	53,4	93.238	44,8
Overige (w.o. logistiek)	46.967	20,6	50.719	24,3
	227.754	100,0	208.471	100,0
<i>Verdeling vastgoed per regio:</i>				
Europa	97.321	42,7	96.686	46,3
Noord-Amerika	86.552	38,0	70.900	34,0
Pacific	31.113	13,7	27.233	13,1
Azië	11.037	4,8	12.827	6,2
Overige	1.731	0,8	825	0,4
	227.754	100,0	208.471	100,0

Aandelen en private equity

Verdeling aandelen per regio:

	€	2023 %	€	2022 %
Europa	355.386	25,6	364.075	27,7
Noord-Amerika	823.176	59,2	702.448	53,5
Pacific	56.192	4,0	94.963	7,2
Azië	119.947	8,6	116.077	8,8
Overige	35.686	2,6	36.782	2,8
	1.390.387	100,0	1.314.345	100,0

Grote posten: aandelen van eenzelfde uitgevende instelling groter dan 5% van de totale beleggingen in aandelen

Blackrock Paris Aligned Climate Index Fund	795.690	87,9	0	0
Vanguard Inst. Index Fund	0	0,0	401.145	49,1
Vanguard Investment Series PLC - SRI European Stock	0	0,0	176.885	21,7
Vanguard Emerging Markets Stock Index Fund	93.386	10,3	96.375	11,8

Vastrentende waarden

Verdeling vastrentende waarden per regio:

	€	2023 %	€	2022 %
Europa	1.833.876	86,4	1.609.167	84,5
Noord-Amerika	138.096	6,5	124.806	6,5
Pacific	64.606	3,0	25.613	1,3
Azië	24.490	1,2	59.131	3,1
Overige	61.839	2,9	87.655	4,6
	2.122.907	100,0	1.906.372	100,0

Grote posten: vastrentende waarden van eenzelfde uitgevende instelling groter dan 5% van de totale beleggingen in vastrentende waarden

Institutional Cash Series PLC - Euro	327.846	15,4	236.605	12,4
DMF Hypotheken	244.236	11,5	235.168	12,3
Staatsobligaties Frankrijk	164.397	7,7	87.379	4,6
Staatsobligaties Nederland	141.609	6,7	93.621	4,9
Neuberger Berman Emerging Markets Debt	50.244	4,4	136.434	7,2

Effect toerekenen naar totale vereiste dekkingsgraad

Om van de vereiste dekkingsgraad voor risico Fonds te geraken tot de vereiste dekkingsgraad, moet over de verplichtingen voor risico deelnemers 1,0% buffer worden aangehouden. Door deze aanpassing wordt 0,6%-punt toegevoegd op basis van de feitelijke verdeling en 0,6-punt op basis van de strategische verdeling. Deze aanpassingen dienen gemaakt te worden omdat het Fonds een technische voorziening voor risico deelnemers heeft.

Er zijn geen beleggingen uitgeleend en er zijn geen beleggingen in de aan het Fonds verbonden ondernemingen

“Ik wil leuke, zinvolle dingen blijven doen als ik met pensioen ben, zoals mijn oom dat nu ook doet.”

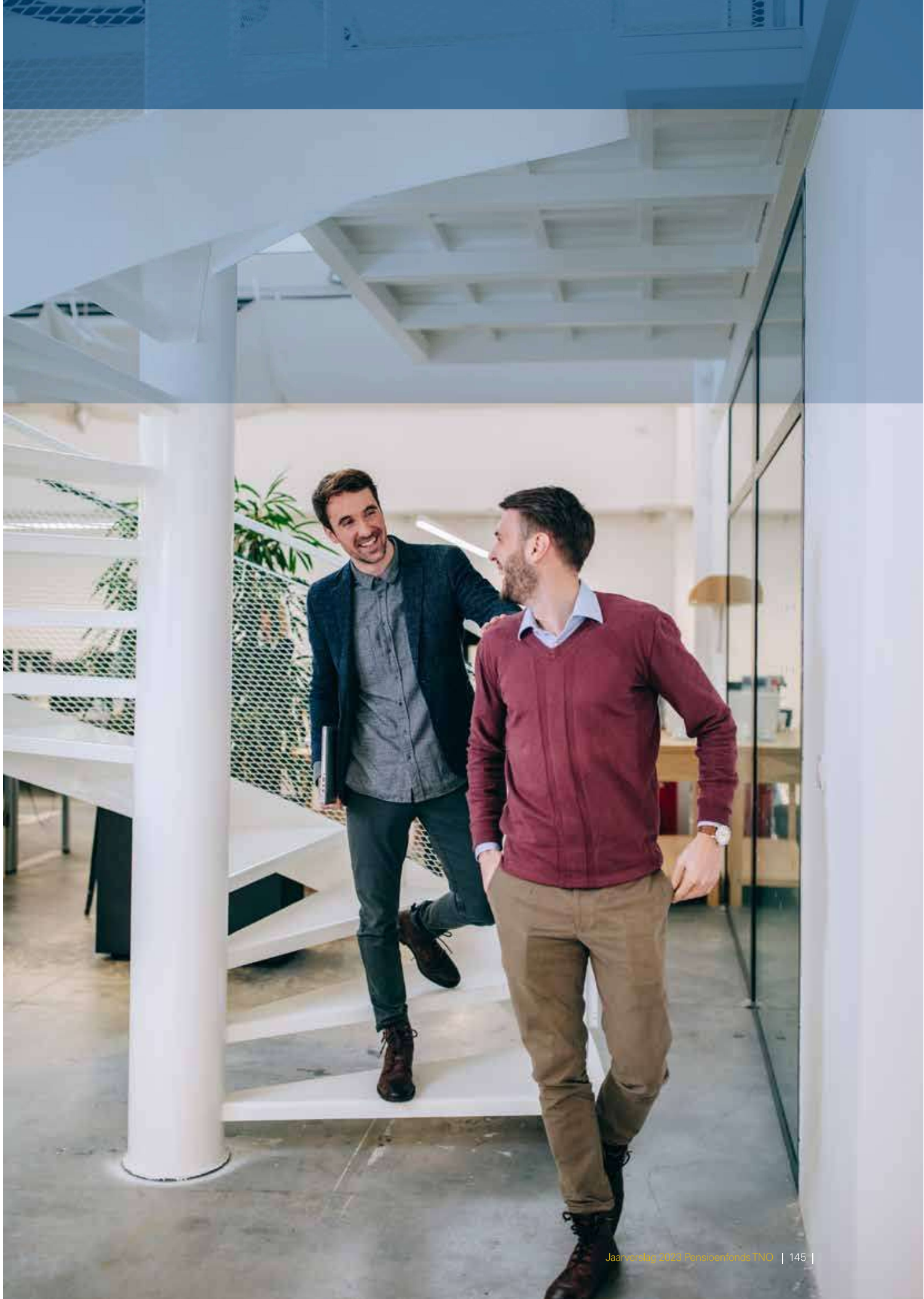
Ben Smits, Life & Pension, april 2023, ‘Wat betekent pensioen voor Lisa en Ben?’

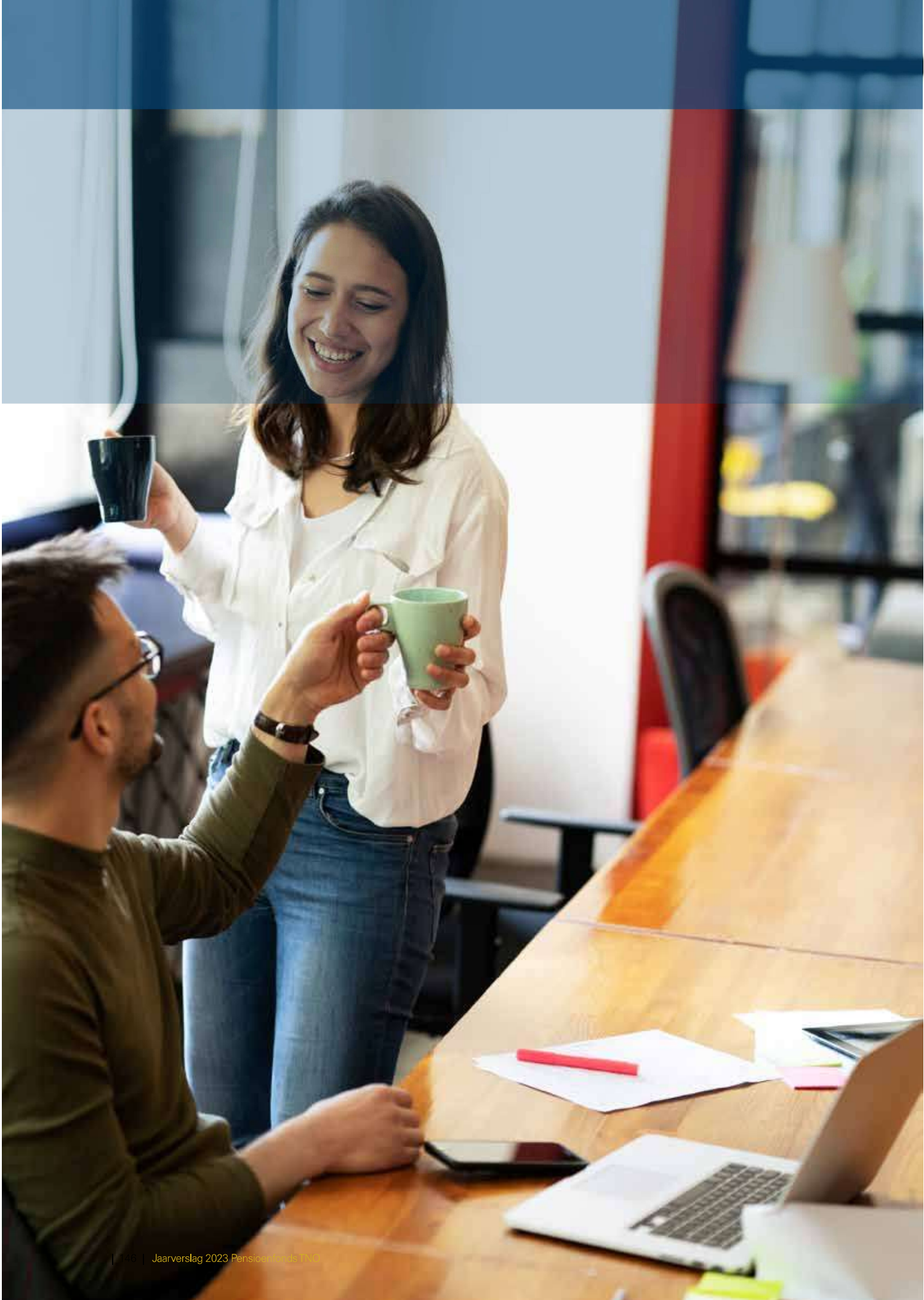
Rijswijk, 25 juni 2024

Bestuur Stichting Pensioenfonds TNO

Nancy Westerlaken MSc
Voorzitter

ir. ing. Jeroen Brouwer
Secretaris





Overige gegevens

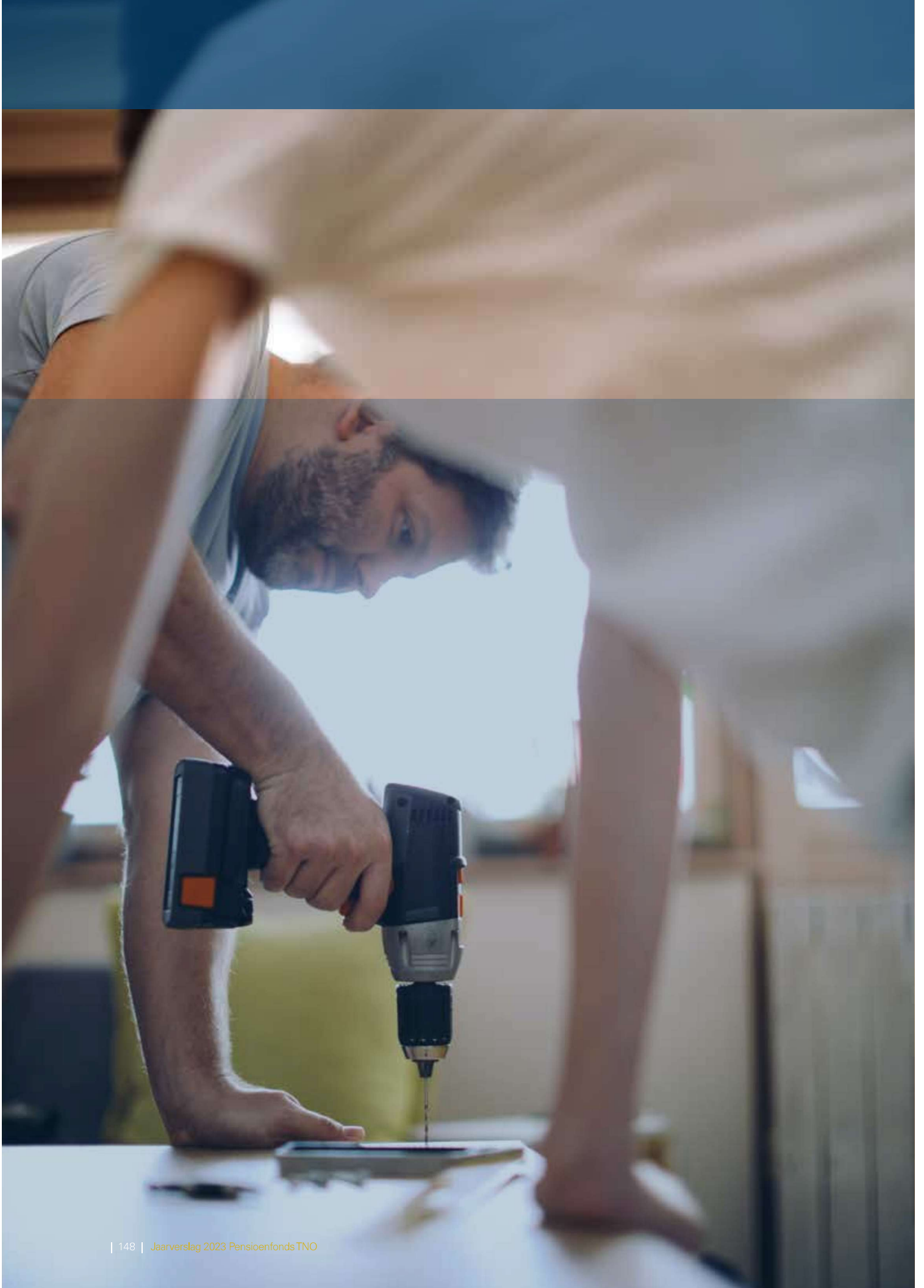
Resultaatbestemming

Statutaire bepalingen omtrent
de resultaatbestemming

In de statuten is geen bepaling opgenomen
over de resultaatbestemming.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Hiervoor wordt verwezen naar de opgeno-
men verklaring op pagina 151.



Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds TNO te Rijswijk is aan Aon Nederland cv de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2023.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaire ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds TNO, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie. Omdat Aon Nederland cv beschikt over een door de toezichthouder goedgekeurde gedragscode, is het toegestaan dat andere actuarissen en deskundigen aangesloten bij Aon Nederland cv wel andere werkzaamheden verrichten voor het pensioenfonds.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op EUR 17.500.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven EUR 875.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken. Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de

basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn beoordeling van belang zijn.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn beoordeling van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. Op grond van overgangsrecht gelden genoemde artikelen, zoals deze tot de inwerkingtreding van de Wet toekomst pensioenen luiden. Aangezien het pensioenfonds gebruik maakt van de versoepelde toeslagregels opgenomen in het Besluit toeslag in bijzondere omstandigheden 2023 is artikel 137 van de Pensioenwet niet volledig van toepassing. Ik heb onderzocht of is voldaan aan de voorwaarden voor het gebruik van de versoepelde toeslagregels. De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- toereikende technische voorzieningen zijn vastgesteld met betrekking tot het geheel van pensioenverplichtingen;
- het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen conform de wettelijke bepalingen zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangege-

verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen. Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten. De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuariëel Genootschap geldende normen en gebruiken, en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

Overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten zijn toereikende technische voorzieningen vastgesteld met betrekking tot het geheel van pensioenverplichtingen. Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar hoger dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen. Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132

(Vereist eigen vermogen). Hierbij merk ik op dat op grond van overgangsrecht de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet gelden, zoals deze tot de inwerkingtreding van de Wet toekomst pensioenen luiden. Hierbij is in aanmerking genomen dat het pensioenfonds gebruik maakt van de versoepelde toeslagregels opgenomen in het Besluit toeslag in bijzondere omstandigheden 2023, waardoor artikel 137, tweede lid, onderdelen a en b van de Pensioenwet niet van toepassing zijn. Het pensioenfonds heeft onderbouwd te hebben voldaan aan de in dat besluit gestelde voorwaarden voor het gebruik van de versoepelde toeslagregels.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is hoger dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen. Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds TNO is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.

Rotterdam, 25 juni 2024

Ir. P.M. Wouda AAG
verbonden aan Aon Nederland cv

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

De controleverklaring van de onafhankelijke accountant is opgenomen op de volgende pagina's.



Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur en de raad van toezicht van Stichting Pensioenfonds TNO

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2023

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds TNO per 31 december 2023 en van het saldo van baten en lasten over 2023, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

Wat we gecontroleerd hebben

Wij hebben de jaarrekening 2023 van Stichting Pensioenfonds TNO ('de Stichting' of 'het fonds') te Rijswijk gecontroleerd.

De jaarrekening bestaat uit:

- 1 de balans per 31 december 2023;
- 2 de staat van baten en lasten over 2023;
- 3 het kasstroomoverzicht over 2023; en
- 4 de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van de Stichting zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).



Wij hebben onze controlewerkzaamheden bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel en bij het vormen van ons oordeel hierover. De informatie en onze bevindingen ten aanzien van continuïteit, fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving en de kernpunten van onze controle moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen of conclusies.

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Informatie ter ondersteuning van ons oordeel

Samenvatting

Materialiteit
- Materialiteit van EUR 17,5 miljoen 0,5% van het pensioenvermogen
Risico van een afwijking van materieel belang vanwege risico's gerelateerd aan Fraude, NOCLAR en Continuïteit
- Frauderisico's: veronderstelde risico van doorbreken interne beheersing door het bestuur geïdentificeerd en verder uiteengezet in de sectie 'Controleaanpak ten aanzien van risico's op fraude en het niet naleven van wet- en regelgeving'. - Risico's in verband met het niet naleven wet- en regelgeving (NOCLAR): geen risico van een afwijking van materieel belang vanwege NOCLAR risico's geïdentificeerd. - Continuïteitsrisico's: geen continuïteitsrisico's geïdentificeerd.
Kernpunten
- Waardering van beleggingen voor risico pensioenfondsen en risico deelnemers - Waardering van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfondsen

Materialiteit

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij de materialiteit voor de jaarrekening als geheel bepaald op EUR 17,5 miljoen (2022: EUR 17,5 miljoen). Voor de bepaling van de materialiteit wordt uitgegaan van het pensioenvermogen per 31 december 2023 (circa 0,5%). Wij beschouwen het pensioenvermogen als de meest geschikte benchmark, omdat het pensioenvermogen een bepalende factor is in de berekening van de (beleids)dekkingsgraad die de financiële positie van de Stichting weergeeft. Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij hebben met het bestuur en de raad van toezicht afgesproken dat wij tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven EUR 875 duizend rapporteren aan het bestuur en de raad van toezicht alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.



Reikwijdte van de controle

Uitbesteding van bedrijfsprocessen aan dienstverleners

De Stichting heeft het beheer van de beleggingen en beleggingsadministratie uitbesteed aan CACEIS Bank, Netherlands branch (beleggingen voor risico pensioenfonds) en Goldman Sachs Asset Management B.V. (beleggingen voor risico deelnemers). De pensioenadministratie is uitbesteed aan AZL N.V.

De jaarrekening wordt opgesteld op basis van informatie over de beleggingen en beleggingsopbrengsten die is verstrekt door CACEIS Bank, Netherlands branch en Goldman Sachs Asset Management B.V. en informatie over de voorziening pensioenverplichtingen, premiebijdragen, pensioenuitkeringen en overige financiële posten die is verstrekt door AZL N.V.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor het verwerven van inzicht in de aard en de significantie van de door de dienstverleners verleende diensten en in het effect ervan op de voor de controle relevante interne beheersing van de Stichting. Op basis hiervan identificeren wij de risico's op een afwijking van materieel belang en zetten wij controlewerkzaamheden op en voeren wij deze uit om op deze risico's in te spelen.

Bij de uitvoering van onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden en bevindingen van andere onafhankelijke accountants inzake de voor de Stichting relevante interne beheersingsmaatregelen van CACEIS Bank, Netherlands branch, Goldman Sachs Asset Management B.V. en AZL N.V., zoals weergegeven in de specifiek daarvoor opgestelde (Standaard 3402 type II-) rapportages.

Onze controlewerkzaamheden bestaan uit het bepalen van de minimaal verwachte interne beheersingsmaatregelen. Op basis daarvan evalueren wij de in de Standaard 3402-rapportage beschreven interne beheersingsmaatregelen, de verrichte werkzaamheden ter toetsing van de effectieve werking gedurende 2023 en de uitkomsten daarvan. Ook beoordelen wij de evaluatie door het bestuur van de kwaliteit van de uitbesteding aan genoemde dienstverleners.

Bij de uitvoering van onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden en bevindingen van andere onafhankelijke accountants. CACEIS Bank, Netherlands branch en Goldman Sachs Asset Management B.V. hebben op grond van de overeenkomst met de Stichting aan een onafhankelijke accountant opdracht gegeven de informatie inzake beleggingen ten behoeve van de jaarrekening van de Stichting te controleren.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel bij de jaarrekening zijn wij verantwoordelijk voor de aansturing van, het toezicht op en de uitvoering van de controlewerkzaamheden van deze accountants. In dit kader hebben wij de accountants schriftelijke instructies gegeven omtrent de aard en omvang van de uit te voeren werkzaamheden. De accountants hebben, op onze instructie, de controle uitgevoerd met een materialiteit van EUR 17,4 miljoen (CASEIS Bank, Netherlands branch) en EUR 1 miljoen (Goldman Sachs Asset Management B.V.) en daarbij ook bijzondere aandacht besteed aan het hierna genoemde kernpunt van onze controle voor de waardering van beleggingen voor risico pensioenfonds en voor risico deelnemers.

De accountants hebben hun bevindingen aan ons gerapporteerd. Wij hebben de rapportages geëvalueerd, waar nodig, de bevindingen met de accountant besproken, het controledossier van de accountants beoordeeld en aanvullende eigen controlewerkzaamheden uitgevoerd, waaronder de aansluiting van de vermogensbeheerrapportage met de financiële administratie en de jaarrekening.

Wij hebben eigen gegevensgerichte analyses ten aanzien van premiebijdragen en pensioenuitkeringen uitgevoerd, waarbij wij de uitkomsten hebben getoetst op basis van verwachtingen die wij zelf hiervoor hebben ontwikkeld. Wij hebben door middel van deelwaarnemingen beleggingen, beleggingsstromen, mutaties in de pensioenadministratie, premiebijdragen en pensioenuitkeringen aan de hand van brondocumentatie bij de betreffende dienstverlener onderzocht.

Door bovengenoemde werkzaamheden op de uitbestede bedrijfsprocessen en aanvullende eigen werkzaamheden hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de beleggingen, beleggingsstromen en -opbrengsten, (mutaties in) deelnemergegevens en aanspraken die resulteren in (wijzigingen in) de voorziening pensioenverplichtingen, premiebijdragen en pensioenuitkeringen verkregen.

Controleaanpak ten aanzien van risico's op fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving

In hoofdstukken 'Governance' en 'Risicobeheer' van het Verslag van het bestuur beschrijft het bestuur de procedures ten aanzien van de risico's op fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving en neemt de raad van toezicht deze beschrijving in beschouwing.

In het kader van onze controle hebben wij inzicht verkregen in de Stichting en haar bedrijfsomgeving, en van het risicomanagement van de Stichting met betrekking tot fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving.

Onze werkzaamheden omvatten onder andere het evalueren van de gedragscode, de klokkenluidersregeling, het incidentenregister en de procedures van de Stichting om aanwijzingen van mogelijke fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving te onderzoeken. Bovendien hebben wij inlichtingen ter zake ingewonnen bij het bestuur en de raad van toezicht en hebben wij correspondentie met relevante toezichthoudende autoriteiten en regelgevers in onze evaluatie betrokken.

Wij hebben ook kennisgenomen van het geconstateerde incident inzake het naleven van de Sanctiewet 1977 en de door het bestuur getroffen maatregelen om de (financiële) impact te bepalen alsmede herhaling te voorkomen. Voor een nadere toelichting op dit incident verwijzen wij naar paragrafen 'Uitvoering pensioenbeheer' en 'Integriteitsrisico' in het Verslag van het bestuur.

Op basis van onze risicoanalyse werkzaamheden hebben wij de volgende rechtsgebieden geïdentificeerd die de meest waarschijnlijke oorzaak zouden kunnen zijn voor een materieel effect op de jaarrekening in het geval van het niet-voldoen aan deze regelgeving:

- Pensioenwet;
- Besluit Financieel toetsingskader pensioenfondsen (Bftp);
- Algemene verordening gegevensbescherming (AVG);
- Sanctiewetgeving.

Wij beoordelen het veronderstelde frauderisico met betrekking tot de opbrengstverantwoording (waaronder premiebijdragen, directe beleggingsopbrengsten en

gerealiseerde indirecte beleggingsopbrengsten) als niet significant gezien de aard van de opbrengsten, de aanwezige uitbestedingsrelaties en de beperkte mogelijkheden tot het materieel beïnvloeden van de opbrengstverantwoording. De premiebijdragen en directe beleggingsopbrengsten betreffen homogene en niet-complexe opbrengstenstromen, zonder significante schattingselementen.

Ten aanzien van de indirecte gerealiseerde beleggingsopbrengsten hebben wij het veronderstelde frauderisico weerlegd omdat er geen verhoogde druk is op het bestuur van het pensioenfonds om de opbrengstverantwoording te sturen en de gelegenheid om de opbrengstverantwoording materieel te beïnvloeden zeer beperkt is, mede door de aanwezige uitbestedingsrelaties.

In overeenstemming met het bovenstaande en met de controlestandaarden hebben wij het volgende risico geïdentificeerd ten aanzien van fraude dat relevant is voor onze controle (dit betreft het relevante veronderstelde risico zoals vastgelegd in de controlestandaarden). Wij hebben hierop als volgt ingespeeld:

Doorbreken van interne beheersing door het bestuur (een verondersteld risico)

Risico:

- Het bestuur is in een unieke positie om fraude te plegen door de mogelijkheid het proces van financiële verslaggeving en resultaten te manipuleren door middel van het doorbreken van de interne beheersing die anderszins effectief lijkt te werken, zoals schattingen gerelateerd aan de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en de waardering van de beleggingen.

Controleaanpak:

- Wij hebben de opzet en de implementatie geëvalueerd en, waar passend geacht, de werking getoetst van de interne beheersingsmaatregelen die het frauderisico dienen te mitigeren, inclusief de interne beheersingsmaatregelen die aanwezig zijn bij de dienstverleners waaraan de Stichting bedrijfsprocessen heeft uitbesteed.
- Wij hebben een analyse uitgevoerd om te identificeren of er sprake is van journaalposten met een hoger frauderisico. De uitkomst van deze evaluatie is dat wij geen (administratieve) journaalposten met een hoger frauderisico hebben geïdentificeerd.
- Wij hebben significante schattingen alsook oordeelsvormingen en veronderstellingen van het bestuur met betrekking tot de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en de waardering van de beleggingen geëvalueerd. Voor een omschrijving van onze werkzaamheden hieromtrent, verwijzen wij naar de kernpunten met betrekking tot de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en de waardering van beleggingen.
- Wij hebben elementen van onvoorspelbaarheid in onze controleaanpak opgenomen, zoals een gegevensgerichte detailcontrole op de juistheid van de overige kosten.

Onze evaluatie van uitgevoerde procedures ten aanzien van fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving heeft niet geleid tot een kernpunt van de controle.

Wij hebben onze risico-inschatting en controleaanpak en resultaten gecommuniceerd aan het bestuur en aan de raad van toezicht.



Onze controlewerkzaamheden leidden niet tot aanwijzingen en/of andere redelijke vermoedens van fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving die van materieel belang zijn voor onze controle, anders dan het geconstateerde incident inzake het naleven van de Sanctiewet 1977 zoals hiervoor reeds benoemd.

Controleaanpak continuïteit

Het bestuur van de Stichting heeft zijn continuïteitsbeoordeling uitgevoerd en geen continuïteitsrisico's geïdentificeerd. Onze procedures om de continuïteitsbeoordeling van het bestuur te beoordelen omvatten onder andere:

- overwegen of de continuïteitsrisicoanalyse door het bestuur alle relevante informatie bevat waarvan wij als gevolg van de controle kennis hebben;
- overwegen of actuariële ontwikkelingen (inclusief de voorzienbare trend in overlevingskansen) en de ontwikkelingen op financiële markten (inclusief ontwikkeling in de rentetermijnstructuur) aanleiding geven tot een significant continuïteitsrisico;
- analyse van de ontwikkeling van de financiële positie van de Stichting gedurende het boekjaar ten opzichte van wettelijke solvabiliteits-eisen op indicatoren die kunnen duiden op continuïteitsrisico's en het evalueren van de toelichting in de jaarrekening hieromtrent.

De resultaten van onze risicobeoordelingsprocedures hebben geen aanleiding gegeven om additionele controlewerkzaamheden op de continuïteitsbeoordeling uit te voeren.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het belangrijkste waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij aan het bestuur en de raad van toezicht gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Waardering van beleggingen voor risico pensioenfondsen en risico deelnemers

Omschrijving

De beleggingen voor risico pensioenfondsen en de beleggingen voor risico deelnemers (hierna: 'de beleggingen') vormen een significante post op de balans van de Stichting. De beleggingen van de Stichting bedragen circa 97% van het balanstotaal. Alle beleggingen dienen conform de Pensioenwet te worden gewaardeerd op reële waarde (marktwaarde). Uit noot 1 en 2 van de toelichting op de jaarrekening blijkt dat voor EUR 2.979 miljoen (77%) van de beleggingen van de Stichting de waardering gebaseerd is op marktnoteringen en dat voor EUR 889 miljoen (23%) van de beleggingen van de Stichting de waardering gebaseerd is op waarderingsmodellen waarin al dan niet gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata. Het bepalen van de marktwaarde voor deze laatste beleggingscategorie is complex(er) en bevat subjectieve schattingselementen.

Het maken van de schattingen vergt een hoge mate van oordeelsvorming van het bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van modellen. Gezien de invloed hiervan op de waardering van de beleggingen, het saldo van baten en lasten, het eigen vermogen en de (beleids)dekkingsgraad vormde de waardering van de beleggingen een kernpunt van onze controle.



In de toelichting behorende tot de jaarrekening geeft de Stichting de gehanteerde waarderingsgrondslagen weer. In noot 1 en 2 zijn de gehanteerde waarderingsmethoden en belangrijke veronderstellingen voor de waardering van deze beleggingscategorie uiteengezet.

Het evalueren van de waarderingsgrondslagen en het vaststellen van de juistheid en toereikendheid van de toelichtingen vormden onderdeel van onze werkzaamheden.

Onze aanpak

De accountants van CACEIS Bank, Netherlands branch (beleggingen voor risico pensioenfondsen) en Goldman Sachs Asset Management B.V. (beleggingen voor risico deelnemers) hebben hun bevindingen met betrekking tot hun controle op de vermogensrapportages aan ons gerapporteerd.

Wij hebben de rapportages geëvalueerd, de bevindingen met de accountants besproken en een dossierreview op het controledossier van de accountants verricht. Wij hebben vastgesteld dat de gecontroleerde vermogensbeheerrapportage aansluit met de financiële administratie en de jaarrekening.

Voor zover de beleggingen niet zijn gecontroleerd door de accountants van de dienstverleners hebben wij eigen werkzaamheden hierop uitgevoerd. Wij hebben hiertoe de beheersingsmaatregelen bij het pensioenfonds geëvalueerd.

Daarnaast hebben wij de aansluiting vastgesteld tussen de financiële administratie en de actuele financiële rapportages van fondsmanagers, indien nodig gecorrigeerd voor kasstromen tot aan balansdatum. Vervolgens hebben wij de waardering van beleggingen gebaseerd op waarderingsmodellen waarin al dan niet gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata onderzocht.

De waardering van beleggingen gebaseerd op waarderingsmodellen waarbij al dan niet gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata (beleggingsfondsen) hebben wij getoetst aan de hand van recente, door een andere onafhankelijke accountant gecontroleerde jaarrekeningen. Wij hebben hierbij onder meer aandacht besteed aan consistentie met de waarderingsgrondslagen van de Stichting ten opzichte van die van het beleggingsfonds alsmede de strekking van de verklaring van de andere onafhankelijke accountant. Bovendien hebben wij de monitoring van de Stichting op recente financiële informatie van de beleggingen na balansdatum in onze werkzaamheden betrokken.

Wanneer niet tijdig een recente jaarrekening die is voorzien van een goedkeurende controleverklaring beschikbaar is, hebben wij de betrouwbaarheid van de marktwaardering zoals door de fondsmanager afgegeven, vastgesteld door de inschatting van deze fondsmanagers uit voorgaande jaren te toetsen aan de hand van de later in het jaar beschikbaar gekomen gecontroleerde jaarrekeningen.

Onze observatie

Wij hebben geconstateerd dat de gehanteerde waarderingsgrondslagen en gehanteerde waarderingsmethodieken voor de beleggingen in overeenstemming zijn met de geldende verslaggevingsregels en geschikt zijn om te kunnen komen tot een marktwaarde van deze beleggingen.

Wij vinden dat de waardering van de beleggingen in de jaarrekening op aanvaardbare wijze is bepaald. De toelichting op de samenstelling en het verloop van de beleggingen is toereikend.

Waardering van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

Omschrijving

De voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds (hierna: 'de voorziening pensioenverplichtingen') is een significante post op de balans van de Stichting die wordt gewaardeerd op reële waarde (marktwaaarde). De waardering van de voorziening pensioenverplichtingen komt tot stand door middel van een berekening waarin aanspraakgegevens van deelnemers met behulp van belangrijke schattingen over levensverwachtingen, kostenniveaus en arbeidsongeschiktheid worden vertaald naar verwachte toekomstige kasstromen (uitkeringen). De kasstromen worden contant gemaakt met gebruikmaking van de rentetermijnstructuur ultimo boekjaar zoals gepubliceerd door De Nederlandsche Bank.

Het maken van de schattingen vergt een hoge mate van oordeelsvorming door het bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van actuariële modellen en het bestuur zich laat adviseren door actuariel deskundigen. Gezien de complexiteit en de invloed hiervan op de hoogte van de voorziening pensioenverplichtingen, het saldo van baten en lasten, het eigen vermogen en de beleidsdekkingsgraad vormt de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen een kernpunt van onze controle.

Het bestuur heeft in de toelichting behorende tot de jaarrekening de waarderingsgrondslagen en veronderstellingen voor de voorziening pensioenverplichtingen opgenomen. Uit deze toelichting blijkt dat schattingswijzigingen hebben plaatsgevonden. In de risicoparagraaf in de toelichting behorende tot de jaarrekening is de gevoeligheid van de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen voor schattingen uiteengezet.

Onze aanpak

Bij onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden van de certificerend actuaris die door de Stichting is aangesteld. Wij hebben bij aanvang van de controle en bij afronding ervan afstemming gehad met de certificerend actuaris over de te volgen aanpak, de attentiepunten en de uitkomsten.

Wij hebben de door het bestuur gehanteerde schattingsmethoden en veronderstellingen geëvalueerd. Hierbij hebben wij de consistentie, prudentie en actualiteit van de schattingsmethode en veronderstellingen betrokken. Wij hebben de onderbouwing van de veronderstellingen door het bestuur geëvalueerd aan de hand van een toetsing van de historische betrouwbaarheid daarvan en algemeen geactualiseerde uitgangspunten zoals overlevingskansen. De gehanteerde schattingsmethoden en veronderstellingen hebben wij besproken met de certificerend actuaris. Wij hebben de actuariële verklaring in de overige gegevens en de werkzaamheden van de certificerend actuaris geëvalueerd.

Onze werkzaamheden omvatten verder het evalueren van de uitkomst van de actuariële analyse van het saldo van baten en lasten in relatie tot eerder gemaakte schattingen en kasstroomprojecties. Bij de uitvoering van deze werkzaamheden hebben wij gebruikgemaakt van een eigen actuaris. Tevens hebben wij de waarderingsgrondslagen en de juistheid en toereikendheid van de toelichtingen in de jaarrekening geëvalueerd.

Onze observatie

Wij vinden dat de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen in de jaarrekening op aanvaardbare wijze is bepaald. De toelichting op de samenstelling en het verloop van de voorziening pensioenverplichtingen is toereikend.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist voor het bestuursverslag en de overige gegevens.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben een mindere diepgang dan onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder de informatie die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur en de raad van toezicht voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing als het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude. Daarbij is het bestuur, onder toezicht van de raad van toezicht, verantwoordelijk voor het voorkomen en ontdekken van fraude en de niet-naleving van wet- en regelgeving en het nemen van maatregelen om de gevolgen, voor zover mogelijk, ongedaan te maken en herhaling te voorkomen.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de Stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van de genoemde verslaggevingsstelsels moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de Stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de Stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De raad van toezicht is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de Stichting.



Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze doelstelling is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de entiteit;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de Stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om in onze controleverklaring aandacht te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een entiteit haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen; en
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.



Gegeven onze ongedeelde verantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor het verkrijgen van voldoende geschikte controle-informatie met betrekking tot de financiële informatie van de Stichting verkregen van dienstverleners. In dat kader zijn wij ook verantwoordelijk voor de aansturing van, het toezicht op en de uitvoering van de controle door de accountants van deze dienstverleners.

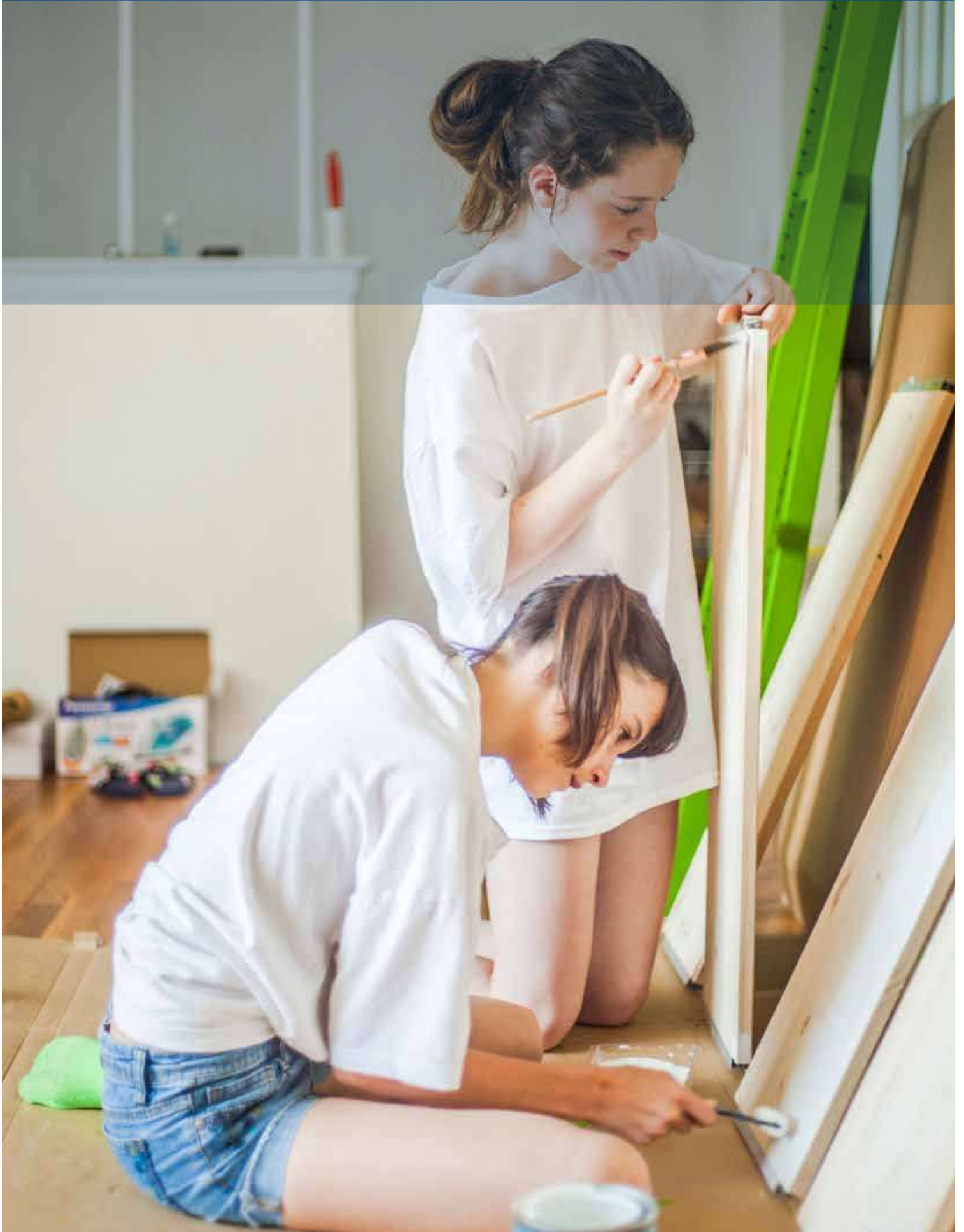
Wij communiceren met het bestuur en de raad van toezicht onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met het bestuur en de raad van toezicht hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Utrecht, 25 juni 2024

KPMG Accountants N.V.

J.C. van Kleef RA



Bijlagen



1. Aangesloten werkgevers (per 31 december 2023)

Batavia Biosciences B.V.
Batavia Biomanufacturing B.V.
Biodentify B.V.
CeISian Glass & Solar B.V.
Cosanta B.V.
Den Haag Centrum voor Strategische Studies
Diana FEA B.V.
Ducares B.V.
Efectis B.V.
ENDURES B.V.
EuroLoop B.V.
FEA Consultancy B.V.
First Dutch Innovations B.V.
Fytagoras B.V.
Lightweight Structures B.V.
MARIN
NMI Certin B.V.
Peregrion B.V.
ProQares B.V.
RONT Management Consultants
Stichting Pensioenfonds TNO
The Sam Company
Tim B.V.
TNO
Trinomics B.V.
Triskelion B.V.
TÜV Rheinland Nederland B.V.
VSL B.V.

2. Begrippenlijst

Aandeel

Een aandeel is een waardepapier waarmee je een stukje van een bedrijf in handen krijgt. Als het bedrijf succesvol is kun je daarvan profiteren in de vorm van dividend en koerswinst. Ook heb je met een aandeel stemrecht op de aandeelhoudersvergadering van het bedrijf en krijg je over het algemeen voorrang bij de uitgifte van nieuwe aandelen.

ABTN

Afkorting voor 'Actuariële en Bedrijfstechnische Nota'. In een ABTN beschrijft het Bestuur van een pensioenfonds de financiële opzet, de technische uitgangspunten en het beleid van het Pensioenfonds. Zo staat in een ABTN wat de verplichtingen zijn naar de deelnemers, hoe wordt omgegaan met risico's en wat de uitgangspunten zijn voor de beleggingen. Een ABTN kan gezien worden als het bedrijfsplan van een pensioenfonds.

Accounting standaarden

Lijst met richtlijnen voor het opstellen van een jaarrekening en jaarverslag. Beursgenoteerde ondernemingen, banken en verzekeringsmaatschappijen zijn vanaf 2005 verplicht om de International Financial Reporting Standards (IFRS) te gebruiken. Het doel van de IFRS is om de transparantie en internationale vergelijkbaarheid van jaarrekeningen en jaarverslagen te verbeteren. Niet-beursgenoteerde bedrijven, zoals een pensioenfonds, hebben de keuze om de IFRS toe te passen of de Nederlandse Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving te gebruiken. Het Pensioenfonds heeft gekozen voor de Nederlandse Richtlijnen voor Jaarverslaggeving.

Actuariële grondslagen

De uitgangspunten waarmee een actuaaris berekeningen doet voor een verzekering of pensioen. Voorbeelden hiervan zijn de rekenrente, de sterftekansen, arbeidsongeschiktheidskansen, revalideringskansen, frequenties van getrouwd zijn, kostenopslagen (bijvoorbeeld administratie en uitbetalingskosten) en soms ook toekomstige salarisontwikkeling of het indexatiebeleid.

Actuaaris

Een actuaaris berekent en evalueert de financiële risico's van verzekeringen en pensioenen. Een actuaaris kan antwoord geven op de vraag wat de kostprijs en de waarde van toekomstige pensioenuitkeringen is.

Actuele dekkingsgraad

De dekkingsgraad is de verhouding tussen de bezittingen en verplichtingen. Is de dekkingsgraad 100%, dan is er precies genoeg geld om alle pensioenen te betalen. Hoe hoger de dekkingsgraad, hoe beter de financiële situatie. De actuele dekkingsgraad is een momentopname: deze geeft de financiële situatie op een moment weer.

Actuele waarde

De actuele waarde is de waarde van beleggingen op de balansdatum. Voor beleggingen, zoals aandelen en obligaties, is de actuele waarde de beurswaarde. Voor beleggingen in niet-beursgenoteerde vastgoedfondsen en private equity, wordt de actuele waarde afgeleid van taxaties en/of recente transacties in vergelijkbare beleggingen. Voor vastrentende waarden, zoals onderhandse leningen en hypotheekleningen, wordt de actuele waarde bepaald op basis van hoeveel geld vrijkomt minus de kosten als de lening of hypotheek afloopt.

AFM

Afkorting voor 'Autoriteit Financiële Markten'. De AFM is samen met DNB toezichthouder op de financiële sector. De AFM richt zich daarbij op financiële instellingen, zoals banken, pensioenfondsen en verzekeraars, en stimuleert deze financiële instellingen om eerlijk en open te werken.

ALM-studie

Afkorting voor 'Asset Liability Management' studie. Bij een ALM-studie wordt geanalyseerd wat de impact is van het financierings-, beleggings- en indexatiebeleid op zowel het verwachte pensioenresultaat als de korte- en langetermijnrisico's. Op basis van de uitkomsten van deze ALM-studie wordt het beleggingsbeleid opgesteld.

AOW-overbruggingspensioen

Het AOW-overbruggingspensioen is een uitkering voor de periode waarin men wel al (gedeeltelijk) met pensioen is, maar nog geen AOW krijgt. Hiervoor kan een deel van het ouderdompensioen gebruikt worden.

Algemene verordening gegevensverwerking

Door deze wettelijke verordening krijgen mensen vanaf 25 mei 2018 meer privacy-rechten. Organisaties hebben hun systemen, processen en interne organisatie op deze (nieuwe) rechten moeten inrichten.

Beleggingsmix

Verdeling van de beleggingen over de verschillende beleggingscategorieën.

Beleggingsovertuigingen

De basis van het beleggingsbeleid van een pensioenfonds wordt gevormd door de beleggingsovertuigingen en vormen de toets voor iedere beleggingsbeslissing.

Beleidsdekkingsgraad

De dekkingsgraad laat zien hoe het Pensioenfonds er financieel voor staat. Het geeft de verhouding aan tussen de bezittingen en de verplichtingen van het Fonds. Als een pensioenfonds een dekkingsgraad van 100% heeft, is er precies genoeg geld om de pensioenen te betalen. De beleidsdekkingsgraad is de gemiddelde dekkingsgraad van de laatste twaalf maanden. De beleidsdekkingsgraad vormt een belangrijk cijfer voor het herstelplan en het bepalen van de hoogte van de premie en de indexatie.

Benchmark

Een vergelijking van de resultaten van de eigen organisatie met vergelijkbare organisaties of een vergelijking van het rendement dat een vermogensbeheerder behaalt ten opzichte van een van tevoren afgesproken standaard.

Beurskoers

Marktprijs van een aandeel, obligatie of andere waardepapieren die op de beurs worden verhandeld.

Clustermunitie

In Nederland gevestigde financiële instellingen, waaronder pensioenfonds, mogen niet investeren in ondernemingen die clustermunitie, of cruciale onderdelen daarvan, produceren, verkopen of distribueren. Clustermunitie is munitie die door een vliegtuig afgeworpen bom, granaat of raket uiteenvalt in kleinere explosieven. Omdat clustermunitie veel menselijk leed kan veroorzaken is het gebruik van clustermunitie omstreden.

Compliance

Het toezicht op de naleving van wet- en regelgeving en gedragscodes die van toepassing zijn voor een organisatie.

Contante waarde

Het bedrag dat op dit moment nodig is om een of meerdere betalingen in de toekomst te kunnen doen. Hierbij wordt rekening gehouden met de rentegroei (rekenrente) en eventuele actuariële grondslagen.

Coupon

Genummerd deel van een obligatie waarop de jaarlijkse rente wordt uitbetaald.

Credit spread

Het verschil in rendement tussen een bedrijfsobligatie en een staatsobligatie in dezelfde valuta en met dezelfde duration.

Custodian

Vroeger gingen verkochte effecten van hand tot hand. Tegenwoordig worden deze fysieke stukken bij een aangewezen partij, een custodian of bewaarbank genoemd, in bewaring gegeven. Een financiële instelling houdt bij hoeveel en welke effecten verhandeld zijn.

Defined benefit

Pensioenvorm waarbij de hoogte van de pensioenuitkering vooraf is bepaald. Ook wel afgekort tot DB-regeling.

Defined contribution

Pensioenvorm waarbij de hoogte van de inleg, ofwel de premie, is bepaald. Ook wel afgekort tot DC-regeling. De hoogte van de pensioenuitkering is afhankelijk van de premie-inleg, de beleggingsresultaten en het tarief voor de inkoop van het pensioen op de pensioendatum. Op het moment van pensionering wordt het opgebouwde kapitaal namelijk gebruikt om een pensioen van te kopen.

Dekkingsgraad

De dekkingsgraad laat zien hoe het Pensioenfonds er financieel voor staat. Als een pensioenfonds een dekkingsgraad van 100% heeft, is er precies genoeg geld om de pensioenen te betalen. De dekkingsgraad is de verhouding tussen de waarde van de pensioenaanspraken op een bepaalde datum en het aanwezige vermogen.

Dekkingstekort

Van een dekkingstekort is sprake als de dekkingsgraad lager is dan de wettelijke minimaal vereiste dekkingsgraad van 104,1%.

Derivaten

Financiële contracten waarvan de hoogte afhankelijk is van een of meer onderliggende waarden. Voorbeelden van derivaten zijn opties, termijncontracten en rente- en valutaswaps.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder directe beleggingsopbrengsten worden verstaan: huur-, dividend- en renteopbrengsten van beleggingen.

Direct lending

Direct lending is een vorm van bedrijfs-schuldverschaffing waarbij andere kredietverstrekkers dan banken leningen verstrekken aan bedrijven.

DNB

Afkorting voor 'De Nederlandsche Bank'. DNB is samen met de AFM toezichthouder op de financiële sector. DNB richt zich op de financiële stabiliteit van het financiële systeem als geheel. Ze houden onder andere toezicht op het naleven van de Pensioenwet.

Duration

De duration is een graadmeter voor het renterisico van een obligatie en wordt uitgedrukt in jaren. Het wordt berekend op basis van gewogen gemiddelden van de tijdsperiodes tot de rente en uitkering worden ontvangen. In de regel geldt: hoe langer de looptijd van een obligatie, hoe gevoeliger de koers van die obligatie is voor renteveranderingen. Als men een daling van de rente verwacht, is het profijtelijk een obligatie met een zo lang mogelijke duration te kopen, aangezien de koers daarvan het meest zal oplopen. De duration geeft aan met welk percentage de verplichtingen en vastrentende waarden (bij benadering) in waarde veranderen bij een stijging/daling van de swaprente met 1%.

Engagement

Engagement is actief in dialoog gaan met ondernemingen met als doel de beleggingswaarde te vergroten en het duurzame gedrag en de kwaliteit van het bestuur te verbeteren.

ESG-beleid

ESG-beleid houdt in het kort in dat het Fonds bij zijn beleggingsbeslissingen rekening houdt met milieu (environment), sociale (social) en goed ondernemingsbestuur (governance) aspecten. Dit beleid sluit aan bij de United Nations Principles for Responsible Investment en de United Nations Global Compact.

Exposure

Het bedrag waarover risico wordt gelopen.

Extra Pensioen

Sinds 2012 is het mogelijk om op vrijwillige basis en voor eigen risico extra pensioenkapitaal op te bouwen voor de inkoop van een Extra Pensioen. De premie wordt, net als de premie voor de verplichte pensioenopbouw, ingehouden op het salaris.

FIRM

Afkorting voor 'Financiële Instellingen Risicoanalyse Methode'. Dit is een methode van De Nederlandsche Bank om een risicoprofiel te maken van een financiële instelling. Ook voor pensioenfondsen wordt deze methode gebruikt.

Fiscale pensioenrichtleeftijd

Is een rekenleeftijd, bepaald door de overheid. Pensioenfondsen gebruiken de fiscale pensioenrichtleeftijd om te bepalen hoeveel pensioen er maximaal mag worden opgebouwd. Vanaf 2018 is de fiscale pensioenrichtleeftijd 68 jaar. Indien deelnemers op de AOW-leeftijd hun pensioen laten ingaan, dient het opgebouwde pensioen te worden vervroegd van de fiscale pensioenrichtleeftijd naar de AOW-datum.

Franchise

Het deel van het pensioengevend salaris waarover geen pensioen wordt opgebouwd. Dit wordt ook wel drempelbedrag genoemd. Bij de pensioenopbouw wordt namelijk rekening gehouden met de AOW die men van de overheid ontvangt. Over het pensioengevend salaris minus de franchise wordt pensioen opgebouwd. Dit wordt de pensioengrondslag genoemd.

Future

Termijncontract dat op de beurs wordt verhandeld. Het is een overeenkomst waarin de koop en verkoop van financiële producten voor een vooraf gesteld prijs en tijd zijn vastgelegd.

Geschilleninstantie Pensioenfondsen

In 2024 opgerichte onafhankelijke, landelijke organisatie die klachten behandelt waarover het Pensioenfonds en de (gewezen) deelnemer of pensioengerechtigde het niet eens kunnen worden.

Green bonds

Een Green bond is een obligatie waarmee beleggers investeren in duurzame of maatschappelijke projecten. Deze obligaties behoren tot de categorie Impact bonds.

Green Deal

De Europese Green Deal is een reeks beleidsinitiatieven met als doelstelling om Europa tegen 2050 klimaatneutraal te maken.

Haalbaarheidstoets

Sinds 2015 moeten alle Nederlandse pensioenfondsen volgens de regels van De Nederlandsche Bank een haalbaarheidstoets uitvoeren. De haalbaarheidstoets stelt twee zaken vast. Ten eerste of op basis van de financiële opzet van een pensioenfonds de pensioenambitie gerealiseerd kan worden. Ook een continuïteitsanalyse hoort daarbij. Ten tweede wordt vastgesteld of het pensioenresultaat in een slechtweerscenario niet meer afwijkt van de ambitie dan dat de sociale partners als maximaal acceptabel hebben bepaald.

Hedge Funds

Beleggingsfondsen die een zo hoog mogelijk positief rendement willen halen door bepaalde effecten te beschermen tegen ongewenste koersveranderingen door weer andere investeringen. In de regel gelden voor deze fondsen minder beleggingsrestricties. Ook kunnen ze gebruikmaken van leverage ofwel rendement verbeteren met geleend geld.

Hedgen

Het afdekken van financieel risico van een investering, bijvoorbeeld een belegging, door een andere investering.

Herstelplansystematiek

Vanuit het nieuwe Financiële Toetsingskader (nFTK) hanteert De Nederlandsche Bank vanaf 2015 een aanpak voor herstelplannen, waarbij een pensioenfonds elk jaar opnieuw moet aantonen dat het vanaf dat moment kan herstellen binnen de wettelijke hersteltermijn.

Hypotheek

Een hypotheek is een geldlening met een onroerend goed, meestal een woning, als onderpand. De persoon die het geld van de lening ontvangt, heet officieel de hypotheekgever. De partij die de lening verstrekt, is de hypotheeknemer. Voor terugbetaling van de hypotheek worden vooraf afspraken gemaakt die notarieel worden vastgelegd.

Impact bonds

Obligaties die tot doel hebben een oplossing te bieden voor problemen in maatschappij en milieu. Voorbeelden van impact bond zijn Green bonds, Social bonds, Transition bonds en Sustainability (linked) bonds.

IMVB-convenant pensioenfondsen

De Nederlandse pensioenfondsen hebben samen met maatschappelijke organisaties (ngo's), vakbonden en overheid het Convenant Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Beleggen Pensioenfondsen (IMVB-convenant) ondertekend. De partijen hebben met dit convenant het doel om negatieve gevolgen van beleggingen door pensioenfondsen op samenleving en milieu te voorkomen en aan te pakken. Het convenant is tot stand gekomen onder begeleiding van de Sociaal-Economische Raad (SER).

Index

Een indexcijfer of kortweg index is een economische indicator voor de financiële ontwikkeling van bijvoorbeeld aandelen. Als het gaat om een index van verschillende eenheden, zoals bij de beurskoersen in Amsterdam, is de index een gewogen gemiddelde.

Indexatie

Het Pensioenfonds heeft als doel de pensioenen mee te laten groeien met de stijging van de prijzen. Als maatstaf wordt de consumentenprijsindex afgeleid (CPI-afgeleid) gehanteerd van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). De indexatieverlening wordt uit beleggingsrendement

gefinancierd. De indexatie wordt vastgesteld volgens wettelijke rekenregels. De toereikendheidstoets bepaalt hoe hoog de indexatie wordt. De indexatie wordt gefinancierd uit de financiële ruimte die beschikbaar is boven de 110%. Indien de beleidsdekkingsgraad eind van het voorgaande jaar lager is dan 110% dan kan het Bestuur volgens de regels van het wettelijke financieel toetsingskader, ondanks een eventuele stijging van de CPI-afgeleid, geen indexatie toekennen. Op basis van de financiële situatie beslist het Bestuur van het Fonds jaarlijks hoe hoog de indexatie precies wordt. Met de komst van de Wet toekomst pensioenen (WTP) is er sinds 1 juli 2023 meer ruimte om te indexeren volgens het wettelijk kader. In het nieuwe wettelijke kader hoeven minder hoge buffers aangehouden te worden waardoor pensioenen eerder geïndexeerd kunnen worden. Pensioenfondsen hebben de mogelijkheid gekregen om al te handelen in de geest van deze nieuwe wet.

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten vallen de gerealiseerde verkoopresultaten inclusief valutaresultaten en de niet-gerealiseerde herwaarderingsresultaten.

Intrinsieke waarde

De intrinsieke waarde per aandeel is de 'werkelijke' waarde van dat aandeel. Deze waarde wordt berekend door de waarde van de bezittingen (activa) te verminderen met de schulden (passiva) en dat saldo te delen door het aantal uitstaande aandelen.

ISAE 3000 en ISAE 3402

Afkorting voor 'International Standard on Assurance Engagement'. De ISAE 3000 is in 2011 ingegaan en is een standaard voor zekerheid over niet-historische financiële informatie. De ISAE 3402 is een richtlijn voor rapportages en verklaringen over beheersingsprocessen.

Kansstelsels

Voor het berekenen van de hoogte van pensioenaanspraken wordt gebruikgemaakt van diverse kansberekeningen. Deze verschillende kansberekeningen wordt ook wel aangeduid met kansstelsels. Voorbeelden hiervan zijn sterftekansen, invalideringskansen, ontslagkansen, kans op gehuwdheid en kansen rondom individuele loonontwikkeling.

Keyman-risico

Het risico van afhankelijkheid van een aantal 'key' medewerkers met specifieke kennis en competenties op belangrijke posities in een organisatie.

Koopsom

Naast het betalen van de maandelijkse verplichte pensioenpremie voor de pensioenopbouw, is het mogelijk om het pensioenkapitaal aan te vullen met een koopsom. Een koopsom is in feite een extra bedrag dat men aan de pensioenuitvoerder betaald. Van dat extra pensioenkapitaal kan men als men met pensioen gaat extra pensioenaanspraken kopen.

Kostendeekkende premie

Pensioenfondsen zijn wettelijk verplicht om tenminste een kostendeekkende pensioenpremie te hanteren. Om te berekenen of een premie kostendeekkend is, worden de wettelijke richtlijnen van De Nederlandsche Bank gebruikt.

Matchingportefeuille

Om aan financiële verplichtingen te kunnen voldoen, zoals het uitbetalen van pensioenen, moet een pensioenfonds tijdig voldoende financiële middelen beschikbaar hebben. De beleggingen die voor deze kasstroom moeten zorgen, vormen samen de matchingportefeuille.

Middelloodregeling

Elk jaar bouwt een deelnemer een stukje pensioen op. Het pensioen dat men zo opbouwt, is de optelsom van al die stukjes. Dit is een middelloodregeling. Vanaf de pensioendatum ontvangt men dit pensioen zo lang men leeft.

Minimaal vereiste dekkingsgraad

De overheid stelt in het kader van het toezicht op de pensioenfondsen eisen aan de solvabiliteit. Dit vindt zijn uitwerking in een minimum dekkingsgraad. Een pensioenfonds dat onder de minimale dekkingsgraad komt (in Nederland circa 104,1%) moet een herstelplan afspreken met de toezichthouder, waarin binnen een beperkte termijn de onderdekking wordt weggewerkt.

Netto Pensioen

Vanaf 2015 is het salaris waarover pensioen opgebouwd wordt gemaximeerd. Per 1 januari 2023 is de aftoppingsgrens vastgesteld op € 128,810 (2024: € 137,800). Voor deelnemers van het Pensioenfonds die meer verdienen, is het mogelijk om op vrijwillige basis en voor eigen risico een nettopensioenkapitaal op te bouwen voor de inkoop van een Netto Pensioen. De nettopremie wordt ingehouden op het netto-salaris.

nFTK

Afkorting voor 'nieuw Financieel toetsingskader'. Het nFTK is sinds 2015 het onderdeel van de Pensioenwet waarin de financiële eisen voor pensioenfondsen en verzekeraars zijn vastgelegd.

Nominale waarde

Dit is de waarde zoals die op een aandeel of obligatie is aangegeven. Bij een koers van 100 (= 100%) is de prijs van het waardepapier gelijk aan de nominale waarde.

Obligatie

Een obligatie is een schuldbewijs, uitgegeven door een overheid of onderneming. Met een obligatie leent u, in ruil voor rente, geld aan de overheid of een onderneming. Als u een obligatie heeft, is de tegenpartij verplicht u rente uit te keren en u aan het eind van de lening uw volledige inleg terug te betalen. In tegenstelling tot de houder van aandelen, bent u als eigenaar van een obligatie geen mede-eigenaar van de desbetreffende onderneming.

Opbouwpercentage

Dit is een verhoging van de opgebouwde pensioenaanspraken. Ieder jaar bouwt men pensioen op over een deel van het brutoloon dat men in dat jaar verdient. Het deel van het loon waarover geen pensioen wordt opgebouwd, is het drempelbedrag. Dat drempelbedrag wordt franchise genoemd. De opbouw is in 2023 1,50% (2024: 1,75%) per deelnemersjaar van de pensioengrondslag ten behoeve van een ouderdomspensioen.

Optie

Verhandelbaar recht om iets te mogen kopen (calloptie) of te mogen verkopen (put optie) tegen een vooraf vastgestelde prijs gedurende een vooraf vastgestelde termijn.

Ouderdomspensioen

Het pensioen dat vanaf de pensioendatum levenslang aan de deelnemer wordt uitgekeerd.

Outperformance/underperformance

Het verschil tussen het behaalde rendement en het rendement van de benchmark. Bij out- of underperformance van een portefeuille is het rendement hoger (outperformance) of lager (underperformance) dan de benchmark.

Over- of onderweging

In een beleggingscategorie zitten vaak van het ene aandeel meer in dan van het andere. Het Pensioenfonds heeft hiervoor uitgangspunten opgesteld. Als van die uitgangspunten af wordt geweken, is er sprake van overweging (meer aandelen) of onderweging (minder aandelen).

Partnerpensioen

Het pensioen dat wordt uitgekeerd aan de nabestaande als de (gewezen) deelnemer of gepensioneerde overlijdt. Dit pensioen gaat in vanaf de eerstvolgende maand na het overlijden van de (gewezen) deelnemer of gepensioneerde.

Pensioengevend loon

Het deel van het salaris dat als basis dient voor de pensioenopbouw. Bij TNO en een aantal aangesloten ondernemingen worden de variabele beloningen en het Flexbudget niet meegeteld bij het pensioengevend loon. De vakantietoeslag en eventuele andere pensioengevende systeemtoeslagen zoals een 13e maand tellen wél mee voor het pensioengevend loon. Daarnaast geldt een fiscaal maximum. Het salarisdeel boven dit fiscale maximum geldt niet als pensioengevend loon.

Pensioengrondslag

Het bedrag waarover men ouderdomspensioen opbouwt heet pensioengrondslag. De pensioengrondslag is niet gelijk aan het brutoloon. Er wordt namelijk rekening gehouden met de AOW, die men van de overheid ontvangt vanaf de AOW-leeftijd. Dat deel van het loon waarover men geen pensioen opbouwt, is het drempelbedrag (ook wel franchise genoemd). Het pensioengevend loon minus de franchise is de pensioengrondslag.

Pensioenresultaat

De ontwikkeling van het pensioenresultaat geeft de koopkracht van het pensioen weer. De ontwikkeling van het pensioen inclusief de indexatieverlening wordt dan vergeleken met de ontwikkeling van de prijzen in Nederland. Blijft het pensioen gelijk, zoals de laatste jaren het geval is, maar stijgen de prijzen (inflatie), dan daalt de koopkracht. Pensioengerechtigden kunnen met hun pensioen minder kopen. Als de prijzen bij een gelijkblijvend pensioen zouden dalen (deflatie), dan stijgt de koopkracht. Pensioengerechtigden kunnen dan met hun pensioen meer kopen.

Performance

Het rendement dat is behaald met de beleggingen.

Premievrije aanspraak

Dit is opgebouwd pensioen waarvoor geen premies meer betaald worden, bijvoorbeeld omdat een deelnemer niet meer bij een aangesloten werkgever werkt. Als de deelnemer een nieuwe baan heeft, dan kan hij of zij ervoor kiezen om de waarde van deze premievrije aanspraak over te dragen naar het nieuwe pensioenfonds (waardeoverdracht). Een andere vorm van een premievrije aanspraak is het bijzonder partnerpensioen dat de ex-partner ontvangt bij scheiding of het beëindigen van een geregistreerd partnerschap.

Premiedekkingsgraad

Met de premiedekkingsgraad wordt uitgedrukt of de premie die wordt betaald, voldoende is om nieuwe pensioenopbouw te financieren. Voor de vaststelling van de premiedekkingsgraad wordt de methode gevolgd die DNB ook toepast. De premiedekkingsgraad is dan gelijk aan de verhouding tussen de feitelijk (te) ontvangen premie en de premie die benodigd is voor de inkoop van nieuwe pensioenaanspraken, zonder rekening te houden met bufferopslagen in de premie. Hiervoor gaat het Fonds uit van de door DNB voorgeschreven rentetermijnstructuur, exclusief de opslag voor het vereist eigen vermogen.

Premiedekkingsgraadstaffel

De premiedekkingsgraadstaffel zorgt voor een bescherming van de dekkingsgraad als die te laag is. Als de pensioenpremie niet kostendekkend is, moet kapitaal uit de pensioenreserve worden toegevoegd om de nieuwe pensioenaanspraken te financieren. Dit is van toepassing als de beleidsdekking lager is dan het minimaal vereist eigen vermogen van het Fonds (104,1%). De premiedekkingsgraadstaffel is een vijfjarige staffel. Elk jaar dat de beleidsdekking onder de 104,1% zit, gaat de premiedekkingsgraad een trede omhoog. Na vijf treden moeten maatregelen getroffen worden om te voldoen aan het minimaal vereist eigen vermogen. Op deze manier zorgt de staffel ervoor dat pensioenen vanuit een evenwichtige belangenbehartiging beschermd worden tegen fluctuaties van de marktrente. Indien nodig wordt de premie met een toeslag verhoogd en/of er is een verlaging van de pensioenopbouw. Vanaf 2024 is de premiedekkingsgraadstaffel niet meer van toepassing.

Private equity

Een belegging bij een niet-beursgenoteerde onderneming.

Prognosetafel

Voor pensioenberekeningen wordt onder andere een prognosetafel gebruikt. Dit is een tabel die de trend in overlevingskansen aangeeft. Een pensioen wordt immers zo lang men leeft uitgekeerd. Voor een pensioenfonds is het belangrijk om de juiste inschatting te maken of het kapitaal van een pensioenfonds toereikend is.

Reële dekkingsgraad

In de reële dekkingsgraad wordt de verwachte stijging van de prijzen meegenomen als pensioenverplichting. Een reële dekkingsgraad van 100% wil zeggen dat het Fonds voldoende vermogen heeft om aan de pensioenverplichtingen te voldoen en om de pensioenen volledig te verhogen met de verwachte stijging van de prijzen. Voor de berekening van de contante waarde van de toekomstige indexatie ten behoeve van de reële dekkingsgraad is een rekenrente van 5,6% gehanteerd.

Rendement

Het rendement geeft weer hoeveel het vermogen van een pensioenfonds is gegroeid of gedaald.

Renteswap

Een renteswap is een overeenkomst om renterisico's af te dekken of te beheersen. Met een renteswap wordt de ruil van rentestromen of renterisico's met een andere partij vastgelegd. In de regel heeft het Pensioenfonds een receiverswap. Hierbij wordt een vaste rente ontvangen en een variabele korte rente betaald, zodat renterisico's van betalingsverplichtingen worden opgevangen.

Rentetermijnstructuur

Ook wel yield curve genoemd. De rentetermijnstructuur geeft het verband weer tussen de looptijd van een vastrentende belegging en de daarop te ontvangen marktrente. De rentetermijnstructuur waarmee pensioenfonds de waarde van hun toekomstige pensioenverplichtingen berekenen, is vanaf 1 januari 2023 gebaseerd op nieuwe UFR-parameters.

Reservetekort

Een pensioenfonds heeft een reservetekort als de beleidsdekkingsgraad lager is dan de wettelijk vereiste beleidsdekkingsgraad.

Risk-appetite

De risk-appetite geeft de mate van risico aan die acceptabel is om een doel te bereiken. Met bandbreedtes wordt aangegeven wat de mate van risicobereidheid is. Het geeft aan wanneer aanvullende maatregelen nodig zijn.

Securities Lending

Dit is het uitlenen van effecten. Net als bij een gewone geldlening gebeurt dit tegen een vergoeding.

Service Level Agreement (SLA)

De afspraken waaraan de dienstverlening/service moet voldoen.

SFDR

De Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR) is een Europese verordening en heeft als doel om meer transparantie te bieden over hoe financiële partijen duurzaamheidsrisico's en -kansen opnemen in hun beleggingsbeslissingen. De SFDR verwacht van financiële partijen dat ze via hun website hierover communiceren.

Solvabiliteit

Het vermogen om nu en op lange termijn aan de financiële verplichtingen te kunnen voldoen.

Solvabiliteitstoets

Toets die in kaart brengt of een pensioenfonds aan zijn financiële verplichtingen kan voldoen. Het vrij beschikbare kapitaal moet dan ten minste gelijk zijn aan het totaal van de pensioenverplichtingen van nu en voor over een jaar.

Three Lines Model

Het 'Three Lines Model' is een model voor risicomanagement waarbij op drie manieren beschreven is hoe de organisatie in control is hoe de belangrijkste risico's goed beheerst worden.

Tijdelijk Ouderdomspensioen (TOP)

De regeling voor het Tijdelijk Ouderdomspensioen is in 1996 ingegaan als vervanger van de VUT. Met de TOP-regeling kon kapitaal opgebouwd worden voor een tijdelijk brutopensioen voor de periode tussen de leeftijd van 62 en 65 jaar (richtleeftijd). Inmiddels is deze regeling gestopt. Ook alle premiebetalingen zijn inmiddels gestopt. Het beschikbare kapitaal kan nog steeds worden gebruikt om (deels) eerder te stoppen met werken en/of om het ouderdomspensioen te verhogen. Het pensioenkapitaal van de TOP-regeling wordt belegd via Nationale Nederlanden Investment Partners (NN IP), dat in 2022 onderdeel is geworden van Goldman Sachs Asset Management.

Totale premie

De pensioenpremie die door de werkgever wordt betaald. Hierin zit ook het werkneemersdeel.

Ultimate Forward Rate (UFR)

UFR staat voor Ultimate Forward Rate. De Nederlandsche Bank (DNB) heeft deze geïntroduceerd om de waarde van obligaties en rentederivaten met zeer lange looptijden goed te kunnen bepalen. Met ingang 1 januari 2023 heeft DNB de methode gewijzigd en wordt voor looptijden tot 50 jaar uitgegaan van marktrenten. Vanaf 50 jaar wordt geëxtrapoleerd door gebruik te maken van een constante forward rente die gelijk is aan de 30-jaars forward rente met een looptijd van 20 jaar.

Valuta

Een valuta is een officieel geldig betaalmiddel van een land. Bekende voorbeelden zijn: euro, Amerikaanse dollar, Britse pond en Japanse yen. Met een valutatermijncontract is het mogelijk om zich in te dekken tegen een wisselkoersrisico.

Valutatermijncontract

In een termijncontract leggen twee partijen een verbintenis vast tot aankoop of verkoop van valuta's op een latere datum en tegen een koers die wordt vastgelegd bij het sluiten van het contract.

Vastgoed

Beleggingen in niet-beursgenoteerd vastgoed.

Vastrentende waarden

Hypotheeken, leningen op schuldbekentnissen en obligaties.

Vereiste dekkingsgraad

Is de dekkingsgraad die wordt berekend op basis van het vereist eigen vermogen. Dit is het vermogen dat nodig is om met een 97,5% zekerheid te voorkomen dat de waarde van de beleggingen binnen 1 jaar lager is dan de technische reserves (Voorziening Pensioenverplichtingen).

Verzekeringstechnische analyse

Ook wel actuariële analyse genoemd. In deze analyse worden door de actuaire verschillen tussen de gehanteerde actuariële grondslagen en werkelijke ontwikkelingen verklaard.

Verzekeringstechnische risico's

Bij het verzekeren van pensioenaanspraken loopt een pensioenfonds diverse risico's. Zo is er een langlevensrisico voor het ouderdomspensioen als verzekerden langer leven dan volgens de gebruikte overlevingstafel wordt verwacht.

Voor het nabestaandenpensioen loopt het Fonds een kortlevensrisico als de verzekerden korter leven dan volgens de overlevingstafel wordt verwacht. Ook het invaliditeitsrisico kan tot de verzekerings-technische risico's gerekend worden.

Volatiliteit

De beweeglijkheid van de beleggingsrendementen.

Voorziening pensioenverplichtingen (VPV)

Het vermogen dat een pensioenfonds nodig heeft om op de balansdatum alle pensioenverplichtingen te kunnen dekken.

Waardeoverdracht

Als men van werkgever verandert en daarvoor naar een andere pensioenuitvoerder gaat, kan men ervoor kiezen om de waarde van het opgebouwde pensioen mee te nemen. Dat heet waardeoverdracht. Dit wettelijke recht heeft als doel pensioenbreuk en/of versnippering van pensioenaanspraken over verschillende pensioenuitvoerders zo veel mogelijk te beperken.

Waardevast pensioen

Een pensioen dat meegroeit met de prijsstijgingen.

Welvaartsvast pensioen

Een pensioen dat meegroeit met de algemene salarisstijgingen.

Yield curve

Zie rentetermijnstructuur.

Zakelijke waarden

Verzamelaar voor beleggingen in aandelen, vastgoed en andere risicodragende beleggingen.

3. Overzicht huidige functie en relevante nevenfuncties 2023

Naam	Huidige functie	Relevante nevenfuncties
Bestuursleden		
dr. ir. J.W.L. Boumans	Directeur Technology Transfer	Geen
M.M. de Jong	Managing director Finance & Procurement	Geen
H.J. van Ommeren Msc	Assistent Unit Controller	Geen
dr. mr. ir. W.C.A. Maas	Secretaris Raad van Bestuur Secretaris Raad van Toezicht	Geen
A.C. Westerlaken MSc	Adjunct Directeur Operations unit Mobility & Built Environment	Geen
ir. ing. J. Brouwer	Sr. Research Scientist & Project Manager	Stichting woCom, Someren (lid RvC)
M. Paulus	Pensioengerechtigde	Geen
N. Harize	Pensioengerechtigde	Harize Beheer B.V.
drs. M.P. van Geijn-Lodder	Manager HR Services	Geen
ir. C. van der Vliet-Hameeteman	Project Manager Cyber Security Technologies	Geen
Leden Raad van Toezicht		
prof. dr. Th. Camps		RPF (voorzitter bestuur)
mr. M.J. Hoekstra		Het Nederlands Pensioenfonds (bestuurslid) Heineken pensioenfonds (voorzitter RvT)
dr. J.C. Kragt		Lecturer Tilburg University OBAM Investment Management (voorzitter RvC) Stichting Pensioenfonds Betonproducten (lid RvT)

4. Ontwikkeling deelnemersbestand

Pensioenbeheer

Het Pensioenfonds beheert en administreert het totaal aan verplichtingen van de deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden. Ook verzorgt het Fonds de premie-incasso bij de aangesloten ondernemingen en de uitkeringen aan de pensioengerechtigden. In deze bijlage staat een overzicht van de ontwikkeling van het deelnemersbestand van de middelloonregeling en de DC-regelingen.

Middelloonregeling

Verzekerdenbestand

Overzicht ontwikkeling verzekerdenbestand 2023

	Actieve deelnemers	Gewezen deelnemers	Pensioen-gerechtigden	Totaal
Stand per 31 december 2022	5.101	7.190	5.572	17.863
Mutaties door:				
Nieuwe toetredingen	990	0	0	990
Ontslag met premievrije aanspraak	-444	444	0	0
Waardeoverdracht	0	-245	0	-245
Ingang pensioen	-59	-168	350	123
Overlijden	-5	-13	-261	-279
Afkoop	0	0	-8	-8
Andere oorzaken	7	-35	-32	-60
Mutaties per saldo	489	-17	49	521
Stand per 31 december 2023	5.590	7.173	5.621	18.384

Specificatie pensioengerechtigden 2023 en 2022

Specificatie pensioengerechtigden	2023	2022
Ouderdomspensioen	4.162	4.121
Nabestaandenpensioen	1.427	1.414
Wezenpensioen	32	37
Totaal	5.621	5.572

Van de actieve deelnemers zijn 132 deelnemers inbegrepen met (gedeeltelijke) premievrijstelling vanwege arbeidsongeschiktheid.

Pensioenuitkeringen

Het totaal aan pensioenuitkeringen is in 2023 gestegen met circa € 17,5 miljoen van € 104,5 naar € 122,0 miljoen. Deze stijging is voornamelijk veroorzaakt door de stijging in het aantal gepensioneerden en de indexatie per 1 januari 2023 van 16,93%.

Overzicht pensioenuitkeringen in 2023 en 2022

Uitkeringen (in duizenden euro's)	2023	2022
Ouderdomspensioenen	€ 99.604	€ 85.257
Partnerpensioenen	€ 20.935	€ 17.955
Wezenpensioenen	€ 107	€ 93
Arbeidsongeschiktheidspensioenen	€ 970	€ 826
Overlijdensuitkeringen	€ 300	€ 299
Overige uitkeringen (o.a. afkoop)	€ 102	€ 90
Totaal (inclusief TOP)	€ 122.017	€ 104.520

Overzicht ontwikkeling pensioengerechtigdenbestand 2023

Pensioengerechtigdenbestand (in aantallen)	Ouderdoms- pensioen	Partner- pensioen	Wezen- pensioen	Arbeidsonge- schiktheids- pensioen
Stand 1 januari 2023	4.121	1.414	37	128
Ingang pensioen	228	116	6	4
Einde wegens overlijden	-167	-94	0	0
Andere oorzaken	-20	-9	-11	0
Stand 31 december 2023	4.162	1.427	32	132

In 2023 hebben 245 deelnemers bij uitdiensttreding gebruikgemaakt van de mogelijkheid om hun pensioen over te dragen naar een ander pensioenfonds. Daartegenover staat dat 990 nieuwe deelnemers hun pensioen hebben overgedragen naar het Pensioenfonds TNO.

Overzicht waardeoverdrachten

Overzicht waardeoverdrachten (in duizenden euro's)	2023	2022	2021	2020
Overdracht				
Aantal uitdienststreders	245	92	68	25
Waarde	€ 4.494	€ 4.503	€ 754	€ 1.607
Overname				
Aantal indienststreders	990	811	394	29
Waarde	€ 4.090	€ 10.227	€ 3.429	€ 2.099

Regeling Extra Pensioen, Netto Pensioen en Tijdelijk Ouderdomspensioen (TOP)

Tijdelijk Ouderdomspensioen

Het Pensioenfonds heeft de belegging van het pensioenkapitaal voor het Tijdelijk Ouderdomspensioen (TOP) uitbesteed aan Goldman Sachs Asset Management.

Er namen op 31 december 2023 4.080 personen deel aan de TOP-regeling en het totaal uitstaande kapitaal bedroeg € 92,4 miljoen. Omdat deze regeling gesloten is, vindt geen premie-inleg meer plaats. Het totaal aan uitkeringen voor de TOP-regeling die ingegaan zijn in het boekjaar is € 2,2 miljoen.

Aantallen

Overzicht ontwikkeling deelnemersbestand TOP 2023

Deelnemersbestand TOP (in aantallen)	Actieven	Overige
Stand 31 december 2023	1.113	2.967
Waarvan mannen	822	1.912
Waarvan vrouwen	291	1.055

Overzicht TOP-uitkeringen 2023

Uitkeringen (in duizenden euro's)	2023	2022	2021	2020
Tijdelijk ouderdomspensioen (TOP)	€ 2.199	€ 3.422	€ 3.424	€ 5.361

In 2023 zijn 50 personen met TOP gegaan. Eind 2023 zijn er 133 deelnemers met een ingegaan Tijdelijk Ouderdomspensioen.

Extra Pensioen

De betreffende LifeCycle Mixen en beleggingsfondsen zijn ook van toepassing op de per 1 januari 2012 aan de deelnemers geïntroduceerde vrijwillige regeling voor de opbouw van een kapitaal voor een extra pensioen of vervroeging van het pensioen. In 2023 maakten 443 deelnemers gebruik van de regeling Extra Pensioen. Per 31 december 2023 bedroeg het pensioenkapitaal van de regeling Extra Pensioen € 2,7 miljoen.

Overzicht ontwikkeling deelnemersbestand Extra Pensioen 2023

Deelnemersbestand Extra Pensioen (in aantallen)	Actieven	Overige
Stand 31 december 2023	434	9
Waarvan mannen	323	6
Waarvan vrouwen	111	3

Netto Pensioen

In 2023 maakten 28 deelnemers gebruik van de regeling Netto Pensioen. Per 31 december 2023 bedroeg het pensioenkapitaal van de regeling Netto Pensioen € 276 duizend.

Overzicht ontwikkeling deelnemersbestand Netto Pensioen 2023

Deelnemersbestand Netto Pensioen (in aantallen)	Actieven	Overige
Stand 31 december 2023	27	1
Waarvan mannen	23	0
Waarvan vrouwen	4	1

Er zijn 202 deelnemers die meerdere kapitaalrekeningen hebben bij Goldman Sachs Asset Management. Verder zijn er 113 deelnemers bij wie de rekening is gesplitst in twee rekeningnummers in verband met pensioenverevening. Hierdoor komt het aantal rekeningnummers uit op 4.664. Deze 4.664 kennen de onderstaande profielen:

Overzicht beleggingsprofielen LifeCycle Mix 2023

Beleggingsprofielen (in aantallen)		Defensief	Neutraal	Offensief
LifeCycle Mix	4.571	3.894	432	245
Eigen Verdeling	93			

5. Checklist Code Pensioenfondsen (stand per 1 januari 2024)

Thema 1: Vertrouwen waarmaken

Zij die voor het pensioenfonds verantwoordelijkheid dragen maken het in hen gestelde vertrouwen waar. Dat blijkt vooral uit adequaat bestuur, verantwoord beleggingsbeleid en zorgvuldig risicomanagement.

Normen uit de Code		Naleving per 1/1/24	Toelichting
1	Het bestuur voert de regeling naar beste vermogen uit, in een evenwichtige afweging van belangen, en heeft hiervoor de eindverantwoordelijkheid.	Ja	Het Bestuur draagt de eindverantwoordelijkheid voor de uitvoering van de pensioenregelingen van het Pensioenfonds. Het Bestuur laat zich bij de uitvoering van de pensioenregelingen adviseren door de bestuurscommissies, en laat zich informeren en ondersteunen door de medewerkers op het bestuursbureau. Aan de hand daarvan neemt het bestuur de besluiten. In de voorleggers van de agendastukken wordt de evenwichtige belangenafweging vastgelegd. In bepaalde gevallen, zoals in de wet genoemd, wint het Bestuur advies in van het VO wat betreft de evenwichtigheid van de besluiten van het Bestuur. Indien het Bestuur besluit om af te wijken van deze adviezen wordt dat schriftelijk onderbouwd.
2	Het bestuur is verantwoordelijk en zorgt voor de uitvoering van de pensioen- regeling. Het heeft een visie op die uitvoering, stelt eisen waaraan deze moet voldoen en bepaalt welk kostenniveau aanvaardbaar is.	Ja	- Voor de uitvoering heeft het Bestuur een uitvoeringsovereenkomst gesloten met de bij het Fonds aangesloten werkgevers; - Het strategisch en tactisch beleggingsbeleid is gebaseerd op het Risicokader, de risicobereidheid van de deelnemers en pensioenge-rechtigden, de Verklaring inzake de beleggingsbeginselen, Invest-ment Beliefs, Feeprotocol, Prudent Person Principle, MVO-beleid, IMVB-convenant Pensioenfondsen, UN Global Compact Principles, SFDR, Taxonomieverordening, ALM-studies, raadpleging Beleggings-adviescommissie (BAC) en Commissie ESG-Beleid (CEB) en waar nodig andere commissies en adviseurs; - De pensioenadministratie en -uitkeringen worden uitgevoerd door een professionele en deskundige uitvoeringsorganisatie die aan het Bestuur rapporteert. - Op uitbestedingen is het uitbestedingsbeleid van DNB van toepas-sing op basis waarvan minimaal jaarlijks de uitbestedingen worden getoetst; - Voor de communicatie met en voorlichting aan belanghebbenden wordt tweejaarlijks een Communicatieplan door het Bestuur vastge-steld.
3	Het bestuur stelt een missie, visie en strategie op. Ook zorgt het voor een heldere en gedocumenteerde beleids- en verantwoordingscyclus. Daarnaast toetst het bestuur periodiek de effectiviteit van zijn beleid en stuurt zo nodig bij.	Ja	- De door het Bestuur opgestelde missie, visie en strategie zijn vastgelegd in de ABTN. Deze zijn ook opgenomen in het jaarverslag. De beleids- en verantwoordingscyclus is met de daaraan gestelde kwaliteitsvereisten beschreven in een door het Bestuur vastgesteld document. Daarnaast is een Jaarplan vastgesteld m.b.t. de in het Bestuur te behandelen onderwerpen. De voortgang van het jaarplan wordt in de bestuurscommissies gemonitord en voor iedere bestuurs-vergadering bijgewerkt en geagendeerd; - Tenminste jaarlijks en bij bestuursbesluiten met beleidswijzigingen wordt door het Bestuur bezien of de ABTN (met de daarbij als bijlagen opgenomen beleidsdocumenten) herzien dient te worden. Hierbij spelen de aanbevelingen die volgen uit de jaarlijkse audits en de aanbevelingen van de Actuaris een belangrijke rol; - Aan de hand van managementrapportages wordt minimaal eenmaal per kwartaal in de bestuursvergadering uitgebreid stilgestaan bij de rapportering omtrent de voortgang van de kernactiviteiten en het jaarplan (ontwikkeling van o.a. (beleids)dekkingsgraad, risico-aspecten (kwalitatief en kwantitatief), beleggingen, pensioenuitvoering, com-municatie en pensioenbeleid).

Normen uit de Code		Naleving per 1/1/24	Toelichting
4	Bij alle besluiten legt het bestuur duidelijk vast op grond van welke overwegingen het besluit is genomen.	Ja	De Handreiking van de Pensioenfederatie m.b.t. zorgvuldige besluitvorming wordt door het Pensioenfonds toegepast. De overwegingen, waaronder de evenwichtige belangenafweging, de alternatieven en mogelijke gevolgen, kosten en risico's zijn opgenomen in de desbetreffende beleidsstukken, voorzien van adviezen van de in aanmerking komende vaste bestuurscommissies. Daarnaast wordt na elke commissievergadering, naast de notulen, middels een briefing gerapporteerd aan het Bestuur. In de briefing worden de in de bestuurscommissie besproken punten toegelicht, waarbij de voorzitter van de bestuurscommissie dit desgewenst nog mondeling kan aanvullen tijdens de vergadering. Het besluitvormingsproces is vastgelegd in de notulen van de bestuursvergaderingen. Daarnaast wordt bij elk te nemen besluit een voorlegger opgemaakt met daarin onder andere de belangrijkste overwegingen, de risico's en de wijze waarop de evenwichtige belangenafweging heeft plaatsgevonden.
5	Het bestuur legt verantwoording af over het beleid dat het voert, de gerealiseerde uitkomsten van dit beleid en de beleidskeuzes die het eventueel voor de toekomst maakt. Het bestuur weegt daarbij de verschillende belangen af van de groepen die bij het pensioenfonds betrokken zijn. Ook geeft het bestuur inzicht in de risico's van de belanghebbenden op korte en lange termijn, gerelateerd aan het overeengekomen ambitieniveau.	Ja	Tweemaal per jaar overlegt het Bestuur plenair formeel met het VO en bespreekt daar de beleidsafwegingen, de voorgenomen besluiten waarover het VO een adviesbevoegdheid heeft en de realisatie daarvan. Het VO heeft toegang tot de kwartaal-managementrapportages waarin over de voortgang wordt gerapporteerd. Daarnaast heeft het DB van het VO regelmatig informeel overleg met het DB van het Bestuur over de gang van zaken. Ook onderhoudt het Bestuur regelmatig contacten met eTNOs, de vereniging van TNO-gepensioneerden. In het jaarverslag worden deze aspecten uitgebreid behandeld. Bij alle relevante beleidsdocumenten en bestuursbesluiten wordt de evenwichtige belangenafweging betrokken. In het bestuursverslag wordt uitgebreid ingegaan op de risico's die het Fonds c.q. de belanghebbenden lopen gerelateerd aan het overeengekomen ambitieniveau en hoe het Bestuur hiermee omgaat door middel van de getroffen beheersmaatregelen. De risicomanager van het Pensioenfonds rapporteert regelmatig over de risico's van het Pensioenfonds. Daarnaast wordt jaarlijks een risicoanalyse gedaan en wordt sinds 2021 driejaarlijks een eigenrisicobeoordeling (ERB) gedaan.
6	Het bestuur houdt rekening met de verplichtingen die het fonds is aangegaan en draagt daarbij zorg voor optimaal rendement binnen een aanvaardbaar risico.	Ja	Het Bestuur heeft in het Beleggingsplan van het Pensioenfonds, dat als bijlage bij de ABTN is gevoegd, opgenomen dat bij het beleggingsbeleid rekening wordt gehouden met de verplichtingen van het Pensioenfonds en zorg wordt gedragen voor een optimaal beleggingsrendement. Het Beleggingsplan is ook op de website van het Pensioenfonds gepubliceerd. Het beleggingsbeleid dat in het Beleggingsplan tot uitdrukking is gebracht, is gebaseerd op periodiek uitgevoerde ALM-studies.
7	Het bestuur zorgt ervoor dat er onder belanghebbenden draagvlak bestaat voor de keuzes over verantwoord beleggen.	Ja	De keuzes en overwegingen rondom verantwoord beleggen zijn aan de orde gekomen in de periodieke overleggen met de werkgever en de organen van het Fonds, waaronder het VO. Daarbij zijn bij de toelichting op het beleggingsbeleid tevens het beleid en de daarbij voorkomende dilemma's rondom het thema verantwoord beleggen besproken om meer draagvlak hiervoor te creëren. ESG-beleid is een belangrijk onderwerp bij de communicatie met deelnemers. Periodiek wordt tevens een uitvraag ESG-beleid gedaan bij de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden om bij het vaststellen van het ESG-beleid van het Pensioenfonds rekening te houden met hun wensen.

Normen uit de Code		Naleving per 1/1/24	Toelichting
8	Het bestuur bevordert en borgt een cultuur waarin risicobewustzijn vanzelfsprekend is. Ook zorgt het ervoor dat het integrale risicomanagement adequaat georganiseerd is.	Ja	Het interne risicobeheersingssysteem is inhoudelijk ingericht volgens het 'three lines'-model dat wordt beschreven in de ABTN. • De eerste lijn bestaat uit de: Beleggingsadviescommissie (BAC), Commissie Pensioenbeheer (CPB), Commissie ESG beleid (CEB) en het Bestuursbureau. • De tweede lijn bestaat uit: de Audit, Risk & Compliance Committee (ARC), sleutelfunctiehouder Risicobeheersfunctie en de sleutelfunctiehouder actuariële functie. • De derde lijn bestaat uit de Sleutelfunctiehouder Interne Auditfunctie. Het Bestuur legt verantwoording af aan de Raad van Toezicht (RvT) en bespreekt het gevoerde beleid met het VO. De <u>eindverantwoordelijkheid</u> is belegd bij het Bestuur. Binnen het Bestuur is de voorzitter van de Audit Risk & Compliance Committee (ARC) aangewezen als referent voor het risicobeheer. Onderdeel van de risicobeheersing vormen periodieke managementrapportages van de monitorende en controlerende instanties. Zo komen de beleggingsrisico's op kwartaalbasis aan bod in de specifiek hiervoor ontwikkelde Risk Navigator. Jaarlijks vindt door het Bestuursbureau en het Bestuur een integrale inventarisatie en analyse van de risico's plaats. Daarnaast wordt periodiek een systematische integriteitsrisicoanalyse (SIRA) uitgevoerd. De beheersmaatregelen worden beoordeeld, ook wordt bezien of de restrisico's aanvaardbaar zijn of dat aanvullende maatregelen nodig zijn. De bevindingen worden in een rapportage vastgelegd. De sleutelfunctiehouder risicobeheerfunctie (tevens risicomanager) van het pensioenfonds is verantwoordelijk voor het integrale risicomanagement. De sleutelfunctiehouder risicobeheer rapporteert elk kwartaal de belangrijkste risico's aan het Bestuur. In deze risicorapportage worden de risico's geduid en waar mogelijk voorzien van trendinformatie. Hierdoor wordt dieper inzicht gegeven in de achtergrond van de risico's. Goed inzicht in de aard van de risico's is in zichzelf een belangrijke mitigerende maatregel die bijdraagt aan een cultuur waarin risico's snel onderkend worden.
9	Het bestuur zorgt voor een noodprocedure om in spoedeisende situaties te kunnen handelen.	Ja	Het Fonds kent een noodprocedure, zijnde het financieel crisisplan. Het financieel crisisplan maakt onderdeel uit van de ABTN. Daarbij is ook een crisisteam benoemd met een zeker mandaat. Om de continuïteit in het geval van een calamiteit te waarborgen, kent het Fonds een uitwijkplan. Verder beschikt het Fonds over een incidentenregeling. In de procuratieregeling is voorzien in geval van ontstentenis van tekeningsbevoegden. In de statuten is een bepaling opgenomen om het Bestuur en/of de Raad van Toezicht (tijdelijk) te vervangen in geval van belet of ontstentenis van het gehele Bestuur dan wel de gehele Raad van Toezicht. In het Communicatieplan is het communicatiebeleid/-procedure vastgelegd in geval van een noodsituatie.

Thema 2: Verantwoordelijkheid nemen

Het bestuur neemt zijn verantwoordelijkheid voor de uitvoering van de pensioenregeling.

Normen uit de Code		Naleving per 1/1/24	Toelichting
10	Het bestuur zorgt voor een heldere en expliciete taak- en rolverdeling tussen bestuur en uitvoering. Hierbij horen passende sturings- en controlemechanismen.	Ja	Het Bestuur heeft de specifieke verantwoordelijkheden, taken en bevoegdheden op de verschillende niveaus, dit wil zeggen van elk orgaan en commissie van het Fonds en van elke afdeling van de uitvoeringsorganisatie vastgelegd in de bijlage bij de ABTN genaamd 'verantwoordelijkheden, taken en bevoegdheden'. De sturings- en controlemechanismen zijn in de ABTN beschreven. Voorts zijn sturings- en controlemechanismen verankerd in de overeenkomst en 'Service Level Agreements' (SLA) met uitvoerende partijen en de beheersingsrapportages. In het jaarplan is een scheiding gemaakt tussen de actiepunten van het Bestuur en het bestuursbureau, om een duidelijke splitsing te maken tussen de bestuurskant en de operationele kant van het jaarplan. De voortgang van het jaarplan wordt in de vaste bestuurscommissies gemonitord en voor iedere bestuursvergadering bijgewerkt en geagendeerd. Dit geheel vormt het interne beheersingssysteem van het Pensioenfonds.
11	Bij uitbesteding van taken neemt het bestuur in de overeenkomst met de dienstverlener adequate maatregelen op voor als de dienstverlener of een door hem ingeschakelde derde onvoldoende presteert, de overeenkomst niet naleeft, schade veroorzaakt door handelen of nalaten.	Ja	Risicoafdekking, de te nemen adequate maatregelen en de aansprakelijkheid bij schade vormen een essentieel onderdeel bij de selectie en de contractonderhandelingen en worden dan ook contractueel vastgelegd. Monitoring hierop vindt periodiek plaats. Conform het door het Bestuur vastgestelde uitbestedingsbeleid dienen contracten onmiddellijk of binnen een aanvaardbare termijn opzegbaar te zijn in geval de uitvoerder onvoldoende presteert, de overeenkomst niet naleeft dan wel schade veroorzaakt door ernstig verwijtbaar handelen of nalaten. Ook wordt bij het afsluiten van een overeenkomst tevens een SLA afgesloten om de kwaliteit van de dienstverlening te waarborgen.
12	Het bestuur zorgt dat het zicht heeft op de keten van uitbesteding.	Ja	Het Bestuur heeft het uitbestedingsbeleid vastgelegd, waarbij het zicht blijven houden op de keten van uitbesteding één van de selectiecriteria is. Tenminste eenmaal per jaar worden de uitbestedingen door het bestuursbureau getoetst. Over de uitkomst wordt gerapporteerd aan zowel de ARC als het Bestuur, waarbij eventuele verbeterpunten worden geïdentificeerd en in acties omgezet.
13	Het bestuur zorgt ervoor dat het beloningsbeleid van partijen aan wie taken worden uitbesteed, niet aanmoedigt om meer risico's te nemen dan voor het fonds aanvaardbaar is. Om dit te bereiken maakt het bestuur dit onderdeel van de contractafspraken bij het sluiten of verlengen van de uitbestedings-overeenkomst of – indien van toepassing – via zijn aandeelhouderspositie.	Ja	Conform het uitbestedingsbeleid wordt door het Pensioenfonds van uitbestedingspartners contractueel geëist dat deze over een adequaat en beheerst beloningsbeleid beschikken, dat geen prikkels bevat die handelen aanmoedigen dat ingaat tegen het belang van het Pensioenfonds dan wel leidt tot onnodige risico's voor het Pensioenfonds. Documentatie ter onderbouwing van het bestaan van een adequaat en beheerst beloningsbeleid wordt bij de selectie en vervolgens bij de jaarlijkse toets op uitbesteding bij de belangrijkste partners opgevraagd. Voor het beoordelen van het beloningsbeleid hanteert het Pensioenfonds de door AFM en DNB opgestelde principes voor beheerst beloningsbeleid.
14	Het bestuur evalueert jaarlijks de kwaliteit van de uitvoering en de gemaakte kosten kritisch en spreekt een dienstverlener aan als deze de afspraken niet of onvoldoende nakomt.	Ja	De kwaliteit van de uitvoering wordt doorlopend gemonitord. Daarnaast evalueert het Bestuur de kwaliteit aan de hand van de kwartaal managementrapportages en vindt jaarlijks de toets uitbesteding plaats. Ontvangen facturen worden getoetst aan de contractuele afspraken. De specifieke fee-structuur van vermogensbeheerders wordt periodiek geëvalueerd en wanneer daartoe aanleiding bestaat, wordt hierover opnieuw onderhandeld. Kosten van incidentele dienstverlening worden beoordeeld aan de hand van de uitgebrachte offertes. Bij de evaluatie van de investment cases worden ook de kosten in kaart gebracht en geëvalueerd.

Thema 3: Integer handelen

Het bestuur bevordert een cultuur van integriteit en compliance.

Normen uit de Code		Naleving per 1/1/24	Toelichting
15	Het bestuur legt de gewenste cultuur vast en stelt een interne gedragscode op.	Ja	Het Bestuur heeft een eigen gedragscode en een eigen klokkenluiders-regeling. Deze zijn in lijn met de gelijknamige servicedocumenten van de Pensioenfederatie.
16	De leden van het bestuur, het VO of het BO, het intern toezicht en andere medebeleidsbepalers ondertekenen de interne gedragscode van het fonds en een jaarlijkse nalevingsverklaring, en zij gedragen zich daarnaar.	Ja	Dit is geborgd via de gedragscode. Alle verbonden personen, inclusief de insiders, dienen bij indiensttreding dan wel benoeming, en vervolgens jaarlijks, een nalevingsverklaring te ondertekenen en aan het Nederlands Compliance Instituut (NCI) af te geven. De naleving wordt getoetst door de externe compliance officer van het NCI.
17	Alle nevenfuncties worden gemeld aan de compliance officer.	Ja	Dit is geborgd via de gedragscode, elk jaar worden alle relevante nevenfuncties uitgevraagd en gepubliceerd in het jaarverslag.
18	Tegenstrijdige belangen of reputatierisico's worden gemeld. De leden van het bestuur, het VO of het BO, het intern toezicht en andere medebeleidsbepalers vermijden elke vorm en elke schijn van persoonlijke bevoordeling of belangenverstrengeling. Zij laten zich op hun functioneren toetsen.	Ja	Het Pensioenfonds vindt het belangrijk dat er geen tegenstrijdige belangen ontstaan binnen het pensioenfonds en heeft de reputatie hoog in het vaandel staan. Om dit te waarborgen zijn de gedragscode en de klokkenluidersregeling opgesteld. De organen van het fonds voeren in elk geval tweejaarlijks een zelfevaluatie uit waarbij hun functioneren wordt besproken en afspraken worden gemaakt voor verbetering. In de commissies nemen externe deskundigen deel die met een onafhankelijk blik kijken naar het functioneren van het Pensioenfonds.
19	Het lidmaatschap van een orgaan is niet verenigbaar met dat van een ander orgaan binnen het fonds of van de visitatiecommissie.	Ja	Het Pensioenfonds wil elke schijn van belangenverstrengeling voorkomen, en heeft daarom in de statuten en de reglementen van het Fonds opgenomen dat het lidmaatschap van een orgaan niet is verenigbaar met dat van een ander orgaan binnen het Fonds.
20	Het bestuur zorgt dat onregelmatigheden kunnen worden gemeld en dat betrokkenen weten hoe en bij wie.	Ja	Het Pensioenfonds kent een Regeling Incidenten en Operationele Voorvallen. Net als de interne klachten- en geschillenregeling, kent ook deze regeling een eenvoudige toegankelijkheid. Incidenten en operationele voorvallen worden bijgehouden in een register. Incidenten worden door het bestuur gemeld aan DNB. Incidenten en operationele voorvallen worden in de kwartaal managementrapportages opgenomen. Per 1 januari 2024 voldoet het Pensioenfonds aan de geactualiseerde versie van de Gedragslijn van de Pensioenfederatie Goed omgaan met Klachten en aan de verplichtingen over het omgaan met klachten in de Wet toekomst pensioenen. Tevens kunnen deelnemers van het pensioenfonds per deze datum terecht bij de Geschillen Instantie Pensioenfonds.
21	De organisatie kent een klokkenluidersregeling en bevordert dat ook externe dienstverleners een klokkenluidersregeling hebben. De organisatie zorgt ervoor dat men weet hoe en bij wie kan worden gemeld.	Ja	Het Fonds heeft een eigen gedragscode en een eigen klokkenluidersregeling. In het door het Bestuur vastgestelde uitbestedingsbeleid is bepaald dat bij de partijen aan wie pensioenactiviteiten zijn uitbesteed een gedragscode inclusief klokkenluidersregeling aanwezig moeten zijn die inhoudelijk gelijkwaardig zijn aan die van het fonds. Bij de selectie en vervolgens bij de jaarlijkse toets op de uitbesteding wordt hierop toegezien. De huidige pensioenuitvoerder beschikt hierover.

Normen uit de Code	Naleving per 1/1/24	Toelichting
22 Het bestuur kent de relevante wet- en regelgeving en interne regels, weet hoe het fonds daar invulling aan geeft en bewaakt de naleving (compliance).	Ja	Alle bestuursleden hebben door middel van een bestuurdersportal toegang tot alle fondsdocumenten. In elke bestuursvergaderingen worden de belangrijkste uitingen van DNB en AFM behandeld. De directie van het bestuursbureau informeert het Bestuur en de vaste bestuurscommissies over op handen zijnde wijzigingen in de wet- en regelgeving. Het Bestuur bewaakt dat de wet- en regelgeving en interne regels worden nageleefd. Het Bestuur wordt hierin ondersteund door het bestuursbureau, waarbij de bestuurssecretaris zich met name bezighoudt met deze taak. Hierbij schakelt de secretaris met een externe pensioenjurist waar nodig. Het Bestuur wordt hierbij geadviseerd door de Audit, Risk & Compliance Committee. Bovendien is de naleving contractueel geborgd in de contracten en SLAs en door middel van de inbreng van externe adviseurs van het bestuur, te weten de Adviserend Actuaris, de Controlerend Accountant en de Externe Compliance Officer. Jaarlijks wordt een compliancetoets uitgevoerd door het bestuursbureau, waarbij de statuten, de pensioenreglementen en de ABTN van het Fonds op compliance met de relevante wet- en regelgeving worden getoetst. De rapportage hierover wordt uitgebracht aan de ARC en het bestuur.

Thema 4: Kwaliteit nastreven

Het fonds stelt hoge kwaliteitseisen, voert daar beleid op en is een 'lerende organisatie'.

Normen uit de Code	Naleving per 1/1/24	Toelichting
23 Het bestuur is collectief verantwoordelijk voor zijn functioneren. De Voorzitter is eerste aanspreekpunt; hij/zij is als eerste verantwoordelijk voor zorgvuldige besluitvorming en procedures.	Ja	Het Bestuur draagt de collectieve verantwoordelijkheid en de evenwichtige belangenbehartiging actief uit. Deze zijn o.a. in de statuten geborgd. De Voorzitter waakt over de naleving. Jaarlijks is er een zelfevaluatie van het bestuur. Eens in de drie jaar vindt deze zelfevaluatie onder begeleiding van een extern bureau plaats. Voorts voert de Voorzitter tezamen met de Secretaris van het Bestuur individuele evaluatiegesprekken met de bestuursleden. De te volgen advies- en besluitvormingsprocedure bij de behandeling van beleidsonderwerpen wordt vastgelegd in de desbetreffende documenten.
24 Het bestuur waarborgt dat de leden onafhankelijk en kritisch kunnen opereren.	Ja	Dit is vastgelegd in het functieprofiel. Kandidaten worden op functie-eisen getoetst. In de statuten is bepaald dat partijen (werkgevers, werknemers en pensioengerechtigden) kandidaten voor het Bestuur kunnen voordragen, maar het Bestuur beslist of deze ook worden benoemd. Indien er meer kandidaten zijn dan vacatures voor de werknemerszetel en de pensioengerechtigdenzetel, worden deze middels verkiezingen gekozen door respectievelijk de werknemers en de pensioengerechtigden. Daarnaast worden de kandidaten voor het Bestuur door de Raad van Toezicht getoetst aan het betreffende functieprofiel. Ook is in de statuten bepaald dat bestuursleden zich richten op de belangen van alle belanghebbenden bij het fonds.
25 Ieder bestuurslid heeft stemrecht.	Ja	Dit is geregeld in de statuten.
26 Het bestuur zorgt voor permanente educatie van zijn leden.	Ja	Het Bestuur zorgt voor een programma van permanente educatie voor de leden van het bestuur. Onderdelen hiervan zijn het organiseren van specifieke workshops bijvoorbeeld m.b.t. de WTP en de beleggingen, inclusief het risicokader en investment beliefs. Daarnaast vindt educatie plaats via specifieke trainingen van het SPO dan wel via deelname aan seminars en themabijeenkomsten van de Pensioenfederatie, DNB, AFM en andere organisaties. In het kader van het opleidingsplan wordt de individuele opleidingsbehoefte per bestuurslid jaarlijks geïnventariseerd en vastgelegd.

Normen uit de Code		Naleving per 1/1/24	Toelichting
27	Het bestuur staat open voor kritiek en leert van fouten.	Ja	Het Bestuur heeft de houding om actief om te gaan met commentaar en aanbevelingen van alle bij het Fonds betrokken externen, evenals van het intern toezicht. Naar aanleiding van het jaarlijkse verslag van de Raad van Toezicht wordt een schema opgesteld met de aanbevelingen van de Raad van Toezicht en de te nemen acties hierop. De aanbevelingen van de Actuaris en de aanbevelingen die uit de audits volgen worden naast de aanbevelingen van de Raad van Toezicht in het jaarplan opgenomen, en de voortgang hiervan wordt gemonitord.
28	Het eigen functioneren is voor het bestuur en voor het intern toezicht een continu aandachtspunt. Het bestuur en het intern toezicht evalueren in elk geval jaarlijks het eigen functioneren van het orgaan als geheel en van de individuele leden. Hierbij betrekken het bestuur en het intern toezicht één keer in de drie jaar een onafhankelijke derde partij.	Ja	Jaarlijks vindt een zelfevaluatie door het Bestuur plaats. Dit vormt input voor het actualiseren van het geschiktheidsplan. In het kader van de zelfevaluatie voeren de Voorzitter en Secretaris samen met elk bestuurslid jaarlijks een evaluatiegesprek. Twee andere bestuursleden voeren jaarlijks een evaluatiegesprek met de Voorzitter respectievelijk de Secretaris. De resultaten worden teruggekoppeld in de collectieve bijeenkomst met het hele bestuur. Het Bestuur heeft ervaren dat dit in een open en constructieve sfeer gebeurt. Bij de zelfevaluatie komen naast geschiktheid, attitude en competenties, ook de toekomst, diversiteit, gedrag en cultuur aan de orde. De uitkomsten, bevindingen en conclusies worden plenair binnen het hele Bestuur besproken. Eens in de drie jaar, laatstelijk in 2021, wordt een onafhankelijke externe partij ingeschakeld bij de zelfevaluatie. Ook het intern toezicht voert periodiek een zelfevaluatie uit, waarbij eens in de drie jaar een onafhankelijke derde partij wordt betrokken.
29	Het eigen functioneren is voor het BO een continu aandachtspunt. Het BO evalueert in elk geval jaarlijks het functioneren van het eigen orgaan als geheel en van de individuele leden. Hierbij betreft het BO één keer in de drie jaar een onafhankelijke derde partij.	N.v.t.	Niet van toepassing in ons bestuursmodel.
30	Het eigen functioneren is voor het VO een continu aandachtspunt. Het VO evalueert met enige regelmaat het functioneren van het eigen orgaan.	Ja	Het VO voert haar taken naar beste vermogen uit. Het eigen functioneren wordt regelmatig, maar in elk geval jaarlijks, geëvalueerd. Bij de zelfevaluatie wordt o.a. nagegaan of het VO voldoende deskundig en divers is en of nog steeds voldaan wordt aan het competentieprofiel. Ook de betrokkenheid, het gedrag en de cultuur binnen het VO, en de relatie tussen het VO en het Bestuur zijn onderdeel van de zelfevaluatie.

Thema 5: Zorgvuldig benoemen

Het fonds handelt zorgvuldig bij (her)benoeming en ontslag, en zorgt voor geschiktheid, complementariteit en diversiteit in de samenstelling van de organen van het fonds.

Normen uit de Code		Naleving per 1/1/24	Toelichting
31	De samenstelling van fondsorganen is wat betreft geschiktheid, complementariteit, diversiteit, afspiegeling van belanghebbenden en continuïteit, vastgelegd in beleid. Zowel bij de aanvang van een termijn, als ook tussentijds bij de zelfevaluatie vindt een check plaats.	Ja	Bij de samenstelling en opvolging van het bestuur wordt naast de vereiste deskundigheid, competenties en professioneel gedrag, rekening gehouden met diversiteit zoals beschreven in de Code. Vanuit de overtuiging dat een divers samengesteld bestuur tot een betere besluitvorming kan leiden, heeft een actieve werving en selectie plaatsgevonden. Het Bestuur houdt bij de werving en selectie tevens rekening met de handreiking van de Pensioenfederatie voor diversiteitsbevordering. Het Bestuur voldoet aan de diversiteitsnormen voor wat betreft leeftijd en geslacht.

Normen uit de Code		Naleving per 1/1/24	Toelichting
32	Het bestuur zorgt voor geschiktheid, complementariteit en continuïteit binnen het bestuur. Daarbij houdt het rekening met opleiding, achtergrond, persoonlijkheid, geslacht en leeftijd. Het bestuur toetst de geschiktheid van bestuursleden bij het aantreden en gedurende het bestuurslidmaatschap.	Ja	Bij de samenstelling en opvolging van het Bestuur wordt naast de vereiste deskundigheid, competenties en professioneel gedrag, rekening gehouden met diversiteit zoals beschreven in de Code. Vanuit de overtuiging dat een divers samengesteld bestuur tot een betere besluitvorming kan leiden, heeft een actieve werving en selectie plaatsgevonden. Het Bestuur houdt bij de werving en selectie tevens rekening met de handreiking van de Pensioenfederatie voor diversiteitsbevordering. Het Bestuur voldoet aan de diversiteitsnormen voor wat betreft leeftijd en geslacht.
33	In zowel het bestuur als in het VO of het BO is er tenminste één vrouw en één man. Er zitten zowel mensen van boven als van onder de 40 jaar in. Het bestuur stelt een stappenplan op om diversiteit in het bestuur te bevorderen.	Ja	In het Bestuur hebben vier vrouwen zitting. Tevens zitten er in het Bestuur zowel leden van boven als onder de 40 jaar. Om de diversiteit te waarborgen wordt hier door het Bestuur bij elke vacature aandacht aan besteed. In het VO hebben twee vrouwen zitting. In 2023 is een nieuw lid toegetreden tot het VO, haar leeftijd is onder de 40 jaar.
34	De zittingsduur van een lid van het bestuur, het VO, het BO en raad van toezicht is maximaal vier jaar. Een bestuurslid en een lid van het BO kunnen maximaal twee keer worden herbenoemd, een lid van de raad van toezicht maximaal één keer. Leden van een visitatiecommissie zijn maximaal acht jaar betrokken bij hetzelfde fonds.	Ja	Conform de huidige statuten is de reguliere zittingstermijn van een bestuurslid en een lid van het VO maximaal 3 x 4 jaar = 12 jaar, wanneer tussentijds steeds positief wordt besloten tot herbenoeming. Hiervan kan in uitzonderlijke gevallen van worden afgeweken. Er zijn geen bestuursleden die langer dan 12 jaar lid zijn van het bestuur. In 2024 zal de zittingstermijn in de statuten gewijzigd worden, conform de richtlijnen van de nieuwe Code Pensioenfondsen die het pensioenfonds in 2024 zal doorvoeren. Conform de statuten en het reglement van de Raad van Toezicht is de reguliere zittingstermijn van een lid maximaal 2 x 4 jaar = 8 jaar, wanneer tussentijds steeds positief wordt besloten tot herbenoeming. Hier wordt aan voldaan.
35	Het bestuur, het BO en het intern toezicht houden bij het opstellen van de profielschets rekening met het diversiteitsbeleid. Het VO houdt hier rekening mee bij het opstellen van de competentievisie.	Ja	Het Bestuur houdt rekening met het diversiteitsbeleid in het functieprofiel en met name de tekst bij de oproep van kandidaten voor de werknemers- en pensioengerechtigdenzetels. Het VO houdt rekening met het diversiteitsbeleid in de competentievisie.
36	Het bestuur, het VO of het BO en de raad van toezicht leggen bij de vacature de eisen voor de vacante functie vast. Hierbij wordt rekening gehouden met de in de normen 31, 32 en 33 opgenomen eisen.	Ja	Het bestuur, de Raad van Toezicht en het VO leggen bij het opstellen van een vacature de eisen voor de vacante functie vast. Ook wordt hierbij rekening gehouden met de in de normen 31, 32 en 33 opgenomen eisen.
37	Bij de vervulling van een vacature wordt actief gezocht (en/of actief opgeroepen om te zoeken) naar kandidaten die passen in de diversiteitsdoelstellingen. Het bestuur neemt hierover tijdig contact op met degenen die betrokken zijn bij het voordragen of de verkiezing van kandidaten.	Ja	In de search ter vervulling van de vacatures in het bestuur, de Raad van Toezicht en het VO wordt actief invulling gegeven aan het diversiteitsbeleid. Daartoe is contact opgenomen met degenen die betrokken zijn bij het voordragen of de verkiezingen van kandidaten.
38	Het bestuur en het BO toetsen voorgedragen kandidaten mede aan de hand van de diversiteitsdoelstellingen. Het VO bevordert dat in de procedure de competentievisie wordt meegenomen, inclusief de diversiteitsdoelstellingen.	Ja	De benoemingscommissie, respectievelijk het Bestuur en het VO toetsen de kandidaten aan het functieprofiel inclusief de daarin opgenomen diversiteitsdoelstellingen.

Normen uit de Code		Naleving per 1/1/24	Toelichting
39	Een bestuurslid wordt benoemd en ontslagen door het bestuur, na het horen van de raad van toezicht over de procedure. Een lid van de raad van toezicht of visitatiecommissie wordt benoemd door het bestuur na bindende voordracht van het verantwoordingsorgaan en wordt ontslagen door het bestuur na bindend advies van het verantwoordingsorgaan. Een lid van het verantwoordingsorgaan wordt benoemd door het bestuur en ontslagen door het verantwoordingsorgaan zelf. In uitzonderlijke situaties kan het bestuur in overleg met het intern toezicht een lid ontslaan.	Ja	In de statuten en reglementen is de bevoegdheid tot benoeming en ontslag van bestuursleden, leden van de Raad van Toezicht en leden van het VO in lijn met de Code Pensioenfondsen vastgelegd. Een bestuurslid wordt benoemd en ontslagen door het bestuur, na het horen van de Raad van toezicht. Een lid van de Raad van Toezicht wordt benoemd door het Bestuur na bindende voordracht van het VO en wordt ontslagen door het Bestuur na bindend advies van het VO. Een deelnemer-pensioengerechtigdenvertegenwoordiger wordt als lid van het VO benoemd door het bestuur op voordracht van het VO. Een werkgeversvertegenwoordiger wordt benoemd door het bestuur op voordracht van de werkgever. Een lid van het VO wordt ontslagen door het VO zelf.
40	Het bestuur zorgt dat de statuten een schorsingsprocedure kennen.	Ja	Dit is geregeld in de statuten.

Thema 6: Gepast belonen

Het fonds voert een verantwoord en beheerst beloningsbeleid, gericht op kwaliteit, continuïteit en consistentie.

Normen uit de Code		Naleving per 1/1/24	Toelichting
41	Het pensioenfonds voert een beheerst en duurzaam beloningsbeleid. Dit beleid is in overeenstemming met de doelstellingen van het pensioenfonds. Ook is het beleid passend gelet op de bedrijfstak, onderneming of beroepsgroep waarvoor het fonds de pensioenregeling uitvoert.	Ja	Het beloningsbeleid is vastgelegd in een beleidsdocument en is in overeenstemming met de doelstellingen van het pensioenfonds. De vergoedingen van bestuursleden en de beloning van de directie worden in het jaarverslag vermeld. Ook is op de website van het Pensioenfonds het beloningsbeleid opgenomen.
42	De beloningen staan in redelijke verhouding tot verantwoordelijkheid, functie-eisen en tijdsbeslag.	Ja	De hoogte van de vergoedingen van bestuursleden is gebaseerd op de richtlijnen van de Pensioenfederatie en is in 2023 op bepaalde punten herijkt na een benchmarkonderzoek.
43	Het bestuur is terughoudend als het gaat om prestatiegerelateerde beloningen. Prestatiegerelateerde beloningen zijn niet hoger dan 20 procent van de vaste beloning. Ze zijn niet gerelateerd aan de financiële resultaten van het fonds.	Ja	Het Fonds kent geen prestatiegerelateerde beloningen.
44	Het bestuur voorkomt dat door een te hoge beloning van de leden van het intern toezicht, een financieel belang een kritische opstelling in de weg staat.	Ja	De hoogte van de vergoedingen is marktconform in vergelijking met andere pensioenfondsen en kan geen belemmering zijn om zich kritisch op te stellen.
45	Bij tussentijds ontslag van een bestuurslid zonder arbeidsovereenkomst of van een lid van het intern toezicht verstrekt het bestuur geen transitie- of ontslagvergoeding. Bij ontslag van een (andere) medebeleidsbepaler moet een eventuele transitie- of ontslagvergoeding passend zijn gelet op de functie en de ontslagreden.	Ja	Bij ontslag van een bestuurslid, lid van het VO of lid van de Raad van Toezicht wordt door het Pensioenfonds geen ontslagvergoeding toegekend. Ontslag van een andere medebeleidsbepaler is in de afgelopen vijf jaar niet voorgekomen.

Thema 7: Toezicht houden en inspraak waarborgen

Het fonds waarborgt intern toezicht op de kwaliteit en integriteit van de bedrijfsvoering.

Normen uit de Code		Naleving per 1/1/24	Toelichting
46	Intern toezicht draagt bij aan effectief en slagvaardig functioneren van het pensioenfonds en aan beheerste en integere bedrijfsvoering.	Ja	Voor het intern toezicht kent het Pensioenfonds een Raad van toezicht. Deze brengt jaarlijks een verslag uit aan het bestuur. Met ieder van de leden van de Raad van Toezicht is een overeenkomst van opdracht gesloten. De algemene toezichtstaak is in het reglement van de Raad van Toezicht vastgelegd. In de opdrachtformulering door het Bestuur is eventueel een specifieke toezichtstaak omschreven. De leden van de Raad van Toezicht hebben te allen tijde toegang tot alle vergaderstukken van het Bestuur en alle vaste bestuurscommissies, en alle voor hun taak benodigde documenten. Tevens zijn de leden van de RvT altijd welkom bij commissie- en bestuursvergaderingen. Hier wordt geregeld gebruik van gemaakt. Het verslag van de Raad van Toezicht bevat de bevindingen van het in dat jaar gehouden toezicht. Het Bestuur reageert hier schriftelijk en gemotiveerd op. Dit is vastgelegd in zowel een officiële bestuursreactie (mede ten behoeve van het VO en publicatie in het jaarverslag) als in een gedetailleerde matrix. In de matrix zijn ook eventuele acties of aandachtspunten in detail vermeld. Daarnaast worden de aanbevelingen in het jaarplan opgenomen en wordt de voortgang gemonitord. Tussentijds monitort de Raad van Toezicht eveneens de voortgang met betrekking tot de aanbevelingen en de hierop gebaseerde acties. Daarnaast wordt gebruikgemaakt van de Raad van Toezicht als klankbord voor het bestuur, gezien hun brede kennis en ervaring.
47	Het intern toezicht betreft deze Code bij de uitoefening van zijn taak.	Ja	De Raad van Toezicht betreft de naleving van deze Code bij het jaarlijkse verslag van toezicht. Dit is vastgelegd in het reglement van de Raad van toezicht. Daarnaast committeert de Raad van Toezicht zich aan de VITP-Toezichtcode.
48	Leden van het intern toezicht zijn betrokken bij het pensioenfonds en moeten zich zodanig onafhankelijk opstellen dat belangentegenstellingen worden voorkomen. Ze hebben daarbij het vermogen en de durf om zich kritisch op te stellen richting het bestuur.	Ja	In het in overleg met het VO opgestelde functieprofiel is vastgelegd dat bij de werving en selectie van leden van de Raad van Toezicht ook gekeken wordt of zij zich onafhankelijk en kritisch kunnen opstellen. Bij de werving en selectie is een extern bureau betrokken. Daarnaast mogen leden van de Raad van Toezicht op geen enkele andere wijze bij het Fonds betrokken zijn. Contractueel is vastgelegd dat de leden de VITP-code naleven.
49	De raad van toezicht stelt zich op als gesprekspartner van het bestuur.	Ja	De Raad van Toezicht stelt zich op als gesprekspartner van het Bestuur bij het jaarlijks verslag van het toezicht. Regelmatig zitten leden van het Bestuur bij de vergadering van de Raad van Toezicht en visa versa. Daarnaast is de Raad van Toezicht bereid tot tussentijdse overleggen op initiatief van het Bestuur en omgekeerd. Het Bestuur maakt waar de Raad van Toezicht als klankbord wordt gebruikt.
50	Het bestuur weegt de aanbevelingen van de raad van toezicht of visitatiecommissie zorgvuldig en motiveert afwijkingen.	Ja	Voor het intern toezicht heeft het Fonds een Raad van toezicht. De aanbevelingen van de Raad van Toezicht worden door het Bestuur afgewogen. Indien het Bestuur besluit af te wijken van het advies van de Raad van Toezicht dan wordt hier een zorgvuldige motivatie voor gegeven. De aanbevelingen en acties worden in het jaarplan opgenomen en periodiek gemonitord.
51	Het BO voert zijn taak uit als 'goed huisvader' (m/v) voor alle belanghebbenden.	N.v.t.	Niet van toepassing in ons bestuursmodel.
52	Het BO zorgt dat de leden onafhankelijk en kritisch kunnen functioneren.	N.v.t.	Niet van toepassing in ons bestuursmodel.
53	Het BO bewaakt of het bestuur de uitvoeringsovereenkomst of het uitvoeringsreglement en het pensioenreglement juist uitvoert. Ook bewaakt het BO of het bestuur de belangen van de verschillende groepen belanghebbenden evenwichtig afweegt.	N.v.t.	Niet van toepassing in ons bestuursmodel.

Normen uit de Code		Naleving per 1/1/24	Toelichting
54	Het BO onderneemt actie als het van oordeel is dat het bestuur niet naar behoren functioneert.	N.v.t.	Niet van toepassing in ons bestuursmodel.
55	Het bestuur gaat een dialoog aan met het VO dan wel het BO bij het afleggen van verantwoording.	Ja	Het Bestuur vergadert tweemaal per jaar met het voltallige VO, waarvan eenmaal in mei naar aanleiding van het jaarverslag. Daarbij komt ook het algemeen oordeel van het VO aan de orde over het handelen van het Bestuur en het door het Bestuur gevoerde beleid in het afgelopen jaar. Tijdens deze overleggen worden adviezen van het VO nogmaals toegelicht, dan wel lopende verzoeken van het Bestuur voor advies van het VO door het Bestuur nader toegelicht. Daarnaast vindt er periodiek een Voorzittersoverleg en een directieoverleg met een afvaardiging van het VO plaats.
56	Het bestuur draagt de Accountant of Actuaris die controle uitvoert in beginsel geen andere werkzaamheden op dan controle. Geeft het bestuur wel een andere opdracht, dan vraagt dit zorgvuldige afweging en een afzonderlijke opdrachtformulering.	Ja	Het Bestuur verleent de Accountant of Actuaris, indien sprake is van andere werkzaamheden dan controle, een afzonderlijk opdracht. Daarbij overweegt het Bestuur of er geen bijzonderheden zijn die dit ongewenst kunnen maken.
57	Het bestuur beoordeelt vierjaarlijks het functioneren van de Accountant en de Actuaris en stelt het intern toezicht en VO of BO van de uitkomst op de hoogte.	Ja	Het functioneren van de Accountant en de Actuaris worden in principe elk jaar door het Bestuur beoordeeld. De uitkomsten worden in een evaluatiegesprek met de betreffende Accountant respectievelijk Actuaris besproken. Hierover wordt verslag gedaan aan de ARC en het bestuur. Indien er bijzonderheden zijn worden de Raad van Toezicht en het VO door of namens het Bestuur op de hoogte gesteld. De Accountant en de Actuaris kunnen overigens ook door de Raad van Toezicht of het VO voor een gesprek worden uitgenodigd, hetgeen ook gebeurt.

Thema 8: Transparantie bevorderen

Het fonds streeft openheid na, communiceert over missie, strategie en risico's en legt verantwoording af over gevoerd beleid.

Normen uit de Code		Naleving per 1/1/24	Toelichting
58	Het bestuur geeft publiekelijk inzicht in missie, visie en strategie.	Ja	In het jaarverslag zijn missie, visie en strategie opgenomen met daarbij de in het verslagjaar bereikte doelen. Daarnaast worden deze op de website van het Pensioenfonds opgenomen.
59	Het bestuur geeft inzicht in het beleid, de besluitvormingsprocedures, de besluiten en de realisatie van het beleid.	Ja	Het vastgestelde beleid is met de overwegingen en de te verwachten, dan wel beoogde gevolgen, vastgelegd in beleidsstukken. Daarin is ook het advies- en besluitvormingstraject beschreven. Waar nodig zijn de ABTN en overige fondsdocumenten op de besluiten aangepast. De belangrijkste besluiten zijn opgenomen in het jaarverslag. Daarin is ook ingegaan op de realisatie van de beleidsvoornemens.
60	Het bestuur vervult zijn taak op een transparante (open en toegankelijke) manier. Dat zorgt ervoor dat belanghebbenden inzicht kunnen krijgen in de informatie, overwegingen en argumenten die ten grondslag liggen aan besluiten en handelingen.	Ja	De te volgen advies- en besluitvormingsprocedure bij de behandeling van beleidsonderwerpen wordt vastgelegd in de desbetreffende documenten. De belangrijkste besluiten worden jaarlijks in het bestuursverslag gedeeld en verwerkt, dit is voor alle belanghebbenden beschikbaar. De stukken van de bestuursvergadering zijn beschikbaar voor het Verantwoordingsorgaan en de Raad van toezicht.

Normen uit de Code		Naleving per 1/1/24	Toelichting
61	Het bestuur legt gemotiveerd vast voor welke wijze van uitvoering is gekozen. Deze informatie is beschikbaar voor de belanghebbenden.	Ja	Het Bestuur heeft de gekozen wijze van de pensioenuitvoering en de hieraan ten grondslag liggende overwegingen uitgebreid gedocumenteerd en vastgelegd in de fondsdocumenten. Aan de uiteindelijke keuze is aan de hand van een plan van aanpak een uitgebreid analyse- en selectietraject met 'site visits', alsmede een uitgebreid advies- en besluitvormingstraject voorafgegaan, waarbij projectmatige ondersteuning is verleend door een ten aanzien hiervan ervaren professionele externe adviesorganisatie. Met betrekking tot de uitbesteding van de uitvoering van de beleggingsactiviteiten wordt de Procedure Managersselectie gehanteerd. Het selectietraject, de overwegingen en de besluitvorming hierbij zijn met betrekking tot iedere selectie uitgebreid gedocumenteerd. Op alle uitbestede activiteiten is het door het Bestuur vastgestelde uitbestedingsbeleid van toepassing, dat als bijlage bij de ABTN is gevoegd.
62	Het bestuur legt zijn overwegingen omtrent verantwoord beleggen vast en zorgt ervoor dat deze beschikbaar zijn voor belanghebbenden.	Ja	In de Verklaring inzake de beleggingsbeginselen, die als bijlage bij de ABTN is gevoegd en ook op de website van het Pensioenfonds is gepubliceerd, is het standpunt over verantwoord beleggen (waarbij rekening wordt gehouden met milieu, klimaat, mensenrechten en sociale verhoudingen) en corporate governance uiteengezet. Tevens is een meerjaren ESG-beleidsplan opgesteld. Dit plan wordt jaarlijks bijgesteld en besproken in de bestuursvergadering en gepubliceerd op de website van het fonds. Daarnaast is in het kader van de implementatie van de SFDR vanaf 2023 extra informatie op de website en in het jaarverslag opgenomen omtrent verantwoord beleggen.
63	Het bestuur stelt beleid vast rond transparantie en communicatie. Het bestuur evalueert dit beleid periodiek en in ieder geval eens per drie jaar.	Ja	Het communicatiebeleid is vastgelegd in het tweejaarlijkse Communicatieplan. Ieder jaar wordt het communicatiebeleid door het Bestuur geëvalueerd en wordt het Communicatieplan zo nodig aangepast. Het communicatiebeleid is erop gericht de doelgroepen tijdig en op een duidelijke, transparante en begrijpelijke wijze voor te lichten over het pensioen, relevante veranderingen en ontwikkelingen bij het pensioenfonds. Als onderdeel van het Communicatieplan is, naast de (digitale) nieuwsbrief en pensioenkrant 'Life & Pension', een toegankelijke website beschikbaar. Verder zijn een persoonlijk digitaal pensioendossier en een toegankelijke pensioenplanner beschikbaar. Daarnaast stimuleert het Fonds het pensioenbewustzijn en de dialoog met belanghebbenden door middel van het houden van presentaties (o.a. webinars) over het gevoerde en te voeren beleid.
64	Het bestuur rapporteert in het jaarverslag over de naleving van de interne gedragscode (zoals bedoeld in de normen 15 en 16) en deze Code, net als over de evaluatie van het functioneren van het bestuur.	Ja	In het jaarverslag wordt over de naleving van de gedragscode gerapporteerd, mede aan de hand van de bevindingen van het Nederlands Compliance Instituut (NCI) dat door het Bestuur als externe compliance officer is aangewezen. Ook wordt over de jaarlijkse zelfevaluatie met betrekking tot het functioneren van het Bestuur gerapporteerd. De nevenfuncties van bestuursleden en leden van de Raad van Toezicht worden in het jaarverslag vermeld. Tevens wordt in het jaarverslag over de naleving van deze Code gerapporteerd. In het geval niet aan bepaalde normen uit deze Code wordt voldaan, wordt dit uitgelegd.
65	Het bestuur zorgt voor een adequate klachten- en geschillenprocedure die voor belanghebbenden eenvoudig toegankelijk is. In het jaarverslag rapporteert het bestuur over de afhandeling van klachten en de veranderingen in regelingen of processen die daaruit voortvloeien.	Ja	Het Pensioenfonds beschikt over een laagdrempelige klachten- en geschillenregeling, die eenvoudig toegankelijk is. De procedure behelst naast een interne procedure ook de mogelijkheid om een genomen besluit voor te kunnen leggen aan de Geschillen Instantie Pensioenfonds (per 1-1-2024) en de Ombudsman Pensioenen. Klachten en geschillen plus de afhandeling daarvan worden bijgehouden in een register. In het jaarverslag wordt aandacht besteed aan de afhandeling van klachten en geschillen. Per 1 januari 2024 voldoet het Fonds aan de geactualiseerde gedragslijn Goed omgaan met Klachten van de Pensioenfederatie en aan de verplichtingen over het omgaan met klachten in de Wet toekomst pensioenen.

6. SFDR RTS: Ecologische en/of sociale kenmerken pensioenregeling¹

Duurzame belegging:

een belegging in een economische activiteit die bijdraagt aan het behalen van een ecologische of sociale doelstelling, mits deze belegging geen ernstige afbreuk doet aan ecologische of sociale doelstellingen en de ondernemingen waarin is belegd praktijken op het gebied van goed bestuur toepassen.

De **EU-taxonomie** is een classificatiesysteem dat is vastgelegd in Verordening (EU) 2020/852. Het gaat om een lijst van **ecologisch duurzame economische activiteiten**. Die verordening bevat geen lijst van sociaal duurzame economische activiteiten. Duurzame beleggingen met een ecologische doelstelling kunnen wel of niet op de taxonomie zijn afgestemd.



Duurzaamheids-indicatoren meten hoe de ecologische of sociale kenmerken die het financiële product promoot, worden verwezenlijkt.

Model periodieke informatieverstopping voor de financiële producten, bedoeld in artikel 8, leden 1, 2 en 2 bis, van Verordening (EU) 2019/2088 en in artikel 6, eerste alinea, van Verordening (EU) 2020/8521

Productnaam: Pensioenregeling Stichting Pensioenfonds TNO (SPTNO)

Identificatiecode juridische entiteiten (LEI): 549300DW4WNCHUI10Q50

Ecologische en/of sociale kenmerken (E/S-kenmerken)

Had dit financiële product een duurzame beleggingsdoelstelling?	
☒ Ja	☒ Nee
☐ Dit product heeft de volgende duurzame beleggingen met een ecologische doelstelling gedaan: ____%	☐ Dit product promootte ecologische/sociale (E/S)-kenmerken en hoewel duurzaam beleggen niet het doel ervan was, had het een minimum van ____% duurzame beleggingen
☐ in economische activiteiten die volgens de EU-taxonomie als ecologisch duurzaam gelden	☐ met een ecologische doelstelling in economische activiteiten die volgens de EU-taxonomie als ecologisch duurzaam gelden
☐ in economische activiteiten die volgens de EU-taxonomie niet als ecologisch duurzaam gelden	☐ met een ecologische doelstelling in economische activiteiten die volgens de EU-taxonomie niet als ecologisch duurzaam gelden
☐ Dit product heeft de volgende duurzame beleggingen met een sociale doelstelling gedaan: ____%	☐ met een sociale doelstelling
	☒ Dit product promootte E/S-kenmerken, maar heeft niet duurzaam belegd.

In hoeverre is voldaan aan de ecologische en/of sociale kenmerken die dit financiële product promoot?

Met betrekking tot haar pensioenregeling, heeft SPTNO de volgende ecologische en sociale kenmerken gepromoot:

1. SPTNO wilde minder blootstelling naar bedrijven en landen die bepaalde activiteiten ontplooiën en/of die in Nederland algemeen aanvaarde ethische, maatschappelijke of bestuurlijke normen schenden. SPTNO heeft dat gerealiseerd door het toepassen van haar uitsluitingenbeleid op de volgende bedrijven en landen:
 - a. Bedrijven die de milieu en sociale principes van de UN Global Compact Principles ernstig schenden;
 - b. Bedrijven die actief zijn in de tabaksindustrie (producenten en retailers);
 - c. Bedrijven die actief zijn bij de productie van clustermunten;
 - d. Staatsbedrijven in landen die de mensenrechten ernstig schenden. Dit zijn de zogenaamde State Owned Entities (SOE's);
 - e. Bedrijven die betrokken zijn bij de productie van controversiële wapens;
 - f. Bedrijven die actief zijn in de milieuvervuilende sectoren 1) steenkolen en 2) niet-traditionele fossiele brandstoffen; en
 - g. Landen die onderworpen zijn aan sanctiewetgeving en die op de 'NOT free'-landenlijst staan van Freedom House.

¹ De periodieke informatieverstopping betreft alleen de pensioenregeling voor risico Fonds.

2. SP TNO wilde positief bijdragen aan klimaat en sociale doelen. SP TNO heeft dit gerealiseerd door te beleggen in impact bonds². Ook belegt SP TNO in een wereldwijd aandelenfonds dat een klimaatneutrale doelstelling heeft in 2050.
3. SP TNO wilde beleggen in vastgoed dat voldoet aan minimum ESG-criteria die zien op bestuurlijke en klimaat thema's. SP TNO heeft dit gerealiseerd door uitsluitend te beleggen in beursgenoteerd vastgoed met een ESG-score van minimaal 3.

Hoe hebben de duurzaamheidsindicatoren gepresteerd?

De duurzaamheidsindicatoren die worden gebruikt om de ecologische of sociale kenmerken te meten, hebben als volgt gepresteerd:

Ad 1) Het aantal bedrijfsuitsluitingen per uitsluitingscriterium:

Per eind 2023 sloot Pensioenfonds TNO de belegging naar aandelen en obligaties van 731 bedrijven uit in separate mandaten. Het gaat dan om bedrijven die onderdeel zijn van het screeningsuniversum van ESG adviseur Cardano.

Per uitsluitingscriterium is in onderstaande tabel aangegeven om hoeveel bedrijven het gaat.

Uitsluitingscriteria	Omschrijving	Aantal bedrijven	
		Q4 2023	Q4 2022
Principle 1 UN Global Compact	Bedrijven dienen de internationaal aanvaarde mensenrechten te steunen en te respecteren	38	25
Principle 2 UN Global Compact	Bedrijven dienen zich er steeds van te vergewissen dat zij niet medeplichtig zijn aan schending van mensenrechten	100	138
Principle 3 UN Global Compact	Bedrijven dienen de vrijheid van vakvereniging en de effectieve erkenning van het recht op collectieve onderhandelingen te steunen	2	0
Principle 4 UN Global Compact	Bedrijven moeten alle vormen van gedwongen of verplichte arbeid uitbannen	18	1
Principle 5 UN Global Compact	Bedrijven moeten zich inspannen voor de effectieve afschaffing van kinderarbeid	2	0
Principle 7 UN Global Compact	Bedrijven dienen voorzorg te betrachten bij hun benadering van milieu-uitdagingen	45	19
Principle 10 UN Global Compact	Bedrijven dienen elke vorm van corruptie tegen te gaan, inclusief afpersing en omkoping	12	26
Tobacco producers	Omzetafhankelijkheid >5%	83	76
Tobacco retailers	Omzetafhankelijkheid >5%	43	32
Tobacco producer and retailers	Omzetafhankelijkheid >5%	4	0
Clustermunitie	AFM-clustermunitielijst	5	3
Controversiële wapens	Omzetafhankelijkheid >0%	99	89
Steenkoolproducten	Omzetafhankelijkheid >5%	76	135
Nutsbedrijven (steenkolen)	Omzetafhankelijkheid >50%	41	0
Niet-traditionele fossiele brandstoffen	Omzetafhankelijkheid >5%	113	212
Sancties	Voornamelijk Russische bedrijven	50	0
Totaal		731	756

In totaal worden 41 bedrijven als State Owned Entities (SOE) aangemerkt. Deze worden echter ook allen uitgesloten met een andere reden (voornamelijk Principe 2 van de UNGCP en sancties). Om dubbelstellingen te voorkomen zijn deze daarom niet opgenomen in het bovenstaande overzicht. Eind 2022 werden 54 SOEs uitgesloten.

² Impact bonds zijn: Green bonds, social bonds, transition bonds, sustainability (linked) bonds

Eind 2023 had het Pensioenfonds, in de separate mandaten, €0-exposure naar de bedrijven die op de uitsluitingslijst staan. Dit komt overeen met de situatie eind 2022.

Ad 1) Het aantal landen dat we uitsluiten:

Criteria voor de uitsluiting van landen zijn

- a) de sanctiewetgeving van de VN en/of EU; en
- b) de 'NOT-free'-landenlijst van Freedom house.

De sanctielijst wordt eens per kwartaal bijgewerkt, de 'worst of the worst'-lijst eens per jaar. Als een land wordt uitgesloten, betekent dit dat er in separate mandaten niet meer wordt belegd in de staatsobligaties die door dat land zijn uitgegeven.

Op de volledige landenuitsluitings staan 67 landen per eind december 2023. Eind 2022 waren dit 23 landen.

Eind 2023 had het Pensioenfonds, in de separate mandaten, €0-exposure naar de staatsobligaties van landen die op de uitsluitingslijst staan. Dit komt overeen met de situatie eind 2022.

Ad 2) De procentuele exposure naar impact bonds:

Per eind december 2023 bedroeg de totale weging naar impact bonds 6,4% van het totaal belegd vermogen. Eind 2022 bedroeg deze weging 3,1%.

	Portefeuilleweging	Impact bonds	Totale weging
BlackRock eurocredits	9,8%	16,4%	1,6%
BlackRock Long government bonds	15,1%	17,1%	2,6%
M&G eurocredits	10,0%	21,8%	2,2%
Totaal			6,4%

Ad 3) De ESG-score van de beursgenoteerde vastgoedportefeuille:

Beursgenoteerde vastgoedbedrijven worden door de vastgoedadviseur van het Pensioenfonds gescoord, voorzien van wegingspercentages, op de onderdelen 1) management (40%), 2) balans (30%) en 3) ESG-beleid (30%).

De ESG-score wordt voor 66% bepaald door Governance-issues (w.o. meten van de onafhankelijkheid van een RvB, potentiële belangenconflicten, tegengestelde bevoegdheden, enz.) en voor 34% door het milieupad: deze meet de bereidheid en inzet van vastgoedbedrijven om de koolstofemissies te reduceren.

Een voorwaarde voor opname in de beleggingsportefeuille is dat alle scores hoger dienen te zijn dan 3,0 (van de 5,0). Per eind 2023 varieerde de ESG-score van onze vastgoedbeleggingen van 4,0 tot 4,9.

ESG Score	Q4 2023	Q4 2022
Prologis	4,3	3,0
Federal Realty Investment Trust	4,0	4,0
Simon Property Group	4,0	4,0
Regency Centers	4,7	4,0
Avalonbay Communities	4,0	4,2
Derwent London	4,9	0
Vonovia	0	4,3
Safestore	4,7	4,7
HealthPeak	4,7	4,7

Indien een vastgoedtaandeel onder de 3,0 zakt, start onze vastgoedadviseur een dialoog met het betreffende vastgoedbedrijf om de score weer binnen de afgesproken bandbreedte (3,0 – 5,0) te krijgen. Mocht dit uiteindelijk binnen het vooraf afgesproken tijdsbestek niet lukken, dan wordt er een verkooporder getriggerd.

Alle beursgenoteerde vastgoedaandelen voldoen per eind december 2023 aan de minimale ESG-score van 3,0. Dit komt overeen met de situatie eind 2022.

...en in vergelijking tot voorafgaande perioden?

Ter vergelijking met de voorafgaande referentieperiode is bij het beantwoorden van voorgaande vraag zowel de data per 31 december 2022 als per 31 december 2023 gerapporteerd.

Wat waren de doelstellingen van de duurzame beleggingen die het financiële product gedeeltelijk heeft gedaan en hoe droeg de duurzame belegging bij tot die doelstellingen?

De pensioenregeling bevat geen duurzame beleggingen volgens de definitie van de SFDR.

Hoe hebben de duurzame beleggingen die het financiële product gedeeltelijk heeft gedaan, geen ernstige afbreuk gedaan aan ecologische of sociaal duurzame beleggingsdoelstellingen?

De pensioenregeling bevat geen duurzame beleggingen volgens de definitie van de SFDR.

Hoe is rekening gehouden met de indicatoren voor ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren?

Niet van toepassing.

In de EU-taxonomie is het beginsel “geen ernstige afbreuk doen” vastgesteld, dat inhoudt dat op taxonomie afgestemde beleggingen geen ernstige afbreuk mogen doen aan de doelstellingen van de EU-taxonomie en dat vergezeld gaat van specifieke EU-criteria.

Het beginsel “geen ernstige afbreuk doen” is alleen van toepassing op de onderliggende beleggingen van het financiële product die rekening houden met de EU-criteria voor ecologisch duurzame economische activiteiten. De onderliggende beleggingen van het resterende deel van dit financiële product houden geen rekening met de EU-criteria voor ecologisch duurzame economische activiteiten.

Andere duurzame beleggingen mogen ook geen ernstige afbreuk doen aan milieu- of sociale doelstellingen.

Waren de duurzame beleggingen afgestemd op de OESO-richtsnoeren voor multinationale ondernemingen en de leidende beginselen van de VN inzake bedrijfsleven en mensenrechten?

Niet van toepassing.

Hoe is in dit financiële product rekening gehouden met de belangrijkste ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren?

Het Pensioenfonds houdt geen rekening met de belangrijkste ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren.

De **belangrijkste ongunstige effecten** zijn de belangrijkste negatieve effecten van beleggingsbeslissingen op duurzaamheidsfactoren die verband houden met ecologische en sociale thema's en arbeidsomstandigheden, eerbiediging van de mensenrechten en bestrijding van corruptie en omkoping.





Wat waren de grootste beleggingen³ van dit financiële product?

De lijst bevat de beleggingen die het grootste aandeel beleggingen van het financiële product vormen tijdens de referentieperiode, te weten: per 31-12-2023.

	Grootste belegging	Sector	Land	% activa per 31-12-2023
1.	France Government	Overheden	Frankrijk	4,4%
2.	Netherlands Government	Overheden	Nederland	3,8%
3.	Belgium Government	Overheden	België	1,4%
4.	Bundesrepublik Deutschland	Overheden	Duitsland	1,1%
5.	Apple Inc	Informatie-technologie	Verenigde Staten	1,1%
6.	Microsoft Corp	Informatie-technologie	Verenigde Staten	1,0%
7.	Credit Agricole SA	Financiële diensten	Frankrijk	0,8%
8.	European Union	Overheden	Europa	0,8%
9.	Banque Federative du Credit Mutuel	Financiële diensten	Frankrijk	0,7%
10.	ASML	Informatie-technologie	Nederland	0,6%
11.	BPCE Sa	Financiële dienst	Frankrijk	0,6%
12.	Kreditanstalt fur Wiederaufbau KfW	Supranationals	Duitsland	0,6%
13.	Alphabet	Telecommunicatie	Verenigde Staten	0,5%
14.	La Banque Toronto-dominion	Financiële diensten	Canada	0,5%



Wat was het aandeel duurzaamheidsgerelateerde beleggingen?

Het aandeel duurzaamheidsgerelateerde beleggingen is 73,2% per eind december 2023.

Hoe zag de activa-allocatie eruit?

De activa-allocatie van onze duurzaamheidsgerelateerde beleggingen ziet er als volgt uit:

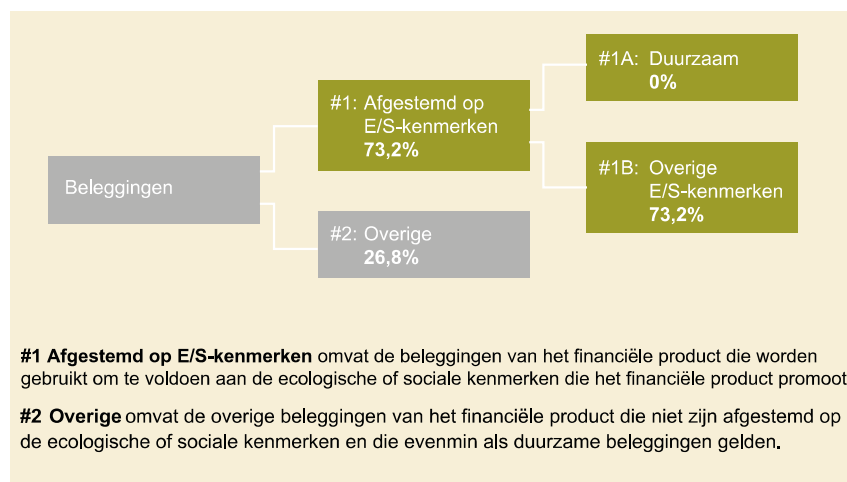
De **activa-allocatie** beschrijft het aandeel beleggingen in bepaalde activa.

	Portefeuillenaam	% van totaal belegd vermogen
a.	Paris Aligned beleggingsfonds voor wereldwijde aandelen in ontwikkelde markten	21,1%
b.	Eurocredits (2-tal mandaten)	19,8%
c.	Langlopende staatsobligatieportefeuille	15,1%
d.	Beleggingsfonds naar Nederlandse woninghypotheken	6,5%
e.	Renteswaps en geldmarktfondsen	5,9%

³ Het overzicht van de 15 grootste beleggingen is op look-through basis. Hierin zijn wel de beleggingsfondsen, swaps, futures en alternatieve investeringen uitgefilterd.

Portefeuillenaam	% van totaal belegd vermogen
f. Beleggingsfonds naar aandelen opkomende markten, voorzien van een ESG-overlay	1,8%
g. Cashmandaten	1,7%
h. Beleggingsfonds naar staatsobligaties in lokale valuta's van opkomende markten	1,3%
Totaal	73,2%

De figuur hieronder geeft dit schematisch weer.



Op de taxonomie afgestemde activiteiten worden uitgedrukt als aandeel van:

- de **omzet** die het aandeel van de opbrengsten uit groene activiteiten van ondernemingen waarin is belegd, weergeeft;
- de **kapitaaluitgaven** (CapEx) die laten zien welke groene beleggingen worden gedaan door de ondernemingen waarin is belegd, bv. voor een transitie naar een groene economie;
- de **operationele uitgaven** (OpEx) die groene operationele activiteiten van ondernemingen waarin is belegd, weergeven.

In welke economische sectoren werd belegd?

De beleggingsportefeuille is goed gespreid over diverse sectoren. De verdeling naar sectoren is gebaseerd op de GICS-sectorclassificatie.

Sector	% activa per 31-12-2023
Unspecified ⁴	19,4%
Overheden en overheidsgerelateerd	19,1%
Financiële diensten	18,8%
Vastgoed	13,0%
Informatietechnologie	7,9%
Industrie	4,8%
Duurzame consumptiegoederen	3,6%
Telecommunicatie	2,8%
Nutsbedrijven	2,5%
Energie	2,0%
Materiaal	1,5%
Niet-duurzame consumptiegoederen	1,0%
Totaal	100%

⁴ Onder andere Derivaten, Futures, Swaps, Alternatieve investeringen



In hoeverre waren de duurzame beleggingen met een ecologische doelstelling afgestemd op de EU-taxonomie?
0%

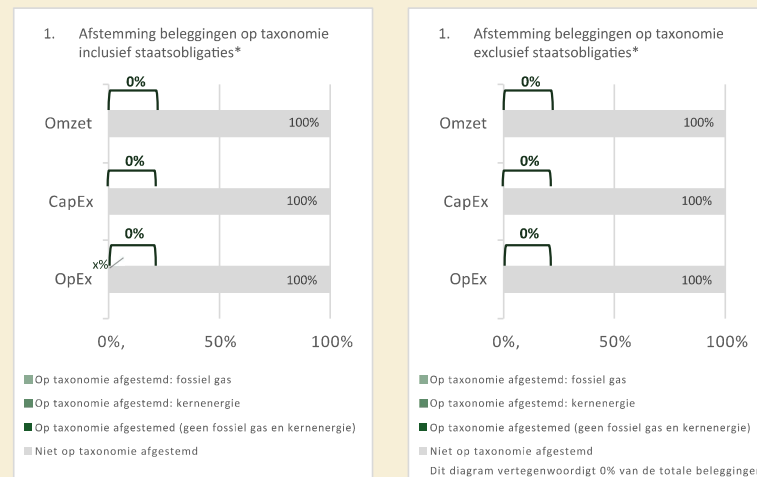
Om te bepalen of aan de EU-taxonomie wordt voldaan, bevatten de criteria voor **fossiel gas** emissie-grenswaarden en de omschakeling naar hernieuwbare energie of koolstofarme brandstoffen tegen eind 2035. Voor **kernenergie** bevatten de criteria uitgebreide regels inzake veiligheid en afvalbeheer.

Faciliterende activiteiten maken het rechtstreeks mogelijk dat andere activiteiten een substantiële bijdrage leveren aan een ecologische doelstelling. **Transitieactiviteiten** zijn activiteiten waarvoor nog geen koolstofarme alternatieven beschikbaar zijn en die onder meer broeikasgasemissieniveaus hebben die overeenkomen met de beste prestaties.

Heeft het financiële product belegd in activiteiten in de sectoren fossiel gas en/of kernenergie die aan de EU-taxonomie voldoen⁵?

- ☐ Ja:
- ☐ In fossiel gas ☐ In kernenergie
- ☒ Nee

De onderstaande diagrammen geven in het groen het percentage op de EU-taxonomie afgestemde beleggingen. Er is geen geschikte methode om te bepalen in hoeverre staatsobligaties* op de taxonomie zijn afgestemd. Daarom geeft het eerste diagram de mate van afstemming voor alle beleggingen van het financiële product inclusief staatsobligaties, terwijl het tweede diagram alleen voor de beleggingen van het financiële product in andere producten dan staatsobligaties aangeeft in hoeverre die op de taxonomie zijn afgestemd.



* In deze diagrammen omvat 'staatsobligaties' alle blootstellingen aan overheden.

Wat was het aandeel beleggingen in transitie- en faciliterende activiteiten?
0%

Hoe verhiel het percentage op de EU-taxonomie afgestemde beleggingen zich tot eerdere referentieperiodes?
0%



zijn duurzame beleggingen met een milieudoelstelling die geen rekening houden met de criteria voor ecologisch duurzame economische activiteiten in het kader van de verordening (EU) 2020/852

Wat was het aandeel duurzame beleggingen met een ecologische doelstelling die niet op de EU-taxonomie waren afgestemd?
0%

- 5 Activiteiten in de sectoren fossiel gas en/of kernenergie zullen alleen aan de EU-taxonomie voldoen indien zij bijdragen aan het beperken van de klimaatverandering ("klimaatmitigatie") en geen ernstige afbreuk doen aan de doelstellingen van de EU-taxonomie – zie de toelichting in de linkermarge. De uitgebreide criteria voor economische activiteiten in de sectoren fossiel gas en kernenergie die aan de EU-taxonomie voldoen, zijn vastgesteld in Gedelegeerde Verordening (EU) 2022/1214 van de Commissie.



Wat was het minimumaandeel sociaal duurzame beleggingen?

0%



Welke beleggingen zijn opgenomen in “overige”? Waarvoor waren deze bedoeld en waren er ecologische of sociale minimumwaarborgen?

In de #2-beleggingen zitten beleggingsfondsen die geen ecologische of sociale kenmerken promoten. Deze producten zijn in onze portefeuille opgenomen om te voldoen aan onze pensioendoelstelling en zorgen voor een evenwichtige portefeuille en voldoende risicospreiding. Het belang naar deze beleggingen bedraagt 26,8% eind 2023. Het betreffen de volgende exposures, voorzien van de ultimo 2023 wegingen als percentage van het totaal belegd vermogen:

Referentiebenchmarks
zijn indices waarmee wordt gemeten of het financiële product de ecologische of sociale kenmerken verwezenlijkt die dat product promoot..

Portefeuillenaam	% van totaal belegd vermogen
a. De private-equityportefeuille	12,8%
b. Alle vastgoedbeleggingen, zowel beursgenoteerd als niet-beursgenoteerd	4,8%
c. Alle beleggingen in direct lending. Dit zijn obligaties uitgegeven door niet-beursgenoteerde bedrijven	4,5%
d. Beleggingsfondsen naar aandelen van opkomende markten	2,5%
e. Beleggingsfondsen naar staatsobligaties in opkomende markten in harde valuta	2,1%
f. Valuta-overlaymandaat	0,1%
Totaal	26,8%



Welke maatregelen zijn er in de referentieperiode getroffen om aan de ecologische en/of sociale kenmerken te voldoen?

Het Pensioenfonds heeft in 2023 de volgende maatregelen getroffen om te voldoen aan de ecologische en/of sociale kenmerken:

- Een strategisch ESG-beleidsplan opgesteld.
- Cardano aangesteld als ESG-adviseur.
- Overgestapt naar een PAB-aandelenfonds voor ontwikkelde markten, waarbinnen het SRI Policy van ISS wordt gevolgd als proxy stembeleid
- De ‘worst of the worst’-landenlijst van Freedom House vervangen door de ‘NOT-free’-landenlijst van Freedom House als landenuitsluitingscriterium.
- De opwekkers van energie middels het gebruik van steenkolen in separate mandaten worden uitgesloten. Hierbij geldt een omzetcriterium van >50%.
- Gerapporteerd over de 2e voortgangsrapportage van het GREEN-vastgoedengagementinitiatief.
- Contractueel vastgelegd dat minimaal 80% van het LDI-mandaat, w.o. het Long Government Bond portefeuille valt, wordt beheerd in een strategie die voldoet aan de atikel-8 classificatie van SFDR.



Hoe heeft dit financiële product gepresteerd ten opzichte van de referentiebenchmark?

Waarin verschilt de referentiebenchmark van een brede marktindex?
0%

Hoe heeft dit financiële product gepresteerd wat betreft de duurzaamheidsindicatoren voor het bepalen van de afstemming van de referentiebenchmark op de gepromote ecologische of sociale kenmerken?
0%

Hoe heeft dit financiële product gepresteerd ten opzichte van de referentiebenchmark?
0%

Hoe heeft dit financiële product gepresteerd ten opzichte van de brede marktindex?
0%

*En dan die eerste pensioendag...
Eerst bijvoorbeeld een borrel of een feest
en dan? Lisa en Ben zijn heel duidelijk:
eerst een feest.*

Life & Pension, april 2023, 'Wat betekent pensioen voor Lisa en Ben?'



www.pensioenfondstno.nl





Stichting Pensioenfonds TNO
Laan van Zuid Hoorn 165
2289 DD Rijswijk

Telefoon 070 - 4138602
E-mail info@pftno.nl
Website www.pensioenfondstno.nl